

MAGYAR ORSZÁG
HISTÓRIÁJA

A
MOHÁTSI VÉSZEDELEMIG.

KÉSZÍTETTE

ÉS
A' TANULOK SZAMARA

MOST MÁSODSZOR;
MEGJOBBÍTVÁ KIADTA

BUDAI E'S AIÁS.

DEBRECZENBEN

NYOMTATTA CSÁTHY GYÖRGY.

MDCCLXXI

HUNNUSOK HISTÓRIÁJA.

§. 1. **A'** HUNNUSOK, A'siából, *Salamber* (v. *Balamber*) vezérsége alatt, Krisztus Urunk születése után a' IV. Száadbann, nevezetesen 374-dik esztendőben, jöttek által a' Tanais vizénn Európába. A' viznek Napnyugoti partján lakó Nemzetekun könnyennyőzedelmeskedtek: de mikor, errébb jövénn, az Alánusokra akadtak ezekkel sok csatázások után is alig bódogúlhattak; hanem utóljára csak ugyangyőzedelmeskedvénn rajtok, sokakat közülök magokhoz vettek, és úgy mentek a' *Gothusok*ra.

§. 2. A' *Gothus* Nemzet igen nagy földet fogott el; t. i. a' *Boristhenes* vagy *Dniepe* folyóvíztől fogva, kiterjedt, Dél felé ugyan a' Dunáig, Napnyugot felé pedig, a' Tiszáig; és így mind az a' föld, a' mellyen most *Havasalfölde*, *Moldva*, *Erdély*, és *Magyar Ország*nak *Erdély* felől való része tekszik a' Tiszáig, a' *Gothusoké* volt: ezenkívül a' *Fekete Tenger* mellett is, az *Eszakra* fekvő *Tartományok*nak egy része.

Megkülönböztetődnek pedig ebbenn a' Nemzetbenn a' *Ostrogothusok*, a' *Vestgothusoktól* vagy a' *Vizigothusoktól*; az első név Napkeleti, az utolsó pedig Napnyúgoti Gothusokat jelentvénn; mivel a' Visigothusoknak lakása, későbbi időkbenn Napnyúgotra (Némeül *West*), az Ostrogothusoké pedig a' Vizigothusokhoz Napkeletre (*Ost*) esett.

§. 3. A' *Hunnusok* tehát 376 dik Esztendőbenn, a' Dáczziában lakó *Ostrogothusokra* ütötek, kiknek a' Királyjok *Ermene-rich* vagy *Amanarich* vólt; a' ki midőnn látta, hogy a' Hunnusok rajta erőt tesznek, (a' mint Ammianus Marcellinus mondja Lib. XXV. Cap. 3.) maga magát megölte, 's így oszán a' *Hunnusok* az *Ostrogothusokat* könnyen hatalmuk alá hajhatták. Azután a' *Visigothusokra* akartak henni, a' kiknek két Királyjok vólt: az egyiket hívtak *Atharicusnak*, a' másikat pedig *Fritigernusnak*. Melyet mikor a' *Vizigothusok* meghallottak; annyira megrémultek, hogy seregenként a' Duna partjára gyulenn, *Valens* Császárt kérték, hogy bocsassa által őket a' Dunán. *Fritigernust* által is bocsátotta a' maga népével (a' *Tasfu'usokkél*), de *Atharicust* nem, a' *Te. vinge*ekkel; mivel ellensége vólt *Valensnek*, és kevésel azelőtt hadakozott is véle. Így hát kénselen vólt *Atharicus* innen a' Dunán maradni, és magát Dáczziába venni, a' hol úgy látszik, jonként feladta magát, és így a' Hunnusok baratságába felvevődött. Így foglaltak el a' Hunnusok Dáczziát Balamber alatt Kr. Ur. szül. után 376-dik Esztendőbenn. *Thurótzinak* és *Boufiniusnak* értelmé

szerint, közönséges vélekedés volt az, szinte az újabb időkig, hogy a' Hunnuszok ugyan ebbenn az Esztendőbenn Pannoniát is elfoglalták, még pedig mind a' Felsőt, mind az Alsót. De Severini* megmutatta, hogy mind a' két Pannonia, nem csak ekkor, hanem még azután is, egész az Attila idejéig, és így az V-dik Század közepe tájáig, a' Napnyúgoti Birodalomnál maradt; ám- bár addig is gyakran beütöttek a' Hunnuszok Pannoniába; még többször pedig a' Napkeleti Birodalom részeibe; úgymint: Moesiába, Thraciába; sőt utóljára egyesít- vénn magokat azokkal a' Visigothusokkal, a' kiket Fritigernus, Vá lens Császár engedelméből, átvitt a' Dunán, de azután, ugyan csak Fritigernus alatt, a' Császártól elpártoltak: a' Vá lens Császár seregét Dri- nápolynál (*Adrianopolis*) 378-bann meg is verték, a' mikor Valens egy kunyhóba vé- vénn magát, abba beleégették. Azutánu pe- dig a' Nagy Theodosius Császársága alatt, nem csak Thraciába, hanem még Görög Or- szágba is beütöttek a' Hunnuszok; de ott 379-benn Nagy Theodosius őket igen meg- verte; és ettől az időtől fogva osztán bé- két hagytak Theodosiusnak. Azt is mond- ják ugyan, hogy már ekkor a' Császárak adót fizettek volna a' Hunnuszoknak; de az nem bizonyos.

* In Pannonia Veterum monumentis illustrata. Anno 1771.

§. 4. Balamber után lett a' Hunnuszok Fejedelme, 387. esztendőbenn, *Charaton*; ezt követte 400-bann *Udinus* vagy *Uldinus*; ezt 411-benn *Munduchus*, vagy a' Görög Irók

Írók szerint *Mundiuchus*, kit a' Hazai Írók *Bendeguznak* neveznek; és ennek a' fija vólt *Attila*. *Mundzuchus*ról bizonyosan sem az nem tudódik, mitsoda dolgokat viselt, sem az, meddig uralkodott? Hogy mindazáltal nagy dolgokat kellett néki tselekedni, oman megtetszik, hogy ő alatta a' Rómaiak *Aëtium* kezesül adták a' Hunnusoknak: melyet nem tselekedtek volna, ha vele kénytelenek nem lettek volna. Így hát *Aëtium* sok esztendőig a' *Mundzuchus* Udvarában lakván, nem tsuda, hogy a' Hunnusok hadakozásának módját egészen kitanúlta, és idővel legnagyobb akadályja vólt a' Hunnusoknak.

§. 5. *Mundzuchus* után, a' kinek halálát 428-dik Esztendő tájára gondolják, az uralkodás szállott az ő testvérjeire, *Octár*ra vagy *Ottár*ra, és *Roás*ra vagy *Ruás*ra, mivel még *Attila* maga gyermek vólt. *Octár*ról azt mondja *Socrates Scholasticus*, a' ki az V-dik Század vége felé írta *Ecclesiastica Historiáját*, hogy a' Burgundusokra (kik a' Rhénuson túl Galliában laktak) reájok ütvén, midőnn egy helyenn felette igen tele ette volna magát, megpukkant. Így Vezér nélkül maradván a' Hunnusok,

Burgundusok, noha kevesen voltak, mégis rajtok mentek, és földjökről elkergettek. De fel lehet tenni, hogy *Socrates* tsak azért tulajdonít *Octárnak* olyan rút halált, mert az Pogany vólt, és a' Keresztyén népeknek sokat alkalmatlankodott. *Octárnak* e' szerint 430-ban halála történn; magára *Roás*ra maradt a' Vezérség. Ez, midőnn némely elpártolt Nemzetek nevezetesen az *Amaldzurok* ellen, kik a' *Pontus Euxi-*

Euxinus mellett laktak, és a' Constantziná-polyi Császárhoz Ifjabb Theodoziushoz tsapták magokat, a' Pontus Euxinushoz ment volna, megholt 434-benn; és ekkor lett a' Huunusok Királyjává Attila, a' kit, a' mint Thurótzai János** mondja, a' Magyarok *Ethelének*, vagy a' *h* betűt elhagyván, *Etelének* hívtak. Ezt a' nevet a' Volga vizétől (régii neve vólt *Rha*) származtatják, mely Észak felől megy a' Caspium Tengerbe, és a' melyet a' Napkeletiek *Etelnek* vagy *Atilnak* is hívnak.***

* Libr. VII. Cap. 23.

** Chron. XIII.

*** Pray Dissert. Historico Crit. in Annal. vet. Hunnor. Avar. et Hung. Dissert. I. p. 3. Schol.

A' ki Attilát bővebbenn akarja esmerni, olvassa meg *Jornandest de rebus Geticis* a' XXXIV. és azt követő Részekbenn, és *Rhetor* vagy *Sophista Priscust*, a' ki egy időbenn élt Attilával. Ezt meg lehet látni inter *Scriptores Byzantinos*. Edit. Venet. Tom. I. In *Excerptis Legationum* pag. 38. et sequ.

§. 6. Attila mintegy 30 esztendő's korá-bann vévénn által az uralkodást: azt a' testvérjével *Blédával* vagy *Budával* megosztotta; és mindjárt arról gondolkodott, hogy a' Napkeleti Császárral, Roás alatt támadt hadnak véget vessen; minthogy a' Hunnusoktól, a' Pontus Euxinus és a' Duna mellett elpártolt népek, *II. Theodoziushoz* adták magokat. Azt kívánta tehát a' Császártól, hogy mind kettenn követeke't küldjenek Moesiának *Margus* nevű Városába; és ott egyezzenek meg: mely egyesség meg is lett, ezek alatt a' feltételek alatt:

1. Hogy az általszökötteket, a' kik igen sokann voltak, adja vissza a' Hunnukoknak.

2. Hogy a' Kereskedés mind a' két Birodalom között egyforma jussal és szabadsággal folytatódhassék.

3. Hogy Theodozius esztendőnként 200 font aranyat fizessen adóba Attilának.

De ezeket a' feltételeket, vagy meg nem tartotta *II. Theodozius*, vagy talám Attila a' Napkeleti Birodalomra vágyott; és e' miatt az egyességnek vége szakadt. Az bizonyos, hogy már ekkor kezdett romlani az Attila erköltse; mely megtetszik onnan, hogy a' Testvérjét Budát megölette, még pedig egyedül azért, hogy társ nélkül uralkodhatna.

§. 7. A' Napkeleti Birodalom ellen indulván tehát 447-ben, és a' Dunán Moesiába vivénn hadait, az Ifjú Theodoziust, kit készületlen talált, meggyőzte; Moesiát, Thraciát, egész Illyricumot felűlta; sőt minekutánna *Marcianopolisnál*, Alsó Moesiábaun, másodsor is győzedelmeskedett, még Macedoniábann és Thessaliabann is nagy pusztítást vitt véghez; és egész *Thermopylaeig* nyomúlt. Onnan mindazáltal vissza kellett néki térni, mivel észrevette, hogy a' Császár a' Gothusokat és Gépidakat, kik addig legnagyobb segítségére voltak, ajándékokkal megvesztegette. Azombann *II. Theodozius*, hogy többé tartományait ilyen veszedelemre ki ne tegye: követeket küldött Attilához, kik tőle akármely feltételek alatt is békességet kérnének. A' követek voltak *Maximinus* és *Orestes*, mind kettenn Főemberek és Hadi

Tisz-

Tisztek; a' Tolmáts pedig *Bigilás*. Maximinus a' Császár engedelméből, magával elvitte *Sophista* vagy *Rhetor Priscus* is, a' kinek lehet köszönni, hogy erről a' követésről bizonyost tudhatunk, mivel ez azt szépen és bőven leírta. Ezen követeknek Attilához való útját így írja le *Priscus*: Constantzinápolyból kiindulván, mentek *Serdicába*, mely város volt Alsó Moesiában, Constantzinápolyhoz 13 napi járó földre. Onnan mentek *Naiszszusba*, Felső Moesiának városába. Ezt elhagyván, értek a' Dunához, melyenn fák derekából vájt tsónakokonn mentek által: (hihető a' mostani Bánátba) a' honnan 15 stadiumnyi, azaz, mintegy két mérföldnyi útat tévénn, megállottak, és másnap 8 óra tájban értek az Attila sátorához; melynek e' szerint túl kellett esni a' Maros vizénn. Itt szállván Attilával, és vele együtt Észak felé* vévénn útjokat, tér földre, és hajót megbíró folyóvizekre találtak, melyeknek nevei *Drecon*, *Tigas*, és *Tiphisás*** (az első a' Maros, a' második a' Keres, a' harmadik a' Tisza lehetett). Ennek az utólsonak innenső partjai mellett folytatván útjokat, ismét holmi apró folyóvizekre találtak, de a' melyeknek nevei ki nem tévődnek; meglehet, hogy ezek a' Kakad és a' Hortobágy voltak. Ezekenn általmentvénn, abba a' nagy faluba értek,*** melybenn volt, az Attila hajléka. Ezt a' helyet Timon.**** Moldva Országban keresi; de hihetőbb, hogy Moldvát, sőt Oláh Országot is jobb kézre hagyták a' követek, mikor általmentek a' Dunánn. Orokotsi pedig***** azt mondja, hogy az Attila lakó-

helye Jász Berénybenn vólt. De Pray ***** azt jegyzi meg, hogy a' követekről nem mondja Priscus, hogy azok általmentek volna a' Tiszánn, hanem csak hogy ahöz védődtek; és így Jász Berénybenn, mely város, a' Napkeletről, vagy Délről, nevezetesen a' Bánátból jövőknek, túl esik a' Tiszápn, nem lakhatott Attila. Innen a' Tiszánn kellett hát néki lakni; de hol? meg nem határozhatni: hanem akár hol lett legyen az Attila lakóhelye, a' hová a' II-dik Theodozius követei mentek: elég az, hogy azoknak követsége szerentsétlen vólt. Mert Attilát a' békességre rá nem vehették; melynek ezt az okát adják: hogy II. Theodoziustól nagyobb, azaz Consul viselte követeket kívánt volna. De igazabb okának annak kellett lenni: hogy a' követség tolmátsa *Bigilás*, *Krizáfius* (*Chrysaphius*) nevű udvari herélt embernek, és maganak II-dik Theodoziusnak rendeléséből, 100 font aranyat vitt el magával Constantzinapolyból, hogy azt az Attila testörző katonái között kiosztván, azokat Attilának megölésére vegye. Ezt Attila kitudta: mindazáltal a' követeket nem bántotta; hanem megelégedett azzal; hogy *Biligást* tömlőtze vettette, és *Eszlást* *Orestessel* együtt Constantzinapolyba küldvén, megparantsolta, hogy *Orestes* a' *Biligás* erszéonyét, melybenn az az aranyat hozta vólt, a' nyakába akassza, és úgy menjen II. Theodozius eleibe; és *Krizáfius*t kérdje meg, ha esmeri é azt az erszeonyt? *Eszlás* pedig magához a' Császárhoz így szoljon: „Hogy II. Theodozius „ugyan nagy és híres Atyának fija; de „Attila is nagy Nemből való, és az Aty- „tya-

„tyáról Mundzuchusról rászállott méltóság-
 „got meg is tartotta: ellenbenn II. Theo-
 „dozius azt a' méltóságot, melyet az Aty-
 „tyától vett, elvesztette: mert Attilának
 „adót fizetvénn, annak szolgájává lett.
 „Igazfágtalan dolgot tselekszik tehát, mi-
 „dönn mint rossz és hitetlen szolga, an-
 „nak élete után leselkedik, a' ki nálánál
 „nagyobb, és a' kit a' szerentse néki Urá-
 „vá tett. Mellyel Attila mind addig fogja
 „őt vádolni, míg azt a' herélt udvari em-
 „bert, a' kinek izgatásából Bigilás a' go-
 „noszlágot mivelte, ki nem adja.“

* *Ἐπὶ τὰ ἀρκτικώτερα τῆς χώρας.*

** *Ἐνθὲν δὲ ἐπορευόμεθα ὁδὸν ὀμαλὴν ἐν πε-
 δῶ κειμένην, ναυσιποροῖς τε προσεβά-
 λομεν ποταμοῖς ὧν οἱ μέγιστοι μετὰ
 τον Ἰσρον, ὁ, τε Δρήκων λεγόμενος, καὶ
 ὁ Τηγας, καὶ ὁ Τιφίσας ἦν.*

*** *Καὶ ποταμὸς Τίνας διαβάντες, ἐν
 μέγιστῃ παρεγνόμεθα κώμῃ.*

**** *Imag. Antiqu. Hung. Lib. II. cap. 5.*

***** *Orig. Hung. Cap. V.*

***** *Annal. Libr. III. pag. 130.*

§. 8. Ekkor II. Theodozius, hogy meg-
 engesztelhesse Attilát, az elébbenieknél na-
 gyobb méltóságú követeket küldött hozzá,
 t. i. *Anatoliust* és *Nomiust*, Consulviselte
 embereket. Ezek hát általmenvénn a' Du-
 nán, a' *Drecon*, vagy a' mint Jornandes
 nevezi, a' *Dricca* folyóvíznél találták Atti-
 lát; mely, hihető, a' Maros. Ezeknek At-
 tila noha eleinte igen keményenn beszélt:
 mindazáltal utóljára sok kérésekre és aján-
 dékaikra tsakugyan békességre lépett *II-dik*
Theo-

Theodoziussal, és a' követeket tovább nem fárasztotta; nem kívánvann tőlök, hogy erébb az ő hajlékához jöjjenek. Ebbenn a' békeségkötésbenn azt ígérte Attila, hogy mind azokat a' tartományokat, melyek ül vagynak a' Dunánn, oda hagyja *II. Theodoziusnak*; és hogy őtet az általszököttekért sem fogja többé háborgatni; tsak hogy ő is magára vigyázzon, és többé az ilyen általszokendőket hé ne fogadja. De azombann az esztendőnként való adót megkívánta *II. Theodoziustól*. Ekkor Attila *Bigilást* is elbotsátotta, minekutánna a' fija érette 100 font aranyat fizetett. Mind ezek estek 449-dik esztendőbenn. De ennek a' békeségnek kevés ideig vehette hasznát *II. Theodozius*. Mert mindjárt a' következő esztendőnek 450-nek közepe tájann megholt, és helyébe *Martiánus* lett Császárra. Azombann már ekkor olyan szándékkal volt Attila, hogy a' Napnyúgoti Császár *III. Valentinianus* tartományaira üssön; és kétségkívül még a' *Theodoziussal* kötött szövetségnek is e' volt fő indító oka: arra nézvén ebbenn Attila, hogy, ha *II. Theodoziustól* bátorságbann léssen, egész erejét a' Napnyúgoti Birodalom ellen fordíthatja. És innen lehet már azt megmagyarázni, hogy ámbár *Martiánus* egyenesen megízente, hogy a' *II. Theodoziustól* ígért adót nem fizeti: még is annak ellene nem ment, hanem feltett szandéka mellett maradt, mivel talán abból több hasznót reménylett.

§. 9. Békét hagyvann hát Attila a' Napkeleti Császárnak *Martiánusnak*, Napnyugotra szandékozott *III. Valentinianus* ellen; melynek azt az okát adta, hogy *Honorio*
a'

a' Császár húga néki magát feleségül ajánlotta, annak nagyobb bizonyoságául a' gyűrűjét is néki elküldvénn; és jegybe a' Napnyúgoti Birodalomnak felét ígervénn: de a' mely házasság *III. Valentinianus* miatt nem mehetne véghez. Ezenkívül, hogy *Clodio* a' Francusok Királyja meghalván: az Országot *Meroveus* annak kisebbik fija akarná magáéva tenni; és ehhez szítana *Aëtius* is, *Valentiniánusnak* Fővezére. Melyre nézve őtet a' *Clodio* nagyobbik fija, a' kinek több jussa volna az Országhoz, hívná, hogy igazságos kívánságának elérésében lenne segítségére. Utóljara azt is mondta *Attila*, hogy őtet az Afrika szélinn és Spanyol Országban lakó *Vandalusok* kéri, hogy a' Frantzia Ország déli részeiben lakó *Vizigothusokra* üssön rá; és ekképen akadályoztassa meg azokat, hogy az ő Királyjuk ellen, (kinek neve *Gensericus* vólt) hadat ne indíthassanak. Oka pedig a' annak a' hadnak, melytől anyyira féltek a' *Vandalusok*, a' mint *Jornandes** írja, ez vólt: hogy *Gensericusnak* a' *Vandalusok* Királyjának lija *Henrich*, feleségül vévénn magának *Theodoricusnak* a' *Visigothusok* Királyjának leányát, midónn az eránt esett volna gyanúba, hogy az őtet méreg által akarta elveszteni; elvágatván mind fülét mind orrát, az attyához Frantzia Országba visszakuldötte.

* De rebus¹ Geticis Cap. XXXVI.

§. 10. Értésére esvénn tehát mind *III. Valentinianusnak*, mind a' *Francusoknak* (a' kik *Meroveust* kívánták Királyjoknak), mind pedig a' *Visigothusoknak*, *Attilának*
azon

azon szándéka, hogy Napnyúgotot el akarja borítani; öszveadták magokat, és seregeiket egyesítették. Attila látván, hogy mindnyájoknak meg nem felelhet: ő is a' *Gépidókkal* és *Ostrogothusokkal* fogott össze; sőt az útjában más Nemzeteket is vett fel, mint p. o. a' *Herulusokat*, *Scirrusokat*, *Quadusokat*, *Rugiusokat*, és *Marcomannusokat*; mely sok és külömbkülömbféle Nemzetekből álló sereg, a' mint mondják, mintegy 400 ezerre ment. Elindult pedig 451-ben tavasszal, és seregét a' Dunának mind két partján vívénn, és a' *Hercynia* erdőből való fa derekából készült tsónakokonn* szállítván által a' Rajnán (Rhénuson), legelőször is *Belgica Galliába* ütött bé, és *Mettzet* (Lotharingiában) feldúlta és felégette; azután Frantzia Országának egész a' közepéig nyomakodván: *Orleans* (Aurelianum) városát megszállotta. De midőnn megértette, hogy *Aëtius* a' *Visigothusokkal*, *Alanusokkal*, és más segítő seregekkel közelget hozzá: oda hagyta Aurelianumot, és visszavonván magát, Campániában, a' *Catalaunum* (Chalons sur Marne) mellett lévő térségenn telepedett meg, melyet lovassaira nézve legalkalmasabb helynek nézett. Ide a' *III. Valentinianus* hadainak Fővezére *Aëtius*, *Theodoricussal* a' *Visigothusoknak*, *Sangibanussal* az *Alanusoknak*, és *Meroveussal* a' *Francusoknak* Királyjaival elérkezőnn: Attila úgy rendelte el seregét, hogy annak két szárnyát *Valimir* az *Ostrogothusoknak*, és *Ardarik* az *Alanusoknak* Királyja vezérlette; maga pedig középen állott. Az elleuség seregének közepét ellenben *Szangibánus*, a' jobb szárnyát

nyát *Theodoricus*, a' balt pedig maga *Aëtius* igazgatta. Az ütközetet Attila kezdte el, mintegy kilentz óra tájbann, és tsak a' sétét éjtszaka választotta el őket egymástól. Melyik rész győzött légyen, azt mondják a' Hazai Historikusok, nem eléggé bizonyos. De, ha igaz, hogy Attila a' táborát kaszás szekerekkel vévén körül, abból többé az ellenségre ki nem mert ütni; sőt hogy lovassainak nyergeit rakásra hordatván, arra határozta magát, hogy, ha az ellenség ráüt, azokat meggyújtja, és magát a' tűzbe veti: nem lehet bizonyosnak nem mondani, hogy Attila nem győzedelmes, hanem meggyőzöttetett fél volt: Ugy tartják ezt a' régibb Historikusok is, mint *Jornandes*,* és *Paulus Diaconus*.**

* Πλοιοις μονοξύλοις.

** De rebus Geticis Cap. XL.

*** Historiae Miscellae Lib. XV.

§. 11. Attila a' Rajnánn által egyenesen Pannoniába és Dácziaiba jövénn, új próbáról, nevezetesenn az Olasz Országba való béütésről gondolkodott; melyet véghez is vitt. Mert 452-benn tavaszra kelve, Felső Olasz Országba bément; és midönn *Aquileja* városa bezárta volna kapuit előtte: azt, ha mind nehezenn is, ostrom által megvévén, feldúlta. Onnan *Verona*, *Mantua*, *Cremona*, *Brixia*, és *Bergomum* felé vévén útját, ezen városokat is elpusztította. Azután *Mediolanum*nak és *Ticinum*nak esett, melyeket megvévén, általment a' Páduson, és azonn. túl *Placenciát* és *Pármát* is elfoglalta. Midönn pedig már azonn gondolkodnék, mit volna tanátsosabb

tselekedni: Rómába menni-é, vagy Pannoniába visszatérni? úgy látszik, szinte jól esett néki, hogy a' *III. Valentinianus* követi hozzá érkeztek. Mert már katonái rakvák lévén prédával, hazafelé szándékoztak, és aligha egész kedvel követték volna Rómába. És az az oka, hogy őtet ezek a' követek, kik között első a' Római Püspök *Nagy Leo* volt, a' békességre rávehették. Mert, a' mit *Paulus Diaconus** és *Thuró-tzi*** beszélnek, hogy Attila az említett tisztes és ősz Püspöknek jövetelét megértvéno, annak eleibe kiment volna, és valamely rendkívül való méltóságú személynek, (kit Leo mellett látott állani), kivont fegyverrel való fenyegetésére megrémülvén, hajlott volna a' békességre: hinni éppenn nem lehet. Ennek az egész beszédnek onnan kellett származni, hogy Nagy Sándorról és a' Jeru'sálemi Főpapról Jadduáról, hasonló história forgott fenn. Sokkal hitelesebben magyarázhatni meg a' dolgot abból is, a' mit egy azon időbeli Kronika író *Idátius**** ír, hogy t. i. *Aëtius*, a' Napkeleti Császárnak *Martianusnak* segítségével közelgetett Attilához. Így Dáczia-ba visszatérvén Attila, midőnn, a' mint *Jornandes***** írja, *Ildicov*al (kit a' Hazai Irók, nem tudni honnan, a' Bactriánusok Királya leányának mondanak; és így A'siából kellett volna azt Attilának hozatni: mások Frantzia Országi Király leányának tartják) lakodalmat tartatna, megholt 454-benn. A' haláláról *Jornandes* azt mondja, hogy jó kedve lévén a' lakodalombann, magát borral megterhelte volna, és hanyatt fekvévén, mint ez más-kor is megesett rajta, elindúlt volna az or-

ra vére, és a' torkára folyván, a' miatt fült volna meg. Másnap a' Hunnosok halva találván Attilát, minekutánna fájdalmokat ábrázatjaikkon vájt sebekkel bizonyították meg: nagy pompával hármás korporsóban, melyek közül egyik aranyból, másik ezüstből, harmadik vasból vólt, eltemették. Esett ez 454 benn, a' midőnn Attila 50 esztendősnél több nehezenn vólt.

* Historiae Miscellae Libr. XV.

** Chronic. P. I. cap. 21.

*** Vólt ez Lamegoi vagy mások szerint Chemesi Puspok, mely utolsó város *Aguas Fluviae* nevet visel. Meghólt 468 bann.

**** Cap. XLIX.

§. 12. *Attilának* három fija maradt: *Ellák*, *Dengezich*, és *Irnach* vagy *Hernach*; de a' kiknek egyenletlensége miatt vége lett a' *Hunnusi Birodalomnak*. Mert ámbár Attilának a' vólt az akarata, hogy az egész Birodalom *Ellákra* szálljon: az ő fiai meg akartak azonn osztozni; azombann az osztályonn meg nem egyezhettek egymással. Melyet midőnn *Ardaricus* a' Gépidak Királyja észrevett: ellenetámadt, és Pannóniabann, a' mint *Jornandes* mondja, a' *Néta*d folyóvizénél verek megütöközvénn, igen megverte őket. Elestek ebbenn az ütközetbenn a' Hunnosok közzül 30 ezerenn; a' többek között *Ellák* is, Attilának legnagyobbik fija. A' két kisebb testvérek pedig a' Fekete tengerhez szaladván; a' *Pruth*, *Dniester*, és *Dnieper* folyóvizek közzé vették magokat, hol azelőtt a' Gothusok és Alánusok laktanak vala.

§. 13. A' *Gépidak* azombann egész *Dáciát*, és így Havasalföldét, Moldvát, Er-
I. Darab. B délyt,

délyt, és ettől fogva Magyar Országának a' Tiszáig terjedő részét mind elfoglalták. Ugyan ezen alkalmatossággal a' több Népek is, úgymint a' *Quadusok*, *Herulusok*, *Rugiusok*, *Marcomannusok*, és *Ostrogothusok* kivették magokat a' Hunnusi hatalom alól, és mind szabadokká lettek. Nevezetesen az *Ostrogothusokról* megjegyzi Jornandes, " hogy azok a' Napkeleti Császár engedelméből, *Pannóniát* elfoglalták. Sőt mivel ekkor az *Ostrogothusok* három testvér Királyok alatt voltak, úgymint: *Walemir*, *Theodemir*, és *Widemir* alatt: azt is megmondja Jornandes, " melyiknek mitsoda rész esett *Pannóniából*. *Walemir* t. i. bírta mind azt, valami a' *Scarniunga* és *Aqua nigra* nevű folyóvizek közt volt; *Theodemir* a' *Pelső* tó mellett lévő részt; *Widemir* pedig azt, a' mi a' két elsőnek birtoki között fekütt. *Pray* " a' *Scarniunga* és *Aqua nigra* folyóvizekenn érti a' *Szávát* és *Drávát*. Ezen értelem szerint tehát *Walemir* az úgy nevezett *Savia Pannoniát* bírta. Más értelemben van *Mannert*, " a' ki azt mondja, hogy *Walemir* azonn a' földönn uralkodott, a' mely *Po'son* és *Komárom* között vagyon, és így a' *Jornandestól* említett két folyóvíz nem egyéb a' *Leytánál* és *Rábánál*. A' mi pedig *Pelső* tavat illeti: azona *Pray* érti a' *Fertót*, mely van *Sopron Vármegyé*benn; és így ezt a' tájékat adja *Theodemirnek*: *Mannert* ellenbenn azt mondja, hogy a' *Lacus Pelsodis* a' *Balaton*, és e' szerint a' *Theodemir* birtoka *Délfelé* egész a' *Drávaig* nyúlt. A' felett pedig *Északra*, a' *Widemir* birtoka esnék. Ekképpenn meg bomolván és szélyelszagatódván az At-

tila birodalma: nagyobb része a' Hunnuskoknak a' Fekete tenger mellett, a' Pruth, Dniester, és Dnieper folyóvizeknél maradt, és ezeknek Királyja *Dengezich* vólt. Másik része a' Hunnuskoknak alább, úgymint Dél felé, azonn a' tájonn lakott, a' hol a' Duna a' Fekete tengerbe szakad; és ezekenn *Irdách* uralkodott.

* De rebus Get. Cap. LI.

** Cap. LII. „Valemir inter Scarniungam et „Aquam Nigram fluvios; Theodemir juxta „Lacum Pelsodis; Videmir inter utrosque manebat.“

*** Annal. pag. 178.

**** Geographie der Griechen und Römer. 3. Th.

§. 14. E' szerint közel lakvann egymáshoz az Attila két fiai: az Attyok birodalma elvesztett részeinek visszanyeréséről tanátskozhattak. Meg is próbálták azt 455-benn, a' midönn a' Pannóniában lakó Ostrogothusok ellen indúltak, hogy azokat mint elpártolt jobbágyaikat hatalmuk alá visszahajtsák. De *Walemir* a' kinek földére ütöttek, öket megverte, és azokat, a' kik megmaradtak közzülök, Kis Scythiába (*Scythia Minor*), a' Dunának a' Fekete tengerbe szakadó ágaihoz szorította, melyeket, a' mint *Jornandes* írja,* a' Hunnuskok, tulajdon nyelvekenn *Hunnivár* ik hívták. Ide szorúlvann az Attila fiai, a' következő esztendőbenn a' Napkeleti Császár *I. Leo* ellen is szerentsét próbáltak; kiváltképpenn pedig *Dengesich* nem nyughatott. De éppenn azért szerentsétlen kimenetele lett. Mert *Anagastus*, a' Napkeleti Császár Vezére, 469-benn elfogvann, megölette, és fejét Constantzinápolyba küld

küldvénn, ott azt karóba húzták, és az útszákonn fel's alá hordozták. Így az Attila fiai közül csak maga maradt *Irnách*, a' kinél mindazáltal úgy látszik hogy mind *Scythia Minor*, mind a' Báltya földje tsakugyan megmaradt: *Irnáchnak* maradtak-e fiai vagy nem? arról semmit sem tudhatunk. A' Hunnusokról annyi bizonyos, hogy azok ezen lakóhelyekből, *Zeno Isauricus*, *Anastasius*, *I. Justinus*, és *Justinianus* Császárok alatt, gyakrann ráütöttek a' Napkeleti Birodalomra. De azután mintegy eltűnnek a' Históriaból. A' Hazai Historikusok azt állítják, hogy az Avarok A'siából kijóvénn, mikor Dáciát és Pannóniát elfoglalták, a' Hunnusok is közikbe elegyedtek; azután a' két nemzet egygyé lévén, egy nevet viselt. A' Hunnusok birodalma kezdődött Balamber alatt 374-benn, végződött pedig 469-benn: és így szinte egy Századig tartott.

* Cap. LII. „ Quos ille (Walemir) diu fatigatos „ ita prostravit, ut vix pars aliqua hostium „ remaneret; quae in tugam versa, eas partes „ Scythiae peteret, quas Danubii amnis fluenta praetermeant, quae lingua sua *Hunnivar* „ appellant.“

A V A R O K

H I S T Ó R I Á J A.

---

§. 15. Valamint a' *Hunnusokról* elégséges fundamentom nélkül tartódik az, *Degrinesius*, utann, * hogy a' Khínai Irónál a' *Hiongnu*

Hiongnu név egyenesen azokat jelenti: úgy az *Avarokról* sem állíthatni, hogy ugyan azon Khúniaiak Annálissaibann, a' *Geugen* név alatt éppenn ez a' Nemzet, és nem más értetődnék. Sokkal bizonyosabbat tudhatunk az *Avarokról* a' Görög Írókból, nevezetesen a' VI dik század végénn élt *Evagriusból*, a' ki azt mondja: " hogy „az „Avarok” a' Caucasusokonn túl lévő térségenn laktak, kik midönn a' szomszéd „Törököktől sokat szenvedtek volna: el- „hagyván tulajdon lakóhelyeket, mind- „nyájann feleségeikkel és gyermekeikkel „együtt, a' Bosporushoz” mentek; az- „után a' Fekete tenger partjaitól eltávo- „zván, errébb jöttek; és mind azokkal a' „népekkel, melyeket az útbann előtalál- „tak, hadakoztak. Végre, mikor a' Duna „partjaihoz értek: követeket küldöttek Ju- „stinushoz, ” a' ki ekkor a' Császári „sereggel a' Duna mellett völt őrizetenn.” Eddig vagynak az *Evagrius* szavai. A' dolognak további folyását hasonlóképpenn egy VI. Század végénn élt Görög Íróból *Menander Protectorból* tudjuk, a' ki ezt írja az *Avarokról*, ” hogy *Justinus* megízennvén ezt a' dolgot *Justinianus* Császárnak: az megegyezett benne, hogy az Avarok követjei ő hozzá *Constantinápolyba* menjenek. Ekkor az Avarok egy *Candich* (Κανδίζ) nevü embert küldöttek magok közzul, a' ki azt terjesztette eleibe a' Császárnak, hogy az Avarok Nemzete meggyőzhetetlen, és hogy annak sok hasznát vehetné ellenségei ellen: melyet mindazáltal tsak úgy érhetne el a' Császár, ha azoknak drága ajándékokat, esztendei szizetést, és lakóhelyul termé-

keny földet adna. Ekkor *Justinianus*, mint-hogy már elerötelenedett ember volt, nem érezvénn magát alkalmasnak a' hadakozásra: ráállott az *Avarok* kívánságára, és azoknak, drága ajándékai mellett, a' lakásra *Dáciát*, *Tannóniát*, és *Moesiát* ígérte; tsakhogy az ő ellenségit a' *Gepidákat*, kik *Dáciát* bírták, és a' Fekete tengernél lakó *Hunnus Nemzetségeket* győznék meg. Ugy gondolkodott t. i. *Justinianus*, hogy akár győznek akár vesztenek az *Avarok*: maga mind a' kettőbenn nyertes leszsz. Mert, ha vesztenek, kevésbé fél tőlök: ha pedig győznek, legveszedelmesebb ellenségeitől a' *Gepidáktól* és *Hunnusoktól* szabadúl meg. Készek voltak a' Császár kívánságának teljesítésére az *Avarok*, és először is a' *Hunnus Nemzetekre*, úgymint az *Uigurokra* (*ουγκροι*), *Salusokra* (*ζαλοι*), és *Sabirusokra* mentek; ezeket meggyőzvénn pedig, az *Utrigurokra* és *Cutrigurokra*; és minekutánna ezekenn is erőt vettek, akkor a' *Cépidáknak* estek, kikenn hasonlóképpenn győzedelmeskedvénn, *Dáciát* elfoglalták, Kr. Ur. szül. után 557-benn, *I. Justinianus* uralkodásának 30-dik esztendejében.

* *Dequignes* Histoire Generale des Huns, des Turcs, des Mogols, et des autres Tartares occidentaux. Paris. 1756—1758.

** *Histor. Eccles. Libr. V. cap. 1.*

*** Vagy, a' mint *Evagrius* görögösönn írja, *Avarok*.

**** Értődik itt a' *Bosporus Cimmerius*, a' *Maeotis tava* felett.

***** Ez a' *Justinianus* Császár húgának fja volt; és idővel *II. Justinus* névvel Napkeleti Császárrá lett.

***** Excerpt. Legat. Libr. I. Script. Byz. Tom. I.
Edit. Venet. pag. 67.

§. 16. Dáciában megtelepedvén az *Avarok*: *I. Justinianus* alatt, a' Napkeleti Birodalom eránt, tsendesenn viselték magokat; mely onnét esett, mivel ez a' Császár ajándékkal forgolódott körülöttök. De már *II. Justinus*, a' ki *I. Justinianust* 561-ben váltotta fel a' Császárságban, minden ajándékot megvont tőlök, sőt úgy rájok ijesztett, hogy azt többé nem is merték kívánni. A' *II. Justinustól* való félelem miatt tehát felhagyván Napkelettel, Napnyúgotra a' Frankusok Királya *Sigibertus* ellen fordultak; a' ki is tőlök nagy summa pénzenn kéntelenítetett megvásárolni a' békességet. Ez a' szerentse, úgy látszik, neki bátorította az *Avarokat*. Mert, visszstérvén 565-ben a' Francus háborúról, szinte ugyan lesték az alkalmatosságot, hogy *II. Justinuson* boszszút állhatnának; melyre tsakugyan maga *II. Justinus* nyitott utat nékiek. A' mint t. i. egy *Sigibertus* nevű (*Sigibertus Gemblacensis*) XI. Század véginn élt Deák Historicus megjegyzi, * *II-dik Justinus* némely Rómaiaknak vádjára 566-dik esztendőben, a' Fővezérét *Narses*t Olasz Országból Constantzinápolyba visszahívta, Patriciusi méltóságától megfosztotta, és helyébe Olasz Országba *Longinust* küldötte. Mely gyalázatot nehezenn szenvedvén *Narses*: hogy a' Császáron boszszútállhasson, a' *Langobárdusokat* arra készítette, hogy Olasz Országot foglalák el. Ez a' nép ekkor *Pannóniában* lakott, mely tartományt az V. Század vége felé

489-benn Theodoricus. alatt oda hagyták az Ostrogothusok; és Olasz Országba menvén, ott az *Odoacertól* fundált *Herulusok Országának* véget vetettek, és az úgy nevezett *Ostrogothusi Országot* állították fel. Az Ostrogothusok elmenetele után, Pannóniát a' *Longobardusok* ülték meg, és azt békével bírták. Ellenbenn az *Ostrogothusok*, Olasz Országban a' VI. Század közepe után igen igen szerentsétlenek kezdtek lenni. Mert az említett *Aárses*, a' ki akkor I. Justinianusnak Yezére vólt, őket meggyőzte, sőt Országokat is *Totilas* és *Téjús* nevű Királyjaik alatt, elrontotta, és azt a' Napkeleti Birodalomhoz ragasztotta 554-benn. Ilyen érdeme lévén *Aársesnek*, nem tsuda, hogy Olasz Országból lett visszahívattatásat, és a' *Patricius*-ágtól való megfosztatását *II. Justinus*ban haládatlanságra magyarázta; és mint nagyralátó ember, azért a' *Longobárdusok* által kívánt bosszút állani. Ekkor a' *Longobardusok* Királyja *Alboinus* vólt. Ez tehát olyan feltétel alatt, hogy, ha az ő népének nem találna Olasz Ország tetszeni, és onnét visszakiváncoznék, *Pannóniát* visszavehesse: altalengedte azt az *Avaroknak*. Így elhagyván *Pannóniát* a' *Longobárdusok*, feleségeikkel, gyermekeikkel, és minden vagyonjaikkal együtt 568-bann ** Olasz Országba mentek, és annak felső részét elfoglalván, fundáltak az úgy nevezett *Longobardusi Országot*, *II. Justinusnak* nem kevés kárára és bosszúságára.

* Chronograph. ad An. 566. Pistor. Script. rer. Germ. Tom. I.

** Lasd Paul. Warnefridi de gestis Langobardorum Libr. II. cap. 7.

§. 17. Azombann az *Avarok* is *Pannóniát* elfoglalván, nyilván kezdtek *II. Justinusnak* alkalmatlankodni. Nevezetesen 574-benn *Targitius* nevű követet küldvén *Constantzinápolyba*, azt kívánták, hogy a' Császár *Szirmiumot*, melyhez jussokat tartották, nekik adja által: azonn kívül, az eddig elmúlasztott esztendőnként való adót is fizesse meg. Melyet midőnn a' Császár nem akart volna tselekedni: a' Dunán általában, és a' Napkeleti Birodalomnak azon folyóvízre fekvő részeit kegyetlenül pusztították. Ekkor a' Császár *Tiberius* nevű Fővezérét küldötte ellenek: de azt megverték. Mely dolognak hallására annyira megrémült *II. Justinus*, hogy mindjárt békeségkötésről gondolkodott. Meg is lett az: de úgy, hogy az *Avaroknak* esztendőnként való adót kentelen vólt ígérni. Azombann ennyi sok szerentsétlenségei annyira meghatották őtet, hogy azok miatt elméjében meghaborodott; es ezenn az okonn már 575-benn *Tiberius* melléje adódott; a' ki osztánn 578 bann rendes Császárrá lett.

§. 18. *Tiberius* az adófizetés alól fel nem szabadult, sőt *Szirmiumot* is elvesztette. Még szerentsétlenebb vólt *Mauritius*, a' ki *Tiberius* helyébe 582 benn állott. Mert 597-benn az *Avarok Chágánja* (Fejedelme) általmenvén a' Dunán, *Singidunumot*, Felső Moesiának városát, megszállotta, és anuak kőfalait lerontotta. Azután pedig nagy pusztításokat tévén mind Moesiában mind Thráciában: hadait a' Fekete tenger mellé vitte, és ott *Tomea* vagy *Tomis* városát, közel a' Duna torkához, erős ostrom alá fogta. Meghallván *Mauritius*

e' dolognak hírét: *Commentiolus* nevü Vezérét a' Város felszabadítására küldi; de azt a' *Chágán* oda nem várta, hanem eleibe menvénn, és hevenyében ráütvénn, úgy megverte, hogy egész serege közzül, tsak maga a' Vezér é, egynéhany embere menekedhetett meg; a' többi vagy elhült, vagy fogságba esett. Ezen szomorú hírnek hallására, melyet maga vitt meg *Commentiolus*, annyira megrémültek a' Constantzinápolyoiak: hogy már arról kezdtek tanátskozni, hogy Európát elhagyják, és Ásiába, nevezetesen *Chalcedonba* költözzenek; mely város a' Thráciai Bosporusnak túlsó partján álltaellenbe vólt Constantzinápolyal. De szerentséjére ezen Városbelieknek a' *Chágán* táborábann nagy döghalál támadt, mely nem tsak népének nagy részét, hanem magának is hét tízait elvitte. Gondolvánn azéit *Mauritius*, hogy ily szomorú állapotjábann hajlandó leszz a' *Chágán* a' békességre, ahoz egy *Harmaton* nevü követet küldött; a' ki tizenkét napi várakozás után botsátódvánn be a' *Chágánhoz*, a' békességet nagy nehezénn megnyerte: de ilyen kötés alatt, hogy, a' határ az Avarok birtoka és a' Napkeleti Birodalom között a' Duna légyen; ezenfelyül, a' rendes adó, melyet addig is tartozott fizetni *Mauritius*, 20 ezer arannyal szaporodjék. Ennek a' békességkötésnek alkalmatosságával esett az, hogy az Avarok *Chágánja* megkínálta *Mauritiust* rabságba esett katonáival, hogy ha személy szerint mindenikért egy arany pénzt adna, azokat elbotsátaná. De *Mauritius* sem ennyit sem felényit nem ígért; melyénn megboszszankodvánn

a' *Chdgn*, *Mauritiusnak* minden elfogott katonáit, kiknek száma 12 ezerre ment, megölette, és úgy tért vissza földére. Ez a' fősvénység útálatba hozta *Mauritiust* jobbágyai előtt, és ennek köszönhetette, hogy az ő nyakára *Phocas* Császárrá tevődött; a' ki osztánn amazt egész háznépével együtt kivégeztette.*

* Lásd *Közöns. Hist.* pag. 360.

§. 19. Az *Avarok* hatalma még azután is tartott, nem tsak *Phocas* hanem *Heraclius* alatt is, úgy hogy 626-bann a' *Bolgárokkal* és *Gépidákkal*, kik nékik alattok voltak, magát *Constantzinápolyt* is megszállották. De nem bődögülhettek. Mert apró hajóik, melyekenn a' városra a' tenger felől akartak rontani, többire elmerülvénn; azombann *Heraclius*, A'siábann a' *Persákkal* folytatott hadakozásából hazafelé közelgetvénn: nagy kárral és gyalázzattal tértek vissza hazájokba. Ez időtől fogva, kezdett lassanként hanyatlani az *Avarok* hatalma, és többé a' *Napkeleti Császárok* ellen próbát nem is tettek, annyival inkább, mivel a' *Bolgárok*, *Cubrát* nevű Fejedelmek alatt, 635-benn elpártolvánn tőlök, a' *Constantzinápolyi Udvarhoz* állottak; kik osztánn mintegy őrzői lévén a' *Napkeleti Birodalomnak*: a' *Moesiába* és *Thráciába* való béütésektől az *Avarokat* megtartóztatták. Nem sokára ezután más szerentsétlenség is érte ezt a' *Nemzetet*. Mert 640-benn *Birodalmának* dél felől való részét, mely a' *Száva* vizétől az *Adriai tengerig* terjedt, és általán fogva *Dalmáziának* neveztetett, egészenn elvesztette,

el-

elfoglalván azt *Heraclius* Császár engedelmével a' *Chrobátok* és *Serbliek* (*Serbi*, *Sorbi*, *Sorabi*), kik közzül amazok Lengyel Országból és Sziléziából, ezek pedig Tseh Országból, Miszniaiból, és Morvából jött Tót nemzetek voltak. És ez az eredete a' mai Croatiának (vagy Horváth Orzágnak), mint szintén Szerviának is és Boszniának, a' már ma szoros értelembenn vevődni szokott Dalmátziával együtt. *Slavonia* pedig vagy Tót Ország úgy lett, hogy a' *Chrobátok* vagy Horvátok, a' Szávától a' Drávaig, és így Pannóniának abba az egész részébe, mely *Savia* nevet viselt, kiterjesztvénn birtokokat, e' két folyóvíz közt lakók, külön választottak magoknak Fejedelmet, de a' ki szintúgy függésbenn volt a' Croátziai Fejedelemtől, mint ez a' Napkeleti Császártól.

§. 20. Napkeletre és Délre keskenyevénn az *Avarok* határa: az ott vallott kárt Napnyúgotonn, nevezetesen, a' velek ellenkezésbenn élő *Carentánusokonn*, *Bojuskonn* (vagy *Bojariusokonn*), *Bojohemusokonn*, és *Marahánusokonn* akarták kipótolni; mely népekkel, a' VII-dik Század utolsó felbenn, sőt a' VIII dikbann is tsaknem szünteleuül hadakoztak. A' *Bojusok* ellen szerentsések is voltak, annyira, hogy már 649-benn birtokokat az *Anisus* (Éns) folyóvízéig terjesztették, mely ma Austriában esik, akkor pedig *Bojóáriát* (melyből lett Bavária) és Austriát választotta el egymástól. Mely határát birodalmoknak szinte másfél száz eszte deig megtartartották, míg nem *Nagy Károly* (*Carolus Magnus*) a' VIII-dik Század vége felé rajtok győzedel-

delmeskedett. A' *Carentanusokkal* való hadbann, kiknek lakása Pannóniához Dél és Napnyúgot között esett, hasonlóképpenn szerentsések voltak az *Avarok*. Mert ámbár *Boruth* a' Carentánusok Fejedelme, 732-benn, midőnn *Carentaniábann* (a' mai Carinthiába) bétűttek; Bojoárius Fejedelem *Hugibert* segítségével, jól megverte őket: mindazáltal a' *Hugibert* halála után, 736-bann, általmenvénn az *Anisusonn*, *Laureacumot* (ma *Lorchnak* hívatatik) mely abban az időbenn igen híres és viragzó város volt, feldűlták, és egészen lerontották; sőt *Carentaniábann* is boszszújokat töltvénn *Boruthonn*, nagy prédával tértek vissza Pannóniába. Így meglehetőss állapotbann maradtak az *Avarok*, szinte a' *Nagy Károly* idejéig: de ezzel öszveakasztvänn, végképpenn megaláztattak.

§. 21. Hogy *Nagy Károly* az *Avarok* ellen hadat indított, arra e' következendő dolog adott alkalmatosságot:

Nagy Károly a' Longobardusok Királyját *Desideriust* meggyőzvänn, fogságra vitte Német Országba. Ennek leánya *Luitberga* (*Luidberga*) a' Baváriai Fejedelemnek *Thassilónak* felesége volt; a' ki, *Attya* szomorú sorsánn való indulatból, férjét arra vette, hogy *Nagy Károly* ellen fegyvert fogjon. De látvänn *Thassilo*, hogy maga soha meg nem felelhet Károlynak: az *Avarokkal* akarta együtt fogni a' dolgot, kiket arra könnyu is, volt rávenni. Ez, idejénn értésére esvänn *Károlynak*: *Thassilót* szep szín alatt, Baváriából *Ingelheimba* tsalja, és elfogatja. De még ezért az *Avarok* meg nem ijedtek: hanem a' *Thassilóval* kötött szövetség szeriut,

rínt, két sereget állítottak, melyek között egyik Olasz Országra, nevezetesen *Forojuliumra* (Marchia Forojuliensis, *Friaul*); a' másik pedig Baváriára rohant, noha szerentsétlenül; mert mind kettő a' Nagy Károly Francusaitól megverettetve tért vissza hazájába, 788 bann. Mindazáltal ezen szerentsétlenség által sem tsüggedtek el az *Avarok*: hanem még azután is béütöttek Baváriába; hol ismét megverettetvén, és tíz ezer ember veszteséggel térvén vissza: akkor osztán kéntelenek vóltak alább hagyni, és óhajtani az egyességet Károly Császárral. De minthogy, a' mint gyanítani lehet, azt sürgették, hogy a' mit az *Anisus* folyóvízenn innen, a' szerentsétlen ütközetek által elvesztettek, az nékiek visszaadódják; Károly Császár pedig Napkelet felé kívánta terjeszteni birodalmát: a' békesség tökéletességre nem mehetett; hanem 791-benn Károly Császár táborba szállítván az *Anisus* vizénél katonáit, minekutánna azokkal három napi böjtöt tartatott volna;" (melyből a' tetszik meg, hogy az *Avaroktól* annyi győzedelmei után is félt) az *Anisus* vizétől felette nagy készüllettel ellenek indúlt, még pedig úgy, hogy seregét két részre osztván, egyiket a' Dunának északi másikat déli partján vitte, magán pedig a' vízenn éléssel megrakott hajói mentek. Az *Avarok* előre a' Duna két partján *Crembs* városánál, és *Comagenánál* két erősséget tsinálván, melyet az akkori Irók *Ringnek* neveznek:" ott várták Károlyt. De midőnn közelgető seregeit, és a' Dunán lévő hajóit meglátták: Pannóniába visszavonták magokat; mely alkal-

matossággal élvénn Károly, az említett két erősséget elrontotta. Azombann az *Avarok*, minthogy már megfélemlettek, a' *Rábánn* általjövén: Károly is utánnok egészen a' *Rába* vizéig jött. Ott egynehány napig mulatván, és Pannóniát pusztítván: nem mertek vele szembe szállani az *Avarok*. Ugyan akkor *Károlynak* más serege is, a' fíjanak *Pipinusnak* vezérlése alatt, Olasz Országból, nevezetesen *Friaulból*, véletlenül rontván az *Avarokra*: azokat a' *Száva* és *Dráva* folyóvizek között igen megverte; és ott lévő *Ringjeket* elfoglalván, gazdag prédára tett szert. *Nagy Károly* mindazáltal a' *Rábánn* által nem jött, hanem *Baváriába* visszatért.

* Regino ad A. 791.

** Ez Német szó, mely körül való kerítést jelent. Leírja azt *Aventinus Annal. Boior. L. IV.* edit. Basil. anni 1580. pag. 250. hol a' többek között így szól: „Porro Avari portio-
„nem suam novem segmentis et circulis,
„quos *Rhingos* et *Landweras* dicimus, tutan-
„di caussa cinxerunt. Distabant inter se hu-
„jusmodi tutelae circiter millia passuum qua-
„draginta, unaquaeque circuitu millia pas-
„suum quinquaginta amplectebatur; et *septa*
„erat aggere militari sine fossa, qui murus
„a *varrare*, a *Teutonibus Haga Heccaque*
„vocari solet.“ A' *Haga* és *Hecca* (vagy, Német végzettel *Hag* és *Hecke*) tulajdonképpenn *tövisszet* tézzen. Hihető ez a' név a' *sántzra*, arról a' *tovisról* ragadt, mellyel az bé volt fedve. De hogy az a' *sántz* vagy *töltés*, a' mint *Aventinus* mondja, árok nélkül (*sine fossa*) volt volna: nem hihetni. Mert, miért kellett volna ok nélkül nehezebbé tenni annak készitését? Tudnivaló, hogy a' *sántzet* úgy készitik, hogy mellette kiássak

a' földet, és azt hányják fel magasann: és ez a' felhányott földnek a' helye osztann árkot tsinál. Nem is lebet képzelní, hogy ezeket a' töltéseket úgy tsinálták volna, hogy másunn hordották volna a' földet reá. De, mint-hogy az, általomra való (vagy, a' mint Aventinus mondja, *tutela*) vólt; szükséges is vólt mellette az árok. Vagy nyilván hibázott hát Aventinus, vagy tsak a' szavai nyomtatódtak hibásann. Mert ez a' szó: *sine*, meglehet, igazánn *sive* vólt. Így a' nehézség egyszerre elháritódnék. De, ítéletem szerint, az Aventinus szavaibann más nyomtatásbeli hiba is van, melyet tudtomra senki még észre nem vett, és haszonra nem fordított. Ezek a' szók t. i. „*qui murus a varrare a Teutonibus Haga Heccaque vocari solet:*“ Vagy éppenn érthetetlenek, vagy szükségesképpenn így kell azokat olvasni: „*qui murus a varare (azaz, „Avar úrk, vagy, Avarúrok) a Teutonibus Haga Heccaque vocari solet.*“ A' *murus* itt, a' mint maga a' dolog mutatja, tsak *oltalmúl szolgáló erősséget* (Aventinus szerint *Landwehr*-t) téssen; nevezetesenn jelenti azt a' *hányást, melyet felyúl tövissel raktak meg.* Az *Avarúrk* pedig Német Írótól és Német Könyvnyomtatótól nem értődhetvénn: nem tsuda, hogy eltévesztődött. Több az, hogy ezen szónak, *varrare*, nints nyoma a' Deák Íróknál, és mit tenne, nem tudhatni. Inneu már azt is megmagyarazhatni, mi vólt legyen valaha az úgy nevezett *Úrdögárka?* Tudnillik, éppenn nem Római sántz (*Römer Schanz, Vallum Romanum, Agger Romanus*), vagy Római út (*via Romana, fossa et aggere constructa*), a' mint közönségesenn gondoljak: hanein nyilván *Avarúrk, Avarok kerítése, vagy Avarok Ringje.* Mert, hogy a' Rómaiak ezen a' földönn efféle munkát tettek volna: a' *História* nem említi; nem is gondolhatni el, mi czel-jok lehetett volna abbann; de meg sem lat-szanek oly nyilvánu, ha még a' Római Csa-
szá-

árok idejéből való volna. Igen szembetűnő
 t. i. ez az *drok*, a' mint az a' Dunánál Pes-
 tenn felyül kezdődvén, Hatvanonn alól *Arok-
 szállásnak* megy (mely Helység nevét éppenn
 attól vette); és onnan Egrenn 's Tokajonn
 alól *Aroktóhoz* tekeredvén (mely név hason-
 lóképpenn az említett *drok*tol vevődött), a'
 Tiszaig; azonn innét pedig, Fejértónn alól,
 a' Debreczeni Nagy-erdőnn jövénn által, a'
 N. Létai határnál, Arad és Tömösvar felé
 folytatódik, és Semendriann alól, mintegy
 három merföldel, a' Dunánál végződik. Így
 láthatni azt, majd tsaknem egészen, *Marsi-
 linak* azon rajzolatjann, mely *Danubius Pan-
 nonico Mlysius* nevű munkájának II-dik Darab-
 jábann, ilyen titulus alatt van: *Theatrum
 Antiquitatum Romanorum in Hungaria*; tsak
 hogy ez a' Tudós is hibásann tartja azt *Ró-
 mai útnak*; és az *drok*, vagy (a' mint az
ördög árka nevének hallásából rosszszül vette
 fel) az *árka* nevet elrontván, nem jól nevezte
Via Jurca-nak. Nem is lehet ezt útnak mon-
 dani, mert úgy van tsinálva, hogy az árok-
 ból a' földet a' két szélre hányták, és az
 árok ezen két hányas között vagyon; ilyen
 módonn pedig utat soba se szoktak tsinálni,
 hanem inkább az útnak két oldalann ásnak
 árkot, és abból hányják fel a' földet az útra.
Mursili értelme szerint egymás mellett két
 útnak, és a' két út között egy nagy ároknak
 kellett volna leünn. Sokkal méltóbb jussal tart-
 hatni azt az Avarok kerítése vagy *Avarárk*
 nyomának: annyival inkább, mivel az ilyen
 kerítést (*Ring*) a' nevetlen Szaxóniai Annali-
 sta (in Collect. Histor. medii aevi) sokkal na-
 gyobb kiterjedésűnek írja, mint Aventinus. Így
 könnyebb megfogni azt is, hogy annak nyo-
 ma' még ma is meglátszanak: mivel a' VIII.
 Századtól fogva tsak inkább megmaradhatott,
 mintha vagy Trajánus, vagy más Római Csá-
 szár idejében készült volna. Egyébaránt ezt
 az árkot a' köznép *Ördög árkanak* azért ne-

vezte: mivel arról, hogy mi módonn, kik Által, és mi végre készült az? semmit sem tudott; azombann, mivel oly hosszann tart, emberi erő felett lévő munkának gondolta.

§. 22. Viszszatérvénn Károly Bavariába, és 792 benn a' telet *Regenspurgbann* töltvénn: az Avarok ellen kezdett hadnak további folytatása helyett, sokkal szebb és ditsóságesebb dologról kezdett gondolkodni. Mert, hogy a' Kereskedésenn segítsen: azonn igyekezett, hogy a' *Dunát* a' *Rajnárai* öszvevegye.* E' végre úgy gondolkozott, hogy a' *Rednitz* (régenn *Radunia*) és *Altmühl* (akkor *Almona*) folyóvizek között olyan canálist vagy vízárkot készített, mely a' hajót megbírja. Mert a' *Rednitz* vagy *Regnitz* (a' Franconiai kerületbenn) *Norimbergától* északra menvénn, a' *Mcnsuba* foly; ez viszont *Moguntiánál* napnyugotra tekeredvénn, a' *Rajnába* szakad: az *Altmühl* pedig (a' Baváriai kerületbenn) *Regenspurgonn* felyül, *Keiheim* városánál megyen a' *Dunába*; jön pedig le észak felől *Pappenheimtől*, mely a' Franconiai kerületbenn van. Es így ennek a' canálistnak Franconiábann kellett volna készülni. Hozzá is fogatott annak ásásához Károly, igen sok embereket dolgoztatvann rajta; es 793-bann az egész Öszt abbann töltötte. Mely idő alatt annyira ment, hogy 2000 lépesnyi hosszúságú, és 300 lépesnyi szélességű árkot készítettett. De a' szüntelen való esözések, és az ott különbenn is nedves természetü föld miatt, a' munkának félbe kellett szakadni; mert a' mit nappal astak, éjtszaka mind beomlott.

* Ad An. 795. ap. Pistor. Tom. I.

§. 23. De míg ebbenn foglalatoskodik, Német Országban a' *Szarok*, kiket igen nagy bajjal tudott hatalma alá hajtani, elhagyván a' Keresztyén Vallást, melyre elővel térítette vólt őket, ellene támadtak; és a' szomszéd Nemzetekkel szövetséget kötvénn, az Avarokhoz is követeket küldöttek, úgymint a' kik felől reménylhatték, hogy Károly miatt szenvedett sok káraiktól indíttatván, örömet melléjek állanak. Ez ugyan hogy így lett vólna, az akkori Historikusok világosan nem mondják: de ki lehet abból hozni, hogy Károly még azon esztendőbenn az Avarok ellen indúlt. Az Avarokra menvénn tehát: azokat mind 793-bann, mind 794-benn, sok ízben megverte, és iszonyú pusztításokat követvénn el Pannóniában, nem elébb, hanem 795-benn engedett azoknak békességet, minekutánna *Thudun* vagy *Tudun*, a' mint Regino írja, " azt ígérte, hogy magát földével és népével együtt, Károlynak általadja, sőt hogy a' Keresztyén Vallást is bőveszi. Eginhardus pedig azt mondja, " hogy még maga ment vólna *Thudun* a' Károly táborába az Albis-hoz. De ez későbbi dolog, nem is az Albisnál, hanem Aquisgranumnál (*Aachen*) esett. Tudnillik bekességet engedvénn Károly az Avaroknak, magok közt támadt egyenetlenség. Mert a' mint *Svidas**** megjegyzette, két részre szakadván, egyik résznek *Thudun*, másíknak pedig *Jugur* vagy *Igur* vólt a' Chágánja; a' honnan szörnyü visszavonás uralkodott közöttök. Melyből midönn nagy elerőtlenedések következett vólna: Károly indításából, a' Friauli Herczeg *Erich*, a' Carentanusok Fe-

jedelmével *Wonomirral* együtt, 796-bann, mikor meg sem gondolták volna, rájok ütött, és a' *Ringjeket*, mely a' Dráva és Rába között volt, elfoglalván, felette sok prédát nyert tőlök, melyet osztánn Károly Császárnak Német Országba, nevezetesen Aquisgranumba küldött. Ugyan azon esztendőbenn a' fiját *Pipinust* is, ki már Olasz Országi Király volt, Pannóniába küldötte Károly Császár; a' ki midőnn megvervén az Avarokat, és a' mint Eginhardus írja, a' Tiszánn túl kergetvén, az attyához Aquisgranumba ment volna: *Thudun* is vele együtt elment; és ott megkeresztelkedvén, a' vele lévő Avarokkal együtt Keresztyénné lett. De, hogy a' több Avarok is, mind a' két Pannóniábann, nem nyerhetvén külbönn Károlytól és Pipinustól békességet, a' Keresztyén vallásra ajánlották magokat: onnan lehet kihozni; mert, minekelötte Pipinus Pannóniából Német Országba az attyához ment volna: azokat a' *Szaltzburgi* (vagy a' mint akkor hívták *Juváviai*) Püspöknek és az ott lévő *Canonicusok*nak vigyázása alá bízta.

* Ad An. 795. ap. Pistor. T. I.

** In vita Caroli Magni.

*** Excerpt. Script. Byz. T. p. 168.

§. 24. Mindazáltal a' Keresztyén valas meg nem gyökerezhetett az *Avarok* között, minthogy azt kéntelenségből vették fel. Maga *Thudun* nem sokára azután, hogy Aquisgranumból haza jött: mind attól, mind Károlytól elállott. A' ki ezenn megboszsankodván, 803-bann seteget küldött Pannóniába, és azt újra elfoglalta. *Thudun*

helyébe *Zodán* tevődvénn *Chágán*á, az *Regensburgra* ment, és magát népestül együtt általadta *Károly Császárnak*. De, hogy *Keresztyénné* lett volna, nem mondatik. Hanem az utánna következett *Chágán Theodorus*, 805-benn, mikor *Károly Császár*hoz azért ment, hogy népének *Carnuntum* és *Sabaria* között kérjen lakóhelyet, *Keresztyénnék* íródik, és ugyan azért nyerte meg a' mit kért. Azután tehát a' már nagyon elfogyott *Avarok* e' két város között laktak. *Carnuntum* lihetóképpenn esett *Bétsenn* alól, a' mai *Petronell* helyénn: *Szabáriának* pedig közönségesenn *Szombat helyet* esmérik. Ide azért kívánczozott *Theodorus*, mert már gyenge erővel lévén az *Avarok*, a' szomszéd *Tót Nemzetektől* bátorságban nem maradhattak. Az a' hely, melyet ez okból kénytelenek voltak elhagyni, alsó *Pannóniában* a' *Dráva* és *Duna* között volt; hol az *Erichtől* és *Pipinustól* szenvedett pusztítások után, a' *Carentanus Tótok* felette elhatalmaztak. De ezenkívül a' *Marahánusok* és *Bojohémusok* is, kik a' *Dunának* északi partján laktak, általmenvénn a' *Dunán*, sokat alkalmatlankodtak nékik. Így tehát bátorságosabb lakóhelyről kellett gondolkodniok. *Theodorus* hamar elhalván, a' helyébe tevődött *Chágán*, hogy *Károly Császár*hoz ment, a' *Keresztségbenn* *Abrahám* nevet vett; 811-benn pedig *Canzauc* és *Tudun* nevű *Chágánok* említődnek; kikről azt jegyzi meg, hogy midőnn a' *Marahánus Tótoktól* nem nyughatnának, magok személyjébbenn folyámodtak *Károly Császár*hoz: a' mikor osz-

tánn a' Marahánusok birtokának a' Duna tevődött határává.

§. 25. Károly Császár utánn, a' ki 814 benn hólt meg: *Ludovicus Piusra*, annak fiára szállott Pannónia. De ez, kevésel azután, három fijai, úgymint *Lotharius*, *Ludovicus Germanicus*, és *Carolus Calvus* között, az egész birodalmat megosztván, Pannónia *Ludovicus Germanicusnak* jutott; kitől midőnn a' Szávia Pannóniában lévő Helytartó 819-benn elpártolt volna: ahoz az Avarok is hozzá állottak. De nem sokára kikergetvén azon Helytartót Szávia Pannóniából: kéntelenek voltak az Avarok magokat megadni, és sok esdeklésekkel 's ajándékokkal nyerni *Ludovicustól* békességet; mely lett 822 benn. Azután 826-bann *Tutund* nevű Keresztyén Chágán említődik. De hogy magok az Avarok is nagy részint, vagy talán mindnyájan, már ekkor Keresztyének voltak: onnan tetszik meg, mert *Tutund* idejében Püspökség is volt földjökön, t. i. az úgy nevezett *Episcopatus Vetráriensis*, mely a' mai *Ovárbann* (Magyar Ország szélinn Austria felől), Németül *Altenburghann* volt.*

* Hay Annal. Vet. Hunnor. pag. 289.

§. 26. *Ludovicus Germanicus* utánn, a' fijáé *Carolomannusé* lett Pannónia; és mivel azután hallgatnak az Avarokról a' Histórikusok: úgy lehet gondolkodni, hogy azok az említett Uralkodók alatt nagyobb részint kiirtódtak, alkalmatosságot szolgáltatván arra az ő sokszori elpartolások, és a' Keresztyén vallásról Pogányságra való visszatérések. De külömbenn is, lehet-

tetlen volt annak a' Nemzetnek, mely már olyan kevés számra olvadt, hogy Carnuntum és Szabária közt megfért, oda nem lenni. Mert a' szomszéd Tót Nemzeteknek, nevezetesen a' Marahánusok hatalma naponként nevedévénn: azoktól elborítottak. Ha hát még a' *Ludovicus Germanicus* és *Carolomannus* uralkodása után, voltak is valami kevesenn az Avarok: azon maroknyi népnek, *Arnulfus* alatt, tsak a' Marahánusok miatt is, kiknek maga ez a' Császár sem tudott magától ellent allani, szükségképpenn el kellett enyészni. A' mi pedig a' Dáciábann lakó Avarokat illeti, azok még elébb, úgymint 802 benn, a' Napkeleti Császár *Niceforus* alatt, az Iszter két partján, alsó Moesiábann lakó Bolgároktól (Bulgari) irtattak ki.*

* Excerpt. Svida, ad voc. Βουλγαροι. Script. Byzant. Tom. I. pag. 168. Της Αβαρίας κατα κράτος ἄρδην ἠφαιησαν οἱ αὐτοὶ Βουλγαροι. Ugyan ott a' Bolgárok Fejedelme *Krem* ilyen kérdést tézen fel a' fogságban lévő Avaroknak: Πότεν συνίετε. ὅτι ἀπώλετο ὁ ἄρχων ὑμῶν, καὶ τὸ ἔθνος ὅλον. Honnan gondoljátok, úgymond, hogy a' Fejedelmek és egész Nemzetetek elveszett? Melynek azok ezt az okát adják, hogy közöttök sok viaszavonások, veszekedések, erőszakoskodások, igazlátalanságok, tsalások 's a' t. uralkodtanak.

M A G Y A R O K

H I S T Ó R I Á J A.

ELŐRE VALÓ JEGYZÉS.

§. 27. Hogy a' Magyarok azoknak a' népeknek díjjára nem jutottak, kiknek már ma semmi nyoma sincsen: az' egynek lehet tartani a' legkülönösebb dolgok között a' Históriában. Mert megszűnnek, a' világnak más részéből jövénn Európába, tőlök egészen különböző, náloknál sokkal számosabb, és velek ellenkezésben lévő Nemzetek közzé: az a' tsuda, hogy a' sok hadakozásokban vagy mind el nem hüllöttek, vagy legalább úgy el nem erőtelenedtek, hogy apródonként más Nemzetekkel összeögyeledvén, nyelvek el nem vették, és azzal együtt maga is a' Nemzet el nem enyészett; holott ez még az Európai Népekben is, mint p. o. a' Gothusokban, Vandalusokban, Langobárdusokban 's a' t. megesett; kikre már ma, mint megkülönböztetett népekre, sohol sem találunk Európában. Ide lehet a' Prusszusokat is számlálni, kiknek ha szinte nevek megvan is, a' nyelvek kikopott, és a' Nemzet egészen Németté vált: holott csak a' XVII-dik Század végén is volt Prusszus nyelv. Ellenben a' Magyarok, 900 's egynéhány

esztendők alatt, nem csak A'siából kihozott nyelveket, és azzal együtt Nemzeti külömb-
ségeket tartották meg; hanem a' régi vad-
ságot, durvaságot, bárdolatlanságot, sze-
lidséggel, és tsinosabb erköltsel váltván-
fel, a' pallérozódás gráditsann, melynek
eleintenn tsaknem az alsó fogánn állottak,
mindenkor feljebb meg feljebb mentek, és
máig is mennek, mellyel más Európábann
megtelepedett A'siai Nemzet már ma nem di-
tsekedhetik. Mert, az Arabsök, ha szintén
virágzóbb állapotbann voltak is egy darab
ideig Spanyol Országbann: ott 900 eszten-
deig tsakugyan nem maradhattak, sőt 800-
ig sem; mert a' VIII-dik Század eleinn léptek
oda bé, és már a' XV-dik Század véginn
Ferdinandus (Catholicus) egészen kinyom-
ta őket. A' Törökök pedig, kiknek hason-
lóképpenn A'sia volt első hazája, a' pallé-
rozódásra nézve most is igen ott vagynak,
a' hol voltak akkor, mikor először Euró-
pábann megtelepedtek, mely is a' XV-dik
Század közepénn esett. Annál szembetű-
nőbb pedig a' Magyarok Nemzeti tulajdon-
ságának megmaradása, hogy született nyel-
vek helyett, többire, a' Közönséges dol-
gok folytatásábann, közép Századokbeli
Deáksággal éltek. De tapasztalhatni, hogy
már ma a' Magyar szintűgy betsúli nyelv-
vét, mint más akármely Nemzet a' magáéé,
és naponként azokra a' hibákra is mind
jobbann jobbann kezd esmerni, melyek
nyelvét igaz formájából, és Magyar tiszta-
ságából kivészik.

A'

MAGYAROK EREDETÉRŐL

ÉS

ATYÁFISÁGÁRÓL.

00000

§. 28. **A'** Magyarokat, Hazai Histórikusaink, a' Hunnosokkal és Avarokkal egynek tartják. Hasonló értelembenn vagynak a' közép Századokbéli Görög és Deak Irok.* Ezeknek tanúbizonyságának hitelesebbnek kell lenni, mint némely mai Tudósok vélekedésének, kik a' Magyaroknak a' Hunnosokkal és Avarokkal való atyafiságát, úgy látszik, csak azért tagadjak, hogy azokat a' *Finnusi tör'sökie* vihessék. Vélekedéseknek ez a' tündamentoma, hogy a' Lappok nyelvének, a' kik pedig nyilván a' Finnusi Nemzetnek egy ágát teszik, a' Magyarokéval nagy egyezése van. Ezt a' két nyelv között való atyafiságot, már a' XVII-dik Században kezdte gyanítani Sveciai Tudós *Stiernhielm*,** a' XVIII-diknek elején pedig Upsaliai Professor *Kudbeck*,*** de mind kettőn csak Lexiconok után. Meltán lehetett tehát kívánni, hogy valamely magyarul értő ember vetődne Lappóiba, mely meg is lett 1770-ben, a' midőn *Sajnovits János* nevé Jészuita ottan megfordult, és a' két nyelvet egybe hasonlítván,

mun-

munkájában azt adta ki világ eleibe, hogy *a' Magyarok nyelve egy a' Laponnokéval.**** Ennek a' munkának kell főképpenn tulajdonítani, hogy az említett értelem elhatalmazott. Mert úgy gondolkodtak a' Tudósok, hogy Sajnovitsnak, a' ki magyarul jól értett, lehetetlen volt a' két nyelv egybe hasonlításában megtsalódnai; holott megtsalódhatott, mert ha a' Magyar nyelvet jól tudta is, a' Laponnokét legkisebbé sem értette. Allatásának megbizonyítására 150 Lappóniai szót hoz fel Sajnovits, melyet ugyan annyi Magyar szónak állít lenni, a' mint ezt láthatni az említett Értekezésnek 58-dik és azt követő oldalain. Ezek közül a' melyek leginkább hasonlítanak a' Magyarhoz, ezek: elam, (élek); nyelam, (nyelem); nyalom; tsalom; szemme, (szem); epe; szarv, (szarvas); tsorra, (tsorda); fésze, (fészek); főzam, (fözöm); voj, (vaj); gyermek; tudom, (tudom); vajdelam, (vadolom); veretam, (veretem); siram, (sírok); adom; meretam, (méretem), arvo, (árva valaminek); szépe, (szép); amez, (méz); loigy, (lány); vilám, (vilámlok); cselgad, (csillag); rontzas, (ránztos); poikom, (pököm); megam, (megyek); balgadam, (ballagok); vonam, (vonom); csom, (csomó); áigy, (ágy).

* A' Görög Írók az *Avarokat* gyakran nevezik Hunnusoknak; mint p. o. *Procopius*; a' ki éppenn akkor élt, mikor azok Pannóniat elfoglalták; nem külömbenn a' VI-dik Század végén *Menander Protector*; a' VII-diknek végén *Theophylactus Simocatta*; a' VIII-diknek második felibenn pedig *Theophanes*. Lásd ezeknek szavait Pray Dissert. I. in Annal. vet. Hunn. Avar. et Hung. p. 3. & 4. Hason.

sonlót állítanak a' Deák Historikusok, nevezetesen *Paul. Diac. Longob. I. 27.* „Avarés, „qui primum Hunni, postea — — *A ares* „apellati sunt.“ *L. II. 7.* „Pannoniam Al- „boin amicis suis *Hunnis* contribuit.“ Hol egyenesen az Avarokról van szó. *II. 10. es IV. 12.* „*Hunni, qui et Avarés.*“ *Georgius Ravennas IV. cap. 14.* „Dacia, quae et Ge- „pidia, ubi modo *Unni* qui et *Avari*, in- „habitant.“ *Gregor. Turon. IV. 29.* hasonlóképpenn *Hunnusoknak* nevezi az *Avarokat*, és azoknak Fejedelmeit *Cacanoknak* azaz *Chaganoknak*.

Hogy pedig a' *Magyarokat*, kijövetelekkor, és azután is, a' Historikusok rendszerint *Hunnusoknak* hívták, és azokkal egy Nemzetnek tartottak; kétségen kívül van; mint ez *Reginóból*, ap. *Pistor. T. I. pag. 89. sequ.* és *Otto Frisingensisből*, ap. *Murator. Tom. VI.* eléggé megtetszik. Azokat az Avarokat is, kik *Heraclius Császár* alatt 625 táján, a' *Persa Király Cnosroës* ellen hadakoztak, a' híres *Muszka Krónika* író *Nesztor Ugrusoknak* nevezi, mely néven pedig hogy egyenesen a' *Magyarok* értődnek, oda alább megmutatódik.

* *Stiernhielm* élt 1671 táján, ki a' mint *Le L. g. Jakab Bibliotheca Sacra* nevű munkájában, az *I. Darabnak* 446-dik oldalán említi, a' *Gothus* nyelvű négy *Evangeliumokra* írt *Elöljáró Beszédében*, ezeket mondja: „*Inter notas lingvas de duabus „Hungarica et Finnonica dicam, quarum ori- „ginem nemo adhuc aperire potuit. — Hoc, „quod maxime miror, est, quod in Lexico „Ungarico Molnari bene multa vocabula Un- „garica invenerim, Finnis communia, natio- „nibus. toto coelo dissitis.*“

*** Ilyen titulusú munkájában: *Analogia linguae Gothicae cum Sinica, nec non Fennonicae cum Ungarica.* Upsal. 1717, in 4.

*** *Dániai és Norvégiai Király VII. Christianus, Hell Maximiliánt*, a' ki *Magyar Ország* gon

gonn Selmets Bányánn született, és egy volt a' leghiresebb Európai Mathematicusok között, akkor ditsőségesenn uralkodó Márta Theresia engedelmevel, Bétsből, a' hol Császári Astronomus volt, Norvégiába kihívta, a' végre, hogy ott a' Vénus tsillagnak a' Nap tányérjánn való általmenetelét vi'sgálná: mely kívánságnak meg is felelt, *Wardhusdumbunn* (van ez *Vardoe* nevű szigetbenn a' Jeges Tengerre, és Finnmarchiához tartozik), observatoriumot állítvánn fel. Elvitte oda magával *Sajnovits Jánost* is, a' ki Székes Fejér Vármegyéből való Tordasi fi, és Bétsbenn Hellnek az Astronomica observatiókban segítője volt.

Ez a' *Sajnovits János* Finnmarchiábann járvánn a' Lapponok között, Hell indításából, a' ki már azelőtt a' Lappóniaiak nyelvének, a' Magyarokéval való hasonlatosságát, némely könyvekben olvasta, kezdett figyelmezní a' Lapponok beszédére, és abból jegyzéseket tévén, visszajöttiben; a' Coppenhágai Királyi Tudós Társaság gyűlésében, egy Dissertatiót olvasott fel, ilyen titulus alatt: *Demonstratio Idioma Ungarorum et Lapporum idem esse*; mely Dissertatio ugyan csak Coppenhágabann ki is jött 1770-benn, azután pedig kevéssel Magyar Országann is, Nagy Szombatbaun.

§. 29. De hogy ennyire közelíthessenek ezek a' Lapponok szavai a' Magyar szókhoz: azt sok változások, sőt mondhatni, erőltetések által csinálta ki Sajnovits, a' mint ezt az említett munkából akárki is könnyen észreveheti. Így is pedig ezen erőltetés mellett a' tör'sök szók hatvanonn legfeljebb hetvenenn túl nem mennek, a' többek már d származották (derivativumok). Ennyi számú szókból már, a' nyelv ugyan

azon völtát hozni ki, nagy hirtelenkedés: mert erre nem egynéhány szóknak, hanem kivált az egész nyelv természetének meg-egyezése kívántatik. Hogy pedig a' Lappnok nyelve természetébe igazánn belé nézett volna Sajnovits, azt a' munka éppenn nem mutatja, nem is mutathatja; mert ez a' Lappnok nyelvét ebbenn az útazásbann meg nem tanúlta, hanem a' mint maga megvallja, tsak Grammaticából és Lexiconból szedte ki a' szókat, és egynéhány, részszerínt született Lapponnal, részszerínt pedig Lapponúl értő emberekkel mondatvann ki azokat, úgy vetett hozzá, hogy magyarosanb hangzának é vagy sem? Hogyha a' Lappnok nyelve a' Magyarokéval egy vólna, a' mint Sajnovits állítja: lehetetlen vólna a' Lappnok nyelvén lévő Uri Imádságbann, legalább egy vagy két nyomát nem találni a' Magyar szónak, vagy Magyar ejtegetésnek, hajtogatásnak, és egybeszerkeztetésnek. De telyességgel nem találhatni.* Hijjábann is igyekezik azzal előzni meg ezt az ellenvetést Sajnovits, hogy régólta lévén távol egymástól a' Lappon és Magyar Nemzet, mind kettőnek nyelvébenn nagy változás esett, még pedig különböző módon, mivel a' mely változás egyiknek nyelvébenn történt, azt a' másik nem tudta, és ahoz a' magáét nem alkalmaztathatta: a' honnan a' két nyelv közt szükségéppenn külömbségnek kell lenni. Mert ha olyan nagy a' külömbség, hogy a' Lappóniai beszédnek éppenn nem az már ma a' természete, a' mi a' Magyaroknak: úgy nintsen okunk reá, hogy inkább a' Lappóniai nyelvról mondjuk azt, hogy valaha egy

egy vólt a' Magyar nyelvvel, mint másról akármelyikről. Ha pedig nem olyan nagy a' külömbség a' két nyelv között, úgy kell a' Lappóniai beszédbenn valaminek lenni, a' mi mindjárt első tekintettel Magyar nyelv természetet mutasson, mint van a' Hollandus, Anglus, Dánus, és Svécus nyelvben, a' melyből mindjárt kitetszik, hogy az mindenik egy vólt valamikor a' Német nyelvvel. De ezt nem egynéhány szónak a' hasonlatosságából, vagy egyenlőségéből kell kihozni: hanem magának a' nyelvnek azokból a' tulajdonságiból, melyek annak természetét tészik. E' szerint, ha Sajnovits azt akarta megmutatni, a' mit mond: *Idioma Ungarorum et Laponum idem esse*: egy egész Lappóniai beszédet kellett vólna neki kiírni, és annak minden részeit felvévén, a' Grammatica szerint kellett vólna megmutatni, hogy azokból a' Magyar nyelv természete még most kitsillámlik. Melyet minthogy nem tselekedett: munkájának egészen más titulust kellett vólna adni.** Mert egynéhány szóból ítélvén, a' Magyar nyelvet, a' 'Sidó, Persa, Görög, Chinai, sőt más nyelvekkel is egynek lehetne mondani.***

* Lásd *Chamberlain Jánosnak* azt a' munkáját, melyben az Uri Imadság 152 nyelvenn van előadva. Kijött Amsterdambann 1715-benn. Ebben a' Lappóniai *Mi Atyánk* a' 83-dik oldalona így van:

Atki mijam juko lee almensisne
 Ailis Ziaddai tu nam
 Zweigubatta tu ryki
 Ziaddus tu willio
 Naucuchte almesue mau ai edna mannal,
 Wad.

Wadde mijai udni mijan
 Faert praeswen laibebm
 Jah andagisloite mije
 mijan suddoid, naukuchte
 mije welgogas lien
 Jah sissalaidi mijabni
 Aele tocko kaeckzaelebma pahast
 The tu lee ryki fabmo jah
 herlige swota than igee
 najga Amen.

Itt a' szók inkább a' Német nyelvhez köze-
 litenek; mint p. o. *tu nam, tu ryki, tu wil-
 lin. 's a' t.*

* Ilyen formát: Demonstratur, vocabula quae-
 dam Lapponica non parum ad similitudinem
 vocabulorum Hungaricorum accedere.

** Lásd a' Debreczeni Magyar Grammaticát a'
 332-dik és azt követő oldalakon. Ezenn kí-
 vult T. T. Beregszászi Pál Úrnak következend-
 ő munkáit: Ueber die Aenlichkeit der hun-
 garischen Sprache mit den morgenländischen.
 Leipz. 1797. in 4-to. és Versuch einer Ma-
 gyarischen Sprachlehre. Erlang. 1797.

§. 30. Ezekből kiki általláthatja, hogy
 Sajnovits a' Lapponoknak a' Magyarokkal
 való atyafiságát elégséges fundamentom
 nélkül vette fel, mallyel sok Európai Tu-
 dósokat tévéjgésbe ejtett, kiknek velekedé-
 se szerint, már ma, nem tsak a' Lappo-
 nok, hanem az Esthiusok, Lettusok, In-
 grusok, Cseremiszszek, Permíusok vagy
 Biármiaiak, Csuvaszsók, Morduinok, a'
 Wotjakok, Wogulok, és Condiniai Ostia-
 kok is, mint Finnusi Nemzetek, a' Magya-
 roknak attyokfijává lettek.*

A' mint *Georzi* a' Finnusi Nemzetek
 élete módját, szokását; ruházatját leírja: **
 lehetetlen tsak gondolni is, hogy azoknak
 valami közi volna a' Magyarokkal. Semmi-
 vel

vel se bizonyosabb a' *Fischer* vélekedése is, a' ki a' Finnusi Nemzetek között kiváltképpenn a' *Vogulokat* gondolja egy Nemzetnek a' Magyarokkal, a' *Vogul* és *Ugur* neveknek hasonlatosságánn építvénn.*** De ez nevetséges dolog.**** Hasonló ehez az is, a' mit a' *Caréliaiakról* mondanak, hogy tudnillik ez a' szó *Carélia*, Magyar szó, melyet jobban így kell kimondani: *Kar-jelia*; és ez annyit tézen, mint *Kar-jel Ország*, vagy a' melybenn *jeles karú*, azaz, vitéz emberek lakoznak.***** Ezt bizonyítják *Carélia* Tartományának czímeréből, mely két kar.***** Ezt elmésségnek bé lehet venni, de Históriai igazlágnak éppenn nem. Mert, azonkívül hogy a' *Caréliaiak* ezt a' jeles karúságokat vagy vitézleégeket soha ki nem mutatták, minthogy a' Históriák szerint mindég más Nemzet jármát viselték: példa nélkül való dolog, hogy a' Nemzetek czímereikről neveztessenek, sőt valóságos képtelenség azt gondolni, hogy valamely Nemzet, az ő eleinek nevét, melyhez mód nélkül ragaszkodik, czímerrel tserélje fel. De, ha felteszszük is, hogy ez a' szokatlan és a' Nemzetek természetével ellenkező dolog, a' *Caréliaiakonn* megtörtént: az a' kérdés, hogy hívták hát őket azelőtt? mert kellett más neveknek lenni, minthogy a' czímerekkel való élés a' közép Századokba jött bé.

Ezekhez mehet az is, midőnn ezek között a' szók között *Virach ocha*, és *Világ oka*, ismét *Mogol* és *Magyar*, valami hasonlatosságot latvann: az elsőből a' *Péru* bélieknek Déli Amérikában, az utolsóból

a' *Mogoloknak* Indiában "*****" a' Magyarokkal való atyafiságát gyanítják.

Mind ezekből megtetszik, mely igen meszsze és félre viszi a' külömben tudós embereket, tsupánn a' szók hasonlatosságán való kapkodás.

* Lásd Pray Dissert. 2. in Annal. Vet.

Ezennkívül Professor T. Gyarmati Úr munkáját: *Affinitas linguae Hungaricae cum lingvis Fennicae originis.* Götting. 1799. de a' melyből, a' mit feltett, ki nem jön. Turkuli Mihály P. Orosz 'Sigmondhoz 1757-benn küldött levelében semmit nem említ, hogy a' Magyaroknak a' Csermiszszekkel, Csuvajokkal, Morduinokkal 's a' t. valami Atyafiságát vette volna észre; holott pedig arra, utazásában, főképpenn figyelmezett. Lásd Mólnár János Magy. Könyvház III. Szakasz. 100. óld.

** Rusland. Leipz. 1783. az I. Darab eleinn.

*** Quaest. Petropol. Disput. I. De origine Ungarorum p. 30. a' hol így szól: „Nescio an recte sentiam, si dicam Jugros, seu Ugros (a' kikenn a' Magyarokat erti) unam eandemque gentem esse cum Vogulis, non re solum, sed ipso quoque nomine: quantula est enim ea differentia nominum Ugur et Vogul?”

**** Lásd Spittler Staatengeschichte. I. B. S. 247.

***** Lásd Sajnovits pag. 119. et sequ.

***** Lásd lefestve Sajnovitsnál p. 122. és Spennel Op. Herald. Part. II. Libr. II. c. 95. p. 544.

***** Mind kettőről lásd S. Pataki Prof. Tiszt. Szombati János Úr értekezését Mindenés Gyűjt. I. Darab. pag. 49. sequ. és V. Darab. pag. 43. sequ.

§. 31. Sokkal bizonyosabb útonn esik tehát a' Magyarok eredetinek nyomozása, ha a' régi Iróknak arról való bizonyosági meg-

megvi'sgálódnak, egybevetődnek, és egymással való megegyezések tevődik fundamentomúl. Ezek között legnevezetesebb; Constantinus Porphyrogeneta, "Nestor," és Béla Király nevelen Iródeákja (Anonymus Belae Regis Notarius)."" A' két utolsó egymással tsaknem mindenbenn megegyezvénn, noha az elsónél későbbiek; méltán, elébb említődhetnek. Nestornak tehát a' Magyarokról szólló szavait így adja elő Schlötzer: "" hogy a' *Jugrusok* vagy *Ugrusok* a' IX. Század végion Muszka Országban Kióvia mellett menvénn el, és a' Carpathusi hegyekenu általjövén, minekutánna a' Carpathuson innen talált lakosokat haddal eloyonták; a' Dunánál megtelepedtek, és azolta ez a' föld *Ugriának* vagy *Ugriának* nevezetik. Ezzel a' mi Anonymusunk is megegyez, a' ki munkájának VII-dik Részében ezt mondja: hogy a' Magyarok, minekutánna az Etíl azaz Volga vízenn általpakonn (v. talphajókonn) ülvén, "" általjöttek, mentek Russiának abba a' részébe, a' mely *Susudalnak* (vagy *Susudalának*) "" hívatatik.

A' VIII-dik részben pedig ezt a' dolgot így folytatja; „Az Oroszok között, „ úgymond, minden ellentállás nélkül men- „ tek egész Kióviáig, és midönn ezen vá- „ rosonn általmentek volna, a' *Denep* (azaz „ *Dneper* vagy *Dnieper*) folyóvizénn által- „ hajókázván, el akarták foglalni a' Ru- „ thenusok földét. Melyet megértvénn a' „ Kióviai Orosz Fejedelem: öszvehívta Fő- „ embereit, és azokkal együtt elvégezte, „ hogy Almus ellen hadat indítsanak, és „ inkább haljanak meg a' hadbann, mint-

„ sem Országokat elveszessék, és a' Ma-
 „ gvarok Vezére Almus alá essenek. Erre
 „ a' végre, mindjárt segítségre hívták a'
 „ Cumanusokat, 's a' t. de tsakugyan a'
 „ Magyaroktól megveretettek, és kénte-
 „ lenítették Kióviába szaladni.“

A' IX. Részben a' dolog kimenetelét
 így adja elő: „ Midőnn már magát Kióviát
 „ akarnák ostromlani, megijedvén a' vá-
 „ rosba beszorúlt Oroszok és Cumanusok:
 „ követeket küldöttek Almushoz, és kérték
 „ hogy békéljen meg velek, melyet meg is
 „ nyertek ilyen feltételek alatt: hogy az
 „ Orosz Főemberek kezesül adják gyerme-
 „ keiket; ezenkívül, esztendőnként bizo-
 „ nyos summa pénzt fizessenek (tízezer
 „ arany márcát). Továbbá, hogy eleséget
 „ és ruhát is adjanak, és más szükséges
 „ dolgokat. Melyre reállottak az Oroszok:
 „ hanem arra kérték Almúst, hogy ott
 „ hagyvann földjüket, menjen Napnyúgot-
 „ ra, túl a' Hovos (azaz Havas), erdőnn
 „ Pannóniába, melynél jobb föld nintsen,
 „ és hogy úgy is Attilaé volt az a' föld.
 „ Így osztánn, a' mint a' XI-dik Részben
 „ leíratik, ott hagyvann Kióviát a' Magya-
 „ rok; Lodomériába jöttek, mely tarto-
 „ mánynak az Ura, kimenvén sok ajándé-
 „ kokkal eleikbe, maga bévezette őket Lo-
 „ domériába, a' hol három hétig nyúgod-
 „ tak, és akkor Halicia (Gallicia) felé in-
 „ dultak. Ennek a' Tartománynak Fejedel-
 „ me is eleikbe ment, és önként feladta
 „ magát, a' kinél midőnn egy hónapig
 „ nyugtatta volna Almus a' Magyarokat,
 „ minthogy ez a' Haliciái Fejedelem is
 „ szinte azokat mondotta Pannóniáról, a'
 me-

„ melyeket a' Kióviai mondott vólt: a'
 „ mint a' XII. Részben előadatik, a' Ho-
 „ vos erdőnn, azaz a' Carpathusonn által,
 „ Galitziai kalaúzok által vezetettvén, Ma-
 „ gyar Országra bėjöttek.“

* Lásd Régi Tudós Világ Hist. p. 114. és Kö-
 zönséges Hist. 2-dik kiadás pag. 366. §. 17.

** Az első Orosz vagy Muszka Chronikát írta
 egy Nestor nevű Szerzetes, a' ki a' XI-dik
 Századnak a' közepe táján, azaz 1056-bann
 született, és ugyan azon Századnak a' végénn
 hólt meg, egy Kióviai Klastrombann. Ennek
 osztánn a' Krónikáját a' XII-dik Század ele-
 inn, egy Silvester nevű Perejeslawi Apátur,
 Kis Russiábann, a' Kióviai tartománybann foly-
 tatta, a' ki 1123-bann hólt meg: azután pe-
 dig, egy Simeon nevű Susdaliai Püspök Nagy
 Russiábann, a' ki a' XIII. Század eleinn,
 1206-dik esztendő táján irt. Ezt követték sok
 de többire nevezetlen Krónikairók, a' kik az
 elkezdett Krónikáját Nestornak egészenn a'
 XVII-dik Századig lehozták; és így az Orosz
 Nemzetnek egy olyan szakadatlanul menő,
 és minden hézag nélkül lévő Historiája van,
 a' milyen egy Nemzetnek sints Európábann.
 A' mi pedig még több, az egész munka Orosz
 vagy Muszka nyelvén van, és ez tsudálko-
 zásra méltó dolog, hogy az Oroszok vóltak
 tsaknem legelsőek Európábann, a' kik az esett
 dolgok leírásábann nem idegen, hanem a'
 magok született nyelvél éltek. Ebből az is
 következik, hogy sokkal hitelesebbek ezek
 a' Krónikák, mint azok, a' melyek ugyan
 azon időkbenn Deák nyelvén irattak. Mert
 ezekirék szerzői, nem tudvänn jól Deákul,
 nem úgy írták meg a' dolgokat, a' mint kel-
 lett vólna; nem is azt tették ki sokszor a' mit
 akartak, hanem azt, a' mit ki tudtak tenni,
 más Historikusokból öszvehordott szókkal,
 mely a' Historiai igazságnak nagy kárara van.

De az említett Orosz Annálisták, a' magok született nyelvén irván, ilyen hibába nem estek. Ezek a' Krónikák Német nyelvre meg vagynak fordítva; a' fordítást kezdte egy Müller nevű Petersburgi Professor. Orosz nyelvén pedig kezdette azt legelőször kinyomtattatni Schlötzer, 1767-benn, Petersburgi Professor korábann.

* * * *Anonymi Bslae Regis Notarii Historia Hungarica, de septem primis Ducibus Hungariae.* Ez a' munka sok századok alatt a' Bétsi Bibliothekábann lappangván, esmeretlen volt mind addig, míg azt 1746-bann Schwandtner hí nem adta. Írója, ha született Magyar nem volt is, annyi bizonyos magából a' könyvből, hogy magyarúl tudott; mert, a' mint írja a' Prologusábann, azt a' mit a' Parasztok egymás közt, az ő Nemzetek eredetéről, és Eleiknek viselt dolgairól, mesélni és danolni szoktak; vagy, a' mint maga szól: „*Falsas fabulas rusticorum, et garrulum cantum, jocularum*“ az igaz Históriatól meg tudta különböztetni. De az a' kérdés: mikor elt ez az Író? mert tsak azt mondja maga felől, hogy Béla Királynak Notáriussa vagy Cancelláriussa volt. Béla nevű Királyja pedig Magyar Országnak négy is volt. Abból ugyan, hogy az egész munkájábann tsak az I. Béla előtt élt Magyar Országi Királyokról emlékezik, az utánna valókról pedig sohol sem: azt lebetne kihozni, hogy tebát I. Béla alatt élt, és így kevéssel a' XI. Század közepe utánn, mert I. Béla 1060-tól fogva 1063-ig uralkodott. Nintsen is ez ellen egy nehézségnél több, t. i. hogy Anonymus I. Istvan Királyt Szentnek nevezi; holott pedig az, I. Béla alatt, még a' Szentek közzé nem számlálódott, hanem Szent László alatt, 1083-dik esztendőbenn, és így I. Béla halála utánn 20 esztendővel. Hibetöbb azért, hogy az említett Anonymus a' XII. Századbann élt, 11-dik, vagy még inkább III. Béla alatt, kik közzül
amaz

amaz a' XII. Század közepe előtt (1131-től fogva 1141-ig), ez pedig ugyan annak vége felé (1174-től fogva 1196-ig) uralkodott. Némelyek ugyan, mint T. Pray és Horányi Elek Urak; még későbbenn gondolják, hogy élt, t. i. IV. Béla alatt, és így a' XIII. Században (mert IV. Béla uralkodott 1235-től fogva az 1270 dik esztendőig). De hogy ez az értelem meg nem állhat, elegendő megmutatta Cornides Dániel Úr, ilyen titulusú munkájában: *Vindiciae Anonymi Belae Regis Notarii. Edit. auct. a J. Christian. Engel. Budae. 1801. in 4-to.*

**** Allgemeine Welthistorie Tom. XXXI. p. 420.

***** Super Tolbou sedentes.

** *** Van ez Moscuán felyül északra.

§. 32. Ezekből megtetszik, hogy a' mi Anonymusunk éppenn azt beszéli el hosszabban, a' mit Nestorból láttunk; ezzel a' külömséggel, hogy Nestor kedvevénn Nemzetének, a' Magyaroknak az Oroszokoun vett győzedelmét elhallgatja. Annyit hát már a' két Író szavainak egybehasonlításából bizonyosan állíthatni, hogy mind a' két Író ugyan azon egy Nemzetről t. i. a' Magyarokról szól; mert a' két beszéd folyása egymással tökéletesen megegyez, mint szintén az idő is. Mert a' Magyarok kijövetelét Anonymus a' IX. Század végire teszi, és így a' Nestor *Jugrusai* vagy *Ugrusai* nem lehetek mások, hanem a' Magyarok. Mely ha igaz, a' minthogy igaz is, azt is bizonyosan megállíthatni, honnan mondódnak a' Magyarok *Ungarusoknak* vagy *Hungarusoknak* (ουγγροι) tudnillik nem *Ungvártól*, a' mint a' mi Anonymusunk mondja; * sem nem *Ung-Urtól*, Tiszt. Palma értelme szerint. ** Mert az *Ungarus*

vagy *Hungarus* név 300 esztendővel is ré-
gibb: mivel már Jornandesnél, a' ki a' VI-
dik Század közepe táján élt, előfordúl.***
Ezzel ha azt nem mondanánk is, hogy már
Jornandes a' VI. Század közepén a' *Hun-*
garus néven egyenesen a' Magyarokat
értette, és így hogy a' VI. Században,
már a' Magyarok *Hungarusok*nak nevezet-
tek: annyi a' dologra elég volna, hogy
már a' VI-dik Században, megvált a'
Hungarus név. De az első sem lehetetlen;
mivel Nestor**** azt mondja, hogy az *Un-*
grusok már *Heraclius* Császár alatt, azaz
a' VII. Század elején, 625 táján, a' Per-
sák Királya *Chosroës* ellen mentek; és így
a' Jornandes idejében is esmeretesek le-
hettek. Sokkal hihetőbb tehát, hogy az
Ungarus és *Hungarus* nevezet az *Uigur* és
Un-uigur névből lett, mellyel nevezettek
a' Magyarok, minekelőtte A'siából kijöt-
tek volna, a' honnan máig is az Oroszok
Ugrihoz vagy *Ungrihoz* közelítő névvel
Wengri-k-nek nevezik őket.*****

* Cap. XIII. „Et vocatus est Árpád Dux Hun-
„gariae, et ab *Hungu* omnes sui milites vo-
„cati sunt *Hungari* secundum linguam alie-
„nigenatum,“ (ezt azért mondja, mert Ung-
vártól tulajdonképpén *Ungvarusok*nak vagy
*Hungvarusok*nak kellett volna őket mondani),
„et illa vocatio usque ad praesens durat,
„per totum mundum.“

** Notit. Rer. Hungaric. T. I. pag. 15. „Ego ma-
„lim appellationem hanc inde esse derivan-
„dam, quod postquam adsitas *Ungo* flumini
„plagas, cum castro cognomine occupassent,
„hoc quasi futurorum successuum praeludio
„exultantes, Arpadum Ducem, *Dominum*
„*Ungi*, patria lingua *Ung-Ur* acclamave-
„riat“

„rint, cujus rei fama, ut fit, ad vicinos populos propagata: occasionem praebuerit Arpadianos Scythas *Unguros, Ungros, et Ungaros* apellandi.“

*** De Reb. Get. Cap. V. Hol *Magna Scythiá*t leírván ezt mondja: „*Hungari* hinc sunt „noti, quia ab ipsis pellium murinarum venit commercium.“

**** Ap. Chr. Engel Disquis. Crit. de Hungarorum origine. p. 68.

***** Lásd Schlötzer Allgem. Welthist. T. XXXI. pag. 421. és Fischer Quaest. Petrop. Diss. I. pag. 30.

§. 33. A' *Hungarus* nevezettől egészen különböz ez a' név *Magyar*, mellyel a' Nemzet maga magát nevezi. De ez nem tsuda: mert más Nemzetekre nézve is többire úgy van a' dolog, hogy a' magok nyelvén más a' nevek, más ismét az idegen nyelveken; p. o. a' Németek a' magok nyelvén nevezik magokat *Deutsh*-nak vagy *Teutsch*-nak, melynek a' Német névhez semmi hasonlatossága nintsen; a' Finnusok nevezik őket *Saxok*nak, az Olaszok *Tedes-cok*nak, a' Frantziák *Alemand-ok*nak. E' szerint éppenn nem szükség fejünket azon törni, a' mit Otrokotsi után* némelyek tselekedtek, miképpenn egyeztessük meg a' *Hungarus* nevet a' *Magyar* névvel? vagy világosabbann: hogy húzzuk mind a' kettőt azon egy gyökérszóra? mert ez nagy és szembetűnő erőltetés nélkül meg nem eshetik.* Ennek az egész Etymológiának semmi ereje nem lesz, mihelyt a' *Hungarus Ungarus*nak íródik. Úgy írják pedig, és régen is sokann úgy írták; sőt ma a' h-val való írását helybenn se hagyják a' Historikusok; a' Német is nem *Hungernek*

hanem *Ungernek* nevezi a' Magyart; a' Byzantiumi Iróknál pedig mindég *ουγγροι* van, adspiratio nélkül, és *ουγγροι*, adspiratióval, tsupánn egyszer fordul elő. Lásd Stritter Tom. III. pag. 581. Az efféle etymologizálást hát hátra hagyvänn: jobb megvallani, hogy, hol vette magát, vagy honnan eredt ez a' szó *Magyar*, nem tudjuk: hanem azt tudjuk, hogy az igaz és régi neve a' Magyaroknak, mely már Constantinus Porphyrogenitusnál, a' ki mindjárt a' Magyarok kijövétele után a' X. Század eleinn élt és uralkodott, előfordúl ezen szavaibann: "" „Tudni kell, úgymoud, hogy eleinten a' Pacinaciták az *Atel* és a' *Geich* folyóvizeknél laktak, (az *Atelenn* értetik a' Volga, a' *Geichenn* a' Jaich folyóvize, mely másképpenn Uralnak is neveztetik); és az ő velek határos népek voltak a' *Mazarok*." Itt a' *Mazar* név egy a' *Magyar* névvel, tsakhogy Görög betűkkel, úgy a' mint hangzik, nem lehetett leírni; valamint ma is az A'siai népek, nevezetesen a' Törökök *Madzszarnak* hívnak bennünket. "" Ugyan ezen névvel neveztetnek a' Magyarok, ama' híres Mongol Irónak *Abulgazi Bajadur Chánnak* Krónikájábann, a' ki is azt mondja: "" "" „Egy a' Fő Hadditisztek közzül *Ogus Chán* alatt, özvegy-ségre maradt feleségét viselősönn hagyta, ki a' háború idejénn fíjat szült, kiknek neve *Kipzák*. Mihelyt ez a' gyermek felserdult, *Ogus Chan* számos hadi népet bizott kezére, hogy támadná még hadal a' *Vrussusokat*, *Vlakokat*, *Madzszarokat*, és *Baskírokat*, kik a' *Tin*, *Atel*, és

„*Jaich*

„*Jaich* vizek mellyékénn laknak.“***** Itt a' *Tin* teszi a' *Dont* vagy *Tanaist*; az *Até* a' *Volgát*; *Jaich* pedig az *Ural* vizét. Már ha azt bizonyosan meg nem határozhatni is, mikor élt ez az *Ogus*, és az ő Vezére Kipzák? annyi *Abulgaziból* világos, hogy *Tsingis Chán* előtt sokkal éltek. Mert *Mongolnak* négy fiai között elsőnek teszi *Cara Chánt*; és ennek fijának az említett *Ogust*. Világosabban pedig ezt mondja. † „*A. Mogul* maradéki uralkodtak ő után: kilentz „*iziglen, Mogul Chán* első, *Ill Chán* utolsó lévén, *Zingis Chán* pedig (azaz *Tsingis Chán*) sok idővel uralkodott azután.“ Masutt ismét ezt mondja: †† „Minekutána Kipzák ezeket a' Nemzeteket (azaz a' „*Vrussusokat, Vlakokat, Madzsarokat, és Baskirokat*) meghódoltatta, uralkodott „ottann 30 esztendeig, és ő tőle származtak a' Kipzákok; és *Ogus Chán* idejétől „fogva egész *Zingis Chánig*, 4000 's több „esztendőkön által, semmi más Nemzet „nem lakott azon három vizek között, „hanem tsupán a' Kipzák familiájából „való Fejedelmeknek alattvalói.“ Ez a' 4000 esztendő noha hitel felett való szám, és ennél fogva *Engel Úr* a' *Frantzia* fordításonn változtatott is, 4000 helyett 300-at tévénn: ††† mindazáltal a' dologra elég, hogy *Tsingis Chán* előtt *Ogus Chán* és annak Vezére Kipzák sok száz esztendővel éltek; és így mivel *Abulgazi* azt mondja, hogy ez amannak parantsolatjából, a' többek között a' Magyar nevű nép ellen is hadat indított: kétségen kívül lévő dolog, hogy e' szerint a' *Mongol* *Histórikus* szerint a' *Magyarok* sok száz esztendővel is

Tsingis Chán előtt, mikor még a *Tanais*, *Volga*, és *Jaich* folyóvizeknél laktak, Magyaroknak hívtattak.

* Orig. Hungar.

** A' 'Sidó és Chaldaeai nyelvhez folyamodni, és abból ezt a' gyökér szót *gur* (peregrinatus est), felvévén, annak Participiumából tsinálni ki a' *Magyart*, melyből osztann a' leglággyabban való kimondása által Magyar leszsz: nem egyéb haszontalan etymologizálásnál; melynek fundamentoma az, hogy a' 'Sidó nyelvből származtak minden nyelvek a' világon. Még nagyobb erőltetéssel esik, a' Hungarus névnek, az említett gyökérszóra való vonása, midőnn az mondatik: hogy *Hunnusból*, mely annyit tézen mint *Honnyos*, vagy *Kunyhós*, és *gar*-ból, mely, a' mint mondott, vándorlást, fel' s ala való járást és keletést tézen, tevődött öszve; hogy így *Hungarus* vándorló embert jelentsen, a' kinek nintsen állandó lakóhelye, hanem tsak kunyhóban lakik, még pedig olyanban, melyet most itt, majd amott állit fel, a' mint tudillik barmaidra nézve a' legelő helyet alkalmasabbnak itéli.

*** De administr. Imp. C. XXXVII. Script. Byz. Tom. XXII. *εχοντες της Μαζαρης συνοραυτας.*

**** Lásd Pray Dissert. V. in Annal. Vet. Hun. pag. 104.

***** Volt ez, Tsingis Chán familiájából való Fejedelem, *Urgentz* vagy *Urganits* városának, és annak vidékének Ura; Chorasmia vagy Chorasán Tartományabann. Sok viszontagságokonn menvénn által, es nevezetesenn a' Persáknál sok ideig lévén fogságban, az olvasásra adta magát, és kezdett egy História írásához Mongol nyelvén, melyet kiváltképpenn a' Persiai Írókból szedett öszve: de második esztendejében ezen foglalatosságának, úgymint 1663-bann meghalván, munkáját el
nem

nem végezhetette, hanem a' fíjára bízta, hogy végezze el. Mely meg is lett két esztendővel azután 1665-benn. Ez a' betses munka Mongol kézírásbann némely Svétziai Haditiszteknek kezébe akadt, kiket a' Svétziai Király XII. Károly szerentsétlen hadakozása alkalmatosságával Pultavánál a' Muszkek elfogtak, és osztánn Szibériába küldöttek. Ezek az említett munkát megfordították Muszka nyelvre, azután Frantzia nyelvre is fordítódott. Kijött Lejdabann 1726-bann. Titulussa ez: *Histoire Genealogique des Tatares, traduite du Manuscript Tatare d' Abulgasi*, hol a' Tatárok nevénn tulajdonképpenn értetnek a' *Mongolok*.

***** Hist. General. P. II. pag. 45.

† Part. II. Cap. I. pag. 29.

†† Pag. 46.

††† Disqu. Crit. de Hungar. orig. pag. 18.

§. 34. Ebből az is megtetszik, hol vólt a' Magyarok Hazája, minekelötte erre a' földre kiköltöztek. Vólt t. i. az a' Tanáls (vagy Don) folyóvizénn túl, a' Caspium tenger felett, a' Volga (vagy Etel) és Ural (v. Jaich) vizeknél, melyek azon tengerbe szakádnak: és így vagy a' mai Astrachánbann, a' mint ezt lehet gyanítani egy ott lévő régi város maradványiból, mely most is *Mad'surnak*, azaz Magyarnak, hívatatik, vagy a' felett Baskiriabann. — Ide mutatnak a' legrégibb Hazai Historikusok is. Túrótzsi *Chron. Part. I. Cap. V.* így szóll: „Hungaricarum primaevi auctores Historiarum stripsere: Scythiam regionem uná cingi comprehensione; sed in tria regna: Bostardiam (vagy a' mint a' Manuscriptubann vann, *Bascardiam*), *Dentiam*, et *Alugariam* dividi;“ hol a' *Bascardia*
nem

nem egyéb *Baskiriánól*; Dentia pedig és Magaria egy a' Béla Iródeákja *Dentu Mogerjével*, mely név ama' kettőből van öszvetéve; és azt Anonymus nyilván túl a' Volgánn teszi. De ide mutatnak sok más hiteles Documentumok is. Első az; melyet Desericius a' Vaticana Bibliothekában talált, és legelőször tett közönségesse. "Ebben az adatik elő, hogy 1237 benn az akkori Magyar Király. IV. Béla, négy Szerzeteseket (ex Ordine Praedicatorum) elküldött, hogy menjenek el a' régi Magyar Országba (in Hungariam veterem et magnam). Ezek elmentek, és 100 nap alatt az egész útat megjárták. Viszszajövénn azt a' hirt hozták, hogy már a' Mongolok elfoglalták a' régi Magyar Országot. Ugyan ott a' többek között ez is mondódik: „Frater Julia-
 „ nus in una magna civitate Magnae Bulga-
 „ riae (ez a' Tartomány volt a' Volga vi-
 „ zénél, és ettől a' víztől vette a' *Volgária*
 „ vagy *Bolgária* és azután a' *Bulgária* ne-
 „ vezetet) unam mulierem Ungaricam in-
 „ venit, quae de terra, quam haberet, ad
 „ partés illas tradita fuit viro. Illa docuit
 „ Fratrem vias, per quas esset iturus, as-
 „ serens, quod ad duas diaetas ipsos pos-
 „ set Ungaros, quos quaerebat, proculdu-
 „ bio invenire. Quod et factum est. Invenit
 „ enim eos, juxta fluvium magnum Ethil.
 „ Qui eo viso, et quod esset Ungarus, in-
 „ tellecto, in adventu ipsius non modicum
 „ sunt gavisí, circumducentes eum per do-
 „ mos et villas, et de rege et regno Chri-
 „ stianorum fratrum perquirentes fideliter,
 „ et quidcunque volebat, tam de fide,
 „ quam de aliis, eis proponere. diligentis-
 „ si-

„sime audiebant, quia omnino habebant
 „Ungaricum Idioma, et intelligebant eum,
 „et ipse eos.“

Hol laktak légyen ezek a' Magyarok,
 a' Juliánus visszatéréséből hozzá lehet
 vetni. Mert a' mondódik az említett Docu-
 mentumbann felőle, hogy a' Morduinusok
 földénn, és azután Muszka és Lengyel
 Országonn által jött Magyar Országra. Már
 pedig a' Morduinusok éppenn a' *Baskiria*
 szomszédságábann Napnyúgotra laknak. A'
 Magyarok hazájának is tehát túl a' Vol-
 gánn *Baskiria* tájékánn kellett lenni.

Világosann megegyez ézzel az is, a'
 mit két más XIII. Századbéli utazó Szerze-
 tesek, *Plancarpinus* (vagy Deákúl Joannes
 de Plano Carpini) és *Kubruquisius* írnak.***
 Mind a' két utazó emlékezik az A'siai Ma-
 gyar Országról. *Plancarpin* azt mondja,
 Artic. V. hogy a' Mongolok, Európából
 A'siába való visszamenetelekkor 1243-
 bann, minekutánna a' Morduinusokat és
 Bulgárusokat a' Volgánál hatalmuk alá
 hajtották volna: Baskártot, vagy; Nagy Ma-
 gyar Országot, elfoglalták. A' mely szavai-
 bann *Plancarpinus*nak *Baskárt* Baskiriát té-
 szí. *Rubruquiz* pedig ugyan azt Paskatírnak
 nevezi, és világosann azt mondja, hogy
 azoknak a' népeknek, a' kik itt laknak,
 nyelve a' Magyarokéval ugyan azon egy.
 Emlékezet van A'siai Nagy Magyar Ország-
 ról IV. Innocentius Pápa levelébenn is, me-
 lyet felhoz *Raynaldus*,**** a' mely levél
 szerint, oda, *Dominicanus* Szerzetesek is
 küldődtek, térítés végett.

* Lásd Müllers Sammlung Russischer Geschichte.
) IV. Band, Seite 153. és Buschings Magazin
 III. B. S. 49. V. B. S. 535.

** De Initiis ac Majoribus Hungarorum Tom. I. pag. 170.

*** Plancarpinus Franciscanus Barát volt, kit is másod magával, 1246-bann, IV. Innocentius Pápa *Keyuk* vagy *Kayuk* Chánhoz a' Mongolok Fejedelméhez oly czélból küldött, hogy azt térítené meg. Mely utat meg lehet látni *Histoire Generale des Voyages Tom. VIII. pag. 250. sequ.* — Rubruquisius Wilhelmet pedig, ki is kaputzinus Barát volt, IX. Lajos Frantzia Országi Kiraly küldötte 1253-bann Mangu Chánhoz a' Mongolok Fejedelméhez. Vid: *Histoir. Gener. Tom. VIII. pag. 263. et sequ.*

**** Lásd Odorici Raynaldi Annal. Ecclesiae, Tom. XIII. Anno 1253. Nro. 48. kinek szavai ezek: „Innocentium IV. dimisisse in varia terrarum loca religiosos Praedicatores „ad Saracenos, Paganos, Graecos, Bulgaros, „Cumianos, Aethiopus, Zichos, Ruthenos, „Jacobitas, Nubianos, Nestorianos, Georgianos, Armenos, Indos, Moscellitas, *Ungaros Majoris Ungariae*, Christianos captivos, „aliosque populos a fide catholica aberrantes, in sinum Ecclesiae revocandos, Pontificiae ostendunt Literae.“ L. II. ep. cur. 1.

§. 35. Méltó a' megjegyzésre az is, a' mit *Aeneas Sylvius* XV-dik Századbéli Iró beszéll: „Hungarorum natio ex ultimis „Scytharum finibus (Pannoniam) inundavit, quae usque in hanc diem Regno positur, et ultra citraque Istrum late dominatur. Exstat adhuc non longe ab ortu Tanais altera Hungaria, nostrae hujus (de qua sermo est) mater, lingua et moribus paene similis; quamvis nostra civilior est, et Christi cultrix, illa ritu barbarico vivens, serviat Idolis.“ Másutt pedig a' maga tapasztalásából így szól: (Hist.

(*Hist. Asiae Cap. 24.*) „Nos hominem al-
 „locuti sumus Verona oriundum, qui per
 „Poloniam, Lithvaniam ad fontes Tanais
 „pervenisse se adfirmavit, eosque trans-
 „cendisse, et omnem illam barbariae oram
 „borealem perscrutatum.“ Azután pedig
 cap. 29. „Noster Verouensis, quem supra
 „diximus ad ortum Tanais pervenisse, re-
 „tulit, populos in Asiatica Scythia non
 „longe a Tanai sedes habere, rudes ho-
 „mines et Idolorum cultores, quorum ea-
 „dem sit lingua cum Hungaris, Pannoniam
 „incolentibus, voluisseque cum plerisque
 „Sacrarum Literarum Professoribus, viris
 „religiosis, et ex ordine beati Francisci,
 „qui linguam illam nossent, eo proficisci,
 „et Sanctum Christi Evangelium praedica-
 „re: sed prohibitum a Domino, quem de
 „Mosca vocavit (ez a' Muszka Fejedelem
 „vólt), qui cum esset Graeca perfidia ma-
 „culatus, aegre ferebat, Asiaticos Hunga-
 „ros, latinae conjungi Ecclesiae, et nostris
 „imbui ritibus.“

Szinte ezeket mondja *Bonfinius* Dec. I.
 Lib. III. „Divus quoque Mathias noster,
 „hujus rei non ignarus, cum a Sarmaticis
 „quibusdam mercatoribus acceperat, lega-
 „tos illuc, et exploratores misit, quibus
 „cognatam gentem, si posset, in Panno-
 „niam populis diuturno bello haud parum
 „exhaustam, alliceret. Quod etsi hactenus
 „assequi nequivit, si vixerit tamen fortas-
 „se praestabit.“ Mindaz által ezt meg nem
 tselekedhette Mátyás Király: minden bi-
 zonyjal azért, a' mit Aeneas Sylvius em-
 lit, mivel ebbenn a' Muszkaktól megaka-
 dályoztatódott, a' kik mind attól féltek,
 I. Darab. E hogy

** De Inſitiis ac Majoribus Hungarorum Tom. I. pag. 170.

*** Plancarpinus Franciscanus Barát vólt, kit is másod magával, 1246-bann, IV. Innocentius Pápa *Keyuk* vagy *Kayuk* Chánhoz a' Mongolok Fejedelméhez oly czélból küldött, hogy azt térítené meg. Mely utat meg lehet látni *Histoire Generale des Voyages Tom. VIII. pag. 250. sequ.* — Rubruquisius Wilhelmet pedig, ki is Kaputzinus Barát vólt, IX. Lajos Frantzia Országi Kiraly küldötte 1253-bann Mangu Chánhoz a' Mongolok Fejedelméhez. Vid: *Histoir. Gener. Tom. VIII. pag. 263. et sequ.*

**** Lásd Odorici Raynaldi Annal. Ecclesiast. Tom. XIII. Anno 1253. Nro. 48. kinek szavai ezek: „Innocentium IV. dimisisse in varia terrarum loca religiosos Praedicatores „ad Saracenos, Paganos, Graecos, Bulgaros, „Cumanos, Aethiopas, Zichos, Ruthenos, „Jacobitas, Nubianos, Nestorianos, Georgianos, Armenos, Indos, Moscellitas, *Ungaros Majoris Ungariae*, Christianos captivos, „aliosque populos a fide catholica aberrantes, in sinum Ecclesiae revocandos, Pontificiae ostendunt Literac.“ L. II. ep. cur. 1.

§. 35. Méltó a' megjegyzésre az is, a' mit *Aeneas Sylvius* XV-dik Századbéli Író beszéll: „Hungarorum natio ex ultimis „Scytharum finibus (Pannoniam) inundavit, quae usque in hanc diem Regno positur, et ultra citraque Istrum late dominatur. Exstat adhuc non longe ab ortu Tanais altera Hungaria, nostrae hujus (de qua sermo est) mater, lingua et moribus paene similis; quamvis nostra civilior est, et Christi cultrix, illa ritu barbarico vivens, serviat Idolis.“ Másutt pedig a' maga tapasztalásából így szóll: (*Hist.*

(*Hist. Asiae Cap. 24.*) „Nos hominem al-
 „locuti sumus Verona oriundum, qui per
 „Poloniam, Lithvaniam ad fontes Tanais
 „pervenisse se adfirmavit, eosque trans-
 „cendisse, et omnem illam barbariae oram
 „borealem perscrutatum.“ Azután pedig
 cap. 29. „Noster Verouensis, quem supra
 „diximus ad ortum Tanais pervenisse, re-
 „tulit, populos in Asiatica Scythia non
 „longe a Tanai sedes habere, rudes ho-
 „mines et Idolorum cultores, quorum ea-
 „dem sit lingua cum Hungaris, Pannoniam
 „incolentibus, voluisseque cum plerisque
 „Sacrarum Literarum Professoribus, viris
 „religiosis, et ex ordine beati Francisci,
 „qui linguam illam nossent, eo proficisci,
 „et Sanctum Christi Evangelium praedica-
 „re: sed prohibitum a Domino, quem de
 „Mosca vocavit (ez a' Muszka Fejedelem
 „vólt), qui cum esset Graeca perfidia ma-
 „culatus, aegre ferebat, Asiaticos Hunga-
 „ros, Latinae conjungi Ecclesiae, et nostris
 „imbui ritibus.“

Szinte ezeket mondja *Bonfinius* Dec. I.
 Lib. III. „Divus quoque Mathias noster,
 „hujus rei non ignarus, cum a Sarmaticis
 „quibusdam mercatoribus acceperat, lega-
 „tos illuc, et exploratores misit, quibus
 „cognatam gentem, si posset, in Panno-
 „niam populis diuturno bello haud parum
 „exhaustam, alliceret. Quod etsi hactenus
 „assequi nequivit, si vixerit tamen fortas-
 „se praestabit.“ Mindaz által ezt meg nem
 tselekedhette Mátyás Király: minden bi-
 zonyjal azért, a' mit Aeneas Sylvius em-
 lít, mivel ebbenn a' Muszkaktól megaka-
 dályoztatódott, a' kik mind attól féltek,
 I. Darab. E hogy

hogy így a' Pannóniai Magyaroknak ereje nagyra nevededik: mind a' Római Ekklesiá szaporodását, mint Görög Vallásonn lévő emberek, írgylették.

* Hist. Europ. C. I.

§. 36. Ezekből világos, hogy még a' közép Századokban voltak A'siában Magyarok, kiknek hazája a' Volgánál volt. Sőt világos az is, hogy azt tudták az Európai Magyarok. A' mi több, Constantinus Porphyrogenitus azt mondja, " hogy az ő idejében a' Pannóniai Magyarok, az A'siában maradt Magyarokkal, az egyeséget fenntartották; a' midőnn kereskedőik által azoknak izenni szoktak, és ugyan ezek által feleletet is vettek, azokat meg is látogatták. Az mindazáltal, a' XI. és XII. Században, úgy látszik, kezdett szűnni, míg nem, a' mint láttuk, a' XIII. Század elein 1237-ben, a' Missionariusok által kívánták azt megújítani. De már késő volt. Mert az A'siai Magyarok az előtt két esztendővel a' Mongolok alá estek. Hogy mindazáltal még azután is lehettek tulajdon Fejedelmeik: XII. János Pápa leveléből gyaníthatni, melyet Raynald az 1329-dik esztendőre hoz fel, *Annal. Eccles. Tom. XV. pag. 397.* „Retulere magnam pietatis et „constantiae gloriam Asiatici Ungari, Malchaitae, et Alani; qui licet impiis superstitionum erroribus irretitis populis circumfusi essent: incorruptam tamen fidei puritatem servaverunt. Eminebat inter eos dignitate *Jeretany* Ungarorum Regum stirpe satus, qui Praesulem Catholicum a sede Apostolica flagitasset, Pontifex Episcopum *Gemiscutensem* (hiba-sann van ez a' név, e' helyett: Genjis-

„kalch)*** Thomam ad eos transmisit,
 „subjectisque literis ad fidem tuendam, ac
 „religiosorum virorum pia monita exci-
 „pienda ipsos instruxit.“

A' Levél így kezdődik:

„Dilectis filiis Jeretanny, et universis Chri-
 „stianis Ungaris, Malchaytis, et Ala-
 „nis salutem!

„In immensum nobis cessit gaudium
 „intellecto, quod tu fili Jeretanny, de stir-
 „pe Catholicorum principum regum Hun-
 „gariae descendisti, quodque tu, et alii
 „&c. doctorem Catholicum desideratis ha-
 „bere &c.

Ebből ha egyéb nem is, annyi bizo-
 nyos, hogy valamint a' feljebb említett
 Históriai tanúbizonyosságok szerint a' XIII-
 dik és XV-dik Századbann tudva vóltak
 Európábann az A'siai Magyarok: úgy es-
 meretesek vóltak azok a' XIV-dikbenn is.

* Lásd Alber. Monach. trium font. ap. Leibnit.
 Access. Hist. T. II. pag. 564.

** De admin. imp. C. 38.

*** Lásd Thunmann Untersuchungen p. 166.

§. 37. A' XVI-dik Századból semmi Do-
 cumentumunk niutsen, mely az A'siai Ma-
 gyarokról szóllana. Mert a' mit *Picolomini*
Ferentz Senai Érsek, Rómábann, 1581-benn,
 ilyen titulusú könyvébenn: *Commentarii re-*
rum memorabilium Pii II. Pontificis, közön-
 ségessé tett: XV-dik Századbéli Documen-
 tum; melynek szerzője vagy maga vólt
 II-dik Pius Pápa (elébbeni neve szerint
 Aeneas Sylvius);* vagy az ő Secretarius-

sa, Gobelinus János. Méltó mindazáltal, hogy ez a Documentum is említődjék: „Nos „compertum habemus, ultra Tanaim non „procul a fontibus ejus, in Asiatica Scy- „thia, populos usque hodie reperiri, qui „Hungari apellantur. Illi parentes horum „se dicunt, Deosque more gentilium et „Idola colunt, rituque barbarico ac prope- „modum ferino vitam degunt. Eugenius IV. „Pontifex Maximus (1431-től fogva 1439 ig „vólt Pápa) ad cultum Dei eos traducere „conatus est, missis ex Hungaria nobis „propinquiori, viris religiosus, qui verbum „Dei praedicarent, et notam illis facerent „baptismi gratiam. Interjacentes Rutheni „transitum vetavere, qui Graecanico ritu „sacrificantes, perire potius in errore ido- „lolas tras voluerunt, quam Romanae ritum „Ecclesiae eos deferri.“ *Lásd Stephani Kaprinai supplementum Hungariae Diplomaticae* pag. 558.

* *Lásd Cave Append. Hist. Litt. Script. Eccles.*

§. 38. A' XVII Századból, igen nevezetes Documentumot hoz fel *Kaprinai István Supplem. Hungariae Diplomaticae* pag. 557. és ó utánna *Pray György Dissert. in Annales Veteres Hunn. Arar. et Hung.* pag. 36. azon könyvből, mely Bétsbeuri 1665 benn jött ki ilyen titulus alatt: *Narratio Historica de initio et progressu religionis apud Chineses.* Abbanu Je sur'a és Chinai Missionarius *Schall Adám* Levelének következő izikkelye olvastatik: „Memo- „riae proditum est patrem de Societate, „natione Hungarum, a Turcis captum, per „eos ad Tartaros (Volgam fluvium acco- „len-

„lentes) venum datum pervenisse. Retulit
 „ille postea per literas Romam perscri-
 „ptas, hoc exilio se in Patriam ejectum
 „esse: reperisse se ibidem, homines eo-
 „dem, quo Hungari uentes Idiomate,
 „planeque eos, a quibus Hungari quon-
 „dam processisse videantur. Proinde pro
 „pretio redemptionis non lytrum, sed so-
 „cios postulare, qui avitam gentem patria
 „religione una secum imbuant. Inde com-
 „pendio ad Chineses penetrari posse,
 „suntibus et periculis, atque immani cir-
 „cumnavigatione in posterum declinandis.
 „Ceterum non admodum peregrinis mori-
 „bus, soli semiustulatae, et crudiusculae
 „carni stomachum aptari oportere; hanc
 „cum lacticiniis fere sine pretio in Tarta-
 „rorum tentoriis obviam esse.“ *

Hasonloképpenn a' XVII dik Századra tartozik az a' Documentum is, melyet Jé-
 'süita *Cseles Márton* " kézírásiból vett
Kaprinai István. Ez így következik: „Hun-
 „garos antiquitus solo Magyarorum no-
 „mine dictos fuisse argumento est, quod
 „hodie ex saugvine Hungarorum haeredi-
 „tatem suam in Scythia incolentes, non
 „aliter quam *Magyari* patriam apellatio-
 „ne lauditent, nobis Hungaris, qui cum
 „nominis alterius accessione molliores mo-
 „res ac disciplinam pietatis hausimus, re-
 „ligione, moribus, una lingua, quam a
 „patribus nullo cultu expolitam accepe-
 „runt, longe absimiles. Uruntur enim idio-
 „mate duro, et vocabulorum penuria an-
 „gustiore, si quidem plerisque rebus pe-
 „culiares vocum notas impositas, non ha-
 „bent: sed ab officio et utilitate nomina

„ eorum mutuuntur: quo modo pedem Já-
 „ róka oculum Látóka et similes apellare
 „ eos, quidam e terra ipsorum rediens pe-
 „ regrinus referebat. Persvadere vero sibi
 „ non patiuntur, nos esse veram Magya-
 „ rorum progeniem, soli ipsi nomen Gen-
 „ tis Hungaricae profiteri volunt, extra
 „ terram suam, nullos esse Magyarorum
 „ legitimos filios. Quae de egressu eorum
 „ in Pannoniam narrantur: ea agnoscunt
 „ quidem: sed jam pridem familias illas,
 „ vel in proeliis vel aliis casibus per tot
 „ secula in semine defecisse credunt; ab-
 „ surdum esse rati, ut non a pluribus an-
 „ norum Centuriis, ex affectu naturae vel
 „ patriae, suam revisissent, vel alio quo-
 „ vis modo, consanguineos suos visitando,
 „ jus patriae haereditariae recognovissent.“
 Lásd *Kaprinai Supplement. Hung. Diplom.*
Part. II. pag. 558.

* A' feljebb való Századokban az Á'siai Északi Tartományoknak Geographiája nagyon hibás lévén, valami China és a' Nagy Mógol Birodalma felett vólt, Napnyugotra ugyan a' Volgáig, Északra pedig Sibiériáig, azt mind Tartáriának hívták: de hibásann.

** Vólt Nagy Szombati Philos. és Theol. Professor; Rómában a' XVII. Század vége felé egynéhány esztendeig tartózkodván: a' Pápa engedelmével a' Vaticana Bibliothécából sok Jegyzéseket tett magának. Azután visszajövénn, Patakonn hólt meg 1709-benn.

§. 39. XVIII. Században kólt Documentumunk az Á'siai Magyarókról tsak egy sints: holott pedig lehetett vólna mód annak szerzésében: mivel ama' nagy emlékeztű Muszka Czárné *II. Katalin*, Birodalmának

nak minden részeibe Tudós embereket küldött ki, kik azokbann mind a' föld természetét és annak ajándékát, mind a' benne lakó Nemzeteket gondosan írnák le. De nagy szerentsétlenségére a' Magyar Nemzetnek, azon kiküldött Tudós Emberek között csak egy sem volt, a' ki Magyarúl tudott volna.

§. 40. Az eddig felhozott bizonyosságokból annyi világos, hogy a' közelebbi Századokban is voltak A'siában Magyarok: még pedig éppenn azonn a' tájonn, a' honnan az Európaiak kijöttek; a' nyelvek sem változott el: mivel azokat az Európából hozzájuk ment Magyarok megértették. Mely ha úgy van: azt lehet belőle kihozni, hogy ma is kell A'siában Magyaroknak lenni: kik ámbár sokkal szűkebb és bárdolatlanabb, de tsakugyan Magyar nyelven beszélnek. Mert, hogy a' Magyar egynéhány száz esztendőök alatt, ha szinte idegen Nemzetek között van is, el nem hagyja született nyelvét: arra van példánk. Es ennek megerősítésére szolgálnak azok, melyek következnek.

Moldva Országban hogy Magyarok számosan vagynak: kétségen kívül való dolog; kikről való bővebb esméretünket köszönhetjük egy *Zold Péter* nevü Székely Catholicus Papnak; a' ki 1776 bann Moldvába mentvén, az ott lévő Magyarokat felkereste, és meg-meglátogatta. Ennek útazását kiadta 1783-bann akkori Po'soni Senator *Windisch*, az úgy nevezett Ungrisches Magazinban, III. Darabjának első Szakaszában, pag. 91. sequ. * Azt mondja tehát az Utazó, hogy Moldvában a' Magyarok mind ez ideig megtartották nyelv-

veket, holott, ugyan ott a' Szászok nyelvének vége lett; sőt hogy azok között sokan Magyarokká lettek; melyet azzal bizonyít, hogy a' Magyarok között még most is sok *Müller*, *Schuster*, és más efféle nevéek vagnak. De magok is ezek a' Magyarra lett Szászok tudják, hogy a' Szászoktól vettek eredeteket. Mindazáltal magokat valamint a' Magyarok is, *Csangó Magyaroknak* nevezik; mely név, hogy és mi módon ragadt rájuk? nem tudatik. Ezeknek a' Szászoknak és Magyaroknak Moldvába lett szakadásokról azt ítéli *Zöld Peter*, hogy azok 1420. esztendőben Sigmund Király alatt szakadtak oda: „Anno 1420. sub Sigismundo „Rege Hungariae, indulgentia piissimi illius „Regis, ut fert in Moldavia antiqua traditio, et testatur Chronicon patrium: ex „Transylvania, magna multitudo Saxonum „et Sicularum in Moldaviam abivit; ibique per Stephanum bellicosum Principem „Moldaviae, non modo paterne et clementer sunt recepti: verum etiam in optimis „et fertilissimis Principatus illius locis, „habitationem figere illis indultum est.“ Mely ha úgy van: latni való, hogy negyedszel száz 's több esztendők alatt tartották meg idegen nép közt Magyar nyelveket, még pedig a' mi magyarságunktól csak ennyiben különbözve, hogy, a' mint *Zöld Peter* szól, *loquuntur lingua Hungaricam multum blasse*. De ezen utazásnak kiadója még arról is kételkedik, hogy ezek a' Magyarok Erdélyből szakadtak volna Moldvába, holott ezt a' Szászokról megengedi. Oka pedig kételkedésének ez: mivel a' Magyaroknak arról a' Moldvába való költözésé.

séről a' História nem emlékezik: nem is hihető, a' mint mondja, hogy olyan sok Magyarok költöziék volna ki Erdélyből; mert úgy majd felének kellett volna ott hagyni Erdélyt. E' szerint ezen utazásnak kiadója a' Magyaroknak Moldvábann való megtelepedését, sokkal régibb időre, azaz a' Magyarok kijövetelének idejére láttatik vinni; mely ha úgy van: a' Magyar nyelvnek közöttök való megmaradása annyival nagyobb figyelmetességet érdemel.

Hogy mar a' Moldvábann lévő Magyaroknak számát valamennyire gondolhasuk: ezeket szükség a' *Zold Péter* leírásából tudni, hogy, a' mint mondja, Moldvábann mind öszve a' Magyarok, és Magyarokká lett Saxok 62 Helységekben laknak: úgy mindazáltal, hogy azokat nem egyedül magok töltik meg. Osztatnak pedig kilentz Parochiákra, melyek között az első *Jassi*-ről vagy *Jász Város*-ról neveztetik, a' hol is nem kevés Magyarok laknak; ehez tartoznak *Kütvár* és *Kuperest* nevű helységek, melyeknek ugyan azon egy Pap szolgál.

A' második Parochia *Mugyilo* a' Pruth vize partján.

A' harmadik *Damafalva*, a' Seret vize partján.

A' negyedik *Szabófalva*, a' Moldava túlsó partján, hol mintegy 500 Magyar gazda lakik. Ehez tartozó filialis helyek *Gyerjest*, *Turkofalva*, *Halvesést*, *Kokosét*, *Húszárfalva*, *Ankutz*.

Az ötödik *Talpa*, a' Moldava innenső partján; melyhez hasonlóképpen egynéhány filialis helyek tartoznak.

A' hatodik *Kaluger Pataka*, a' *Bester-tze* vize mellett. Ennek filialissai: *Bukó* és *Barát* nevü helységek, és más tizenhat Faluk.

A' hetedik *Forrófalva*, a' *Seret* vize mellett, melyhez tizenkét filialis helységek tartoznak.

A' nyóltzadik *Gartzafalva*, a' *Tatros* vize mellett; melynek filialissai: *Tatros*, *Akna*, *Káson*, és *Hersa* nevü Faluk.

A' kilentzedik *Huss Várossa*, a' *Pruth* mellett, melynek lakosiról a' mondatik, hogy azok a' Mátyás Király alatt Erdélyből és Magyar Országból kihajtatott Huszszitáknak maradéki; kik Huszsz Jánosnak emlékezetére nevezték így ezt a' helyet; valamint egy más helyet *Prágai Hieronymusnak* emlékezetére *Szent Jeronymusnak* hívnak.

Más 1693-dik esztendőbeli kézírásból pedig ugyan tsak a' *Zöld Péter* útazásának kiadója, ezeket a' nagy részént Magyar lakosú Moldvai helyeket említi, ad *Episcopatum Bacoviensem pagi Catholici: Lukátsfalva, Comúnfalva, Voltzók, Godrafal, Albalu, Ujfalu, Bogdánfal, Hideghút, Terebes &c.*

Omnes hi Pagi Hungarici et Catholici;*** és másutt: *Vazló, Takutz, Karatzonko.***** Mind ezek a' Magyarok Római Catholica Vallásonn vagynak, melyet tökéletes szabadsággal nem gyakorolhatnak: mivel Moldvában az O Vallás az uralkodó Vallás. Templomaik is tsak fából vagynak, Papok hozzájuk Olasz Országból küldődnek, az úgy nevezett *Congregatio de propagandatól*, a' kik tehát Magyarul nem tud-

tudnak. Vesd egybe *Jos. Benkő. Milkoviae Tom. II. pag. 6, 7, 8, et sequ.*

* Vesd egybe Tiszt. Mólnár János Magy. Könyvházát III. Rész. 414. oldal.

** Vid. pag. 92. et 97. ad not. 7.

*** Pag. 94.

**** Pag. 102.

§. 41. De vagynak még ma Magyarok meszszebb is, t. i. *Bessarábiában*, mely Tartomány a' Fekete Tengerre fekszik a' Duna és Nester (Dniester vagy Tyras) folyóvizek között." Ezeket is leírja a' már említett Zöld Péter az úgy nevezett *Ungrisches Magazin* III. Darabjának Első Részében pag. 105 et sequ. hol Bessarábiának négy Magyar Helységeit említi, melyek ezek: *Csöbörtsök, Szent Péter, Szent János, és Szent Antal*; melyeket 1767-ben midőnn egy Moldáviai öreg Missionáriussal *Pater Carisi Ferentzel* meglátogatott volna: azt mondja, hogy úgy fogadták, mint égből alászállott Angyalt; annyival is inkább, hogy Catholicusok lévén ezek a' Bessarábiai Magyarok: rendszerint való Papot már tizenhét esztendőök alatt nem láttak; hanem egy öreg Kezdi Háromszéki ember könyörgött minden Vasárnap, és Innepekenn előtök: oda menvénn hát Zöld Péter, tizenkét nap múlatott nálok, mely idő alatt szüntelen vagy a' Vallásra tanította, vagy gyóntatta őket, vagy pedig keresztelt. Az utólsót azért tselekedte, mert észre vette, hogy sem az öreg Kezdi Háromszéki Tanítójok, sem bábáik nem jól kereszteltek, azaz, a' Római Catholicusoknál lévő keresztelésbeli szokást nem tartották jól meg. Zöld Péter tehát az öreg Missionarius társá-

sával együtt, közzülök minden tizenhét esztendőnn alól lévő személyt újra megkeresztelt: minthogy annyi ideje volt, a' mióta nem lévén rendszerint való Papjok, rosszul ment végbe náluk a' keresztelés. Így tizenkét nap alatt 2512 személyt kereszteltek meg; gyóntattak pedig 7139 et, mely utólsó munkát többire csak maga Zold Péter vitte véghez, minthogy a' tarsa magyarul nem tudott. Azok mindazáltal, a' kik Olahúl tudtak, annak gyóntak meg. Minekutánna osztánn, mind az öreg Tanító, mind a' babákat megtanították volna a' keresztelés módjára, tizenharmadik nap eljövén, igen keserves sírasok között bocsátódtak el, és többenn két ezernél egy mérföldnyire kísérték, kérvén mindenekre, hogy a' Jaszszibann lakó Missionariusok Praefectusának mondanak meg, hogy küldjön Papot nekik. Melyet meg is tselekedtek: de az azt felelte, hogy ő csak Moldáviába van küldve, és hogy nem is akar senki menni oda a' Missionariusok közzül. Ezek a' Magyarok, hogy Erdélyből vagy Magyar Országból származtanak volna Bessarabiába: sokan nem hiszik. Nevezetesen Práy Diss. VI. in Annales Veteres pag. 121. így szól: „Nulla illis caussa alii, quando fuit, ut tam longe positas ditiores peterent, ac relicta patria, exterorum se iugo sponte subicerent; quando quaecunque tandem fortuna ferebatur, illa amore soli patrii, incertis, quas alii offerunt spebus, praeponi fere solet.” Ugyan ilyen értelembenn van a' Zöld Péter útazásának kiadója is, pag. 93. azt állítván, hogy eunyi embereknek Erdélyből

(annyival inkább Magyar Országból) lett kiköltözésének a' Históriabann semmi nyomma nintsen. Ezen értelem ha megáll, melyet pedig legközelebb Engel Ur is bevett; ** úgy ezek a' Magyarok, azoknak a' Magyaroknak maradéki, kik az A'siából lett kijövetelkor, Constantinus Porphyrogenitus szerint egy darab ideig ottann múltak. De minthogy e' szerint nehéz megfogni, hogy lehettek ezek a' Magyarok Bessarábiabann egyedul magok Catholicusokká, holott a' több Bessarábiai lakosok, kivévénn a' Kereskedőket, most is mind Mahumedánusok: hihetőbb, hogy azok Magyar Országból vagy Erdélyből szakadtak oda. Annyi mindazattal, ha a' feljebb említett értelem mellé nem állunk is, bizonyos, hogy ezeknek a' Magyaroknak Bessarábiabann való megtelepedése nem esett későbbenn, mint a' Moldvabann lakóké: és így annak is már egynéhány száz esztendeje, hogy ók idegen nép között a' Magyar nyelvet megtartották. *** Hasonlót lehet látni Turkuli vagy Turköly Mihaly-nak 1757-benn 18 dik Aprilis a' Caspium Tengernél lévő *Astrabát* várossából Pater Orosz 'Sigmondhoz Erdélybe küldött leveléből; melyet egészen meg lehet látni Tiszt. Molnár János Magyar Konyvhaza III. Részének 284. 's azü követő oldalainn. Ide tartozó szavai így következnek: a' mint „ a' Magyar Kronika írja, hogy 454-dik „ esztendőbenn a' Magyarok visszaatertek „ Szittiába, azon Magyarok telepedtek le „ a' Krimi Tatórok kozt: most Krimbenn „ a' Tatar Kham protectiója alatt vagynak „ két

„két Magyar faluk; melyekben magyá-
 „rúl beszélnek. Vóltam is ezen Faluk-
 „bann.“

* Lásd Benkő Milkov. Tom. II. pag. 112.

** Disqu. Crit. pag. 111.

*** A' Moldáviai Magyarokról szól Sultzer Jó-
 'sef is, ilyen titulusú munkájában: *Geschich-
 te des Transalpinischen Daciens*, melynek
 summáját lásd Mólnár János Magyar Könyv-
 házabann Part. III. pag. 386. et sequ. Neve-
 zetesenn pag. 393. így szól: „Bakov Várme-
 „gyében *Zilimonest, Gorsest, Karaon*, és
 „egyéb nevű Falukon találni most is álló Ca-
 „tholicus Templomokat. A' lakosok Magya-
 „roknak hívják magokat, 's úgy tudják a'
 „Magyar nyelvet, mint az Olábságét.“ Is-
 mét pag. 398. „Sokann vannak 's laknak
 „(igaz Magyarok) Moldvábann, mind Catbo-
 „licusok. Jassin kívül tizenkét Plebániát fog-
 „lálnak el, 's más egyéb Falukat. Tisztánn
 „beszélnek magyarul, valamint olábúl is.“
 Pag. 397. pedig ilyen szavait hozza fel Mol-
 nár Sultzernek: „Ismerek, úgymond, vala-
 „kit, ki a' Havasalföldi Magyarokat arra
 „beszélé, hogy indulóba vólnának bazafelé.
 „De hallák, hogy ott nintsen üres hely az ő
 „számokra. Így afféle hatezer familiánál több
 „marada ott ezen óráig, 's fejenként a' Fe-
 „jedelémnek nyóltz forintot fizet.

§. 42. Ezeknek már és a' feljebb említ-
 tett Documentumoknak egybevetéséből ez
 az igazlág következik: hogy, mivel az
 A'siai Magyarok nyelve, valamint Constantinus
 Porphyrogenitus idejében (azaz, a'
 X-dik Század első felében, a' midónn még
 az A'siai Magyarok az Európaiakkal is né-
 minémű egyességet tartottak): úgy a' XIII.
 XIV. XV. és XVII. Századokban is, egy-
 nek találtatott az Európai Magyarok nyelv-
 vé-

vével; és mivel az ezelőtt egynéhány száz esztendőkkel, Magyar Országból és Erdélyből kiköltözött Magyarok is azt a' mai napig épen megtartották: tsak azt lehet a' Magyarral igazán Atyafiságos Nemzetnek tartani, a' melynél a' Magyar nyelv szinte úgy megtaláltatik, mint az említett Népeknél. Mert ha ezeknél megmaradhatott: megmaradhatott volna másoknál is. Úgy de világosan tudjuk, hogy sem a' Finusoknál, és azokhoz tartozó Laponoknál; sem a' Mogoloknál, sem a' Törököknél, sem más népeknél, melyeket némelyek erőnek erejével a' Magyarok Attyafijaivá akarnak tenni, meg nem maradt úgy a' Magyar nyelv, mint az említett A'siai, Moldvai, és Bessarábiai Magyaroknál; sőt azoknak nyelvéből tsak egynéhány szónak a' Magyarral való megegyezése is, nagy erőltetéssel hozódik ki; és így, az eddig Magyarok Attyafijává tevődött Nemzetek közzül, tsak egy is annak nem tartathatik; tőlök származtatni pedig a' Magyarokat, tsudálatos Hypothesis. Van azokat kiktől származtatni, tudnillik azoktól a' Magyaroktól, a' kik A'siában maradtak, és a' kiket valamint még a' felsőbb Századokban, úgy most is ott meg lehetne találni, tsak a' Caucasus környékeire kellene vi'sgálódó Tudós Magyarokat küldeni. Melynek valahára való telyesítődését méltán óhajtja a' Magyar.

M A G Y A R O K
K I J Ö V E T E L E.

§. 43. A' *Deguinesius* Systemája* szerint, mely ha nem minden részben is, legalább némelyekben, haszonvehető, a' Magyaroknak első Hazája, A'siának belső része, *Turfan* vagy *Igur* Tartománya" volt. Onnét a' közöttök támadt egyenetlenség miatt, némelyek felkerekedvén közzülök, *Ogek* Chámnak vezérlése alatt,*** kinn Tiszt. Práy az *Almus* attyát *Ugeket***** érti, 840-benn az *Irtis* folyóvize mellett telepedtek meg.***** De ott kevés ideig maradhattak. Mert, nyomvann őket Napkelet felől más Nemzetek, a' *Jaik* és *Volga* vizekhez szorúltak. Ez utolsó lakóhelyeket a' Görög és Deák Historikusok is nyilván említik: de az elsőről hallgatnak. Ha mindazáltal a' Napkeleti Historikusok nem éppen hitel nélkül valók: az utólsóról való tudósítást sem lehet egyáltaljábann félre tenni. Valóbann figyelmetességet érdemel az, hogy az *Igur* tartománya lakosát *Abulgazi Uiguroknak*, egy részét pedig azoknak *Unuiguroknak* mondja. Az elsőből az *Ugrusok*, az utólsóból az *Ungrusok* nevének származását legkönnyebbenn magyarazhatni. Ezzel azok

270k is, melyek feljebb (§. 32.) mondódtak, szépen megegyeznek; nevezetesen, hogy az *Ugrusok* már Heraclius Császár alatt, 625-benn a' Persák Kiralyja Chosroes ellen hadakoztak; melyből maga T. Engel Úr is† azt gyanítja, hogy az Ugrusoknak Persia szomszédságában kellett lakniok. Ide mutat az is, a' mit Constantinus Porphyrogenitus mond, †† hogy mikor a' Patzinatzták a' *Lchediás Tartományból* kiverték a' Magyarokat: ezeknek egy része Napkeletre Persia mellé ment, és ott telepedett meg, mely nem egyéb okból esett, hanem abból, mivel az a' föld, mint régi lakó helyek, nagyon esmeretes volt előzők. Ugyan ebből lehet megfejteti mind azt, hogy sok Magyar szónak és szokásnak nyilván való megegyezése van a' Persával: ††† mind kivált azt, hogy a' Magyaroknak régi Vallása, mely közöttök addig uralkodott, míg Keresztyénekké nem lettek: leginkább a' Persa Vallashoz hasonlított, a' mint ezt Coraides Úr megmutatta. †††† Mind ezek szerint, abbann, hogy a' Magyarok belső Ásiából származtak volna erre a' földre, olyan képteleuség éppen nints, a' melyet abbann Göttingai Professor Schlötzer Úr, és más őtet követő Histórikusok láttak.

* Lásd *Deguignes Histoire Generale des Huns &c.* Tom. I. p. 230.

** Megláthatai ezen tartományt a' Debreczeni Magyar Átlásbann, mind a' föld öt részeinek, mind külön Ásiának Mappájann. Amabbann mindazáltal helyesebben tevődött fel.

*** *Deguignes* a' közelebb felhozott helyenn.

**** *Hist. R. Hung. Part. I. p. 10.*

***** *Abulgazi pag. 93. és Deguignes.*

† Disqu. Crit. p. 80.

†† De admin. Imp. Cap. 38. Script. Byzant. Tom. XXII. pag. 88. καὶ τὸ μὲν ἐν μέρει πρὸς ἀνατολὴν εἰς τὸ τῆς Περσίδος μέρος κατὰκησαν. Ezen Persia mellett lakó Magyarokkal, a' Napnyúgotra szakadt Magyarok azután is fenntartottak az atyafiságot, küldözvénn és izengetvénn hozzájuk, a' mint ez Constantinus Porphyrogenetának következő szavaiból bizonyos: εἰς δὲ τὸ ἔθνος τῶν τερχῶν (a' Török néven Constantinus Porphyrog. egyenesen a Magyarokat érti) πρὸς τὴν ἀνατολὴν εἰς τὰ τῆς Περσίδος μέρη μέχρι τῶν νῦν πραγματευτὰς ἀποσέλλουσιν ἔσται οἱ πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος οἰκνυφες Τέρκσι καὶ βλεπυσιν αὐτῆς, καὶ ἀποκρίσεις παρ' αὐτῶν πρὸς αὐτῆς πολ- λάκις ἀποκριμίζουσιν.

††† Lasd T. Beregszaszi Pál Úrnak feljebb említett munkái. Ilyen Persa szó a' többek között, *Bo orkán*, Magy. *Boszorkány*.

†††† Jan. Cornides Commentatio de Religione veterum Hungarorum. Viennae 1791. A' Persaknál az Isten neve *Jisdan*, *Jistan*, vagy *Jisten*: melynek a' Magyarokkal szembenű megegyezése van. A' mi több, az ő Isteneket szinte úgy tisztelték a' Magyarok, mint a' Persak. Valamint ezeknek, úgy amazoknak is sem Templomaik, sem bálványaik nem voltak; lóval áldoztak; és az áldozatot az ég alatt magas helyeken vitték véghez, mint ez Anonymusból megtetszik, a' ki Cap. XVI. ezt mondja: „Tunc hi res Domini (azaz „Ound, Retel, és Turzol) super verticem „ejusdem montis (érti a' Tartzali hegyet) „terram undique prospicientes, quantum hu- „manus oculus valet, ultra quam dici potest „di-

„dilexerunt, et in eodem loco, more pagani-
 „nismo occiso equo pingvissimo, magnum
 „Aldamás fecerunt.“ A' Magyarok Vallásá-
 nak ezt a' megegyezését a' Persa Vallással
 már Theophylactus Simocatta is megjegyezte,
 a' kinek szavai L. VII. c. 8. ezek: Τιμῶσιν
 οἱ Τῦρκοι λαὸν ἐκτόπως το πῦρ — προ-
 σκυῖσι δὲ μόνως, καὶ Θεὸν ἐνομάζουσι
 τὸν πεποικότεν τὸν ἡρανὸν καὶ τὴν γῆν.
 Τῆτω θυκοῖν ἵππους.

§. 44. A' *Jaik* és *Volga* folyóvizeknél
 lakó Magyarok között hét Nemzetség el-
 szakadvann a' többtől, ugyan annyi vezé-
 rek alatt* Napnyúgot felé jött, és a' mai
Krimbenn lakott *Chazarok* mellett *Lebediás*
 tartományában megállapodott. Ez a' *Le-*
bediás Tartományu, mely nevét *Constantinus*
Porphyrogeneta szerint *Lebediástol***
 a' Magyaroknak egyik Vezérétől vette,
 vólt a' *Don* (vagy *Tanais*) és *Dnieper*
 (vagy *Borysthenes*) folyóvizek között.
 Ézenn a' tájonn a' *Lebediás* névnek nyoma
 egy *Lebedin* nevű városbann, mely a' *Char-*
kovi Guberniumbann fekszik, máig is meg-
 van. Itt tehát a' Magyarok, *Constantinus*
Porphyrogenitus szerint *három esztendeig****
 lakvann: a' *Chazaroknak* minden hadako-
 zásaikbaun társaik és segítőik vóltak.

* Ezeknek nevei *Anonymus*nál így következnek:
Alinus, Flond, Condu, Ound, Tosu, (vagy
Tos), *Hudu, Tuhutum*.

** Ezt az *Anonymus*nál lévő *Eleuddul* egynek
 gondolják.

*** Volt *Halai Professor Thunmann* *Untersuchun-*
gen über die Geschichte der Östlichen Euro-
paischen Völker p. 234. azt állítja, hogy itt
 a' számbann hiba van, és a' mi *Constantinus*

Porphyrogenitusbann így olvasódik: *συνακτισαν δὲ μετὰ τῶν χαζαρῶν ἐνιαυτῆς τρεῖς*, annak igazán így kellene lenni: *συνακτισαν δὲ μετὰ τῶν χαζαρῶν, ἐνιαυτῆς ΣΓ*; mely ezt tenné: *laktak pedig* (t. i. a' Magyarok, de a' kiknek ez az Író *Τυρκοί* nevet ad) a' Chazarok mellett 203 *azaz kétszáz három esztendeig*. Erre az az ok: mert három esztendő alatt lehetetlen, hogy mind azok a' dolgok megeshettek volna, a' melyek Constantinus Porphyrogenneta szerint a' Magyaroknak *Lebedias* tartományában való lakása alatt történtek: nevezetesen, hogy a' Chazaroknak sok hadakozásokbann segítő társaik voltak, melyeknek alkalmatosságával *Lebediasnak* (*Eleudnak*) különös vitézségét tapasztalván a' Chazarok Chágánja, leányát annak adta feleségül; de a' hazasság magtalan lett. Már a' hiba mihelyt észszott legyen bé ezen helybe? azt így magyarázhatni: Tudva lévő dolog, hogy a' Gorogók a' számok helyett betűkkel élnek: nevezetesen a' Γ vagy γ tézzen nálok 3-at: a' Σ vagy σ tézzen 200-at. A' felhozott szóknak utolsó része tehát így lévén írva: *ἐνιαυτῆς σγ*; a' könyv leírónak (*Librarius*) gondatlansága miatt könnyen megeshetett, hogy a' két betű közzül az egyik (a' σ) kimaradt, és miudjárt lett *ἐνιαυτῆς γ*, mely csak 3 esztendőt tézzen. E szerint a' Magyarok *Lebedias* tartományába 681-benn költöztek volna. Ezekhez Engel Úr, a' Thunmann értelmének erősítésére ezeket adja: hogy a' Magyaroknak Napnyúgoti Európába olyan beutéseit is említik a' Historikusok, melyek sokkal előbb estek, mint a' mely időre a' közonseges értelem szerint az ő Európába való jövelelek tevódik; nevezetesen, hogy már 750 táján,

Rhetiábann, a' *Disentisi* Klastromra (Coenob. Disentinum) reárohantak, és abbann a' Szerzeteseket megölték. Lásd Eng. Disqu. p. 92. Supplem. ad Vindicias Cornidessianas §. II. pag. 354. et 355. De ezt az Avaroknak is lehet tulajdonítani. És így ez arra való erősség, hogy az Avarok Nemzete egy a' Magyarokéval.

§. 45. *Lebediás tartományából*, mely az Anonymus *Dantumogerjével** és *Scythiájával* egy, 884-benn a' Magyarok a' *Pátzináztitáktól* (kiket a' Volga és Jaik folyóvizinél levő lakóhelyeikből az *Uzusok* kihajtottak) a' Dnieperenn vagy Borysthene-senn innen nyomattattak, a' *Kióviai Palatinátnak* egy részébe, *Ukrániába*, *Bessarábiába*, és *Moldvába*,** vagy a' mint *Constantinus Porphy.* hívja, *Atelcuzuba*; mely név hihető annyit téssen mint *Atelköz*, azaz *Vizköz*, vagy *Vizek közi*; mivel a' mint *Pallásnak* és másoknak írásaiból bizonyos, az *Atel*, *Eryl*, vagy *Etel* név még ma is a' *Tatórok* nyelvén folyóvizet téssen. *Atelcuz* tehát, (melyhez az *u* úgy ragasztódott, mint Anonymusnál a' *Zabolsubann*, *Tosubann*, *Ecilburgubann* 's a' t.) teszi a' *Dnieper* (*Borysthene*s), *Dniester* (*Tyras*), és *Pruth* vizek közit. Ezen lakóhelyekben, Anonymus szerint, a' *Kióviai Oroszokat* meggyőzték, és hatalmok alá hajtották; de a' melyről a' *Muszka Krónika* írók; mint *Nemzeteknek* kissebbségére szolgáló dologról, hallgatnak, és csak ott való általjöveletelekről emlékeznek. *Atelközben* laktak a' Magyarok 884 től fogva 894-ig. Ott, mivel különböző *Vezérek* alatt lévén, a' szükséges egyesség, kivált vesze-

delem idejénn nem vólt meg közöttök: a' miní Constantinus Porphyrogenneta mondja, a' Chazarok Chágánja tanátsaból, az ő hét Nemzetségeknék közönséges Fejedelmévé választották *Almusnak* (vagy, Magyarosann, *Almosnak*) fíjat *Arpádot*. *Almust*, híhető, azért nem választatta a' Cnán, mivel látta, hogy annak, mint öreg embernek, (mert Anonymus szerínt 810-bann született, és így ekkor, ugyminí 893, vagy 894 táján több vólt 70 esztendősnél) kevés ideig veheti hasznat. Inkább tehát tovább nézvén, a' fíjat igyekezett leköteleni. Hogy már Anonymus, a' ki a' Magyarok első Fejedelmének *Almust* mondja, és a' Magyarokat annak vezérsége alatt hozza bé Magyar Orszagra, Constantinus Porphyrogenitussal megegyeztetődjék: Engel Ur ezt a' Hypothezist veszi fel, hogy a' Magyarok kevésel az ő *Atelközbul* való kijövelelek előtt, a' rajtok uralkodni akaró *Chazarok* ellen való boszszúságból, *Arpád* helyébe, kit a' Chazarok Chamja tanátsára választottak, *Almust* tették, és annak húségére eskíttek. Hogy a' Magyarok és Chazárok között utóljara valósággal ellenkezésnek kellett támadni, onnan tetszik meg, mivel öszvelráborodván magok között a' Chazárok, azoknak egy része, kik Cabaroknak hívatattak, a' Magyarokhoz állott, és azokkal egyesült; mely egyesülés után a' Magyarok egész népe nyóliz nemzetségből állott. Ezeknek neveit Constantinus Porphyrogenitus így adja elő: az első Nemzetséget tették a' Chazaroktól elszakadit *Cubarok*; a' másodiknak neve vólt *Noke*; a' harmadiknak *Me-*
ge-

gere;*** a' negyediknek *Kurtugermat*; az ötödiknek *Tarian*; a' hatodiknak *Genach*; a' hetediknek *Kar*; a' nyöltzadiknak *Kas*.****

* Ez a' név, *Dentumoger*, Anonymusnál jelent tartományt; mert mindjárt az I. Részben így szoll: „*Scythia maxima terra est, quae Dentumoger dicitur, versus Orientem.*“ De jelenté annak a' tartománynak lakosait is; mert ugyan csak a' felhozott helyen ezt mondja: „*Homines vero, qui habitant eam, vulgari- ter Dentumoger dicuntur, usque in hodiernum diem.*“ Ezen utolsó jelentés szerint, *Dentumoger*, aligha annyit nem téveszen, mint *Doni*, vagy *Don mellyeki Magyar*; mivel annak a' helynek, melyben való laktokbann a' Magyarok így nevezettek, a' Napkelet felől való határat a' *Don* vagy *Tanais* vize tette Anonymusnak következő szavai szerint: „*A tergo autem (Dentumoger) habet flumen, quod dicitur Tanais.*“

** Kitészik ez azoknak a' folyóvizeknek neveiből, melyeket Constantinus Porphyrogenitus *Ατελκεζα* tartományabann említ. Ezek közül a' Pruth (*Βρυτος*) és Seret (*Σερετος*) máig is megvagyunk. A' *Trullus* teszi a' Dniester folyóvizét, melynek neve a' Torokóknél most is *Turlu*. A' *Baruch*, melyet legelől említ, teheti a' *Borysthenest*, vagy *Dnicpert*; annyival inkább, mivel Constantinus Porphyrogenitus Cap. 27. a' Pátzinátziták lakohelyét, (mely annakelőtte a' Magyaroké volt) úgy írja le, mint a' melynek négy része innen a' Dnieperenn, Napnyugotra és Északra, Bolgár Országának, Erdelynek, és Muszka Országának szomszédságabann volt.

*** E' név alatt, bízható, a' Magyar név lapang.

**** Constantinus Porphyrogenitusbann ugyan *Καρη* és *Καση* van: de azért hibásann írják *Carenak* és *Casénak* Historikusaink. Mert itt

az η vocalist csak a' foemininum genusú Görög substantivum *ἠθρία* (azaz Nemzetség) kívánja. Hasonló hiba, mikor *Kurtugermat*-nak, és *Tarianu*-nak irjak a' más két Nemzetségeket; holott így mind a' két név Görög genitivusbann van, és annyit tézzen, mint *Tarian-nak*, *Kurtugermat-nak* Nemzetsége. Egyébaránt, a' ki a' régi nevek leszegetésében, kurkászasábann, maiakkal való egybe-hasonlításábann gyönyörködik: az említett nevekhez valami részben hasonlókat találhat a' következőkben: *Νέκη* *Nék*, vagy *Nyék*; *Μέγερη*, *Megyer*; *Κερτηγματ*, *Kürt Gyarmat*; *Ταριαν* *Tarján*; *Γεναχ*, bihető, ez van meglorditva, *Nage*, azaz, *Nagy*. A' *Kar*, és *Kas*, világos Magyar nevek.

§. 46. Az Ateközzi földönn laktokbann, 888-dik esztendőbeun a' Napkeleti Császártól *VI Leotól* (Leo Sapiens v. Philosophus) a' Bolgárok Fejedelme *Simeon* ellen segítségül hívattatvann a' Magyarok: a' Dunánn általmentek, *Simeont* megverték, és nagy pusztítást követvénn el Bolgár Országbann, gazdag prédával tértek vissza lakohelyekre. Ezzel az alkalmatossággal esett az, hogy *VI. Leo* a' Magyar Lovasságot meglátvann, annak hadi szokásira és rendtartására oly figyelmetessé lett, hogy azokat leírni méltónak tartotta.* Nem sokára azután, 892 benn, a' Napnyúgoti Császár *Arnulj* is segítségül hívta a' Magyarokat, a' *Marahánusok* (Morvák) Kiralyja *Zventibold*, vagy, a' mint a' Hazai Historikusok nevezik, *Svatopluk* ellen, kinek földénn hasonlóképpenn nagy pusztítást vittek véghez. De az alatt, míg ők Morvába jártak, a'

Bol-

Bolgárok szövetséget kötvénn a' *Paczinaczitákkal*, lakóhelyeikre ütöttek, és azokat elfoglalták, az őrizet végett othonn maradt Magyarokat részszerínt kiverték, részszerínt pedig levágták. Melyet látvänn, mikor visszatértek, a' Magyarok: más lakóhelyet kerestek, és ekkor telepedtek meg azon a' földönn, melyenn, a' mint Constantinus Porphyrogenneta szóll, a' *Temes, Tutes, Maros, Keres,* és *Tisza* vizek folynak.** Ettől az előadástól az Anonymus előadása annyibann különböz, hogy ez a' Magyaroknak erre a' földre való jövését, nem a' Paczinacziták reájok való ütésének tulajdonítja: hanem annak, hogy az Oroszok kérték őket, hogy elhagyvänn az ő földjüket, jöjjenek Napnyúgotra. Lásd feljebb §. 31.

Lásd Leo Grammaticust ad a. 3. Leonis Sapientis, és Kollárt, Amoenit. Historiae Juris-que Publ. Hungariae. Vindob. 1783.

Cap. XL. Ποταμός πρώτος ὁ Τιμησείας ποταμός δεύτερος Τάτης ποταμός γ' ὁ Μορησείας δ' ὁ Κρίσος καὶ παλιν ἕτερος ποταμος ἡ Τίτσα.

§. 47. Mindezek szerínt Constantinus Porphyrogenitus és Anonymus-között nyilván való ellenkezés éppenn nints: hanem egyik egy, másik más dolgot ad bővebben és világosabbann elő. Igen lehető, hogy a' *Cumanusoknak* a' Magyarokkal való egyesülése is, melyről Anonymus emlékezik, * nem egyéb annál, a' mit Constantinus Porphyrogenitus, a' Magyarokhoz állott, és azokkal egyesült *Cabarokról* mond.** Az a' nevezetes nehézség pedig, hogy Constantinus Porphyrogenitus a' Magyarokat

Moldvából, Anonymus pedig Galitziából hozza ki, magábann elenyészik: mivel a' k itó egyre mégyen ki. Nem kell t. i. gondolni, mintha Constantinus Porphyrogenitus szerint a' Magyarok Moldvából Oláh Országonn által jöttek volna bé, a' közelebb említett folyóvizek mellyekeire, mint ezt T. Práy Ur vélte,*** mert ezt Constantinus Porphyrogenitus nem mondja; hanem tsak azt a' helyer írja le, melyenn a Magyarok, Atelkőzből lett kihajtatások utann, az ő idejebenn, laktak. Erre a' helyre tehát, nem tsak Anonymus, hanem Constantinus Porphyrogenitus szerint is, mehetek Galitziánn által a' Magyarok; annyival inkább, mivel a' Marahanusok vagy Morvak ellen folytatott hadból ezenn a' földönn kellett visszatérniek; mint szintén az Atelkőzbenn othonn maradtaknak is, az őket nyomó Paczinaczitak elől, erre kellett futniok, hogy magokat a' Morva Fejedelem Svatoptuk ellen ment attyokfijaival egyesíthessék.

* Cap. X. Ezen Cumánusok hét Vezéreinek nevei Anonymusnál ezek: *Ed, Edumen, Etü, Bonger, Ousad, Boyta, Retel.*

** Lásd feljebb a' 45-dik §. véginn.

*** Hist. Regum Hung. Part. I. Notit. Praev. §. XI. Ez a' nagy emlekezetu Historikus erre az er-telemlre azért ment, mivel a' *Tutes* nevü bizonytalann folyóvizet, melyet Constantinus Porphyrogenitus, a mint láttuk, a' *Temes* utann említ, az Oláh Országban folyó *Ólt* vagy *Aluta* vizének gondolta. De hibásann. Mert Constantinus Porphyrogenitus nyilván mondja, hogy a *Tutes*, és az ezzel együtt említett több folyóvizek, Constantzinapolyhoz a' Trajanus hidjann es Belgradonn túl, vagy felül

felül *ἀνωτέρα Τέτων* esnek; és így a *Tutes* Oláh Országban nem lehetett. Megerosította ezen értelmében a' b. e. Prayt az is, hogy Constantinus Porphyr. közelébb említett szavai után Cap. 40. a Magyarokkal szomszéd Nemzeteket irván le, ezt mondja: Napkeletre a' Magyarokkal szomszédok a' Bolgárok, hol őket az Ister választja el egymástól, mely víz Dunának is hívattatik; mert innen azt hozta ki, hogy kellett tehát a' Magyaroknak Oláh Országban lakni. De ebből csak az következnek, hogy abbann az időben, melyben Constant. Porphyr élt, (élt pedig Zoltán és Foxus idejében), a' Magyarok birodalma határos volt a' Bolgárokéval; vagy, ha nem volt, éppenn úgy hibázott Constantinus Porphyrogenitus, miut mikor ugyan azon helyenn, északra a' Magyarokkal szomszéd Nemzetnek a' Paczinaczitákat mondja: vagy pedig ezt a' szót: *πλησιάζουσι* tagabb értelemben kell venni, úgy hogy az csak közelítést tégyen.

M A G Y A R O K

M E G T E L E P E D É S E.

§. 48. Bejövén a' *Carpathusonn* által 895-dik esztendő táján mostani lakóhelyekbe a' Magyarok: abbann különböző nepekre és Fejedelmekre találtak. Kezdvénu t. i. Erdélyenn, azt laknak *Oláhok* (Blaci): kiknek Bolgár felsőséget esmerő Fejedelmek
Ga

Gelou vólt. Erdélytől fogva a' Szamos, Maros, és Tisza vizek közit, az akkori Napkeleti Császártól VI Leotól bírta *Mén Marót* (Menu Morout);* a' Marosonn túl lévő földet, Orsováig és a' Dunáig, vagy a' mai Bánátot *Gaad*, vagy *Glad*; a' Tisza, Duna, és Garan között a' Carpathusig fekvő földet, melyenn régibb időkben a' *Jazyges Metanastae* nevü nép lakott, *Zalán* (Salanus), kinek hatalma alatt Bolgár és Tót Nemzetségek vóltak; a' Vag vize mind két mellyékét a' Garantól fogva a' Morava vízéig a' Morva Fejedelem *Suatopluc*; a' túl a' Dunáhn való részt, vagy Pannóniát, a' mint szóll Anonymus, a' Rómaiak (Romani), kikenn tulajdonképpenn nem a' Napnyúgoti Császár, és annak emberei a' Francusok értődnek; hanem a' Nagy Károly fija Pipinus alatt,** és azután Pannóniába szállítódott, és a' Francus Császárok óltalma alatt élő Olaszok (Itali);*** mely onnét tetszik meg, mivel Anonymus a' *Romani* és *Teutonic*i neveket, az egész munkájában megkülömbözteti. Mindazáltal Pannóniából is az a' rész, melynek Napkelet és Északfelé a' Duna vólt határa, a' Morva Király birtokához tartozott.

* Ennek *Mén* (Caballus) nevet, a' mint Anonymus Cap. XI. megjegyzi, azért adtak a' Magyarok, mivel sok szeretői vóltak, *eo quod plures habebat amicus*. A' Consonánsonn végződő szókhoz szokasa Anonymusnak *u* vocalist ragasztani. Példák erre a' következő nevek: *Hungu*, *Hetu moger*, *Almu*, *Erduehu* (azaz Erdély), *Borsu*, *Geuru*, (azaz Diós Győ.), *Lelu* (azaz Leol vagy Lehel), *Emesu*, (azaz Emes. Így hívták az Álmos atya-

attyanak *Ugeknek* feleségét, mely név méltó a' megjegyzésre. Ugyanis, ez a' tör'sök Magyar szó: *emni*, annyit tészen mint szopni; innen vagynak ama szavaink: *emlő*, *tsetsemő*, *eme* disznó. Ezek szerint, *Emes* annyit tészen, mint Emlős). E' szerint lett *Men* is Menu-vá. Hasonló szokása Anonymusnak, hogy a' rövid *a* vocalist *o* vocalissal tseréli fel; p. o. ezekbenn: *Hovos* (Havas), *Moger* (Magyar), *Morus* (Maros), *Zomus* (Szamos), *Olpar* (Alpár), *Tokota* (Takta), *Retelpotaka* (Retel pataka), *Oha* (Aba), 's a' t. Nem különbenn a' hosszú *ó* vocalist néha *ou*-val szokta kitenni, mint ezekbenn: *Soyou* (Sajó), *Nougrad* (Nógrád), *Curtueltou* (Körtvélytó), *Zolouc* (Szalók), 's a' t. Ezek szerint az Anonymus *Moroutja* *Murótnak* is íródhatik.

** Vessd egybe az Avarok Historiájában levő 21-dik § t.

*** Lásd Engel Supplem. ad Viudic. Cornid. §. 5. pag. 331. 332.

§. 49. Mind ezen Fejedelmek birtokit és tartományit, egymás után, még ARPAD alatt elfoglalták a' Magyarok.* Elsőbenn is, a' mint a' Carpatuson általjöttek, Bereg és Ung Vármegyét borították el. *Munkátsnál* (melynek igaz neve *Munkás*, az útbann véghezvitt sok *munkától* vevődött) 40 napig múltak. Azután mentek *Ungvár* alá, melyet egy *Labortzi* nevű Tót Comendáns óltalmazott, kit megszaszdvánn, mikor utól értek, egy ott folyó, és ettől a' Vezértől azután *Labortzának* (ma *Labortza*) neveztetett víznél felakasztottak; Ungvárt pedig elfoglalták. Még eddig a' Magyarok Fővezére *Almos* volt, egy azon hét Vezérek közzül, kiket Anonymus *Hetu Mogereknek*, azaz, *Hét Magyaroknak* nevez: De minekutánna Ungvárt elfoglalták:

Al.

Almos a' Fővezérséget, kétség kívül öregsége és erőtlenisége miatt, a' fijának *Arpád*-nak adta által.

* Ezen foglalásnak egész *Históriája* Anonymusból vevődik: kinek munkáját Mándi István Úr fordítása szerint Magyarul is lehet olvasni. Kijött az Debreczenbenn 1799.

** Lásd neveiket feljebb a' 44 dik §. alatt lévő *Jegyzésbenn*.

§. 50. *Arpád* a' Tisza és Bodrog között fekvő tartományt (és így a' mai Bereg, Máramaros, és Ugotsa Vármegyéket jobbra) elfoglalván: *Salanustól* kemény izenetet vesz, hogy a' Bodrogon túl menni ne mérészeljen. De ezzel *Arpád* keveset gondolván,* *Salanusnak* több földet is egész a' Sajó vizéig elfoglalja. E' meglevén, a' Bihari Fejedelemhez *Mén Maró*-hoz küld, és attól a' Szamos vize és a' Nyír között a' *Meszesig* fekvő földet kéri: melyet midőnn *Mén Marót* általengedni nem akart: három Vezéreit, úgymint *Tóst* (Tosu), *Szaboltsot* (Zabolsu), és *Tuhutumot* szamos sereggel ellene küldi. Ezek általjövén a' Tiszán, *Mén Marothot* úgy megrétetik, hogy az velek szembeszállani nem mervén, magát a' Keres vizének oltalmazására hátravonja. Ekkor két részre osztván seregeket, *Szabolts* ugyan, minekutanna az ő nevérol nevezett varat építette, *Tossal* együtt a' Szamos felé menvén, *Szalmárt* megvette; *Tuhutum* pedig a' fiját *Horcával* együtt a' Nyírt hódoltatván meg, onnan egész Zilajig felment. Vegre a' három Vezérek a' Meszesnel öszvetalalkozván: ott határt csináltak.**

* Hogy tsalta meg Salanust, lásd Anonymusnál Cap. XVI.

** Lásd Anonym. Cap. XXII.

§. 51. Hallván azombann *Tuhutum* Erdélynek dírséretét, egy *Ogmand* nevű kémet oda küld, a' ki által midönn azon tartomány termékenységről bizonyossá tevődött volt: Arpádtól, a' ki akkor *Szerentsenn* múlatott, követei által engedelmet kért annak elfoglalására. Melyet megnyerénn: Erdélybe általment, hol *Gelout*, és a' hozzá tartozó Oláhokat felkeresvénn, seregét úgy telepítette meg, hogy a' két tábornot tsupánn az *Almás* vize választaná el egy.nástól. Ekkor két felé osztván seregét, egyiket magánál tartotta, másikat a' folyóviz felső részénn általköltöztette; mely, *Gelout*, mikor meg sem tudta volna gondolni, megtámadván, zavarba hozta. Ugyan akkor *Tuhutum* is neki futtatott az *Almás* vizének, és azonn általgázolatott. Így két oldalról nyomattatván az Oláhok: megverettettek. *Gelout* pedig, midönn a' Szamos mellett lévő váraba* sietett volna: a' Magyarok üzöbe vették, és a' *Kapos* (Copus) vize mellett levágták. Így lett Erdély Arpádé; melyet ő *Tuhutum*nak advánn: annak maradéki egész Sz. István idejéig bírták.

* Hihető, hogy az volt a' *Gelou* vára, mely osztann idővel *Gyalu* várának neveztetett. Vagyon ez Erdélybenn a' Szamos mellett.

§. 52. Az alatt, míg ezeket *Tuhutum* Erdélybenn tselekedte; Szabolts és Tós *Mén Marót* ellen akarták vezetni hadaikat: hanem híjjá próbálván általmenni Szegha-

halomnál (*Zeguholmu*) a' Kere'senn; mivel abbann a' *Mén Marót* katonái ellent állottak: felfelé a' Tiszának vették útjokat, és azonn a' Dorogmai (*Drugma*) révén* általmenvénn, Árpádhoz *Szerentsre* békével eljutottak; a' ki is nagy örömmel és sok ajándékokkal fogadta oket.

* Ezt a' *Dorogmándl* való általmenetelt említvén Anonymus: megjegyzi, hogy, ugyan ott, egy *Huhot* nevű Kun katonának, Árpád Fejedelem engedelmével, jó darab föld' adódott, melyet a' *Huhot* maradéki még az ő idejében is birtak. Ez a' Debreczeni *Ohat*.

§. 53. Eddig többire kedve szerint folyván dolgai *Árpádnak*: hogy *Salanustól* még több földet nyerjen, még pedig ha lehetne fegyver nélkül: követeket küldött hozzá, kik által az eddig említett győzedelmek megizenvénn, azt kívánta, hogy azt az egész földet, mely a' *Zagyva* vizéig van, néki adná által. Melyet *Salanus*, nem mérészelvénn magát az ellentállással szerentséltetni, meg is tselekedett. Árpád tehát túl menvénn a' *Sajónn*, mind azt a' földet, mely a' Tisza és Mátra hegy között, egy részről a' *Zagyva* vizéig, más részről pedig a' *Szepesi Erdőkig* van, elfoglalta.

§. 54. Ezek után három Vezéreit, *Zúardot*, *Kadusát*, és *Hubát* a' Nyitrai Vezér *Zobor* ellen küldötte, a' ki a' Garan és Vág mellyékeit a' Morava vizéig a' Tseh és Morva Király engedelméből bírta. Ezek tehát útjokbann a' *Gömöri* és *Nógrádi* várakat, abból a' célból, hogy hatok megett valami veszedelemtől ne tarthassanak, elfoglalván, és az *Ipoly*'s *Garan* vizeinn általmenvénn, midönn a' *Nyitra* vizéhez értek

értek volna, öszvetalálkoztak Zoborral, ki-vel számos Morva és Cseh sereg volt. Melynek sűrű nyilazása ellent nem állvann, a' Nyitra vizénn általmentek, a' Morvákat és Cseheket megszalasztották, Zobort megsebesítve elfogták, és egy Nyitra mellett lévő hegyenn, mely az ő nevérol *Zobornuk* nevezetett, felakasztották.

§. 55. Semmi akadályok nem lévén többé, egész a' *Vág* vizéig nyomúltak; és az addig talált várakat, nevezetesenn *Galgóczot*, *Trentsint*, elfoglalták; és azokat megerősítvénn, ellenséges kiütéseikkel még a' Morava vizénél lakó népeket is háborgatták. Azombann míg ezek történtek: *Salanus* a' közelebbi karát, t. i. Gömör és Nyitra várainak elvesztését, nehezen szenvedvénn, Görög és Bolgár segítséggel, mellyel seregét *Titulnál* (*Tétel*) egyesítette, mind azt, a' mit elvesztett, igyekezett visszanyerni. Ez okból azt izeni Arpádnak, hogy arról a' földről, melyet tőle igazlátalanúl vett el, takarodjon, és menjen oda, a' honnan jött. Ezenn Arpád felindulvann, és a' Zagyva vizétől a' Tisza mellett lefelé indítvann seregét: midőnn Salanust szembe találta volna, azt megverte, és Nandorfejevárba szalasztotta. Másik esztendőbenn, a' Bolgárok Királyánn, kinél Salanus tartózkodott, boszszút akarvann Arpad állani: ellene hadat indított, ki is két ízben verettvénn meg, azt ígerte, hogy többé Salanust nem őltalmazza; Arpadhoz hűséggel viseltetik; néki esztendőnként való adót fizet; e' mellett pedig a' fiját kezesül adja. Ezek alatt a' feltetelek alatt néki békét hagyvann a' Ma-

gyarok, másfelé vették útjokat; tudnillik három Vezéreik, *Lehel*, *Bultzo*, és *Botond* alatt, Napnyugotra fordulván, Slavoniának és Croatiának elfoglalásabann munkálódtak; mely annyi időbe került, hogy Arpádhoz nem elebb, hanem második esztendőre térhettek vissza, a' ki akkor *Titulndól* tartózkodott. Arpád pedig a' Duna mellett felfelé indulván, mikor a' *Csepel* szigetéhez ért; ott megállapodott, és ebbenn a' szigetbenn mind magának, mind a' fővebb Magyaroknak házakat építtetett. Vid. Anonym. Cap. XLIV.

§. 56. Ebből a' *Csepel* szigetéből, melyet a' Duna Pestenn alól tsinal, kétszer küldötte ki Arpád hadait: először *Glád* vagy *Gaad* ellen, kinek birtoka a' Maros vizeitől *Orsováig* volt, és így Oláh Ország és Servia határáig, a' Dunann innen. Kit is *Zuard* és *Kadusa* Vezérek a' *Temes* vizénél megvervén, ezt a' részét is Magyar Orzágnak, mely most Temesvari Banatnak nevezetik, elfoglalták. Masod ízben *Csepel* szigetéből alsó Pannóniába tsaptak bé a' Magyarok, melynek a' Napnyugoti Császártól luggo Urai voltak. Ekkor maga Arpád is ott hagyván a' Szigetet, es a' Dunann *Megjernet* (ad insulam S. Andreae, *Szent Endre*, vid. Anonym. Cap. XLVI.) általmenvén, *Veszprémet* megvette: onnan a' *Kába* és *hábitza* vizekig menvén, azon egész tartományt, sot osztann felső Pannóniát is, melyet a' Marahanusok vagy Morvak bírtak, alkalmatosságot advann reá a' *Svatopluc* hainak egymás között való egyeneltensege, elfoglalta. Viszszatérvenn Arpád, először *O Budára*, azután a' *Cse-*

Csepel szigetébe ment; ott született a' fija *Zoltán*.

§. 57. Az alatt, míg ezek estek, Mén Marót Dácia közepénn békességbenn és bátorságbann maradt: kinek a' Csepel szigetéből ismét ellene küldi Arpád *Usubu* és *Velek* Vezéreit nagy sereggel. Kik által szállvann a' Tiszánn, midönn öszvetalálkoztak vólna a' Székelyekkel, (vid. Anonym. Cap. L.) a' kik ezen mozdulásnak hírére Erdélyből kijóvénn, szövetséges társai kívántak lenni a' Magyaroknak: ezekkel együtt *Bihar vára** alá mentek. Melyenn megrémülvénn Mén Marót, feleségével és leányával elszaladt, és a' vár őltalmazását katonáira hagyta; kik is azt tizenkét napig tüzesenn őltalmazták: de midönn tizenharmadik nap látták vólna, hogy már a' Magyarok megtólvénn a' vár arkát, a' kőfalra akarnak lajtorjákonn felmenni: a' várból mezítlab mentek ki eleikbe, és magokat a' várral együtt feladták. Mely dolgot megtudvann Mén Marót: *Usubutól* és *Velektől* azt kérte, hadd küldhesen követeket Arpádhoz, kik annak egész tartományát, a' fijának pedig *Zoltánnak*, a' leányát feleségül ajánljak. Mely megengedévénn, Arpád a' Csepel szigetébenn a' Mén Marót ajánlását örömmel elfogadta, és ötöt Bihar varának békességes bírasábann hólta napjáig meghagyta, a' ki is kevéssel azután megholt. Ekkor osztánn az egész Tisza és Keres mentibenn fekvő föld is Arpádé lett; melyet mindazáltal soká nem bírhattott. Mert 907 benn, minekutánna még életébenn a' Magyarokat fija huségére feleskette, megholt.

* Hol lett legyen ez a vár, nem tudhatni: hanem, hogy nem a Bihar alatt lévő volt, bizonyos.

M A G Y A R O K

T O V Á B B I V I S E L T D O L G A I

A' K Ö V E T K E Z Ő F E J E D E L M E K A L A T T .

---

§. 58. ZÓLTAN még gyermek lévén, mikor az Attyáról az Ország reámaradt, az igazgatásra alkalmatlan volt. Ezzel a maga hasznára élni akarvann *Ludovicus Infans*, a' ki 899-benn lett Arnulf utann Császárrá, és azt, hogy Pannónia a' Magyarok kezére került, nem szívelhette: mindjárt első esztendejében a' Zóltan uralkodásának, hadat indított a' Magyarok ellen. De szerentsetlen kimenetellel. Mert azónnkívül, hogy ekkor keményen megverette: arra is útát nyitott, hogy a' következő esztendőkben Baviariát, Saxoniat, és Thuringiát gyakor ízbenn pusztítottak a' Magyarok; 910-benn pedig *Augsburgnál* (*Augusta Vindelicorum*) újra megverettetvén, kéntelen volt esztendonként való a'lot ígérni. Ez 911-benn meghalvann, helyebe *F. Conrád* lett Császárra: de a' ki a' Magyaroknak Német Országba való béütéseit, egész uralkodása alatt, mely 918-ig terjedt, meg nem gatolhatta. Mert ezek ő alatta nem csak Baviariát, Svéviát, Thuringiát, és Sa-

xoniát, hanem még Helvétziát, Alzátziát, és Lotharingiát is háborgatták és pusztították.

§. 59. Az *I. Conrád* után következett Császár *I. Henrich* (ki *Henricus Aucepsnek* is nevezetik) Német Orszagot a' Magyarok miatt való félelemtől és nyughatatlanságtól megszabadította. Mert midőnn 926-bann, szokott módjok szerint prédálni Saxoniára ütöttek volna: történt, hogy Vezérek közzül egy elfogattatott.* Ezt felette nagy summa aranyonn igyekeztek kiváltani: de *I. Henrik* váltságúl nem pénzt, hanem kilentz esztendeig való békességet kívánt. Mely idő alatt, mindenféle várakat építettvénn, a' nagyobb helyeket kőfalakkal környülvévén, és a' Németeket szüntelen fegyverbenn gyakorolván: annyira ment, hogy midőnn 934 dikbenn, a' kilentz esztendei békesség egészenn való eltelését meg nem várván, Saxoniába béütöttek a' Magyarok: *Merseburgnál* őket általán fogva megverte; úgy hogy ha a' Historikusoknak hiszünk, 30 ezerenn estek el közzülök.** Ezen veszedelem után, úgy lehetne gondolkodni, nem jött többé kedvek a' Magyaroknak a' Német Országba való béütéshez: mindazáltal elébbeni szokásokról *I. Ottó* alatt sem tettek le, mint ez az akkori Historikusokból kitetszik.*** Végre *Zoltán*, 947-benn, letévén a' Fejedelemséget, általadta azt a' fíjának *Toxusnak*, és ezen általadás után két esztendővel megholt, 948-bann, mintegy 53 esztendős korabann.

* Némelyek úgy gondolkodnak, hogy ez a' Vezér maga *Zoltán* lett volna.

** Leirja ezt a' hartzot *Luitprand* L. II. c. 9.

hol a' többek között így szól: „Bellum in-
cipit, atque ex Christianorum parte sancta
mirabilisque vox *Κυριε*. ex eorum turpis et
diabolica *huj huj* frequenter auditur.“

*** *Hermannus Contractus* Tom. I. ad ann. 937.
mely esztendő éppenn a' Henrich halála után
való volt, így szól: „Ungari Franciam, Ale-
manniam, et Burgundiam devastantes, tan-
dem per Italiam redierunt in Pannoniam.
Monasteria S. Galli et S. Bonifacii concre-
mabantur.“ — Későbbenn pedig a' mit tsi-
náltak, oda alább fog felkerülni.

§ 60. TOXUS, (kinek nevét némelyek
erre a' szóra viszik: *Tagos**) az atya Zól-
tán helyébe mintegy 16 esztendő korábann
lett Fejedelemmé. A' külső Historikusok
úgy írják le, mint igen tüzes és heves em-
bert: Anonymus pedig tsendesnek, és bé-
kességszeretőnek mondja, a' midőnn Cap.
LVII. így szól: „*Pacificè per omnes dies*
„*vitae suae obtinuit omnia jura regni sui.*
„*Et audita pietate ipsius, multi hospites*
„*confluebant ad eum ex diversis nationibus.*“
Ezen utóbbi szókból lehet talán megmagya-
rázni azt is, hogy Toxus alatt a' Keresz-
tyén vallás némunémüképpenn kezdett bé-
jönni Magyar Országra. Mert a' ki az ide-
genek eránt jó indulattal tudott viseltetni,
annak könnyű volt az idegen vallást is el-
tűrni. *Scylices Curopolata János* nevű Görög
Historikus, a' ki élt a' XI dik Század vége
felé, 1081-dik esztendő táján, a' 948-dik
esztendőről azt mondja, hogy a' Magya-
roknak *Bolosudes* nevű Vezére Constantzi-
nápolyba menvén, ott a' Keresztyén Val-
lásra tért, és megkeresztelkedett; nem kü-
lömbenn kevéssel azután *Gylás*, ki visz-
sza-

szajóvénn Constantzinápolyból, *Hierotheus* nevű Szerzetest is hozott onnan magával; a' ki osztann a' Magyarok közzül sokakat a' Keresztyén Vallásra térített. Ez utolsó meg is maradt allhatatosan a' Keresztyén Vallásbann: de *Bolosudes* azt elhagyta. *Bolosudes* nem egyéb annal, a' kit *Anonymus Bultsunak*, *Constantinus Porphyrogeneta Bultzonak*, *Thurótzi* pedig *Bulchusnak* hív, és a' ki a' Temesvári Banatot bírta. *Gylás* pedig nyilván *Gyula*, a' ki Erdélyi Fejedelem volt. Innen, egy Magyar Országgi születésű, de Német Országgra szakadt, és a' Veszpháliai Kerületbenn (in Comitatu Schauenburgensi) Rinteliábann Superintendenséget viselt Tudós, *Schwartz Gottfried*, a' múlt Századnak közepe előtt, azt állította, hogy a' Magyarok legelőször az ó vagy Görög vallást vették be, ilyen titulusú munkájabann: *Dissertatio, in qua in'ia Religionis Christianae inter Hungaros, Ecclesiae orientali adseruntur*. Halae 1740. in 4-to. Ő t i. így okoskodik: hogy *Gyula* Constantzinápolybann a' Görögök között a' Görög Vallásra térvénn, Erdélybe is a' Görög Vallást vitte be, *Hierotheus* is ott azt terjesztette; nevezetesen a' *Gyula* hazanépe, felesége, és leányai azt vették be; mely leányai közzül egy, t i. *Sarolta* a' Magyarok Fejedelméhez *Geizához* a' *Toxus* fíjához ment ferjhez; es ez tselekedte azt, hogy a' férje *Gejza* a' Keresztyén Vallást bevette, és a' fíja is *István* abbann neveltetett. És így, a' mint ő állítja, valamint Erdélybe, úgy Magyar Országba is a' Keresztyén Vallás a' Görögök módja szerint jött be legelőször. Kikeltek *Schwartz* ellen

Kollár in Historia Diplomatica Juris Patronatus Apostolicorum Hungariae Regum. Vindobonae. A. 1762. p. 8—20. Pray in Annalibus Hunnorum p. 395. Kaprinai in Historia Ducum Hungariae p. 398. et sequ. Palmiz Notitiae Rerum Hungariae. T. I. p. 28. sequ.

* *Tagos* a' régi irás módja szerint *Togos*, és meg rövidítve *Togs*, lett a' Deák nyelv szerint *Togsus* vagy *Toxus*. Lásd Katona Hist. Duc. pag. 394.

§. 61. Egyébaránt, hogy a' hadakozásra való hajlandóság is megvölt *Toxusbann*, és, e' szerint kellett abbann lenni valaminek, a' mit róla a' külső Országi Historikusok mondanak: megtetszik abból, hogy egyébkor is ugyan, de kivált 955-benn Német Országba minden igaz ok nélkül nagy sereggel béüött. Melynek szomorú kimenetele lett. Mert a' Svéviai Kerületbenn, *Augsburgnál*, *I. Otto* a' Német Császár úgy megverte, hogy hadi népének nagyobb része vagy levagattatott, vagy megfogattatott, vagy a' *Lech* vizébe vezett. A' *Thurótzi Anonymussa* pedig azt mondja, hogy egy részét a' Magyar seregnek *Toxus* épen haza hozta: de két része, kivévén hetet, elveszett, kik gyalázatosann, t. i. elvágott fülekkel tértek vissza. Ezeket osztánn a' Magyarok magok közzé be nem fogadták: hanem külön kellett nyomorogniok, sátorról sátorra kódlúvänn; 's a' rajtok esett gyalázatról *Magyarkáknak*, *Gyásznak*, és *Lázdronnak* nevezettek. Elfogattak ekkor, a' mint *Vitekind* bizonyítja, három Vezérei is a' Magyaroknak; az első völt *Bulzó*, a' második *Lehel*, a' mint *Thurótzi* mondja,

ja,* a' harmadik talán *Botond* vólt, mivel Anonymus ezt szokta ama' kettőnek társaságába tenni; a' kinek neve mindazáltal az elfogattattak közt nem említettik, hanem *Azzurnak* mondatik; mely nem egyéb ennél a' Magyar titulusnál: *Az Úr.*** Az *Augspurgi* veszedelem után *Toxus* meghólt 972-benn. Eltemettetett *Taxonybann* innen a' Dunánn lévő helybenn, mely nevét, úgy latszik, ő róla vette. Maradt Geizánn kívül *Mihály* fia, *Kopasz Lászlónak* és *Vazulnak* vagy *Baziliusnak* atya. Utánna Fejedelemmé lett a' fia GEIZA.

* Erről Thurótzai ilyen mesét beszél: hogy *Lehel* a' kürtivel *Konrád Császárt* agyonn ütötte; holott ekkor *I. Otto* vólt a' Császár. Lásd *Katona Hist. Ducum.* p. 454. Ebből a' Thurótzai meséjéből került osztánn a' másik mese is, hogy a' *Lehel kürti* máig is *Jász Berénybenn* vagon.

** Lásd *Pray Dissert.* pag. 72.

§. 62. A' *Geiza* neve a' *Histórikusok*nál *Geitznek* és *Gizónak* is íratik; melyből *Bél Mátyás** ezt a' szót akarja kitsinalni, *Gyozó*. A' Fejedelemségre mintegy húsz esztendő korábann eméltetvénn, kevés idővel azután *Saroltát* az *Erdélyi Fejedeleme*nek *Gyulának* leányát vette el feleségül, a' ki mar akkor a' *Keresztyén* hitenn vólt. Errol a' Fejedelem *Aszszonyról* az írodik, hogy mind az igazgatásbann, mind a' *Keresztyén* vallás terjesztésébenn fő eszköz vólt. Ugyan ennek lehet tulajdonítani azt is, hogy *Geiza* a' *Magyarokat* a' külső országokra való ellenséges kiütésektől visszavonvann, a' földmivelésre szoktatta. Mely ditséretes igyekezete tudtára esvénn

I. Ottó Császárnak, nem tsuda, hogy egy *Brúnó* nevű Verdeni Püspököt követül küldött hozzá a' végre, hogy az, az ő Fejedelemségre lett emelterésénn való örömét kijelentse. Láta t. i. Ottó, hogy ha a' Magyarok a' tsendesénn való lakozásra, és a' pusztítások 's rabások helyett a' földművelésre vétetődheinének: az a' szomszéd tartományoknak, kiváltképpénn pedig Német Országnak, bátorsagbann való maradasara igen sokat tenne. De reménylhetette azt is, hogy azonn az útonn, melyet Geiza elkezdett, a' Keresztyén vallás is legkönnyebben bémehet Magyar Országba. Ebből a' tzielből lett az, hogy egyenesénn Püspökre bízta a' követséget, és hogy *Brúnót* Bava-riába a' Passau Püspöknek *Pilgrinnek* vagy *Piligrinnek* ajánlotta, hogy mind azokbann, melyek ezen követségnek szerentéséénn való elvégezésére szükségesek volnának, *Brúnót* segitené. Mely szövetségnek meg is lett valamennyire a' reménylett haszna. Mert kevéssel azután *Piligrinus* sok Szerzeteseket küldvén Magyar Országra: azok által öt ezer lelket térített a' Keresztyén vallásra; a' mint ezzel a' Római Pápahoz VII-dik Benedekhez 975-benn küldött levelében ditsekszik. Mely térítésnek mindazáltal nem volt allandó foganatja; mert a' következő húsz esztendő alatt, nem hogy terjedt volna a' Keresztyén vallás Magyar Országonn; hanem még a' mi volt, annak is szinte vége lett; míg nem osztánn a' Prágai Püspök *Aulbert*, rész szerint követel által, rész szerint maga jelenlétével, mind a' hitibenn gyengélkedő *Geizát* megerősítette, mind annak liját *István* megke-

resztelvén, az egész Fejedelmi Házat a' Krisztusnak megnyerte. Ezekután Geiza a' *Szent Márton hegyén* lévő Klastromnak felállításához*** fogván, és István fijának a' Fejedelemségre az útat megkészítvén: megholt 997-benn. Már ő alatta nem kevés idegenek jöttek be Magyar Országra; kik közül főemberek voltak ezek: *Deodatus*, vagy *Theodatus*, vagy *Tata*, a' ki Apuliából szakadt Magyar Országra, és a' ki az *István Keresztátyának* mondatik; másik volt *Volfger*, Német Nemzet, az ő Testvérjével *Hedrichkel*, kitől vette nevét Hedervara. Ilyeek voltak továbbá *Hunt*, és *Páznán*.

* Not. Nov. Hung. Part. I. pag. 108.

** Lásd *Hard. Concilior.* Tom. IX. pag. 719. Item *Inchoffer in Annal.* pag. 209. et *Katona Hist. Duc.* pag. 510. Item *Schwartz* pag. 9.

*** Bizonyítja ezt annak fundationalis levele. Lásd *Stilling* Tom. I. pag. 494. et *Katona Hist. Ducum* pag. 661.

**** Lásd *Stephani Katona Hist. Ducum.* p. 668. et sequ.

§. 63. Az ő attyának Geizának halála után, mindjárt 997-benn, minden akadály nélkül átvette a' Fejedelemséget ISTIVAN, mintegy 18-dik esztendő korabann. De azt tsendesenn kevés ideig visellette; mert még azon esztendőben támadás lett ellene. Ugyanis, az idegenek, kiket Geiza hívott vala be az Országba, és már sok jószagokkal bírnak 's nagy hivatalokat viselnek vala, olyan hatalmat vettek magoknak a' még tapasztalatlan Fejedelem alatt, hogy mindenben az ő kezek forogna.* Ezt nehezenn szenvedvén sok Magyarok, pár-

pártot ütöttek: de mégis jókor észre vevőd-
vén a' dolog, ez által hamar lesendesít-
tettek. Sokkal veszedelmesebb volt az a'
támadás, melyet kevéssel azután 998-ban
a' Somogyi Fejedelem *Kupa*, a' Keresztyén-
ségre nem tért Magyarokkal indított. De
ettől a' Németeknek, kik között volt *Hunt*
és *Páznán*, és a' Keresztyén Magyaroknak
segítségével, szerentsésenn megmeuekedett.
Mert *Ventzellinust* Fővezérévé lévén se-
regének: az, *Kupát*, Veszprém alatt, az
ütközetben, maga kezével megölte. Me-
lyet látván annak katonái, megszaladtak,
és az *István* serege győzedelmeskedett.

* Lásd *Windisch* p. 37.

§. 64. Viszsaállítván István Országá-
ba a' tsendességet: fő gondját a' Keresz-
tyén vallásnak a' Magyarok között való
terjesztésére fordította, és ez által érdem-
lette az *Apostoli* nevet.* E' név, és az az-
zal járó Királyi Méltóság, 's ennek jele a'
Korona, miképpenn és mikor adódtak lé-
gyen Istvánnak: arról külömbkülömbfete
értelmek, sok kétségeskedések, és hosszas
vizsgálkodások voltak a' flazabelli Tudó-
sók között, míg nem az egész dolog a'
múlt Századnak utolsó tizedében az azt
vitató Irások által oly világosságra hozó-
dott, hogy arról többé kérdést támasztani
talán nem is szükség.

* Némelyek azt beszélnek, hogy midőn *István*
Fejedelem, a' Keresztyén Vallásból való buz-
góságából, egész Országát Püspöki Megyékre
akarta volna felosztani: elküldötte *Astrichot*,
a' kit előre Kalotsai Püspöknek szánt, a' Ró-
mai Papához, kit némelyek *VII. Benedeknek*,
de sokkal többenn *II. Sylvesternek* monda-
nak,

nak, a' végre, hogy ezen tselekedetre nyerne engedelmét, és egyszersmind Országát a' Római Széknek aláadná. Melybenn a' Pápa nem csak örömet megegyezett: hanem önégi *Magyarok Királyja* és *Apostola* titulust adván, *Koronát* is küldött, mellyel maig is koronázatnak a' Magyar Országi Királyok. Ehez adott egy *Patriarchai keresztet* is, mely osztán Magyar Ország czimerebe is belément; és még ma is a' koronázaskor egy Püspoktől a' Király előtt vivődik. Az említett *Koronát* ugyan, a' mint mondjak, a' Lengyel Országi Fejedelemnek *Micislausnak* készítette volt *II. Sylvester*. De egy álmábann megjelent Isten Angyala által megintetvénn, nem ennek, hanem *Istvánnak* küldötte azt, a' keresztel együtt. Ezen értelemnek valóságát fundálják *Chartuitius* tanúbizonyságánn, a' ki *Kálmánnak* a' IV. Béla testvérjenek és Halíciai Királynak parantsolatjára, leírta a' Szent István életének *Históriáját*. Lásd *Script. rer. Hung. Tom. I. pag. 417.* Fundálják továbbá ezt az értelmet kiváltképpenn *II. Sylvester Pápanak* Szent István levelére küldött *válaszán*, melyet még lehet látni *Jesuita Inchoffer Menyhértnek* ilyen titulusú munkájabann: *Annales Ecclesiastici Regni Hungariae Tom. I. p. 256. et sequ. Romae 1644. Fol. ad 1059.* De *Chartuitius* tanúbizonyságánn építeni nem lehet, mert ő Szent István Király után sokkal, a' XIII-dik Században, élt. Maga is az a' mód, melyet a' dolog leírásában követ, világosan mutatja, hogy abbann sok a' költemény, a' midonn Angyali jelenésről 's más egyéb eseményekről emlékezik. A' mi pedig a' *II. Sylvester választ* illeti, annak valóságáról csak azért is lehetne kételkedni, hogy arra *Chartuitius* nem provocal: holott rá szüksége lett volna. De nem is volt ennek a' válasznak egész a' XVII. Századig semmi híre 's nyoma. Ekkor hozta azt *Inchoffer* világosságra; a' kihez az került egy *Levukowich Rufaél* nevű Horvát Or-

Országi Minorita Baráttól. Mennyit tett légyen ez, megtetszik abból, hogy minekelőtte azon válasz közönségessé lett volna, világosan tagadták a Magyarok a Római Udvarnak Magyar Ország biraságú való jussát: de azólta olvasvann az *Inchoffer* könyvét, mindnyajann megnémúltak, egeszenn a múlt Század közepéig. Ekkor költ ki *Inchoffer* ellen egy Tudós Hazánkija (Lőtsei fi) *Schwartz Gottfried*, és kezdte a Magyarok szeméről a hajogot levonni, a már említett munkájában: *Initia Religionis Christianae inter Hungaros Ecclesiae Orientali adserta.* pag 52. et sequ. Ellenemondott *Schwartz*nak *Kollár Adám* a Bétsi Császári Könyvház Gondviselője, in *Historia Diplomatica Juris Patronatus Apostolicorum Hung. Reg. Lib. I. cap. 9. et sequ.* és igyekezett megmutatni, hogy *II. Sylvesternek* *Inchoffer* által közönségessé tététt Bullája igaz. De a mint Dr. Detsi Sámuel Ur, a *Magyar Korona Historiájában* pag. 136. mondja: egy Tudós Zágrábi Kanonok (Zágráb vagy Agrám van Croatiabann) *Kertselich Boldi'sár Adám*, megolvavann *Kollár* munkáját, barátságosan irt nékje, és egeszenn felfedezte *Levakovich Rafuel* álnokságát, még pedig tulajdon keze írásaiból, melyek közzül egybenn (Dr. Detsi pag. 137. et 138.) Olaszúl azt írja *Aldobranainus* nevű Cardinálhoz, hogy mivel a Magyarok olyan értelemben vagynak, hogy az ő Országokhoz semmi jussa nints a Pápanak; hogy józanabb gondolatokat indithasson benne, egy levelet irt *Sylvester* Pápa neve alatt. Lasd Dr. Detsin kívül *Kollár de Originibus, et usu perpetuo potestatis legislatoriae circa Sacra Apostolicorum Regn. Hung. Vindob. 1764. in 8-vo. Cap. XIV. pag 100.* Ezek így lévén, még *Chartuitius*bol, és a *II. Sylvester Bullájából* tsak annyit sem lehetne megbizonyítani, hogy *Sylvester* Koronát küldött volna Szent Istrannak, annyival inkább azokból

ből, hogy a' mostani Koronánk a' Sylvestertől kuldetett Korona volna, ki nem hozhatódik. Mindazáltal az elsőt, hogy II. Sylvester tsak ugyan kuldott valamely koronát Szent István-
nak, a' mi részünkről valók is, nevezetesen Dr. Detsi Sámuel és Veszprémi István Urak (lásd az utólsót pag 31. és 50.) megengedik: abból az okból, (lásd Dr. Detsi pag. 96.) hogy azt nem tsak a Hazai, hanem a' külső Historikusok is mondják, sőt a' Hazánk közönséges Végzése is bizonyítja. Az igaz, hogy tsak a' *Dithmár* szavai is, a' ki Szent István Király idejében Merseburgi Püspök volt, erre az értelemre visznek bennünket. Mert ő *Annatum Libro IV.* így szól: „Im-
„peratoris praedicti (i. e. Ottonis III.) gra-
„tia et hortatu *gener Henrici Ducis Bavarorum Vajk in Regno suo Episcopales cathedras faciens, coronam et benedictionem accepit.*“ Hogy pedig *Vajkonn Sz. István Magyar Királyt* ertette *Dithmár*: onnan tesszik meg, mivel ő volt az, a' ki Henrichnek a' Baviari Hercegnek leányát Giselát feleségül vette. Ebből mindazáltal nem következik, hogy a' Koronával együtt a' Királyi méltóságot is a' Papától vette Sz. István: mert azt neki a' Magyar Nemzet adta, tsak az is adhatta. Nem is volt még a' II. Sylvester idejében a' Pápai hatalom olyan szélesenn kiterjedve, hogy ő valakinek Királyi Méltóságot ajándékozhatott volna. Legelőször VII-dik Gergely vagy Hildebrand Pápa a' XI. Század vegefélé. (utolsó fertályjában) szerzette ezt a' hatalmat a' Papáknak. Az is bizonyos, hogy a' Sz. Istvánn előtt élt Magyar Fejedelmek már valóságos Királyok voltak. Maga Sz. István ezt a' nevet adja azoknak, midönn Imre fíjához intézett oktatásában így szól: (Lásd *Decret. S. Steph. L. 1, cap. VIII. §. 3.*)
„Mores meos, quos regali vides convenire
„dignitati, sine vinculo totius ambiguitatis
„sequere. Grave enim tibi est, hujus climatis

„tenere regnum, nisi imitator consuetudinis
 „*antea regnantium extiteris Regum.*“ Gei-
 „zá! is, a' Sz. István Király édes Attyát,
 és a' Nagy Attyát Toxust Királyoknak neve-
 zi *Luitprandus*, II. Otto Császár uralkodása
 alatt élt Cremonai Puspök, és más Histori-
 cusok, a' mint ezt megmutatja Dr. Detsi
 pag. 104. et sequ. II. Sylvester tebat, csak
 oly véggel küldött István Királynak Koronát,
 hogy az által lekötelezze őtet a' Római Szék
 eránt való háladatosságra, és a' Keresztyén
 vallás terjesztésére buzgóbbá tegye. Eleitől
 fogva szokása volt t. i. az a' Római Széknek,
 hogy azoknak a' Fejedelmeknek, a' kik vagy
 a' Pogányságot oda hagyvann, Keresztyének-
 ké lettek; vagy a' Görög vallástól elszakad-
 vann, a' Rómaira tértek, ha szinte már an-
 nakelőtte koronás fejek voltak is, mégis Ko-
 ronát, Királyi páltzát, zászlót, keresztet, és
 más efféle szembetűnő czimereket szokott kül-
 deni. Lásd Dr. Detsit pag. 11. Így tseleke-
 dett p. o. III. Innocentius 1024. esztendőben,
Istnos Bulgáriai Királlyal (ámbar annakelőtte
 is koronás Király volt) azért, hogy a' Nap-
 keleti Birodalomtól elszakadott. Lásd Raynald
 Annal. Eccles. ad An. 1024. Így tselekedett
 ugyan csak az említett Pápa a' Serviai Ki-
 rállyal *Vulcussal*, kinek már annakelőtte
 Konstantzinápolybann Korona tevődött fejére.
 Lásd Raynald a' felhozott helyenn. Így ban-
 hatott II. Sylvester is Sz. Istvan Királlyal. —
 Hogy mindazáltal, a' mi mostani Koronánk,
 nem a' II. Sylvestertől küldetett Korona, mint
 sokann vélik, megtetszik azokból a' betűkből
 és nevekből, melyek azonn lattatnak ily rendel:
 Ο αρχαγγελος Γαβριηλ, ο Δημητριος,
 ο Δαμιανος, Κωνσταντινος Βασιλευς Ρώ-
 μαιων ο πορφυρογενητης. Μιχαηλ εν Χω-
 πισος, βασιλευς Ρώμαιων ο Δεκας-
 Γεω-

Γεωβιτζ. Δεσποτης πικος κραλης Τηρ-
 κιας. ο Κοσμας. Γεωργιος, ο Αρχαγγε-
 λος Μιχαηλ. Ezen említett személyeknek
 a' képeit is lehet a' Koronánn látni. Tudnil-
 lik a' Krisztus képével, mely előlről szemközt
 a' Korona homlokánn szemléltetik, egyene-
 senn állaellenbe, és így batúlról a' tarkójá-
 nál a' Dukás Mihály képe van lefestve, szin-
 te olyan czimeresenn, mint a' Krisztusé, ez-
 zel a' külömbsséggel mindazattal, hogy a' Krisz-
 tus Királyi székbenn ülvénn, egy egész pöl-
 tzal láttatik feljebb emeltetettnek lenni, mint
 Dukás Mihály. A' Krisztus Királyi Thronusa-
 nak alsó 'samolyánál egy egész gráditstsal
 alább balról Gábríel Árkangyalnak, jobbról
 pedig Mihály Árkangyalnak, és ezekután a'
 jobb oldalonn Szent Györgynek, a' balonn
 pedig Szent Demeternek a' Görög Ekklesia
 nevezetes Szenteinek kepei vagynak, és ezek
 töltik bé a' Korona első vagy homlok részét
 egészenn; mellyel, a' mint Dr. Veszprémi
 István Ur, a' Magyar Koronáról írt elmélke-
 désének 52-dik oldalánn, nem ok nélkül vé-
 li, az jelentetik, hogy a' Krisztus oly minde-
 nek felett felmagasztaltatott Felség, ki meg
 az Árkangyaloknál és a' Szenteknél is feljebb
 való, és azok mindnyájann az ő Thronusa-
 nak 'samolyánál udvarolnak. A' bátúlsó ré-
 szénn a' Koronának, alólról Dukás Mihály
 alatt, jobb kézről van Constantinus Porphy-
 rogenitus, bal kézről pedig Geobitz, azaz, *Gei-
 za* képe. Ezek mellett ismét két Gorog Mar-
 tyrok állanak, ugymint jobbról *Demjén* vagy
Domján, balról pedig *Kozma*. Hogyhogy le-
 hetne már hinni, hogy Sylvester arra a' Ko-
 ronara, melyet Szent Istvánnak küldött, ezek-
 nek a' Gorog Szenteknek képeit festette, és
 azoknak neveit metszette volna inkább,
 mint a' Sz. Péterét, Sz. Pálét, a' kiket a' Ró-
 mai Ekklesia főkeppénn tisztel; és hogy a'
 maga képét és nevet Sz. Istvánéval együtt

abból kihagyta volna: a' mely pedig egyedül maga tarthatta volna fenn azon ajándék emlékezetét? Kivált pedig a' Dukas Mihály, Constantinus Porphyrogenitus, és Geobitz vagy Geiza képeit és neveit hogy tétette, sőt tétethette volna arra, holott azok a' személyek együtt legalább is 70 esztendővel éltek Sz. István és II. Sylvester utann? Dukas Mihály t. i. vólt Napkeleti Császár, a' ki 1071-től fogva 1078-ig uralkodott. Geobitz pedig, vagy Geiza, Magyar Országi Király I. Bélának fia, uralkodott 1074 dik esztendőtől fogva 1077-ig; és így ezen két Uralkodó ugyan azon egy időre esik. *Constantinus Porphyrogenitus* nevezetét pedig Dukas Mihály Császárnak mind a' testvér öttse, mind a' tulajdon fja viselt; és ez, az Imperialis Koronával mi elyét született mindjart: zma' pedig, még édes Attya (XI-dik) Constantinus Dukas Császár idejében, a' ki Dukas Mihálynak is az Attya vólt, megkoronáztatott. Mar hat, minden elme fárasztás nélkül is, akárki észre veheti, hogy ennek a' Koronának *Dukas Mihálytól* a' Napkeleti Császártól kellett kerulni; mert az említett három személyek közül, kiknek neveit a' Korona viseli, egyedül neki vólt arra hatalma, mint Imperatornak, hogy másnak koronát ajándékozhasson; a' Koronanu is az ő képe van a' Krisztus képe utann legmagasabbann felemelve. Adta pedig azt Geizának, a' kinek képe alól ő neki bal kez felől van; mert Constantinus Porphyrogenitusnak, a' ki jobb keze felől van alatta, mar az akar a' fja, akar a' testvér öttse lett legyen, neki ilyen Koronát adni szükség nem volt; mert mind a' ketenn meg levénn koronáztatva az Imperialis Koronával, es így a' Birodalom örököséivé rendeltetvén, nagyobb méltóságban vóltak, mintsem ilyen Despotai Koronara szükségek lett volna, mely az Imperialis Koronanal, gazdag és pompas vóltára nevezve is alább való vólt. De mit is keresne

resne így a' Koronánn a' *Geiza* neve? Szükségesképpenn tehát az *Geizának* adattatott, a' ki *Κραλης Τερχιας* nak, azaz Magyar Ország Királyjának íratik a' Koronánn; mivel, a' mint tudjuk, a' közép Századokban a' Magyarok gyakrann nevezettek Törököknek. Miért adta legyen pedig Dukás Mihály *Geiza* Magyar Orzági Királynak ezt a' Koronát? annak okát nem nehéz kitalálni. Bizonyos dolog tudnillik, hogy *Geiza* Dukás Mihály Napkeleti Császárnak barátja volt. Megmutatta ezt még a' Királyságra való emeltetése előtt 1073-bann; a' midönn, a' mint Thurótzsi János Krónikája II. Szakaszszának 50-dik Részében megjegyzi, Salamon Király uralkodása alatt, gyakorta általköltözvenn a' Dunánn a' Bissenusok (Pacinaciták maradéki Valachiából) Sirmiumot (Slavoniában) felprédáltak, és sok ezer lakosokat hordtak örökös rabságra. Egynehány ízben elégtételt kívant Salamon Király Dukás Mihály Császártól, de nem nyert. Mely dolgonn ő megboszszankodvann, hadi sereggel ment a' Bissenusok ellen, és hogy megboszszulessa a' Görög Császár hidegségét, legelőször is Nandorfejérvárnak (Belgrádnak) ostromához fogott, a' mely legnagyobb fészke volt a' Bissenusoknak. *Geiza* Herczeg is jelen volt ottann, mint Salamon Király Fő Hadivezére; és ugyan tsak az ő virtusa tselekedte azt, hogy Belgrád megvétegett. Mely alkalmatossággal, minthogy a' Varba Vezérestül Nicetassal együtt bészorúlt katonái eránt Dukás Mihálynak nagy kegyelmességet mutatott *Geiza*; a' midönn azokat, minden büntetés nélkül elbotsatotta: nem tsuda, ha Dukás Mihálynak barátságába esett. Nyilván is említi ezt Thurótzsi, a' midönn *Chronicorum* Parte II. cap. 51. Így szöll: „*Interea Imperator Graecorum, audita liberalitate Ducis Geizae, misit ad eum nuntios, ad firman-*

H 1

„*darn*

„*dam pacem, et amicitiam.*“ Mely dolog Salamonnál szemet is szűrt; mert kevéssel a' felhozott szók utánn így szól Thurótzi: „Ad
 „Regem autem Salamonem nequaquam misit
 „Rex Graecorum, unde et *Rex Salomon su-*
 „*per Geizum Ducem invidiae facibus magis*
 „*ac magis exarsit.*“ Ilyen kedves emberé-
 nek, könnyű ellátni, hogy küldhette Dukás
 Mihály az említett Koronát, és miért nevezte
 őtet ΠΙΣΟΣ-nak, azaz, büségesnek. Tsak a'
 már a' kérdés: mikor küldődött ez a' Korona
 Geizának: akkor-é mikor ő még tsak Hertzeg
 vólt, vagy pedig mikor már Királyságot vi-
 selt? Dr. Detsi Sámuel Úr az első értelem-
 benn vagyon, a' midönn pag. 20. így szól:
 „Hallván, úgymond, Dukás Mihály Görög
 „Császár, Nicétás Hadivezérjétől *Geiza Her-*
 „*tzegnek* személybeli virtusait, rendkívül való
 „vitézségét, és veszedelembenn forgott badi
 „népéhez mutatott kegyelmességét: követe-
 „ket és sok gazdag ajandékot küldött ő né-
 „kie, megköszönvénn bozzá mutatott bívse-
 „gét, és szoros barátságot 's szövetséget kötött
 „övele. Hibető képpenn a' nékie küldött aján-
 „dékok között vólt, Dukás Mihály, Constan-
 „tinus Porphyrogenitus, és Geiza képeiket
 „'s neveiket viselő szent Koronánk is.“ Azt
 az ellenvetést pedig, mely ezen értelem ellen,
 abból vétetődhetik, hogy Geiza a' Koronánn
 Κραλης Τερχιας-nak, és így világosan Ki-
 rálynak neveztetik, igyekezett még előre el-
 háritani, a' midönn pag. 187. 190. azt sürge-
 ti, hogy Κραλης Τερχιας, éppenn nem Ma-
 gyar Országi Királyt, hanem Erdélyi Feje-
 delmet jelent, ki akkor Geiza vólt. Az igaz,
 hogy Scylices Curopalata, a' XI. Századbaun
 élt Gorog Iró, azt a' Magyar Országi Királyt,
 a' kivel Nicephorus Botoniatos, ki Dukás Mi-
 hályt a' Császárságból levetette, (a' Pacziná-
 czitakkal és Cumanusokkal kötött szövetség-
 nek

nek megerősítésére), öszvebarátkozott, nem Κραλης Τερχιας-nak, hanem Κραλης Ουγγαριας-nak nevezi. Ez a Scylices Curopalától emittetett Κραλης Ουγγαριας pedig, a mint Doctor Veszprémi Istvan Ur Elmélk. 45-dik oldalán Bonfiniusból megmutatja, éppenn Geiza volt. Melyből a Detsi Ur értelme erősítésére így okoskodhatni: hogy Scylices Curopalata, azért nevezte Geizát Κραλης Ουγγαριας-nak; mert ő már akkor, mikor vele Nicephorus Botoniatos megbarátkozott, valósággal Magyar Országi Király volt: ellenben akkor, mikor neki a Korona Dukás Mihálytól, a ki Nicephorus Botoniatos előtt volt Görög Császár, küldődött, nem egyéb volt Erdélyi Fejedelemmel, és innen lett, hogy a Koronán Κραλης Τερχιας-nak nevezetik. Melyenn annyival inkább nem lehet tsudáلكozni: ha az, a mit Dr. Detsi Sámuel Ur pag. 187. a Jegyzésben Meursiusnak Glossarium Graeco barbarum nevű könyvéből bizonyít, igaz: hogy t. i. ez a szó: Κραλης, Bulgáriai szó, és tulajdonképpenn nem Királyt, hanem tsak Királykát, és kisebb hatalmú, és más Fejedelemség őltalma alatt élő Fejedelmet jelent. Mert így ez a nevezet, az Erdélyi Fejedelmre éppenn ráillik. Turciának is hogy inkább Erdély nevezetett, mint Magyar Ország, igen hibető, Constantinus Porphyrogenitusnak azokból a szavai-ból, a melyek vagynak de Admin. Imp. C. 40.

„ Πρωτον μιν εστιν η της βασιλείας Τρα-
 „ ιανη γεφυρα, κατα την της Τερχιας
 „ αρχην.“ primum quidem est pons Impera-
 „ toris Trajani, ad initium Turciae. Hogy pe-
 „ dig itt, a Τερχιά nevezet alatt Magyar Or-
 „ szágot nem foglalja be, onnan tetszik meg:

mert mindjárt azután Belgrádot és Szirmiumot említvén, így szól: *απο των εκεισε η μεγαλη Μοραβια*. i. e. ab illis locis incipit magna Moravia; mely néven nem egyéb értetik Magyar Országnál; ekképpenn pedig a' vele határos Morva Országtól való megkülönböztetés végett neveztetett, és azért, mivel Magyar Országnak nagy részét a' Magyaroknak abbann lett megtelepedése előtt, a' mint maga is Constantinus Porphyrogenitus említi, Svatoplug Morva Király bírta. Mind ezek oda mutatnak, hogy Geiza nem Király, hanem Hertzeg és Erdélyi Fejedelem korábban vette a' fentt említett Koronát. De ha ezt bizonyosan meg nem határozhatnánk is: elég az, hogy ő, és nem más volt az, a' kinek az adódott. Melyre a' feljebb említett okokonn kívül világos erősség az is, hogy I. Károlynak (a' ki a' XIV. Század elejénn volt Magyar Országi Király) egy Diplomájában ez a' Korona nyilván Geiza Koronájának neveztetik, a' midönn így szól: „*Quia Coronam Geizae Regis Stephani pro-* „*genitoris nostri, qua, de more Gentis Hun-* „*garicae, Reges Hungariae solent coronari,* „*per infideles illicitos detentores rapta, de-* „*tinedatur: nova Corona specialiter pro no-* „*bis fabricata exstitimus coronati.*“ Lásd Ignatii Com. de Battyán Loges Eccl. Regni Hung. Tom. I. pag. 464. et sequ. Dr. Detsinét pag. 204. a' Jegyzésbenn. Mely Diplomába értelem nélkül szűrtak ezt a' szót *Stephani*, a' Geiza király neve után. Maga magát tehát ez a' Diploma, így megrontva, megtáfolja, és a' feltett igazság belőle kijő: hogy t. i. a' mostani Magyar Korona nem Sz. Istvannak küldetett, és nem is a' Római Pápától: hanem Geizának, a' Constantzinápolyi Császártól Dukás Mibálytól.

MAGYAROK HISTORIAJA

A Z

ÁRPÁD FAMILIÁJÁBÓL

VALÓ

KIRALYOK ALATT.

§. 65. **I. ISTVAN** Király uralkodott 1000-dik esztendőtol fogva 1038-ig. Halála után 45 esztendővel, úgymint 1083-ban a' Szentek közzé számláltatott. Halhatatlan nevet és emlékezetet szerzett a' Magyaroknál azon rendelései által, melyek a' Magyarok állapotját egészen megváltoztatták, és jobbara mind a' mai napig is tartanak. Ilyenek:

I. A' mit az Attya Geiza kezdett, azt nagy buzgósággal elébb vitte. Mely végre, nem tsak Templomokat, Klastromokat, Apáturságokat (mint a' Pétsváradit, és a' Bakonybélit; amatt Baranya ezt Veszprém Varmegyében) fundált; hanem Püspökségeket is, és az Esztergomi Érsekséget. Az ő általa felállított Püspökségek számát némelyek tsak négyre teszik, a' Kalotsai, Pétsi, Veszprémi, és Csanadi Püspökségekre. Mások, mint Timon, Pálma, 's a' t. hozzáteszik az Egrit, Gyulafejérvárit (Erdélybenn); Bátsit, Győrit, Nyitrait, Szeremit, (melynek széke Bakmonstra volt); Vátzit, és Váradit.

II. Az Országot Vármegyékre osztotta fel: de a' melyeknek akkori száma bizonyosan nem tudatik. *Timon hatvanra teszi; Verbótzai Op. Tripart. Part. III. Tit. 2. hatvan négyre; Otto Kritingensis* pedig, a' XII. Századbann, in *Hist. Friderici Imperatoris Lib. I. Cap. 31. hetvennek* mondja.

III. Más Európai Udvaroknak példájára, udvari Hivatalokat és Tiszteket rendelt, mint Nádor Ispányt (Palatinus), Ország Bíróját (Judex Curiae), és más Zászlós Urakat, vagy Ország Báróit (Barones Regni).

IV. 1016-dik esztendőbenn, öszvehívánn Esztergomba az Ország Nagyjait, mind a' külső mind a' belső Rendből; azokkal együtt Törvényeket szabott a' Magyaroknak, melyek még ma is megvagnak. "Ezek a' Törvények Magyar Országának akkori állapotját legjobban megmutatják. Azok szerint a' legnagyobb bűnöket is meg lehetett váltani. Tsupánn a' Király élete ellen való öszveesküvés, a' Hazának elárulása, az idegen Országba való szökés, a' szabad személy ellopása, és a' fegyver által véghez vitt gyilkosság, büntetettek halállal, számkivetéssel, és jószág elvesztéssel. Ellenbenn, ha valaki más nem fegyverrel ölt meg: azért tsak pénzt, vagy egy-néhány tinót kellett a' megölettetett személy atyafijainak adni." Hasonlók jobbara a' több Törvények is; nevezetesen: hogy a' szabad ember, ha szolgálót vesz el: szabadságát örökre elveszesse, és szolgálóvá legyen. c. 27. Ha szolgaságban lévő ember egyszer lop: fizessen az orráért öt tinót, ha tud fizetni; ha pedig nem tud, vag-

vágják el az orrát. cap. 39. Ha pedig másodszer is lop: váltsa meg a' fülét öt tinnón, ha telik tőle; ha nem telik: vágják el a' fülét is. Ha harmadszor lop: fosztassék meg életétől. cap. 40. Egy szóval, a' lopás ellen való Törvényei Sz. Istvánnak legkeményebbek; a' honnan, ha szabad ember lopott, arról e' vólt a' Törvény: hogy váltsa meg magát; ha pedig meg nem tudja váltani, adattassék el. Ha harmadszor is lop: ölettesék meg. Ebből az is megtetszik, hogy már Sz. István alatt megvólt a' szabadok és szolgák, vagy Nemesek és Jobbágyok között való nagy különbség.

V. Erdély Országot, melynek addig különös Fejedelmei vóltak, 1002-dik esztendőben Magyar Országhoz kötötte, megfosztván attól az ifjabb Gyulát, ki néki az Annyáról közlelről való atyafija vólt. Mely keményen való bánás okának az mondatik: hogy Gyula a' Pogányság mellett fogván, a' Keresztyén vallásnak Magyar Országonn való terjedését nehezenn szenvedte; sőt utóljára azért hadat is indított István Király ellen. De a' melyben nem tsak meggyőzöttetett, hanem feleségével és két lijaival együtt, kiknek nevei *Bue* és *Bukne* vóltak, el is fogattatott. Így osztán Erdély Magyar Királyoktól függő Vajdák által igazgattatott.

* Ez utólsórol ellenkezés támadt. Váradi Kánonok T. Gánotzi Antal, és T. Práy György Urak között. Ugyanis, Gánotzi azt állította, hogy a' Váradi Puspokaéget Sz. Laszló fundálta, ilyen titulusú munkajabann: *Dissertatio Historico Critica, de S. Ladislao Hungariae Rege, fundatore Episcopatus Varadiensis.*

1 *sis*. Práy pedig ezen értelem ellen kikelt ilyen titulusú könyvébenn: *Diatrise in Dissertationem Historico Criticam, de S. Ladislao fundatore Episcopatus Varadiensis, Anno 1777.* és ismét 1779-bean abbann a' munkajabann, melynek neve, *Specimen Hierarchie Hungariae Part. I. pag. 330. Part. II. pag. 87.* melyekbenn igyekezett megmutatni: hogy valamint a' Vátzi, úgy a' Várad Puspokseget is Sz. István fundálta.

** Lásd Corp. Jur. Hung. ilyen titulus alatt: *Decretorum S. Stephani Liber.*

*** Cap. 13. Si quis *Liber*, alicujus occiderit servum: reddat alium servum, vel pretio componat; et secundum Canones jejunet. Cap. 14. Si quis *Cornitum* uxoris homicidio polluetur: cum quinquaginta juvenis parentibus mulieris reconcilietur; et secundum ~~mandata~~ Canonum jejunet. Si autem *miles*, alicujus virtutis in eandem culpam inciderit: solvat parentibus decem juvenos, jejunetque ut dictum est. Si vero *vulgaris*, in eodem crimine inveniatur: cum quinque juvenis cognatis concilietur; et subdetur praedictis jejuniis. Cap. 16. Si quis accensus ira, ac superbia elatus, spontaneum commiserit homicidium: sciat se centum et decem daturum auri penas, ex quibus quinquaginta, ad Fiscum Regis deferantur, aliae vero quinquaginta parentibus dentur, decem autem arbitris et mediatoribus condonentur. Ipse quidem homicida, secundum institutionem Canonum jejunet.

§. 66. Az eddig említett rendelkezései által Sz. István Királyuak, mondhatni, hogy Magyar Ország sokkal jobb lábra állított, mint volt annakelőtte. Tagadni mindazonáltal azt sem lehet, hogy ezeknek a' rendelkezéseknek még nagy híjja volt. Nevezetesen, a' mi leguagyobb, kimaradt azokból a' Királyi successoról való rendelés tétel,

tétel, a' mely pedig, tudni való, hogy legtöbb és legveszedelmesebb zavarodást szokott okozni az Országban. Ennek a' Successionak egész dolga, eddig, mint fundamentom, tsupán csak a' bevett szokáson állott. A' mely nem eléggé erős és bátorságos fundamentom. Írott, és jól meghatározott 's világos Törvény arról nem volt, de István Királyig nem is lehetett. Ő alatta kellett volna annak hozódni. Hogy a' Királynak az Almus familiájából valónak kell lenni: ide ment ki az egész Successionak meghatározása. De hogy az Almus lineájann az első szülött legyen-é szükségesképpenn Király, vagy lehet más is? mennyire terjedhet annak hatalma, és jussa? tarthatnak-é arra mind azok számot, kik az Almus familiájára, ha mind megszíról is, tudják vinni nemzetségeket? Mind ezek nem voltak meghatározva; és azért, számtalan egyenetlenséget és zűrzavart szültek az Orzágnak szembetűnő kárára, és veszedelmére. Békövetkezett ez még életében Sz. István Királynak; de kivált az ő halálával, mely 1038-bann Augustus 15-dik napján történt, és azután majd 40 esztendeig nem volt e' miatt az Országban semmi rend és tsendesség. Ugyan is Sz. Istvánnak egyetlen egy nagy reménységű fija Imre (ki időjártával a' Szentek közzé számított) még huszonnégy esztendőskorában, Attya életében, 1031-benn meghalván: bizonytalan lett a' successio. A' legközelebb való attyafijai Sz. Istvánnak voltak az ő Attya testvérjének Kopasz Lászlónak két fiai: *Béla* és *András*. De ezek Sz. Istvánnak, szilaj természetek miatt nem tetsz-

tetszvénn; mivel a' mint a' Histórikusok írják, attól félt, hogy a' Keresztyén Hitet elhagyván, a' Pogany Vallást visszahozzák Magyar Országra: mind a' kettőt elmellőzte, és örökösének még előre választotta Pétert, Velentzei Hertzeg Ottónak az ő testvér húgától *Gizelától* való fíját. De meg kell jegyezni, hogy már ebbenn az időbenn, melyről itt szó van, *Ottó* Velentzével nem bírt, hanem attól már az előtt megfosztatván, feleségestül együtt ment Constantzinápolyba, a' hol maga 1031-benn megholt, a' felesége pedig *Gizela* Péter fíjával együtt Sz. István Királyhoz Magyar Országra jött. E' szerint, a' Béla és András elmellőzésére, és azok helyett a' *Péter* választására, aligha inkább az nem vitte Sz. Istvánt, hogy testvér húgának 's annak fíjának, gyámoltalan és ügyefogyott állapotját látta: mint a' kik minden birtokoktól eiestek, és az egészen való elallyasodáshoz közelítettek. Mely állapotjában *Gizela*, a' mint el lehet gondolni, semmit el nem múltatott, hogy a' Bátyját Sz. Istvánt, az ő rajta és fíján való könyörületességre indítsa. Meg is lett ez; annyival inkább, mivel a' Királyné, a' Baváriai *Gizela* is* ezt akarta; és Péter Sz. István örökösének kibírdettetett. Ezt sokann az Ország Nagyjai közzül nem szívelhetvénn, annyira mentek, hogy Sz. Istvánnak élete ellen öszveesküttek. Mely veszedelemtől tsudalatosann menekedett meg. Midőn t. i. egy az öszveesküttek közzül éjtszaka a' Király háló szobájába lopódván, annak ágyához közelíteni akart volna: történt, hogy a' ruhája alatt elrejtett fegyvert elejtette, mely-

melynek zördülése, midőnn a' Királyt ál-
 mából felserkentette volna: a' gyilkos an-
 nyira megrettent, hogy térdre esvénn a'
 Király ágya előtt, és grátziát kérvénn,
 egész szándékát kijelentette, és minden tár-
 sait kiadta. Ezen történet után András és
 Béla a' legközelebből való atyafijai Szent
 Istvánnak elbújdostak Magyar Országról; és
 Béla ugyan ment Lengyel Országba, And-
 rás pedig Muszka Országba: a' honnan né-
 melyek úgy gondolkodnak, hogy az emlí-
 tett öszveesküvésbenn ezek is részesek let-
 tek volna. De ebből az nem következik.
 Mert azt tselekedhették Gizelától a' Péter
 anyjától, sőt magától a' Királynétól való
 féltekbenn is; sőt hogy valósággal ebből,
 és nem más okból esett az, megtetszik on-
 nan, hogy maga Sz. István volt az, a' ki
 őket kérte, hogy távozzanak el Magyar
 Országról. Melyet, ha másképpenn lett vol-
 na a' dolog, nem kéréssel, hanem kénsze-
 rítéssel vitt volna véghez.

* Ez a' Királyné volt az, a' ki Szathmár Vár-
 megyébe, a' Szamos mellé Nemet lakosokat
 szállított, és ez az eredete Szathmár *Nemeti-*
nek. Nem külömbenn a' *Hermann* familiáját
 is, mely a' Szebeni várat építette, Norimber-
 gaból ez a' Királyné hivta ki Erdélybe. Ettől
 a' *Hermann*tól Szeben máig is *Hermann-*
stadtnak, azaz, Hermann városának hívat-
 talik.

§. 67. Így tehát a' Sz. István halála
 után, 1038-bann, Andrásnak és Bélának
 távol létekbenn, könnyebb volt Gizelának
 véghez vinni, hogy az ő fájára PÉTERre
 szálljon a' Királyság. De tsak hamar visz-
 sza kezdett azzal élni Péter Király. Mert

elsőbenn is az özvegy Királynénn Gizelánn semmit sem adott; sőt azt, hogy magát az ő uralkodásába ne avassa, berekeszvénn, oly keményenn tartotta, hogy a' tápláltatására szükséges dolgoknak is nagy szukit látta. Továbbá, azonn kívül, hogy egyedül a' fajtalanságra adta magát: a' Magyarokat megvetvénn, és boszszús szókkal^a illetvénu, az idegenekkel barátkozott, azokat emelte Tisztségekre. Mely tselekedetei és szavai által felingereltvénn a' Magyarok, 1041-benn, helyébe *Sámuelt*, másképpenn *Abát*, (kit a' külső Irók *Obó*-nak és *Ovó*-nak is neveznek) a' Sz. István Király idejebéli Palatinust (de a' ki Péter alatt ebből a' Tisztségből kiesett) tették Királynak, annyival inkább, mivel ennek felesége a' Sz. István Király testvére (*Sarolta*) volt.

^a Thurótzi Chron. Part. II. cap. 35. azt mondja, hogy mikor néki ezekről panaszolkodnanak a' Magyarok: ilyen feleletet adott: „Si ali-
„quamdiu sanus fuero, omnes Judices, tam
„Clarissimos, et Spectabiles, quam pedaneos,
„et centuriones, et villicos, omnesque Prin-
„cipes et potentes in Regno Hungariae Teu-
„tonicos constituam, et terram ejus hospiti-
„bus implebo, et eam universaliter in po-
„testatem Teutonicorum redigam.“ És ismét:
„Hoc nomen Hungariae derivatum est ab
„*angaria*, et ipsi debent *angariari*.

§. 68. ABA mindjárt sereget gyűjtvénn, Pétert az Országból kikergette; Tanácsosait (kik *Budo* és *Sebu* nevezetűek voltak) kardra hányatta; sőt annyira ment a' Péter követői ellen való kegyetlenségben, hogy a' maga udvari embereit, sőt az atyafijait is, akármely kitsiny gyanúra, kí-
mé-

méletlenül öldöste. A' honnan magoknál a' Magyaroknál is, a' kiktől pedig annakelőtte az *Aba* azaz *Apa* névvel tiszteltetett meg, útalatba ment. És e' vólt annak fő oka, hogy Péter, a' Német Császár segítségével, 1044-benn a' Királyságba visszaállítódott. Tudnillik III. Henrich, 1042-benn ősszel, az ő Német hadával béjött Magyar Országra, *Heimburgot* és *Po'sont* elfoglalta, és elpusztította: mivel Aba is annakelőtte Austriába béütött, és ott nagy pusztítást tett. Ekkor beszélni akart Aba a' Császárral: de az békességre nem állott; hanem 1043-bann a' Rábaig és Rábtzáig nyomulván, tőle azt kívánta, hogy azt a' darab földet, mely a' *Lajta* vizétől a' *Cetius* Hegyig terjed, és *Felső Pannóniát* foglalta magabann, adja által. És ekkor szakasztódott el ez a' része Magyar Országuk, mely ahoz soha többé vissza nem került. Ekkor III. Henrich haza ment Német Országba: de tsak hamar visszavért, a' Péter részinn lévoktól ösztönöztetvénn. Midönn a' Rábann általjött, Abát nagy sereggel szembe találta, és kemény verekedés után* meggyőzte; minthogy azt katonáinak nagy része elhagyta. Aba ugyan elfutott: de azoknak Attyafijaitól, kiket megoletett, kézre kerítettvénn, és Péterhez vitettetvénn, ennek parantsolatjaból halállal büntettetett 1044-benn.

* Ez a' győzelem sok emberébe került III-dik Henrichnek; nevezetesen Bavarussai kózzúl nagy számmal estek el; a' honnann, a' mint Thurózi Chron. Cap. 37. megjegyzi, az ütközet helye *Perlorum Payerne* (igazabb német-séggel *Verlorne Bayern*) magyarul *Vesztett Németnek* nevezetett.

§. 69. Így sem lehetett mindazáltal tsendes és tartós a' Péter uralkodása. Mert, mivel ő háládatosságának megbizonyítására, magát Országostúl együtt III. Henrich Császárnak alávetette; és az ő tőle való függését, esküvéssel is megerősítette: olyan gyűlölségbe esett a' Magyar Rendekek előtt, hogy azok 1046 bann Csanádonn egybe-gyűlvénn, helyébe a' feljebb említett *Andrást* választották, és Muszka Országba minden késedelem nélkül utánna küldötték. Ezt megértvénn Péter, midönn a' Sógorához Adalberthez (ki Austriai Marchio volt) Austriába akart vólna futni, elfogattatott, és Székesfejérvárra vitetett; a' hol osztánn, hogy ismét Királya ne tehessék, mind a' két szeme kiszúrattott, és ugyan tsak 1046. bann meg is hólt.

§. 70. ANDRAS, a' hívásnak engedvénn, ugyan azon esztendőbenn, a' mint Thurótzi mondja, *Leventhával* együtt béjött Magyar Országra. És midönn *Aba új várra* értek, (ad *novum castrum*, quod *Aba* construxerat, a' mint szóll Thurótzi) *Vatha* nevű embernek vezérsége alatt, sok Magyarok mentek eleibe, kik azt kívánták, hogy nekik engedődjék meg a' Pogány vallásra való visszatérés. Ugyan ezt sürgették Pestenn is, hol András az öttisével akkor állapotodott meg, midönn Székes Fejérvárra akart menni, hogy ott megkoronáztassék. Engedett is ekkor kívánságoknak András: a' honnan azok, a' Keresztyénckenn, a' Papokonn, nagy kegyetlenséget vittek véghez. A' többek között ekkor esett az, hogy midönn a' Bátsi, Kalotsai, és Veszprémi Püspökökkel együtt *Sz. Gellért* is (deakül

S. Gerardus) a' Csanádi Püspök, Pestre eleibe akart volna menni Andrásnak: a' Duna mellett szekereből kifordítatott, és arra a' hegyre, mely osztánn ő róla *Szent Gellért Hegyének* neveztetett, felvitetvénn, letaszított. Az előtt annak a' hegynek Kelenfeld volt a' neve. Lásd Thur. Chron. P. II. c. 40. De miholyt magát megerősítette és bátorságba helyeztethette Andráskirály: minden jószágá sőt feje vesztesége alatt parantsolta kinek kinek, hogy a' Keresztyén vallásra visszatérjen, és a' Szent Istvan Király Törvényeit megtartsa. Mely tselekedetével a' népet tsak a' Keresztyén vallás felől való bal vélekedésébenn erősítette meg. Sokkal nagyobb kedvet talált azzal, hogy a' Német Császártól való függését az Országának, mely, minthogy a' Rendeeknek tudta és akaratja nélkül esett, (lásd Benzur Hungaria semper libera Cap. II. p. 35. et sequ.) törvénytelen volt, elrontani igyekezett. Ezért hadakozott is *III-dik Henrikkel*, és eleinte igen szerentsésenn. Mert midönn az, 1051-benn őszszel, Magyar Országra nagy sereggel jött volna: *Anarás*, kinek az öttse Béla is sok Lengyelekkel segítségére volt, a' *Vértesi* erdőknél rúttul megverte.* Miodazáltal szándékának végre hajtásábann az ő testvérjének Bélának ellen való tamadása által megakadályoztatódott. Ugyanis, annak András, míg magának fija nem született, azt ígérte, hogy örökösének fogja tenni. Melyre Béla szomot tartvann, midönn 1058-bann Andrásnak Salamon nevü fija született, és már nem ő rá, hanem erre a' fijára igyekezett az Országot hagyni: nem titkolhatta el

Báttya ellen való nagy haragát. Ebből a' lett, hogy András a' fiját Salamont féltvénn Bélatól, idegenséget mutatott Béla erant. Béla pedig azt hivenn, hogy András az ő élete után leselkedik: Lengyel Országba szökött egész hazai népevel együtt, és onnan sereggel jövénn Magyar Ország-ra, Andrással a' Tiszához nem messze megütközött. Mely ütközetbenn András a' lováról leesvénn, öszvetapodtatott 1060-bann. A' teste (noha a' királyokat Szekes Fejerváron szokták eltemetni) *Tihanyba* vitetett, a' hol Apaturságot fundált vala.

- * Innen vette ez a' hegy éz erdő a' Vértes nevet, mivel onnan a' Nőmetek, páisaikat elhanyvann, nagy félelemmel szaladtak el, Thurotzinak (Part. II. cap. 43.) ama' szavai szerint: „Ex hoc autem eventu, locus ille, unde Teutonici, tam turpiter dedecurati, abjectis clypeis fugerunt, usque hodie *Vertes* hegye nuncupatur, Teutonici vero locum eundem *Schütberg* vocant.” Ugyan erre czéloz a' Béla Király Író Deakja is, midőnn Cap. L. így szól: „Dux vero Arpad dedit *Eleudunec* — sylvam magnam, quae *Vertus* (így van a' Bétsi codexbenn, es nem *Vetrus*) vocatur, propter clypeos Theonicorum inibi dimissos.” Tudnillik régi Magyarsággal *Vért* annyit téssen mint *páis*, mely megletszik a' Sz. Pal Leveleinek azon fordításából, melyet Komjati Benedek Krakkobann 1532-benn in 8-vo adott ki. Ebbenn, az Ephesusi Levél VI-dik Részének 14-ökik verse így vagyon: „Reátok vegyetek az igazlagnak *veert*, *thet* (mejj vasaath).” Nem kulombenn a' 16-dik versbenn: „az hitnek *veertnet* (veert vasat) felvévenn 's a' t.” Lásd *Cornid. Vindic.* pag. 204.

§. 74. I. BÉLA* az ó Bátyjának Andrásnak halála után könnyen eljutott a Királyságra; és így látszott, hogy azt egész bátorságban is bírhatja: mivel mind az András fia *Salamon*, a' ki nek ahhoz jussa volt, mind a' Német Császár, *IV. Henrik*, a' kihez *Salamon* folyamódott; gyermekek voltak: és így Bélával, ki nek vitézsége mindenek előtt esmeretes volt, fel nem tehetek. Mindazáltal maga Béla másképpenn gondolkodott. Ugyanis, minekutánna ő egyszer a' maga példájával megmutatta, hogy könnyű a' Magyar Országi Királyt, ámbar az törvényes, és a' Nemzet előtt kedves legyen is (a' milyen volt András) pártütés által a' Királyságból levetni: méltán féltetett, hogy ez a' példa másokat hasonló pártütésre indít ő ellene, annyival inkább, mivel ő a' Királysághoz törvénytelenül jutott. Ettől a' félelemtől indítatván, minden módonn azonn igyekezett, hogy a' Nemzet szeretetét megnyerje. E' végre, Királyi jövedelmeinek nagy megtsonkításával, sok vámokat és adókat eltörölt; jobb pénzt veretett; az élet táplálására szükséges dolgoknak arrát alább vitte; a' főbb és hatalmasabb embereket, nem nézvén arra, mellette voltak-e vagy ellene? jószágokkal megajándékozta; és hogy a' Papi Rendet is lekötelezze, 's egyszersmind a' testvérjénn *Andras*on véghez vitt bunéért bocsánatot nyerjen: Szegszárdonn klastromot épített. Mind ezekből a' Nép, azt vévén észre, hogy fél Béla: ezen ő télelmét a' maga képzelt hasznának elérésére fordítani, a' legelső alkalmatossággal el nem múlatta. Mert midonn a'

Király abból a' szándékból, hogy a' köz-
népet annyival inkább megnyerje, azt pa-
rantsolta volna, hogy a' Székes Fejérvári Or-
szággyűlésre, a' Papokonn, Mágasokonn,
és Nemesekenn kívül, minden Helységnek, a'
legalább való Falunak is, két két követjei
jelenjenek meg: a' parasztiok vér szentet
kapvaun, erre a' végre a' két két Deputá-
tussal meg nem elégedtek, hanem még mel-
léjek más vakmerő embereket is adtak, és
azokat olyan meghagyással botsatottak el,
hogy a' Királyt, a' Templomoknak, Klast-
romoknak, sőt magának a' Keresztvény
vallásnak is Magyar Országonn való el-
törlésére: és, a' helyett, régi szokásaiknak
visszahozására kérjék, es ha tselekedni
nem akarna, kényszerítsék. Meg is tsele-
kedték ezt a' paraszt követek; és a' Király,
minthogy ilyenről álmodni sem tudott,
egészenn készületlen lévén, kéntelen volt
azt ígérni, hogy harmad nap múlva bizony
feleletet ad nékik. Azombann a' meg-
határozott idő alatt, nagy okossággal ka-
tonakat szervezvénn a' környékre, és azo-
kat elrejtvénn: midőnn a' feljebb említett
dolgokat nagy larmával ismét sürgették a'
parasztok, es őket le nem tseudesíthette:
a' katonak előjövén szélyelverték, és so-
bákat közszűk megöltek. Ezen tselekedete
a' Királynak, a' Bekességet helyre állítot-
ta, es ez időtől fogva sokkal nagyobb bá-
torsagbann kezdett uralkodni. Nagy dolgo-
kat is lehetett volna tole várni, ha a' Ki-
rályi szék öszveromlásából következett
esés, vagy a' mint mások mondják, egy
haznak rea való szakadása által, már 1063-
bann meg nem holt volna. De így is, on-
nek

nek a' Királynak három esztendeig való uralkodása, többet használt az Országnak, mint sok más Királyoknak hosszabbann nyúlt élete. Mert a' mint Thurótzi Chron. Part. II. cap. 45. szól, az ő hasznos rendelkezéseinek e' volt a' következése: „Hun-
 „garia, quam plurimum locupletata, super
 „omnes circumjacentes regiones caput ex-
 „tulit, eas divitiis vincens, et gloria. Tunc
 „in ea pauperes locupletabantur, et divi-
 „tes gloriabantur.“ A' melyet minden biz-
 zonnyal az ő tole felállított kereskedés-
 nek lehetett köszönni. Ennek a' kereske-
 désnek pedig könnyebb folyamátját az okoz-
 ta, hogy, a' mint feljebb említődött, jó
 pénzt veretett. Volt ugyan Magyar Orszá-
 gonn, az ő előtte élt Királyok és Fejedel-
 mek alatt is pénz: de kevés, és többire
 külső országt; a' honnan a' Sz. István Ki-
 raly Torvényeiheben, a' büntetés, leg in-
 kább tünök szama szerint határoztatik meg.
 Az adásnak vevésnek hát jobbara csak tse-
 re által kellett megadni: melyben számta-
 lan volt az akadály. A' Sz. Istvan, Péter,
 Aba Sámuel, és Andras Királyok ezüst
 pénzei aprók voltak; és csak egy *pensát*
 értek; a' honnan vette ez a' Magyar szó is
péznz, eredetét. Nagyobb ezüst pénzeket,
 tudnibik *Denariusokat* vagy tízeseket, me-
 lyek tíz *pensát*, vagy, a' mi pénzünk sze-
 rint *petákot* tettek, *I. Béla* veretett; és
 ilyen negyven tízes ért egy Byzantiumi
 aranyat. Lásd Thurótzi Part. II. cap. 45. egy
 Byzantiumi arany pedig tett négyszáz *pensat*.
 Ezekenn a' pénz neméinn kellett tehát, az
 I. Béla rendelkezéséből, mindent adni, venni.
 Mert magoknak a' Magyaroknak még I. Bé-
 la

la alatt arany pénzek nem vólt, hanem csak Byzantiumi aranyok forgottak nálok, melyek a' Görög Császaroktól *Michaëlatu-soknak*, *Manuelatusoknak* 's a' t. hivattat-tak, és a' mi Körmötzi aranyunkal igen egyforma betsek vólt. Ugyan csak Béla hoz-ta bé a' rendes vásárokat is, és azoknak napjává tette a' Szombatot, a' mint Thuró-tzi mondja: „*Omnia fora die Sabbathi con-stituit, pro vendendo et emendo.*“

* Némelyek Kopasz Lászlónak (Ladislaus Calvus) bajom fíjait mondanak: *Anarúst*, *Belát*, és *Leventát*. De *Cornides* megmutatta, hogy ezen az utolsó néven is Bela értetik, a' ki *Leventának* azért neveztetett, mivel egy Po-merániai vitézzel egy szál kardra menvénn, azt meggyőzte. A' honnan *Albericus Monachus trium fontium*, őtet mindég *Bela pugil-nak* mondja. Ez eddig jó. De a' mit innen az újabb Írók hoznak ki, hogy tehát ez a' szó, *Leventa*, régi igaz Magyar szó, nem igaz: melyet csak az *a* vocalis is megmutat. Hanem ez Török szó, mely nyelvenn *Levend* vagy *Levent* önként való katonát és bajno-kot jelent; a' mint ezt maga *Cornides* meg-mutatja in *Genealogia Regum Hungariae*. pag. 205.

** Ezt a' nevet ez a' város vette a' Béla nevéből, ki is barnaságáról és kopaszságáról *Szegszár-nak*, azaz, *barna kopasz-nak* hivattatott; a' a' mint ehez tetszhető képpenn hozzá vét *Cornides*, in *Genealogia Regum Hungariae* pag. 349. et sequ. Az okai ide mennek ki: hogy ez a' régi Magyar szó: *szeg*, annyit té-szen mint *barna* (mely a' Német *Brauntól* van). Innen Pető Gergely a' maga Króniká-jában így szól Bétáról: *Vala pedig Béla hírdly fekete szlnü. Szár pedig annyit té-szen, mint kopasz; a' honnan Kopasz László, a' Béla Atya, Thurótzinál Part, II. cap. 4. 15.*

33. 47. *Zuar Ladislausnak* nevezetűk Erdelyben is, a' Székely földönn (in sede Siculica Gyergyó) van egy *Szárhegy* nevezetű Helység, mely egy tea fekvő magass *kopasz* hegytől vette ezen nevet. — „*Hic Béla erat „cultus, et in colore brunus, propterea suum „Monasterium, ad suam dispositionem Zeg- „sárdi appellavit.*“ Thurótz. Chron. cap. 46.

§. 72. A' Béla szerentsétlen halála után, igen hajlandók voltak arra a' Magyarok, hogy az ő fiai *Geiza* és *László* közzül, valamelyiket válaszsák Királyjokká. De a' Német Császárnak IV. Henrichnek (kinek a' Salamon felesége *Sophia*, húga volt) Tanácsosi mindent elkövettek, hogy Magyar Országi Királyá SALAMON, az I. András fija legyen; mely osztánn meg is lett, oly feltétel alatt mindazáltal, hogy *Geiza* és *László* Hertzegi titulussal az Országnak harmad részét bírják. E' szerint nekik, a' mint Thurótzi Chron. Part. II. cap. 49. et 52. világosan írja, birtokúl e-ett a' Nyír: azaz, a' mint az Anonymus *Belae Regis* Notar. munkájának 22-dik Részéből kitetszik, Szabolcs, Szathmár, Bihar, és Közép Szólnok Vármegyék egész Zalajig és a' Meszesig; ezen kívül Erdély. Így minekutánna Salamon, magának IV. dik Henrichnek jelenletében, a' Magyar Országi Királyságba béállittatott; és a' Béla fiai is *Geiza* és *László* abbann megegyeztek; ezen békességét a' Királyi vérből származott Atyafiaknak megzavarta egy *Vid* nevű álnok ember, a' kire Salamon mindenek felett hallgatott. Ez tudnilik olyan reménységben lévén, hogy, ha Bélát és Lászlót valami útonn módonn kivégeztet-

heri, azoknak birtokát ő nyeri el: azonn mesterkedett, hogy a' Királyt és a' két Herczeget öszvevesesse. Ezen czélból a' Királyt Salamont arra vette, hogy a' megígért harmad részét az Országnak ne adja ki Geizának és Laszlónak; mivel, ha ezt tselekedné: azok elhatalmasodváo, néki mindenben akadályjára lennének. Mely tanatsnak engedvén a' Király, midónn az Ország harmadrészének általengedését, először egy darab ideig halogatta, azután pedig egvátallyábann megtagadta volna: Geiza és László a' Lengyel Országi Fejedelemhez Boleslaushoz folyamodváo, és attól segítséget nyervén, fegyverrel akarták Salamont, az ő nékiek ígért résznek kiadására kényszeríteni. Minden bizonynal hadrament volna a' dolog, ha az Ország Nagyjai és Püspökök, sok kéréseik által arra nem vették volna Salamont, hogy kerülje el a' szükségtelen vérontást, és békéljen meg a' két Herczeggel. Mely közbenjárásra megszerzödvenn a' békesség: Geiza és Laszló minden alkalmatossággal a' legnagyobb hűséggel viseltettek Salamon eránt. Nevezetesen, a' Kúnokat, kik a' Maros felől Málvdából jövén bé az Országba, azt egész a' Tiszáig dúlni és rablani kezdték, ők verték vissza. Ugyan ők győzték meg a' bissenusokat is, kik a' Görögökkel együtt Nandor Fejérvárat elfoglaltak. De mind ezek, Vidnek álnoksága által, nem egyebet szerettek írigységnél a' Király szívében; a' honnan az, egyenesen a' két Herczeg elvesztésén igyekezett. De a' gonosz szándékot észrevévén Geiza: annak eleit vette. Azombann a' testverjét Lászlót,

Mor-

Morva és Muszka Országba küldvén, segítség után járt. Utóljára midőn Salamon látta, hogy gonosz feltételében alattomban nem boldogúlhat: nyilván támadta meg Geizát; vele az idegen seregeknek elérézése előtt a' Tiszánál megütközött, és meggyőzte. De azután Váznál, elérkezvén a' segítő seregekkel László, Geiza győzedelmeskedett Salamonon, 1074-ben; mely győzelem után Salamon a' Királyságból is kiesett. Mert, kevéssel azután öszvegyülvén Székes Fejérváron az Ország kendjei, Salamont, mint az ártatlan Herczegeknek üldözőjét, és a' közönséges tennesseg meglaborítóját, a' Királyságból kitették, és helyébe egyező akarattal GEIZAT választottak.

* Lásd feljebb a' 64-dik §. alatt való Jegyzésben.

§. 73. Megértvén a' dolgot Salamon, *IV. Henrikhez* folyamodott, és attól segítséget kért Geiza ellen; azt ígértvén, hogy a' Császártól mint Urától függeni fog; néki adót fizet; és hat erős Magyar Országi városokat zálogul altalad. Rállott a' kérésre és ígérethez *IV. Henrik*; és minthogy a' Német Fejedelmeket a' Magyarok ellen való felkelésre ra nem vehette: maga tulajdon költségénn szerevén sereget, béütött Magyar Országra. De minden haszon nélkül. Mert Geiza, előre a' Császár serege útjából minden eleséget eltakarítván, azt olyan éhségre juttatta, hogy csak hamar, minekelotte próbát tett volna, visszahírt kéntelenítetett. — Láván Salamon, hogy *IV. Henrik* segedelme által ne-

hezenn nyerheti el a' Királyságot: annak ellenségéhez, a' Római Papához *VII. Ger-gély*hez folyaniodott; a' ki minden Európai Fejedelmekenn 's Országokon uralkodni kívánván, igen kapott ezenn az alkalmatosságon; és ámbár jól látta, hogy Sa-lámont, ki az egész Magyar Nemzet előtt gyűlölséges volt, annak ellenire a' Királyságba vissza nem teheti: mindazáltal biztatta őtet, hogy így a' Salamorbann gerjesztett reménység, Geizábann tartózkodást és félelmet szerezvén ő eránta: annal könnyebbenn hatalma alá keríthetné Magyar Országot, ilyen célból, úgy viselte magát, mint a' ki a' két Király között lévő pernek megítélő Biraja; és a' mely Levelet ebbenn a' dologhann bocsátott Magyar Orszagra, azokbann az ő tőle való függést sürgette főképpenn: azt állitván, hogy Salamon azért vésztette el a' Királyságot, mivel azt a' függést és engedelmesseget, mellyel az Ekkiesianak tartozott, a' Német Császárnak ígérte; és így a' Szent Széket a' maga jussától megfosztván, szentség törésbe esett. De így is célját el nem érhette, ellentállván abbann neki a' Geiza nagy lelke, és ritka nemes természete; ki nemnogy arra vette volna magát, hogy az Országot a' Királyi méltóságbann való megmaradásért eladja: hanem inkább, minnogy arra soha sem vágyott, és mikor felvallata, akkor is erőltetve vállalta fel; azt jelentette ki, hogy ő kész Salamonnak engedni az Országot, tsak hogy Salamon neki az ő Herczegi birtokát adja ki. Tudtára adták ezt Salamonnak az Ország Kendei: de ez nem szenvedhetvén egyátalán,

bann, hogy Geiza mellette uralkodjon: arra nem állott. Azombann megbetegedvén Geiza, kevés Hónapok múlva megholt, 1077 bebn, minekutánna, valamint az Anytya Ééla, úgy ő is tsak három esztendeig uralkodott.

* Lásd Literae Pontificis Greg. VII. apud Prayum Tom. I. Annal. Reg. Hung. pag. 76.

§. 74. A' Királyságból kiesett Salamon a' Geiza halatábaun semmit sem nyert: mert tsakugyan nem ő, hanem LASZLO, a' Geiza testvére választódott Királlyá, 1077 bebn. De ez, nyilván megmondta, hogy a' koronát fejére tétetni, mind addig nem engedi, míg Salamon ő véle meg nem békél, vagy legalább, míg a' Rendei a' megbékéltetésre minden ítat és módot elkövetvén, azt nem látja, hogy az, egyedül a' Salamon megátalkodása miatt nem eshetik meg. Az Ország Rendei, ebből is a' Laszló Nemes és Királyhoz illő természetet vévén, észre, ő hozzá annyival inkább ragaszkodtak, és kívánságát teljesíteni igyekeztek. Azombann VII. Gergely, ki a' feljebb említett szándékábann, a' Geiza körül tett haszontalan próbái után is megmaradt, meghallvann a' László választódását, őtet az Esztergomi Ersek által kísértette meg. Ugyanis, ennek levelet írvann, azt kívanta, hogy vegye rá Laszlót, engedelmessegének követői által való kijelentesére a' Római Szék eránt.* Anyyra ment is, hogy László követeket küldvén, a' Sz. Péter és Római Sz. Szék szolgálatjára való készségét és engedelmességét ajánlotta. De ez által magát és az Orszá-

szígot a' Pápa hatalma alá nem adta.¹⁰ Ámbár tehát még ezzel nem tolt egészen kedve VII. Gergelynek: mindazáltal Lászlóval keményenn banni (mint bély a' Német Csaszárral IV. Henrikkel) nem mert; nevezetesen, a' Magyar Országi Püspökön, Papokon, es azoknak jovedelméinn való hatalmat magának nem vette; mert azt László, ámbár igen bürgó Keresztényen vólt, a' mint hogy osztan a' Szentek közézé is számláltatott, mindég megfartotta. A' Lengyel Országi Kiraty *Boleslaus* dolgában meg többre ment. Mert, midon *Boleslaus*, a' Krakoi Püspököt *Stanislaust* boszszusagában megölte, azért, hogy az őtet az Ekkli'stiából kitiltotta; es ezért a' tselekedetéért *Boleslaust* VII. Gergely Papa az Auyaszentegynáz tarsasagából kirekesztette, népét a' nozzá való huség alól felöldozta, sőt magát az egész Országot, ha Kiratyjat megszenvedné, és mind azokat, a' kik partját fognák, átok alá vetette: László mind ezekkel semmit nem gondolvann, 1080-bann *Boleslaust* nem tsak befogadta, hanem annak nem sokára történt halála után, a' fíját *Micislaust* a' Lengyel Kiralyságba is bétette.

* Lásd ezen Levelet Adami *Frans. Kollar* Hist. Diplom. Juris Patronatus Apostolicorum Hungariae Regum. pag. 103.

** Erről *Kollar* feljebb említett munkájában pag. 104. így szól: „Haec non aliud, nisi „piam Ecclesias Christi defendendi, et in „spiritualibus summo Pontifici parendi prom- „titudinem demonstrant: et a subjectione, „qua Pontifex Hungariam, Romanae sedi „esse obstrictam contendebat, tuto coelo „sunt diversa.“

§. 75. Salamonnak Lászlóval való meg-
békéltetése munkába vevődvénn; mind ez
ideig folytatódott. Nem is láttatott olyan
idegenséggel lenni László eránt Salamon,
mint volt Geiza eránt; és utóljára rá is vette
magát, hogy a' Királyságról lemond, és
csak azt kívánta, hogy neki olyan fizetés
rendelődjék, a' melyből Királyi módonn él-
hessen. Így meglelt a' békesség a' két Ki-
rály között 1081-benn, de a' melynek rö-
vid időn ismét fel kellett bomlani: mivel
Lászlónak értésére esett, hogy Salamon
embereket fogadott, kik őtet orozva of-
nák meg. Ekkor tehát László Salamont
megfogatvánd, a' Vi'segrági várba zárat-
ta: a' honnan mindazáltal 1083-bann ki-
szabadult, melyre az I. István Király ca-
nonizáltatása' adott alkalmatosságot. Ugyán
is: VII. Gergely Pápa parancsolatjából, mi-
dönn a' Sz. István teste a' koporsóból ki-
vételvénn, közönséges tiszteletre kitéte-
tett: " illendő dolognak látszott, hogy ezen
pompánn mind azok, kik a' Sz. István Fa-
miliájából valók voltak, jelen légyenek.
Melyre nézve Salamon is, mint egy a' Sz.
István Familiájából, fogságából kibotsat-
tatott. Ő pedig mindjárt a' pompa után,
először ugyan *Regenspurgh*ba ment a' fele-
ségéhez, onnan pedig, mivel a' felesége
el nem fogadta; hosszas és tekervényes
útonn Moldvába a' Kúnokhoz bolygott;
kiknek Fejedelmének *Kutesk*nek azt ígerte,
hogy ha őtet Magyar Országba vissza-
hozza, és székibe visszafülteti: Erdélyt
néki adja, és a' leányát feleségül veszi.
Ilyen reménységgel Erdélynek Eszaki ré-
szénn, a' Salamon és *Kutesk* vezérlése alatt
fel-

feljövén a' Künok, 1086-ban beütöttek Magyar Országba, és a' Maramarosi vidéket pusztítván, Ungvárig nyomultak. De ott szembe szállván László velek, őket megverte, és Moldvába visszakergette. Nem bódogúlhatván tehát Salamon Magyar Országain; másutt kívánt szerenst próbálni, és ugyan tsak a' Künok társaságában általmenvén a' Dunán, Bulgáriára s Thracziára ütött, mely tartományok a' Napkeleti Császár alatt voltak. De ezek neki oly hatalmasan állottak ellent, hogy serege megszalasztatván; maga is az utközetenn elesett; 1087-ben.***

* Tudniillik VII. Gergely, és Istvánt, annak fiait *Lászlót*, és *Gellért* Püspököt 1083-ban canonizálta.

** Ekkor, a' mint mondatuk, a' Sz. István jobb keze éppen talaltatván; annak emlékezetére I. László Király Apátságot fundált, melyet *Szent Jobbnak* (regi Magyarassággal *Sz. Jogh*) nevezett. Ez ma *Sz. Jobbnak* hivattatik. László Práy Dissert. Hist. Crit. de Secta Dextera Divi Stephani. Vindob. 1771.

*** Mások *Kéza Simon* után azt mondják: hogy megmenekedvén, és bujdosásnak adván magát, utóljára Szerzetessé lett, és Kalman Király alatt Magyar Országban még is jelent; de hirtelen eltűnt, mivel ráesmertek; vegre *Pola* nevű Istriai városban temettetett el.

§. 76. Ezen halála a' nyughatatlan Salamonnak nem tsak annyibann használt az Országnak, hogy az veszedelmes ellenségétől szabadult meg; hanem annyibann is, hogy Sz. László a' Salamon miatt való aggodásit letévén, elméjét az Országnak nem tsak óltalmazására, hanem öregbítésére is fordíthatta.* Ugyanis, mindjárt 1087-ben,

Zvanomir Horváth Ország, és *István* Dalmatziai Királyok, magtalanul halvann meg: midőnn az új Király választás telett sok visszavonások támadtak volna, és azok között nem csak sok lakósbok, hanem a megholt Királynak felesége is *Ilona*, ki Sz. Lászlónak testvérije völt, javaitól erőszakosan megfosztatott volna: segítségül hívattatvann *László*, a' *Dráván* általmenn; Slavoniát az újjabann elfoglalvann, a' Horvátokat letsendesítette; és azoknak meg egyezésével, testvérijének *Lampertnek* fíját *Atmst*, Horvát Országí Királya tette. Mindazáltal ekkor egész Horvát Országot el nem foglalhatta, hanem csak *interamnensis Croatiát*, mely van a' *Dráva* és *Száva* folyóvizek között, és *Közép* (*Mediterranea*) *Croáziát*, mely a' *Száva* és a' *Havasok* között fekszik; a' tenger mellyéki *Croáziával* pedig, mely a' *Havasoktól* a' *Hadriai* tengerig terjed, mint sziatén *Dalmáziával* is, a' *Kúnok* miatt fel kellett neki hagyni. Ugyanis, olyan hírt vett, hogy a' *Kúnok*, *Kopulch* nevu Fejedelmeknek vezérlése alatt *Erdélybe*, és onnan *Bihar* Varmegyébe bétűtöttek, és azt pusztítóttak. *Viszszasiatvénn* tehát, eleikbe ment; és azokat a' *Temes* vizénel bekerítvénn, mind foglyokká tette (tsupánn egy *Esembu* nevü menekedhetvénn meg közzulök); kiknek osztann olyan feltétel alatt ígert szabadságot, ha *Magyar* Országonn maradnak, és a' *Keresztvén* vallásra térnek. Mely feltételek elfogadása után, lakóhelyül adta nekik a' *Tisza* és *Zagyva* vize között azt a' földet, melyenn maradékaik maig is *Jasz* névvel laknak. Mikor pedig a' *Kúnok* *Moldvabanu* meghaltot-

lották volna az ő attyokfijainak fogságban létét, igen megbúsultak, és minekutána követeket küldvén Sz. László királyhoz, azokat vissza nem nyerhették: sokkal nagyobb erővel ütöttek bé Magyar Országba. De Sz. László ekkor is szembe szállvann velük, minekutána *Akost* az ő Fejedelmeket maga kezével megölte, megszalasztotta őket; és a' kiket közzülök elfoghatott, a' feljebb említett Kúnok közzé adta.

* Hogy Sz. László a' maga Orzága javának munkálódását mindennek eleibe tette, világos abból, hogy IV. Henrich VII. Gergely Papától 1088-bann excommunicaltatvann, és a' Császárságból kivettetvén: ámbár a' Német Rendtől Császárnak választatott, a' választást el nem fogadta.

** Ezen nevezetről azt kell megtartani, hogy az ettől a' Magyar szótól van, *ij*; innen *ijás*, vagy *Njsz*, a' ki ijjal bánik; a' honnan ezek a' Magyar Orzági Törvényekben *Pharetrariusoknak*, *Balustariusoknak*, vagy *Bolistaenusoknak* szoktak neveztetni, és az ebből elrontott névvel *Philistaenusoknak* is.

§. 77. Ezen szerentsés hadakozásai után minden igyekezetét arra fordította Sz. László: hogy, mivel a' Sz. István Király halála után mindjárt békövetkezett, és attól fogva szüntelen tartott zürzavarok között, az Országba sok rendeletlenségek tsúsztak bé, azoknak eleit vegye. Erre nézve 1092-benn két Gyulést tartott: egyet Szabóltson a' Tisza mellett: másikat pedig a' Sz. Márton hegyén, Györhöz közel; mely Gyulésekben a' Papi és Világi Rendekkel együtt, a' közönséges tsendességnek és bátorságnak helyre állítására és fenntartására hasznos Törvényeket* hozott, mely

mely Törvényekből** Magyar Országának akkori állapotját, mind az Egyházi, mind a' Polgári dolgokra nézve, legjobban meg lehet tudni.

* Meg lehet ezeket látni in Corpore Juris Hungarici p. 134. et sequ. ez alatt a' titulus alatt: Decretorum S. Ladislai Lib. I. II. et III. melyek kozsul az első Könyv az Ekklesiái, a' második és harmadik pedig (melyekben a' Sz. Márton hegyén hozott Törvények foglaltatnak) a' Polgári Rendtartásokat illeti.

** A' mi az Ekklesiái dolgokat illeti, világos a' Sz. László Törvényeiből, hogy még akkor a' Magyarok nagyobb részint a' Görög Vallásbeli szokásokat követték. Ugyanis, mindjárt az első Könyvnek első Részében ez a' Törvény van: „Bigamos Presbyteros, et Diaconos, et viduarum, vel repudiatarum maritos, jubemus separari, et peracta poenitentia, ad ordinem suum reverti. Et qui non licet illicita conjugia dimittere, secundum instituta Canonis, debeant degradari.“ Mely Törvényben világosan Görög Ekklesiái szokás vagon; melyben a' Papnak leányt kell elvenni feleségül, és ha ez meghal, második feleséget nem szabad venni; ha pedig vesz: Egyházi hivatalától elesik. Továbbá, a' 31-dik Részben (a' későbbi Királyok Törvényeinek részei *Articulusoknak* mondatnak) ez van: „Latini, qui Ungarorum consuetudini, legitime consentire noluerint: scilicet, postquam Ungari carnes dimiserint, ipsi iterum, in secunda et tertia feria comedent; si se nostrae consuetudini meliori non consentire dixerint: quocumque volunt, eovadant. Pecuniam vero, quam hic acquisiverint, hic relinquunt, nisi forte resipuerint, et carnes nobiscum dimiserint.“ Itt szó van a' nagy bőjtről, melyet különbözőképpenn tartott meg a' Napkeleti és Napnyugoti Ekklesia. Mert a' Napkeletiek vagy *Görögök*,

elkezdették azt mindjárt az ügy nevezetett *Dominica quinquagesimae* után következett Hétfőn, és böjtöltek egész Húsvétig. A' Napnyugotiak ellenbenn, kik *Latinusoknak* mondtak, nem böjtöltek annyit: hanem az ügy nevezetett *Dominica quinquagesimae* után következett Szerdán kezdtek azt el: és ezenn az okon ennek a' napnak neve volt *Caput quadragesimae*, azaz, negyven napi böjt feje vagy kezdete; és így Hétfő és kedd elmaradt, melyek között amaz (számlálvann a' Vasárnaptól, mely *Feria prima*) *Feria secunda*: ez pedig *Feria tertia* nevet viselt. Ezek szerint nem tsuda, hogy a' Hónapok Magyar nevei között vagynak olyanok, melyek nyilván a' Napkeleti Ekklesiától vétettek, p. o. a' *Sz. György* és *Sz. Mihály* Havak nevei, (Aprilis, September), a' Napkeleti Ekklesia Szentjeitől; a' *Böjt elő Hava* (Februarius), és *Böjt más Hava* (Martius) a' Görög Ekklesia Nagy Böjtjétől, melyet *Vaj Het* előz meg; a' *Boldog Asszony Hava* (Januarius) a' régi Napkeleti Ekklesianak azon szokásától, mely szerint sokáig ezen Hónapnak hatodik napját (Vizkeresztet) szentelték a' Krisztusnak a' Boldogságos Szüztől való születésének emlékezetére. Ebből lehet már megmagyarázni Nestornak a' Görög Ekklesia részere szító szavait, melyeket *Engel Ur*, *Disquis. Crit. de Orig. Hung.* pag. 64. ekképpenn ad elő:

„Viderunt vero Ugri, quomodo populi Slavi-
 „ci convertebantur. Itaque manuductione di-
 „vina duo Principes, e gente eorum iverunt
 „Constantinopolim, sacrumque baptismum si-
 „bi et subditis exorarunt. Propter hostilem
 „vero incursionem in terras Byzantinas, Sa-
 „cerdos Graecus properare non poterat, ut
 „ipsis verbum Dei annunciarer: quia care-
 „bant libris, suo idiomate conscriptis. Unus
 „quidem e Principibus eorum Stephanus con-
 „cessit ad Dominum, postquam multa bona
 „edidisset. Videntes vero Latini debilitatem
 „Grae-

„ Graecorum , venerunt Roma , et Ugros astu-
 „ tia ad se pertraxerunt.“

Polgári állapotjára nézve, Magyar Ország, úgy látszik, sok bajokkal és rendetlenségekkel küszködött Sz. László alatt. Mert Sz. István-
 nak a' lopás ellen hozott Törvényeit, melyek különbenn is igen kemények voltak, nem hogy lágyítani, de még inkább keményíteni kellett, a' midőnn Lib. III. cap. 8. így szól :
 „ Si liber , quod decem denarios valet , fura-
 „ tur : cum omni substantia sua pereat. Si mi-
 „ nus autem , alter oculus eruatur , et secun-
 „ dum S. Stephani Decreta dijudicetur.“ És ismét L. II. c. 12. „ Servus vel liber , anserem
 „ vel galinam furatus , *monoculus* efficiatur.“
 cap. 13. „ Ordo Clericalis , si anserem , vel
 „ gallinam , aut poma , vel his similia furatus
 „ fuerit : scopis tantum a magistro corrigatur.“
 cap. 14. „ Si quis liber *decem denariorum*
 „ pretium furatus fuerit , suspendatur.“ Lib.
 III. cap. 6. „ Si quae mulier habens maritum
 „ furtum fecerit , *nasum* perdat , et venumde-
 „ tur , et cum tota substantia sua , cum qua
 „ post viri sui mortem , maritari alii posset ,
 „ pereat.“ Továbbá, hogy az igazság is rosszul szolgáltatódott ki, bizonyítják az ezen vétek ellen hozott kemény Törvények. Lib. III. cap. 24. „ Si quis Judicium distulerit litigia
 „ ultra triginta dies : vapulet. Lib. I. cap. 6.
 „ Si Judex *nasum* servi non incidereit , vel
 „ liberum non suspenderit : pereant omnia
 „ sua , praeter filios filiasve , et ipse Judex
 „ venumdetur. Si vero Justum suspenderit ,
 „ 110 pensas , et omnia bona suspensi , suis
 „ restituat.“

§. 78. Szent Lászlónak eddig említett érdemeihez számlálódik az is, hogy Horvat Országban, a' Keresztyén Vallásnak gyarapítására és meggyökereztetésére, 1091-benn, az *Agrámi* vagy *Zágrábi* Püspöséget

fundálta. És ez okozta kiváltképpenn azt, hogy halála után 95 esztendővel (1190-benn), III. Coelestinus Pápa a' Szentek közzé számlálta: a' mint ezt megmutatja *Pray Annal. Reg. Hung. Tom. I. pag. 91.* Életének vége felé 194-benn a' Spanyol, Frantzia, és Anglus Királyok Követei megjelenvénn nála, a' Keresztes hadbann való Fővezérség reabízódott. Melyre kötelezte is magát: de kevéssel azután, midőnn valamely Herczegi atyafiak között való egyenetlenségnek letsendesítésére Cseh Országba indúlt vólna, az útbann megbetegedvénn, visszajótibe 1095-benn, halála történt.* Hólt teste Nagy Váradra vitettetvénn, abban a' Templombann temettetett el, melyet ottann a' Bóldogságos Szűznek tiszteletére maga építtetett (in Ecclesia Beatae Virginis).** Ezt a' Királyt Nagy Lajos minden ő előtte élt Magyar Országi Királyoknál, Sz. Istvánnál is nagyobbra betsülte; a' honnan, a' Magyar Országi aranyokra a' Sz. László képét verette, melyet a' következő Királyok is meghagytak, egész Rudolfig, ki a' Sz. László képe helyett az aranyokra a' Szűz Mária képét tétette.***

* Ennek a' Királynak emlékezetét fenntartja az úgy nevezett *Sz. László Püve* is, melynek hasznát, hibető, ő találta fel:

** Erről a' Thurótzai Anonymussa, Chron. P. II. cap. 59. így szól: „Inter fluvium Keres in „venatione sua invenit locum, ubi Angelico „admonitu, proposuit constituere Monasterium, quem locum *Várad* nominavit“ És ismét: „Sepultus Varadini in Monasterio suo.“

*** Lásd erről a' Dr. Veszprémi Istvan Ur vélekedését, a' Magyar Királyok ruha pénzeiről írt

frt elmékedéseibenn. pag. 3. et sequ. Némelyek azt mondják, hogy László feleségtelen volt. De hibásann. Mert a' Veszprémi Templombann, még a' Bonfinius idejebenn megvölt az a' kő, melyenn felmetszve ezen szók olvastattak:

*Geslae et Olhait
Stephani et Ladislai
Sanctissimorum
Pannoniae
Regum Conjugum
Hic ossa quiescunt.*

Ez az *Olhait* igazábbann *Adelhaid*, és volt a' Svéviai Rudolfnak (ki Császárrá is választott) a' leánya. Lásd Práy Hist. Reg. Hung. Part. I. pag. 94. Ettől a' feleségétől volt Lászlónak *Pyrisca* vagy *Prisca* nevű leánya, kit a' Napkeleti Császár *Comnenus János* vett feleségül, a' midönn osztánn az *Irene* nevet viselt. Ettől volt *Colomannus* fja is, kit Geiza fjának roszszúl írának. A' Thurótzsi Anonymussa azt mondja, hogy ez a' *Colomannus* másképpenn *Columbanus*, Várad Püspök volt; és a' László halála utánn a' Pápa engedelmével kelt ki a' Papságból, és úgy lett Királya. Magának tulajdon szavai (cap. LXII.) ezek: „Iste Colomannus, sicut quidam dicunt, fuit Episcopus Varadiensis: sed quia fratres, quos habebat, morte sunt praeventi; ideo, summo Pontifice cum eo dispensante, regnare compellitur. Qui ab Hungaris *Könyves Kálmán* appellatur, eo, quod libros habebat, in quibus horas canonicas, ut Episcopus, persolvebat.“ De ezt tagadják az újabb Hazai Historikusok, Práy és Cornides: mivel a' Lengyel Historikusokból megtetszik, hogy már a' László halála előtt *Dux Hungariae* volt, és 1094-benn *Svatopole* nevű Muszka Fejedelemnek segítségére sereget is vezérelt *Volodor* nevű Herczeg ellen. E' szerint hihetőbb, hogy *Könyves Kál-*

mdnnak, a' Könyveknek és a' tudományoknak szeretetéről neveztetett. Lásd Wallaszhy *Consp. Reip. Lit.* pag. 60.

§. 79. László után Magyar Országi Királya lett annak fia K Á L M Á N (Colomannus), 1096-ban. Alig van valami testi és erköltsi hiba, a' mit erre Thurótzi és Bonfinius rá nem fognának. Ugyan is, igen rút termetű és undok tekintetű embernek írják, úgymint: horgas lábúnak, selyp nyelvűnek, görbe és tsumós hátúnak, behorpadt mejjűnek, és sántának. Ezenkívül, álnoknak, bujának, kegyetlennek, komor természetűnek, gyanúsnek, hirtelen haragvónak, irigynek, és az Isteni szolgálattal semmit nem gondolónak vagy vallástalanoknak. De hogy ezek nem igazak, sőt hogy Kálmánról éppenn ellenkező módonn kell gondolkodni, eléggé meg van mutatva.*

* Lásd Cornides *Genealogia Regum Hungariae, qui Seculo XI. regnaver.* a pag. 102. usque ad 109. Kinek erősségei között kiváltképpenn való e' kettő: először, a' mit Kálmánról egy idejebéli, és őtet személy szerint esmerő *Albricus* nevű Író hágyott emlékezetben (in *Corpore Juris Patrii*), midőnn az Esztergomi Érsekhez *Seraphinhoz* in praefatione ad *Decreta Colomanni* §. 10. így ír: „Christianissimus Rex noster Colomannus, „columbinae gratiae simplicitate, cum omni „virtutum discretionem praeditus.“ Másodsor: a' mit a' XIII. Századbann élt Váradí Canonok *Rogerus* ír Kálmán felől, in *Miserabili Carmine, super destructione Regni Hungariae per Tartaros facta*; (mely munkát meg lehet találni a' Schwandtner *Collectiojának* I. Tomusában p. 293. et sequ.) ki is cap. I. így szól: „Cum Béla IV. Rex Hungariae in „ter Principes Christianos, zelator fidei cog- nosce-

„nosceretur, ad instar progenitorum suorum „Stephani, Emerici, Ladislai, et Colomanni „Regum, qui Sacrorum catalogo sunt ad- „scripti.“ Mely szavaiból Bogeriusnak világos, hogy ő Kálmánt, Istvánnal, Imrével, és Lászlóval, egy formann canonizáltatott, és így, egyforma virtusokkal is bíró Királynak tartotta. Ezek szerint, a' már a' kérdés, mi vehette arra Thurótzit és Bonfiniust, hogy Kálmánt ilyen rút színekkel fessek le? Ennek fő oka az, hogy azok az Írók, a' kikből Thurótzi és Bonfinius a' magokét vették, úgymint *Kéza Simon* és *Kiküllő János*, (amaz élt IV. vagy Kún László, emez pedig I. Lajos alatt) olyan Magyar Királyok alatt éltek, kik annak az Álmusnak familiájából valók voltak, a' kit, a' mint feljebb említődött, Sz. László Horvát Országi Királylyá tett: de Kálmán ettől a' méltóságtól megfosztott, sőt mind magának, mind a' fijának II. Bélának szeméit kitolatta. Ezen Álmus familiájából való Királyoknak tebát, azzal hízelttek a' feljebb említett Historikusok, hogy Kálmánt minél rútabb színekkel festették le, Másik oka ennek a' volt, hogy Kálmán, a' szent földre Magyar Országonn általmenő keresztes katonákkal érdemek szerint bánt.

§. 80. Kálmánnak nevezetesebb dolgai e' következők:

I. Mindjárt uralkodásának kezdetében, 1096-bann, háborogvann a' Horvátok, és azoknak zabolánn való tartására Almus elégtelen lévén, minekutánna azon Országot nem tsak letsendesítette, hanem annak a' tenger mellyéki részét is (Croatia maritima) elfoglalta; *Almust*, az ő Attya testvérjének Geizának fíját Horvát Országból haza hívta, és annak, a' Horvát Országi

Királyság helyett adta Magyar Országnek harmadát Herczegi titulussal. Mely tselekedetével mind Almust mind a' Horvátokat magára haragította. Almus meg sem is szűnt Kálmán egész uralkodása alatt e' miatt nyughatatlankodni. De a' Horvát Országiak ez úttal hamar letsendesedtek, minekutánna azt ígérte nékik Kálmán, hogy a' Nemességtől semmi adót nem kíván, és magát közöttök Belográdbann megkoronáztatja. Mely utolsó ígéretet azért tette, mivel az esett nehezenn a' Horvátoknak, hogy az Almus visszahívattatása után, nékik többé magok módjok szerint megkoronázott Királyjok nem vólt; melyből ezt hozták ki, hogy az ő Országok nem úgy néződik. mint különös, és Magyar Orzágtól megkülömböztetett Ország: hanem tsak mint ennek tóldalékja. Ebből a' vélekedésből, tsak úgy is lehetett Kálmánnak a' Horvátokat kivenni, hogy magát közöttök megkoronáztatta.

II. Ugyan azon 1096-dik esztendőbenn hadba keveredett a' szent földre menő kereszties katonákkal. Ezeknek első tsapatját vezette *Remete Péter*, melyet Kálmán igen szívesenn fogadott, és békével általbotsátt az Orzágonn. De ezek a' Kálmán emberségével visszaéltek. Mert az útbann széltire ragadoztak, pusztítottak, és vérengztek. Melynek hallására, midőnn a' *Zimoniai* bezárták vólna előttök a' várost: azt a' kereszties katonák erőszakkal megvették, lakosit leöldösték, és ezeknek javait feldúlták. Erre nézve Kálmán a' második tsapatnak, melyet *Godeschalc* vagy *Gotschalk* vezérlett, Austriába eleibe izent,

és annak a' Magyar Országonn való általmenetelt megtiltotta. De azok azzal nem gondolván, bérontottak és Győrig jöttek: hol Kálmán véletlenül rájok ütvénn, megverte és elszélesztette őket. Végre a' keresztes katonák egész táborának Fővezére, Lotharingiai Hertzeg *Bouillon Gottfried* is elérkezvén az utolsó tsapattal: mindjárt a' Lájtha vizétől követeket küldött Kálmán Királyhoz, kik attól engedelmet kérnéuek az általmenetelre, és egyszersmind kezesül sok Főemberek gyermekeit adta. Ekkor Kálmán megengesztelődvénn: nem tsak az általmenetelt engedte meg, hanem eleséget is bővenn adott a' *Bouillon Gottfried* seregének; mindazáltal annak mindég nyomában volt, hogy valami kárt ne tégyen; és minekutánna az Országonn minden tsendességgel ment volna által: a' nála lévő kezeseket visszaadta.

III. 1102-benn, midőnn ismét feltámadtak volna a' Horvátok: szelíd maga viselésével és ígéreteivel annyira vette őket, hogy kevés idő múlva egész Horvát Ország törvényes Királyjának esmerte. Ugyan akkor *Spalatum*, *Tragurium*, (másképpenn *Truu*), és *Jadra*, (másképpenn *Zara*) Dalmátziának Fővárosi is, nagy ellenére a' Velentzéseknek, Kálmán Király hűségére kötelezték magokat: a' midőnn osztánn nem tsak Croátziai, hanem Dalmátziai Királynak is hívatta magát. Mely azért eshetett meg, mivel ekkor a' Velentzések hajói távol voltak, tudnillik a' keresztes katonáknak egy részét hordták a' szent földre.

IV. Új Törvényeket is hozott Kálmán, melyeket egy *Albricus* nevű Törvénytudó

szedett rendbe. Ezekbenn vagy a' régi Törvények lágyíttatnak meg: vagy a' környül-állásokhoz képest hasznos új rendelkezések tétetnek. Az ő böltsességét, és idejebéliek felett valló megvilágosouását, különösen mutatja az a' Törvény, melybenn megtiltja, hogy boszorkányságért senkit kérdőre ne vonjanak, ne vallattassanak, mivel boszorkány nintsen.**

* Van az úgy nevezetett Dalmátzia Venetábann; ma alávaló falu, *Jadera Vetus*-nak hivattatik.

** *Coloni. Decret. L. 1. Cap. 57. De strigis vero, quae non sunt, nulla quaestio fiat.*

§. 81. Mind ezekből származott jó híret 's nevét, Almusnak, és annak fíjanak Bélának megvakítása által nem kevésbé homályosította meg. *Almus* Herczeg tudnillik, igen nyughatatlan ember volt, Kálmannak egész uralkodása alatt. Mert hol a' Lengyel Királyt *Boleslaust*, hol a' Német Császárt *V. Henriket* ültette fel Kálmán ellen. Utóljára pedig, az alatt a' szín alatt, hogy a' szent földet látogatja meg, Constantinápolyba ment, hogy ott a' Görög Császárt ösztönözze a' Király ellen. Elunván ennyi sok alkalmatlankodásit, kegyetlenségre vete medett. Mert 1113-bann, minekutánna Napkeletről visszatért: fiastól együtt elfogatta, mind kettőnek szeméit kitolatta, sőt olyan parantsolatot is adott, hogy a' fíját Bélat nemző tehetségétől foszszak meg: de ebbenn megtsalattatott. Azután mind kettőjököt a' *Dömösi** Klastromba záratta, melyet maga Almus építtetett volt. Meghólt 1114 benn.

* *Dömös* van Esztergom Vármegyében, hajdan nevezetes volt a' Klastroma Prépostfággal, és 12 Kánonok Uraknak lakóhelyével együtt.

§. 82. Hogy Kálmán egy vólt a' Magyar Országi okos és dítséretet érdemlő Királyok közzül, azt az eddig valókból lehet latni De különösen is dítséretet érdemel azért, hogy a' Pápa rendkívül való hatalmát az Országba bėjönni nem engedte, a' midónn a' Papi Rendet a' királyi hatalomtól való függésbenn megtartotta. Ide czélozott mind azzal, hogy a' Papoktól mind azokat a' halastókat és malmokat, melyeket a' Sz. István után következett Királyok, a' Királyi jövedelemnek nagy megtsonkításával kéméletlenül adtak nékik, elvette: mind pedig azzal, hogy a' Papok házasságát meg nem tiltoita; holott pedig a' Pápa ezt a' dolgot, mint a' Római Ekklesiának a' Görög Ekklesiától való megkülömböztető jelét, felette igen sürgette. Nem viselhette mindazáltal úgy magát, hogy utóljara egyet a' maga jussaiból, keze közzül ki ne botsásson, de a' melyet a' következő Magyar Királyok ismét visszavettek. Ez vólt a' *Jus Investiturae*. Azt a' jussát mindazáltal a' Magyar Országi Királynak, hogy a' Papi tisztségekre ez nevezhet ki személyeket, azokat törvényesen le is teheti, megtartotta.*

* Lásd Kollár Hist. Diplom. Juris Patr. Apostol. Hung. Reg. pag. 112.

§. 83. Kálmán után II. ISTVAN annak fija lett a' Király, 15, vagy a' mint némelyek mondják, 13 esztendős korábann, ki mindjárt uralkodásának kezdetébenn szentsétlen vólt; mert Dalmátziát elvesztette, melyet mindazáltal idővel visszanyert a' Velentzésektől, 1124-benn. A' dolog bővebb

vebb Históriája ez: Meghallván *Ordelaſus* a' Velentzei Hertzeg Kálmán Király halálát, és az új Király II. István gyermeki állapotját: látta, hogy ilyen környülállások között, legkönnyebb lesz néki Dalmáziát, melyre Velentzének a' kereskedésre néve nagy szükség vólt, elfoglalni. Minek okáért nagy hajós sereggel Dalmátzia alá ment, és a' főbb városokba levelet 's követeket küldvén, esküvással ígerte, hogy azoknak minden szabadságát, jussait, és szokásit, akár régiek, akár újak, és nevezetesen Kálmán Királytól adattak legyenek azok, meghagyja, és megerősíti. Ebből a' lett, hogy némely városok mindjárt akkor önként, mások pedig igen kevés erőszak után, általadták magokat a' Velentzéseknek, és rövid idő alatt *Jadrához*, *Belgráddhoz*, *Spalatumhoz*, *Traguriumhoz*, *Sebenicóhoz*, és más tengeri városokhoz hozzájutottak a' Velentzések. Ennek mindazáltal nem tsak az *Ordelaſus* említett ígérete vólt az oka; hanem az is, hogy a' Dalmáták megpróbálván, miud a' Velentzések mind a' Magyarok alatt való lételt; amaz ennél sokkal hasznosabbnak tapasztaltak. Mert a' Velentzések minden Napkeleti kikötőhelyekben szabadon üzvénn a' kereskedést: Dalmáziában sok *Depositoriumok* tartottak: és ott mind a' pénzt bővebbé, miud minden külső portékát óltsóbbá tettek. Nem tsuda hat, ha inkább szerették a' Velentzések tarsaságát, mint a' Magyarokét; minthogy ezektől olyan hasznokat nem reménylhettek, mint amazoktól. *Ordelaſus* mindazáltal ezzel a' szerentsével sokáig nem élhetett. Mert még 1110-bann, a'

Dal-

Dalmátzia visszaszerezésére küldött Magyarokkal megütközvénn, elesett. És ekkor a Magyarok Dalmátziából el is foglalták mind azt, valamint a' szárazonn el lehetett foglalni: de a' tengeri városoknak és kikötőhelyeknek elfoglalásábann nem bóldogúháltak, minthogy hajós seregek nem vólt. Midönn tehát a' Velentzések követei békeséget kértek vólna II. Istvántól: a' Dalmátzia hátra lévő részének elfoglalását alkalmasabb időre halasztván a' Magyarok, öt esztendei fegyvernyugváásra léptek. Mely időnek lefolyása után, a' Tenger mellyéki Dalmátziához is hozzá jutottak: úgy hogy már 1124-benn, II. István egész Dalmátzia Urának és királyjának esmértetett.

§. 84 Hogy Dalmátziának ezen tenger mellyéki városait megtarthassák a' Magyarok: semmire nagyobb szükségek nem vólt, mint a' Napkeleti Császárokkal való szövetségre. Mert, minthogy hajóik nem vóltak, nem is tudtak magok készíteni: abbann az esetbenn, ha a' Dalmátziai tengeri városok elpártoltak, vagy a' Velentzésektől ostromoltattak: a' Görögöktől kellett nékik hajós sereget kérni. Igen oktalanúl tselekedett hát II. István, hogy azt a' barátságot, mely a' Görögök és Magyarok közt régólta megvólt, igen tsekély okból felbontotta. Mivel tudnillik ő szeles és hirteleu haragú ember lévén, sokakonn sokszor mód nélkül kegyetlenkedett, és holmi rozsosz emberek vádjara Almust is, a' kitől pedig, minthogy vak vólt, félni nem lehetett, üldözni kezdette: ez a' nyomorúll, a' Királytól való féltébbenn, 1126-bann elszökvén Magyar Országról, Constantzinápolyba ment, és az

ak.

akkori Görög Császárhoz *Comnenus János* hoz vette magát, hogy ott élelének hátra lévő részét bátorságban tölthesse. Bé is fogadta a' Császár, és haláláig, mely 1127-benn történt, tisztességesen tartatta. Ezen *Almus* eránt mutatott jóságát *Comnenus Jánosnak* hallván más Magyarok, kiket *II. István* üldözött: hogy ennek haragját elkerülnék, hasonlóképpenn *Constantzinápolyba* vették magokat. És itt osztánn, midőnn mind *Álmus*, mind a' több kiszököttek, a' *II. István* kegyetlenségéről a' Császár előtt panaszolkodnának: ez megilletődvénn, kezdte azt a' maga felesége *Irene* előtt beszélni; és kérte, hogy *II. Istvánt* mint ötsét* intené meg. Melyet midőnn *Irene*, ámbár egész emberséggel, megteledett volna: annyira megharagudott *II. István*, hogy mindjárt követeket küldött *Constantzinápolyba*, kik által azt kívánta, hogy a' Császár *Almust*, mint az ó elvádolóját, nem tsak *Constantzinápolyból*, hanem az egész *Birodalmából* is kiküldje. Melyre midőnn *Comnenus János*, mint jó ember rá nem állott volna: *II. István*, sok gyalázatos izenetei után, utóljára hadat is izent néki; és 1128-bann, ámbár már *Almus* meg is holt, *Serviába*; mely a' Görög Császár alatt volt, általmenvénn, *Belgrádot* ostromlani kezdette, utóljára megvette, egészen lerontotta; azután pedig *Serviát* rablotta, és pusztította.* Ennek megboszszulására, még azon esztendőbenn 1128-bann, kiindulván *Comnenus János* *Constantzinápolyból*, nagy sietséggel jött Magyar Ország felé; kinek midőnn *II. István*, betegsége miatt *Egerbenn* fekvénn: maga eleibe nem me-

hetett volna: a' Fővezérséget bízta egy *Stephel* nevű emberre, azzal a' parancsolattal, hogy Comnenus Jánost a' Dunánn által ne botsássa. De ezt megtsalta Comnenus János. Mert tettevénn, hogy a' Dunánn *Chramnál* vagy *Haramnál**** akar egész seregével általjöni: *Stephel* minden erejét és figyelmetességét erre a' helyre fordította. Azobann a' Görög Császár, seregének egy részét, a' Tömösvári Bánátba másutt küldötte által; mely midönn a' Magyarokat a' *Kurassó* vizénél véletlenül megtámadta volna: szörnyű vérontást tett azok között, és a' Császár nagy győzelemmel tért vissza Constantzinápolyba. Igaz ugyan, hogy a' következő esztendőbenn, 1129-benn, felgyógyulvann II. István említett betegségéből: szerentsésenn hadakozott Comnenus János ellen; és azt olyan békességre kényszerítette, melybenn azt kellett ígérnie: hogy a' Magyarokat, valamikor szükség leszsz reá, hajós sereggel segíti a' Velentzések ellen. De ezzel a' vallott kár vissza nem pótolódott, és csak azt nyerte meg, a' mivel a' hadakozás előtt bírt. Ezen békesség kötés alkalmatosságával mindazáltal, igen nagyot szelidült II. István. Mert midönn a' Dunának valamely szigetébenn,**** Comnenus Janossal együvé jövénn; azzal beszéllett volna: meggyőzettegett a' felől, hogy néki a' Görögökkel való ellenkezésre igaz oka nem völt; és hogy *Almus* is semmit ő ellene nem vétett. És ekkor osztánn, *Almus*nak hólt testét visszszakérvénn, azt *Székes Fejérváronn* Királyi tisztességgel temette el. Azután pedig, minthogy magának gyermeke nem völt, annak fiját *Bélát*;

kit Almusnak Constantzinápolyba lett elszökése után, a' Pétsvárad Benedectinus Szerzetesek lappangtattak magoknál, fíjává fogadta, és örökösévé tette.

* *Irene* Kálmán Királynak testvérje, és Sz. Lászlónak leánya volt. Cf. pag. 149.

** *Cinnamus János* nevű Görög Historikus L. I. azt jegyzi meg, hogy II. István a' lerontott Belgrádnak koveit hajókonn elhordatta, és azokból innen a' Szávánn, Szerem Várme gyében, Zeugminum városát építette meg, melyet némelyek a' mai *Zimonaak* (*Zemlin*) gondolnak.

*** Ezt *Pálma* és *Práy Újpalánkának* gondolják. Lásd Tom. I. pag. 462.

**** Ezt a' Historikusok *Bororichnak* nevezik, és *Pálma* az Orsovánn tiz mérfölddel fejul lévő *Boretznek* tartja.

§. 85. Egyébaránt a' II. István uralkodását az teszi nevezetessé, hogy ő alatta a' Magyar Ország lakosainak száma új jövevényekkel nevedett. Ugyanis, 1123-bann a' Kúnok, Comnenus Jánostól Bulgáriábann meverettetvéun; mivel magoknak többé ázonn a' részenn elégséges bátorságot nem reménylhettek: sokann közzülök, *Tatár* nevű Vezérjek alatt, Magyar Országba kéredzettek. Kiket 1124-benn bé is bortsátott II. Istvánn, és a' Tisza's Duna között arra a' földre ültetett, mely ma *Kis Kúnságnak* hivattatik. Ezeket a' Kúnokat, kivált közöttök a' fejer népet, annyira megkedvellette II. István, hogy azok a' Királynak erántok való különös hajlandóságába elbízánn magokat, a' Magyaroknak sok boszszút tettek. Melyet ezek darab ideig kénytelenek voltak eltúrní: mivel a' Király, ha hozzá panaszra mentek is, sérelmeiket
nem

nem orvosolta. Végre 1131 benn, mikor II. István Egerbenn halálos ágyba esett, neki bátorodvann, mind azokonn, a' Kúnokonn, kik nékik károkat tettek, boszszút kezdtek állani, és sokakat közzülök megööltek. Melyet midönn azoknak Tatár nevü Vezére, a' haldokló Királynak megpanaszlott: ez azt ígérte, hogy, ha meggyógyúl, minden Kúnnak a' halálát, tíz tíz Magyar megölettetésével fogja megboszszúllani. De ezt nem telyesíthette, mivel kevésel azután meghölt, 1131 benn, életének 31 dik esztendejében, halála előtt Szerzetesi ruhát vévén fel.* Eltemettetett Váradonn.

* A' *Praemonstratensisek* Szerzetét ez a' Király hozta bé legelőször Magyar Országra, Klastromot építvén azoknak feljül Váradonn: „*condito Coenobio in colle supra Varadinum*,” a' mint van a' II. Vládislaus Diplomájában ad An. 1494. Lásd Práy P. I. pag. 129.

Ezennkívül még az Attya életében, 1108-bann, eljegyzödvén számára feleségül *Judith*, a' Lengyel Királynak *Bolstausnak* leánya; azzal nyerte a' Szepességet, mely az előtt Lengyel Országhoz tartozott. Mely feleségével mindazáltal, úgy látszik, együtt nem élhetett; mivel, mikor az Attya helyébe állott, akkor is még gyermek volt.

§. 86. A' *Vak** vagy II. Béla, II. Istvánnak még életében megkoronáztatott. Azok, kik az ő vakságának okai vólnak, előre félvén a' büntetéstől, azonn mesterkedtek, hogy őlet levetvén, *Borichius* emeljék Királyságra. Ez a' *Borichius* tudnillik, született a' Kalmán Király második feleségétől *Predslavától*,** kit a' Király, gyanúságból, terhes korábban botosított el magától. Ambár tehát ezt, maga Kalmán,
I. Darab. L igaz

igaz gyermekének nem esmérte: voltak mindazáltal olyanok, a' kik annak tartották. Ezekbe bízván Borichius, 1132-benn, Muszka és Lengyel segítségével a' Szepességre jött, II. Bélának nagy megháborodására. Tarthatott ugyan is II. Béla méltánn attól, hogy azok, kik Borichiust a' Kálmán igaz fijának tartják, annak pártjára allanak. Midőnn tehát az ellen indult: a' Sajó vizénél megállapodván, a' feleségének *Ilonának**** tanácsából, a' fővebb embereket egybehívatta, és azoknak ezt tette fel kérdésbe: igaz fija volna-e Borichius Kálmánnak, vagy sem? mivel a' jelenvaló hadakozásnak igazlágos vagy igazlágatlan voltát ebből lehetne megítélni. Melyre midőnn némelyek nem ínye szerint feleltek volna: azokat elfogatván, megölette. Azután pedig a' Rendekek által követeket küldetvénu a' Borichiuossal lévő Muszka és Lengyel Vezérekhez: megizente, hogy Borichiust az Ország Kálmán Király igaz fijának nem tartja; és hogy II. Bélát a' Rendekek közönséges akarattal választották Királynak. Melyet azok meghallván, földjökre visszatértek: és így gátoltatott meg Borichius igyekezetében.

* Ezt, a' petsétjeinn, békötött szemekkel láthatni.

** Vólt ez a' Kióviai Muszka Hertzegnek *Svatopolknak* leánya. Az első feleségét, a' Siciliai Királynak *Rogerusnak* leányát, nemelyek *Bussillának*, mások *Drusillának* írják.

*** Ez a' Serviai Fejedelemnek *Urosiusnak* leánya vólt.

§. 87. Megerősödvénn a' Királyi székben II. Béla, midőnn 1135. táján, *Ardonn** Gyűlést tartott volna: a' Királyné *Ilona*,

Ilona, ki férjfiúi elmével bíró aszszony volt, bévivénn a' Rendek eleibe négy gyermekeit, kívánta, hogy mind azok, kik ezen gyermekek Attyának vakságát okozták, büntetődjenek meg. Mely meg is lett. Mert mindjárt akkor, a' Gyűlés alatt, hatvan nyóltz Főemberek felkontzoltattak. Ezt ugyan némelyek az első esztendejére teszik a' II. Béla uralkodásának: de minthogy még akkor négy gyermekei nem lehettek: látni való, hogy a' dolognak későbbenn kellett történni. Utóljára Béla, minekutánna a' felesége 1139-benn meghólt, a' boritalnak advánn magát, igen gyarló módonn uralkodott. A' Magyar Birtokokból mindazáltal, melyekhez ő alatta Bosnia (vagy Ráma)** is hozzá járúlt, semmit el nem vezett. Meghólt 1141-benn, három fiakat hagyván maga után, úgymint *Geizát*, *Lászlót*, és *Istvánt*, kik idővel mind hármann Királyjai lettek Magyar Országának.

* Ez a' régieknél *Orodnak* íródik. Külömböz a' mai *Aradtól*. Amannak helyénn, b. e. T. Budai Ferentz Úr értelme szerint, ma *Glagovdtz* van. Lásd *Magy. Orsz. Hist. Lexic.* ez alatt a' cikkely alatt: *II. Béla*.

** Bosnia, II. Béla ideje előtt, hihető, nem egyéb volt Serviának egy részénél; melyet *Urosius* Serviától elszakasztván, a' leányával Ilonával jegybe adott II. Bélának, és ekkor kezdett az megkülömböztetett Tartomány lenni, valamint a' *Bosnia*, úgy a' *Ráma* nevet is, a' benne lévő *Bosna* és *Ráma* folyóvizektől vévén. Nem is ketelkedhetni a' felől, hogy Bosniát bizonyosann bírta II. Béla: mivel azt egyenlő bizonyítása szerint a' Historikusoknak, Herczegi titulussal a' középső fijának *Lászlónak* adta.

§. 88. A' II. Béla három fiai között először uralkodott GEIZA, ki e' néven *Másodiknak* mondatik. Ennek uralkodását, a' Nemzetre nézve, semmi olyan nevezetessé nem teszi, mint az, hogy a' Szászokat, mindjárt uralkodásának eleinn, 1142-benn, Német Országból kihívánn,* Erdélyben megtelepítette, és különös Privilegiumokkal megajándékozta. Szükség volt ezekre főképen azért, mivel a' bányászlágot, melyhez a' Magyarok nem tudtak, jól értették. Ez okból először a' Szepességre szállítottak, és többnyire onnan mentek osztánn Erdélybe.** A' Szász nevet onnan vették, mivel nagyobb részint Alsó Saxoniából jöttek ki; mely tartománynak dialektusával nyelvek most is leginkább megegyez. Ezeknek máig is különös jussaik és rendtartásaik vagynak.*** Rész szerint *Borichius*, rész szerint pedig az öttse *István* miatt, a' ki magát a' bátyja ellenségéhez *Manuel* Császárhoz tsapta, sokat nyughatatlankodván II. Geiza:**** meghólt 32 esztendőskorábban, 1161 benn, két fiakat, úgymint *Istvánt* és *Bélát* hagyánn maga utánn.

* Mutatja ezt a' Brassói Templom inscriptiója, mely így van: *No. 1143. Geiza II. Avus Andree Regis Saxones evocavit in Transylvaniam.* Miadazáltal már Sz. István alatt is, mentek Németek (*Hospites Teutonici*) Erdélybe, a' feljebb említett Norimbergai *Hermannal*.

** Szállítottak ezek a' Szászok abba a' részibe Erdélynek, melyet a' kunok, kik oda Moldvából gyakrann beütöttek, pusztává tettek volt.

*** A' Szászok jussainak oltalmazására, 1796-bann írt egy munkát Gottingai Professor Schlötzer Ur, ez alatt a' titulus alatt: *Geschichte der*

der Deutschen in Siebenbürgen. 3 Darabbann. Ebbenn azt igyekvőné a' többek között megmutatni; hogy a' Magyarok, pallérozódásokat, nagy részént, ezektől a' Magyar Országra és Erdelybe hozott Németektől vették. Ditséri a' Szászokat arról is, hogy valamint a' Királynak, úgy az Országnak is mindenkor nagy őltalmára voltak: és ezt abból bizonyítja, hogy azoknak régi petséjénn a' körül való irás ez: *ad retinendam Coronam.*

**** Lásd ezt bővebbenn, b' e testvérem, Tiszt. Tud. Budai Ferentz Ur Lexiconabann, ezen tziikkelyek alatt: *Boriohius, II. Geiza, IV-ak István,*

§. 89. II. Geizától fogva, a' XIII-dik Század elejéig, igen sűrűn változtak a' Királyok.

II. Geizát követte a' fija III. ISTVÁN. Azomba *Manuel* azonn igyekezővén, hogy Magyar Országot hatalma alá keríthesse: az alatt a' szín alatt, hogy eleitől fogva, a' Magyarok, a' megholt Királynak nem a' fíjat, hanem annak testvérjét szokták Királyjoknak tenni; azt kívánta, hogy *István*, (a' ki alább ezenn a' néven IV-diknek fog nevezetni) II. Geizának testvére, és a' Vak vagy II. Bélának fija tétessék Királya. De a' Magyarok látván a' nagyra vágyó Császár célját, azt felelték, hogy nekik olyan Király nem kell, a' ki a' Görög Császárnak szolgája legyen. Melyre *Manuel* felindulván, midőnn Magyar Ország ellen indította volna seregét, s azombann némelyeket az Ország Nagyjai közzül pénzel is megvesztegetett volna: arra ment ki a' dolog, hogy III. István ugyan, II. Geizának a' fija, a' Királyságból kiesett; de a' Királyi székbe tsakugyan nem *István*, II. Geizá-

nak testvérje, hanem *László*, annak bátyja emeltetett.

* Mint ez megesett I. Bélánn, I. Geizánn, és Sz. Lászlónn.

§. 90. II. LASZLÓ-nak választásával, a' mit el akartak kerülni, el nem kerülheték a' Magyarok. Mert tsakugyan a' Manuel sürgetésére, azt a' végzést tették, hogy ha II. Lászlónak halála történik: akkor ez a' most elhagyódott István lépjen Királyságra. (addig pedig, a' mint egy akkor élt *Cinnamus* nevű Byzantiumi Görög Historikus megjegyzi,* *ερχου*, azaz, *Uram* vagy *Urunk* titulussa légyen, mely titulus akkor, a' mint ugyan tsak *Cinnamus* említi, az Ország örökösét jelentette a' Magyaroknál. Birtokúl pedig adódott néki Po'son, annak vidékével együtt) Meg is lett ez tsak hamar. Mert II. László igen ifjú korábann, mikor még az uralkodásbann hat hónapot is alig töltött el, hihető, az István keze vagy mesterkedése által, megholt 1162-benn, és helyébe a' végzés szerínt lett a' Király István, a' ki már ezen a' néven IV-dik.

* Hist. Libr. V. Cap. 4. Inter Script. Hist. Byzant. Tom. VIII. pag. 92.

§. 91. IV. ISTVÁN, ki míg magános állapotbann volt is, az ő testvér bátyjának II. Geizán k Felsőségét nem szenvedhette; megkoronáztatván, az ő nagy kevélységével magának mindenek előtt gyűlölséget szerzett. De egyébaránt is sokann voltak az Országbann, a' kik azzal tartották, hogy a' II. Geiza lija igazságtalanúl tevődött ki a' Királyságból. Tartván tehát tőle, hogy a' Királyság-

ságból kivettetik: Manuel Császárhoz folyamodott segítségért. Manuel *Alexius Costo Stephanus* nevű Vezérét el is küldötte: kinek érkezésével letsilapodvann a' Magyarok, azt IV. István visszabotsátotta. Alig vonta ki a' lábát az Országból ez a' Vezér, a' midőnn, élvénn az alkalmatossággal, ismét felkeltek ellen a' Magyarok, és a' feljebb említett III. ISTVANT, II-dik Geizának fiját tették vissza a' Királyságba, 1162-benn, a' midőnn osztánn IV. Istvan magát Manuelhez vette.

§. 92. Megértvénn e' dolgot Manuel, és a' Magyaroknak hadi készületeiről is bizonyossá tevődvénn: a' IV. István dolgát erolteni tanátsosnak nem tartotta; hanem a' helyett azonn igyekezett, hogy, mivel még ekkor férjfi gyermeke nem vólt, a' III. István testvér öttisével *Bélával*, *Mária* nevű leányát elvétetvénn, azt mind a' Görög Birodalombann, mind pedig, a' III dik István halála után, Magyar Országbann örökössé tegye. Rá is állottak erre a' Magyarok, és a' békesség közöttök 's a' Görög Császár között 1162-benn meglett, ily feltételek alatt: 1. Hogy *Bélu* a' Manuel udvarába menvénn, vegye el Máriát feleségül. 2. Hogy Hertzeg Bélának birtoka, úgymint a' Szeremség és Bosnia,* a' Császár igazgatása alá botsátódjék. De ez a' békesség másik esztendőbenn mindjárt felbomlott, mivel III. István jobbann megdolvann a' dolgot, az említett birtokokat a' Császárnál hagyni nem akarta, úgy ítélvénn, hogy valamíg azt Manuel bírja, mind addig nyitva lesz az út, Dalmáziának ellöglálására, melyre pedig az

nagyon vágyott. Erre nézve, Bélának Hercegi hirtokit, minekelőtte a' Császár el-
lentájlhatott volna, elfoglalta. Ekkor mind-
azáltal a' Cseh Királynak *Wladislousnak*
közbennjárására ismét békekesség lett III-dik
István és a' Görög Császár között; mely-
nek ereje szerint III. István a' Béla örök-
ségét visszaadta; a' Császár pedig magát
arra kötelezte, hogy a' kivettelett IV. Ist-
vánt pénzel és sereggel nem segíti. De ezen
fogadását meg nem tartotta. Mert kevéssel
azután IV. István a' Görög hadakkal Ma-
gyar Országra béütött, és azt pusztította.
Mely hitszegésénn a' Görög Császárnak
megboszszankodvänn III. István: *Zimont*
(Zeugminum), a' hová vette vólt magát
IV. István, kemény ostrommal körülveszi,
és azt, az egész Szeremséggel együtt elfog-
lalja. Noha pedig ezen ostrom alatt IV-dik
István, *Zimon* városábann, 1165-benn meg-
hólt: mindazáltal Manuel a' hadat félbe
nem hagyta; hanem *Zimont* visszavévénn,
az abbann lévő Magyar őrizetet leöldöste-
te; azután Horváth Orzágnak, és Dalmá-
tziának fordúlván, *Traguriumon* és *Se-
benicumon* kívül, ötvenhét más városo-
kat is a' Béla nevébenn elfoglalt, 1166 bann.
Melyből a' lett, hogy III. István egész éle-
tébenn hadakozott *Manuellel*, de Dalmá-
tziát vissza nem nyerhette. És az ezen
való szomorkodás nem kevéssé siettette az
ő halálát, mely lett 1173 bann. E' szerint,
mivel III Istvánnak fija nem maradt: a' *Ma-
nuelnek* tett ígéret szerint, annak veje *Bé-
la* tevődött Királynak, ki ezen a' néven
III-diknak szokott nevezetelni.

* Ezt még az atya II. Geiza adta vólt neki.

§. 93. III. BÉLA, szerentséjére az Országnak, sokkal nagyobb haszonnal uralkodott, mint a' közelebbi Királyok. Mert azonkívül, hogy az óhajtott békességet az Országba visszahozta: mihelyt 1174-benn Székes Fejérváronn megkoronáztatott, mindjárt okos rendeléseket tett: p. o. két Minis-terre azt bízta, hogy az ügyes bajos embereket meghallgatvann, azoknak panasz-szát írásba tennék, és néki beadnák. A' Törvény útját is megkönnyebbitette; a' tolvajokat és gyilkosokat az Országból kiirtotta: egy szóval mindenbenn szép rendet állított fel. Nem is tsuda, hogy a' rendet és illendőséget inkább szerette, mint az előtte való Királyok. Mert ő a' pompás Constantzinápolyi Udvarbann neveltetett, még pedig úgy, hogy idővel Császár lehessen. De azután, 1170-benn, mindeneknek reménységénn kívül, *Alexius* nevű fija születvén Manuelnek: Béla a' Császárságtól elesett. Még ekkor is kellett Manuelnek félni, hogy Béla, a' felesége Mária után, elnyeri a' Császárságot; tsak is úgy hitte, hogy azt Alexiusévá teheti, ha a' leányát Bélától elválasztatja. Melyre nézve a' közelről való atyafiságot vetvén okúl: a' dolgot oda vitte, hogy Bélának el kellett Máriát botsátani. Hogy mindazáltal Bélát el-lenségévé ne tegye: a' maga feleségének testvérjét *Annát* adta annak feleségül. Melyre Béla könnyen ráállott: mivel *An-nábann*, a' kemény, haragos, és parantsolni kívánó *Mária* helyett, szelíd, tsendes, és magát kedveltető feleséget nyert; a' Császártól is többé oly nagy függésbenn lenni nem tartozott, mint azelőtt volt. Manuel-

nek mindazáltal, mint nevelőjének, minekutánna Magyar Országi Királya lett is, a' tiszteletet megadta, annyira, hogy míg az élt, a' Napkeleti Birodalomhoz kaptsolt Magyar birtokokat vissza nem vette, hanem halálát megvárván, mind Dalmatziát, mind Croátziát, Alexius alatt 1180-ban szerezte vissza.

§. 94. Ezen szerentséjét III. Bélának nem sokára másik követte, úgy mint Gallitziának elfoglalása. Mely így esett. A' Gallitziái Fejedelemnek két fiai, úgy mint *Micislaus* és *Wlodomir* (vagy *Lodomerius*), kik mind ketten a' Lengyel Országi király *Casimir* testvér hűgatói születtek, Gallitzián darab ideig veszekedvén, utóljára nyertes *Lodomerius* lett; de ezt *Micislaus* a' *Casimir* segítségével Gallitziából kiuzte 1182-ben. Ekkor *Lodomerius* III. Bélahoz folyamodott, mint a' ki hozzá az anyáról *Euphrosyndról* atyafiság volt. Azomban *Micislaus* a' Gallitziáiak előtt, kik ő általa a' Lengyelek alá való eséstől félték, gyűlölséges lévén: alattomban megölettetett 1185-ben. Ezt midőnn *Casimir* megérte, nagy sereggel ment Gallitziába, hogy onnan *Lodomeriust* kirekeszsze; és abba, a' nép akarata ellen, *Romanust* a' legifjabb Gallitziái Hertzeget tette bé. Ezen megboszszankodván a' Gallitziáiak: III. Bélahoz folyamodtak, és annak fiát *Andrást* kérték Fejedelmeknek; *Lodomeriust*, kit kegyetlenségiért sokan gyűlölték, elmellőzvénn. III. Béla mindjárt sereget küldött Gallitziába, és azt az *András* számára elfoglalta. *Lodomeriust* pedig, hogy akadályjára ne lenne, magoknak a' Gallitziáiaknak keré-

kérésére, fogságra vetette. *Andrásnak* mindazáltal Gallitziabann való uralkodása állandó nem lehetett. Mert Lodomerius megvesztegetvén az őrzőket: Magyar Országi fogságából elszökött, és sereget szerezvén, *Andrást* kihajtotta 1188-bann.** Innen nagy veszekedés lett III. Béla és Casimir között, míg nem két esztendő múlva egymással megbékéltek, és Gallitzia *Lodomeriusnak* engedődött. Hogy mindazáltal ekkor III. Béla Gallitziához való jussáról le nem mondott, mint ezt a' Lengyel Historikusok állítják, onnan tetszik meg, mert azután is ilyen titulussal élt: *Rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, et Galliciae.****

* Ez Muszka Leány volt.

** Ezett ez kiváltképpenn *Casimir* segítségével, a' ki ámbár gyűlölte *Lodomeriast*: mindazáltal, tsakhogy a' Magyarok Gallitziához ne juthassanak, annak pártjára állott.

*** Lásd *Pray Annal. Reg. Hung.* Tom. I. p. 179. Lib. III. cap. 12.

§. 95. Az eddig említett dolgokonn kívül igen nevezetessé teszi a' III. Béla országlását az is, hogy ő a' Byzantiumi szokás szerint, hol a' Császárok viselt dolgai megíratattak: a' Magyar História megírataása felől gondolkodott. Innen lett az, hogy az ő Iródeákja* a' Hét Vezérek Históriaját a' Görög és Orosz Irókból kidolgozta. Ugyan ezen Irónak szándéka volt a' Magyar Országi Királyoknak Históriaját, sőt a' Nemeseknek Genealogiáját is kidolgozni, a' mint maga az Elöljáró Beszédében mondja; de vagy elébb megholt, mint sem ezt telyesíthette volna, vagy, ha telyesíthette is, munkája, a' IV. Béla idejében,

a' Mongolok pusztításakor elveszett. El lehet hinni, hogy a' tanulásra *III. Béának* amaz említett Rendelése is serkentette a' Magyarokat, hogy panaszszaitkat és kéréseiket írásba kellett tenniük; mely parantsolat okot adhatott arra sokaknak, hogy az írást megtanulják. Sőt hihető, hogy abbann is, midőnn a' *Cisterciák Szerzetét* (melyet az atya *II. Geiza* hozott vala bé az Országba) azon jussokkal és privilegiumokkal ajándékozta meg, melyekkel az *Frantzia Országban* bírt, nem egyéb, hanem a' *Tudományok gyarapítása* volt a' tzielja." Ez a' dítseretes, és a' Magyarok pallerózódását*** sok részben előmozdító kiraly meghólt 1196-bann.

* Anonymus *Belae Regis Notarius*.

** A' *Cisterciák Szerzetével* együtt, a' más két legrégebb Szerzetet, úgymint a' *Benedictinusokét*, és *Praemonstratensisokét*, melyek közül amazt *Geiza* a' *Sz. István Atya*, és maga *Sz. István*: ezt pedig *II. István*, telepítették meg Magyar Országonn, de a' melyek a' böl dog emlékezetű *II. József* alatt megszuntek vala: hasonló okból tetszett a' mostann uralkodó Felségnek visszaallítani.

*** A' *Német Császár I. Fridrich*, ki *Barbarosának* neveztetik, 1189-benn Magyar Országonn által, menvénn a' kereszties hadra: *III. dik Bélitől* nagy emberséggel fogadtatott. Ekkor a' Császár társaságabann vótt egy *Otto Frisingensis* nevű Historikus, a' ki maga tapasztalasa után, *de Gestis Friderici Libr. I. cap. 31.* így ír a' Magyarokról: hogy azok egész nyáronn es őszonn által, meg ekkor csak sátorok alatt laktak, hajlékaik többire nádból vóltak: fából ritkann, kőből pedig alig vótt egynéhany. Ebből látni való, hogy szüksége vótt Magyar Országnek olyan Kiraly-

rályra, a' milyen III. Béla vólt, a' ki a' külső tsinosságra is vigyázott, és azt az Országban terjesztette. Ugyan azon Író ezeket is mondja: „Ad Curiam Regis sui, singuli ex „*primoribus sellam secum portantibus*, con- „*veniunt, ac de suae Reipublicae statu per- „tractare ac discutere non negligunt.*“ És eb- ből lehet már azt megérteni, a' mi *IV. Béli- ról* mondatik: hogy ő megtiltotta, hogy a' Fő Magnásokonn, Érsekekenn, és Püspökö- könn kívül, senki az ő jelenlétébenn le ne üljön; kulombenn a' *szeke megegetődik.* — *III. Béliának* sürgetésére canonizáltatott *Szent László*, *III. Coelestinus* Pápa által 1192-benn: a' midönn annak holt teste felvételvénn, kö- zönséges tiszteletre kitétetett a' Váradí Templombann, melyet maga *Sz. László* építetett.

§. 96. III. Béliának két újai maradvánn, úgymint *IMRE*, és a' már említett *And- rás*; ezek közzül a' Királyságot az elsőre hagyta. Ennek országglását mindjárt eleinte nyughatatlanná tette *András*, az öttse; ki- nek az esett nehezenn, hogy az addig vólt szokás ellen, néki Hertzegi titulus és birtok nem adódott. Nevezetesenn, Dalmátziának és Croátziának bírására vágyott. Ezen az okonn, azon a' péuzenn, melyet az atya néki a' kereszties hadta hagyott, sereget gyűjtvénn, nyilván felkólt *Imre* ellen, és az említett Tartományokra 1196-bann rá- ütött. Melyet megértvénn *Imre*, igyekezett ellene állani, de szerentsétlenül; mert *And- rás*tól megverettetett. Végre egyesség lett a' két testvérek között, és *Imre Andrásnak* Dalmátziát és Croatziát Hertzegi titulussal általengedte. De ez az egyesség tsak ha- mar felbomlott; nevezetesenn 1202-benn an- nyira ment köztök a' dolog, hogy egymás ellen

ellen táborba szállottak. *Imre* seregének nagyobb részétől elhagyattatván: majd csak nem példa nélkül való vakmerőségre vete-medett. Mert látván, hogy sokkal kisebb az ő ereje, mint sem hogy a' vele általebben lévő táborral megütközhetne: fegyverét letévén, egyedül maga, minden kísérők nélkül, az öttse táborába indult, csak egy vesszót vévén kezébe, és felszóval így fenyegetőzvén: majd meglátja ő, ki mér a' Királyhoz nyúlni? Melyen az *András* serege elbámulván és megréulvén, utat adott *Imrének*; a' ki is egyenesen az *András* sátorába ment, azt onnan kezénél fogva, katonáinak szemeláttára, kivezette, és kivitte a' táborból, és fogságra vetvén, egy *Keene* vagy *Kene* nevu Tót Országi várba záratta, a' honnan mindazáltal, 1204-dik Esztendőben, midőnn már halálához közelgetett, kihozatta, és megkoronázott fíjának *LASZLÓ*-nak, ki már ezen a' néven III-dik, Tútorává tette.

§. 97. De ámbár ezt abból a' tzeleből tselekedte *Imre*, hogy *Andrásnak* szeretetét ezen szívessége által megnyerje: mindazáltal *András* az *Imre* halála után, még azon esztendőben kimutatta, hogy ő a' Tútor-sággal meg nem elégszik, és a' Királyságra vágy. Melyet észre vévén a' kised Királynak *Lászlónak* Anyja *Constantia*: a' Koronával és fíjával együtt, az *Austriai* *Hertzeghez* *Leopoldhoz* futott. És midőnn a' kised Királyt visszakívánván *András*, vissza nem nyerhette volna: haddal igyekezett visszavenni. Minden bizonyal útközetre is ment volna a' dolog, ha 1205-ben, midőnn már a' *Leopold* és *András* tábo-

táborai egymással szemközt állának, az a' hír nem vevődött volna Bétsből, hogy *III. László* megholt.

§. 98. Így a' Magyar Országi Királyságot, melyre eddig erőszakosan törekedett, törvényes útonn érte el II. ANDRÁS, 1205-benn. De alig kezdette el az uralkodást, midőnn már a' Magyar Nemzetet magától élidegenítette: noha annak szeretetét annyival könnyebbenn megnyerhette volna, mivel a' Királyi Familiából nála több férjfi életbenn nem vólt. Ezt az idegenséget főképpenn okozta az ő felesége *Gertrud*, a' *Meraniai** Hertzeg leánya, a' ki igazgatni és uralkodni szerető Aszszony vólt. Ez, az Ország dolgaiba avatván magát, minden fobb Tisztségekre idegeneket emeltetett: nevezetesen, egyik Testvérjét *Bertholdot* Kalotsai Ersekké, azután Dalmátziai és Croátziai Bánná tette, megfosztván azon méltóságtól *Bánkot*, kire ezen hivatalról ragadt a' *Bánk Bán*, vagy a' mint elrontva írják, *Banco Bán* név; ** azután Erdélyi Vajdaságra, és utóljára Báts és Bodrog Vármegyei fő Ispányságra emelte. A' másik Testvérjének pedig *Jánosnak* adta az Esztergomi Ersekséget. Mind ezek annyira felingerlették, mind az Egyházi, mind a' Világi Rendeket, hogy már ekkor olyan igazgatás módjának felállításáról kezdtek gondolkodni, melybenn a' Királyi hatalmat mas ahoz hasonló hatalom mérsékelné és tartóztatna. Azombann, midőnn ezeket magokban forralnák a' Magyarok: történt, hogy a' Gallitziaiak és Lodomériaiak, követeket küldvén *II. András*hoz, annak masodik fíjat *Kálmánt* kérték király-
jok-

joknak. Kit midőnn 1213-hann maga *II. dik András*, sereggel vivénn bé Galliziába, ott megkoronáztatott volna: ezen távolléte a' Kiralynak alkalmatosságot adott arra, hogy a' Binar Vármegyei Főispány, kit elindulásával Palatinussá tett, *Gertrudot* a' Királynét megölte. Viszszafordulvann II. András Galliziából: az öszveeskütteket érdemek szerint megbüntetni nem merte, melyel tekintefének sokat ártott. Terézte ezen hibáját azzal is, hogy ámbár ilyen állapotjában az Országnak, az ő jelenléte elmulthatatlanúl szükséges vólt: mindazáltal kevésel azután, a' szent földre való utazásról gondolkodott. El is ment oda 1217-benn, minekutanna 1215-benn új házasságra lépett, feleségül vévén *Jolantát* (vagy *Jolét*), annak az *Antissiodorum**** Grófnak *Péternek* leányát, a' ki osztánn Constantzina-polyi Császárrá is választatott. Tudnillik tízezer lovasokat vévén maga mellé, ment Slavóniánn és Croátziánn által Dalmátziába, és Augustus 23-dikánn 1217 benn, ért *Spalatumba*. Ott a' Velentzésektől, Anconiaiaktól, és másoktól, kik a' Hadriai Tenger mellett laktak, hajókat bérelvén, hajóra ült, és ment *Cyprus* szigetébe, onnan *Accóba*, vagy más névvel *Ptolemaisba*, hol seregét a' szárazra kiszállította. Itt végire járvann, hol vagynak a' Törökök, és mit akarnak: úgy találta, hogy a' Török Szultán *Sephadinus* messze Babylon tájéka táboroz; *Coradinus* pedig annak fija közel, túl a' Jordánonn fekszik seregével. Egyesítvén tehát magát a' Cyprusi és Jéru'salemi Királyokkal, (kik a' Fővezérseget néki adtak), együtt *Coradinra* mentek; mely út-
jokat

jokat következőképen végezték: *Accóból* a' *Gennezáret* tavának Északi szélé felé indulván: túl a' *Gennezáret* taván, *Bethsaidánál* megállapodtak; de *Coradint* az ütközetre ki nem találván, megfordultak, és a' *Jordánonn* általjövén, s abbann testeiket megmosván, *Capernaumonn* által *Accóba* visszatértek. Azután az ellenségtől a' *Tábor* hegyén épített erősséget akarták elvenni. Az ostromot *II. András* erősen fogta: de a' *Jéru'sálemi Király*, nem tudni mi okból, midőn már az ellenséget nagyon megszorította: visszavonta seregét. Így a' dologból semmi se lett. Akkor *II. András*, a' *Cyprusi Királlyal* *Tripolisba* ment, hihető tanácskozás végett. Ott mérget adtak néki innya, mely miatt kitsibe múlt, hogy meg nem holt. Meggyógyulván haza indult. Ment *Antiochiába*, *Syriának Fővárosába*, onnan *Ciliciába*, és *Kis A'siának* több tartományinn által *Bithyniába*, nevezetesen *Nicaea* városába, hol *Theodorus Lascuris* uralkodott: kinek leányát *Máriát* a' maga első szülött fijának *Bélának* eljegyzette, kit nem sokára azután *Magyar Országra* is elhozott. Végre *Görög Országonn* és *Bulgáriánn* által, sok erejéket hozván magával, haza jött *Magyar Országra* 1218-bann. Mely *Napkeleti útjáról* *Jéru'sálemi Andrásnak* neveztetett.

* *Merania* vagy *Tirolisbann*.

** Ez itt birt *Bihar Varmegyében*, ide való *Fő Ispány* is volt, és hihető, onól nevezetik máig is a' *Bánki telek* *Debreczen Város* a' há-
tárann.

*** *Auxerre* in Ducatu *Burgund*.

§. 99. A' II András távollétében, igen nagy zuzavarba jött Magyar Ország; mert a' Nagyok és hatalmasok neki bátorodván, minden Törvényt megapodtak, a' szegényeket elnyomtak, a' Korona jószágait nagy részint magok közt felosztották; *Bélat*, II. Andrásnak fíját, kire vólt bízva az Ország, Attya ellen támasztották; egy szóval, az Országban minden rendet felforgattak, és azt szörnyű egyenellenségbe hozták. Ilyen állapotban találván II. András, midőnn a' szent Hadról visszajött, Magyar Országot, nem hogy a' rendnek és tsendességnek okosann való visszaállításában foglalatoskodott volna: hanem inkább gondolatlan tselekedeteivel az egész Nemzetnek új panaszokra adott alkalmatosságot. Mert, hogy a' Jéru'salemi Útra felszedett adósságait könnyebbenn kifizethetné: a' föld népére esztendőnként fizetendő adót vetett, az ezüst pénzt alább való értz nemével elegyítvén, rosszabbá tette; az értz bányákat, só aknákat, vámokat, harmintzadokat, a' Korona jószágait, és minden Királyi jövedelmeket, Muhamed Vallásann levő Kereskedőknek, (kik az Országba Perziából jöttek, es *Ismaelitáknak*, 's *Saracenusoknak* nevezettek), és 'Sidóknak adta ki árendába; kik ez által a' népet valamint elszegényítették, úgy magoknak tömentelen kintset gyűjtöttek. Midőnn utóljára, elegendő jövedelemre szert így sem tehetvén, azokat, kik távol létében a' Korona jószágokhoz nyúltak, törvénybe idéztette volna: ezek *Bélara* az ő líjára appelláltak, és nyilván kijelentették, hogy ók egyenesen ezt, és nem Andrast tartják királyjoknak,

és másnak nem is engedelmeskednek. *Béla-nál* pedig annyival bizonyosabb menedék helyet találtak az ilyen emberek, mivel ez, meg lévén a' hízelkedők által vesztegetve, a' Királyi hatalmat, melyet az Atyya távol létében viselt, fenntartani aztán is igyekezett. Így nem csak a' Köz-nép, Nemesség, és Papság; hanem a' tija is ellene támadván II. Andrásnak: midőnn látta, hogy magán különbenn nem segíhet, 1222-benn Országgyulést hirdettetett, hogy abbann, mind az ő, mind az Ország serelei meggyógyulást hírdettetett, és ebbenn az Országgyülésében, Andrásnak, Bélanak, és minden Kendekek jelenlétében hozattak azok a' nevezetes Törvények, melyekben, valamint a' Királynak, úgy az alatta valóknak is, kivált pedig a' Nemeseknek jussai meghatározottak; és a' melyek máig is a' Magyarok szabadságának legerősebb fundamentumi. És innen van az, hogy II. dik András, *Assertor Libertatis Hungaricae* nevet érdemlett,* és hogy a' Magyar Királyok, mikor megkoronáztatnak, az ő Decretumának megtartására eskettetnek meg.

Ezek közzül a' Törvények' közzül a' főbbek ezek: 1. Hogy a' Nemes embert, míg nem citáltatik, és bünéről a' Törvény előtt meg nem győzettetik, fogságra vetni nem lehet. 2. Hogy a' Papok és Nemesek portziót nem fizetnek, quartélyost nem tartanak; a' mely jószágokat nekik adtak a' Királyok, azokat örökre bírják. 3. *Art. 7.* Hogy midőnn a' Király az Orzágonn kívül akar hadakozni: a' Nemesek (Servientes) kimen-ni ne tartozzanak, hanemha a' Király költségénn. 4. *Art. 10.* Hogy, ha a' főbb em-

berek között (ex *Jobbagionibus* i. e. *Jobbak*, *Optimatibus*, vagy, *Jobb égvől* valók) valaki a' hadbann elesik, annak síja méltó jutalmat végven. 5. *Art.* 11. Hogy az idegenek az Ország megegyezése nélkül tisztségekre ne emeltessenek, birtokot nekik a' Király ne adhasson, a' melyek pedig adatnak, azokat a' Hazabéliek visszaválthassák. 6. *Art.* 31. Hogy, ha ezeket és a' több törvényeket a' Király meg nem tartja: szabad legyen az ellen akármelyik Nemesnek is kikelni; és ez, Király eránt való hűség telenségnek ne tulajdoníttassék; mely Clausulája mindazáltal, a' 31. *Art.* a' XVII-dik Század véginn, 1637-benn, a' Po'soni Dialectann, a' Királyok esküvése formájából, hogy rebelliókra ne adjon alkalmatosságot, kihagyattatott, melynek szavai így vagnak: *Quodsi vero nos, vel aliquis Successorum nostrorum, aliquo unquam tempore, huic dispositioni nostrae contraire voluerit: liberum habeant, harum auctoritate, sine nota alicujus infidelitatis, tam Episcopi, quam alii Jobbagiones, ac Nobiles Regni nostri universi, ac singuli, praesentes et futuri, resistendi, et contradicendi nobis, et successoribus nostris, in perpetuum facultatem.* Ez a' Decretum het párbann írodott le: egy adódott a' Pápanak, másik a' Királynak, harmadik az Esztergomi Káptalannak, negyedik a' Kalotsai Káptalannak, ötödik a' Palatinusnak. Ezenkívül egy a' *Hospitalébann*, mas a' *Templombann* tevődött le. (Ertetnek itteven a' Jéru'salemi Iskolály és Templom.)

* Ilyen titulusú munkat írt *Szegedi János*, mely kijött Gyorbenn. 1750.

§. 100. Ezen Decretum hozása után is mindazáltal, nem lett tsendesség az Országban. Melynek mindenben maga volt az oka II. Andras. Mert hitelt adván *Dionysiusnak* az Ország Palatinusának, és más rossz embereknek; könnyen oda hagyta magát vinni, hogy a' fiját *Bélat* úgy nézné, mint a' ki őtet ki akarná túrni a' királyságból. Innen Béla erant nem tsak idegenséget mutatott, hanem tőle a' rendelt jövedelmeinek is nagy részét elvette; sőt magát is kezdvén üldözni, Magyar Országból az Austriába való futásra kényszerítette. Ezennkívül, ámbar a' Decretumának 24 di' *Articulussá* azt ígérte vala, hogy *Comites Camerarii, Monetarii, Salinarii, et Tributarii, Nobiles Regni nostri sint*: mindazáltal elégnek tartvann a' Magyarok közzul, egy *Sámuelt* nevű embert *Camerac Comesnek* tenni: a' többi hivatalt mind környulmetélt emberekre, 'Sidókra, és Ismaelitákra, vagy Saracenusokra bízta, kik felette meggazdagodvann, utóljára szenvedhetetlenekké lettek, és mindeneket egyformán boszszúsággal illettek. E' szerint nem tsuda, ha II-dik Andrásnak, a' Decretum hozattatása után is, egész haláláig nyugta nem lehetett, és hogy 1231-benn, az említett Decretumnak újonnan való megerősítésére, és annak homályosabb articulussainak megvilágosítására kényszerítetett.* Ennyi sok zürzavaroknak szerzése és szenvedése után, megholt II-dik András 1235-benn.

* Ez a' Diploma in originali megvan Rómában a' Pápa Archivumában: melyből kiiródvann kiadódott *Budán* 1790. *In vestigiis Camittiorum.* pag. 98.

§. 101. Mihelyt II. Andrásnak a' fija BÉLA, ki már ezenn a' néven IV.-dik, a' Királyságot, (melyre még 1217-benn, mikor az Attya a' szent földre ment, megkoronáztatott, és az időtől fogva, mint *Ifjabb Király*, részt is vett az uralkodásban,) általvette: azonnal azoknak megbüntetéséhez fogott, kik az ő Attyával való meg nem egyezhetésének okai voltak, És ezeket rész szerint számkivetésbe küldötte, rész szerint javaiktól és hivataljaiktól megfosztotta, rész szerint tömlőzre vettette, vagy meg is ölettette. *Dionysiusnak* pedig a' szeméit tolatta ki. Azután, mivel látta, hogy a' Király eránt való tisztelet az Attya alatt nagyonn alászállott: annak visszaserzésén igyekezett. E' végre azt rendelte, hogy a' Király jelenlétébenn, kivévén az Érsekeket és Püspököket, senki az Ország Nagyjai közzül leülni ne mérésseljen: külömbenn széke megégetődik. Továbbá, azokat a' jószágokat, melyek nem igaz úton módonn kerültek a' Főemberek kezébe, visszavette, az Országban hátra lévő adót szorossann beszédte. Mind ezek az uralkodása első esztendejében véghezvitt tselekedetei IV. Bélának, sok ellenségeket szerettek néki; kik mindjárt 1236-bann öszveesküdvén, *Fridriket* az Austriai Hertzeget hívtak IV. Béla ellen, kit mindazáltal ő igen szerentsésenn visszavert. Mely győzedelme után, minthogy az öszveesküttekkel lágyann bánt: úgy látszott, hogy mindeneknek szeretetét megnyerte. De ez nem soká tartott. Mert midönn 1239-benn, Moldáviából, a' reájok jövő Mongolok elöl, *Kuthen* nevű Fejedelem alatt, 40 ezer

ezer, férjfiakból, aszszonyokból, és gyermekekből álló Kúnok kéredzvénn bé Magyar Országba; azoknak a' Temes, Maros, és Keres folyóvizeknek mellyékét** adta volna IV. Béla lakóhelyül, (melyből lett osztánn a' Nagy Kúnság), 's azok eránt különös hajlandóságot mutatott volna, a' midőnn őket privilegiumokkal ajándékozta meg, és a' Fejedelmeket *Kuthent*, Pestre szállította: ismét sokaknak haragját vonta magára; mely mind inkább nevedzvénn, azt a' megsiráthatatlan kárt és veszedelmet okozta, melyet az Ország 1241—43-bann, majd szinte három esztendeig szenvedett a' Mongoloktól. Leírja ezt, ebbenn a' Századbann élt *Rogierius**** nevű Kánonok: In Miserabili Carmine &c. Coll. Schwandtneri T. I. pag. 294. et sequ.

* Lásd feljebb III. Béla alatt az *Otto Frisingensis* relatióját.

** Kitészik ez Kún László vagy IV. László Királynak, IV. Béla unokájának a' Diplomájából. Lásd *Petri Horváth Comment. de Initiiis ac Majoribus Jazygum et Cumanorum*. p. 222. Hanem a' Mongolok pusztítása után öszvébb szorítottak ezek a' Kúnok. Nagy Kúnságnak azért nevezetik földjök, mivel nagyobb helyet foglaltak el, mint a' Duna és Tisza között lévők, kikről teljebb volt szó.

*** *Rogierius* Olasz Nemzet volt, *Apuliából* való, Római Cardinalis *Toletanus Jdnostól*, kinek Káplánja volt, gyakorta küldözvénn Magyar Országra: itt maradt és lett Várad Kánonok. A' Mongolok eljövetelekor az erdőkre vévénn magát, ott lappangott, éjtszaka az ellenség között visszalopódott Váradra; de nappal kénytelen volt ismét az erdőre venni magát. Várad és Csanád körül sokat bujdokolvänn, végre a' Mongolok kegyelmességét volt kény-

telen kikérni. Azoknak Vezéreinek szolgált, és mellettek katonaskodott, sokszor mezitláb is forgolódvann a' szekereik körül. Midőnn kifelé mentek Magyar Országról, egy darabig követte őket; egyszer pedig egy erdőbe tolok elszökött, és egynéhány napig tsupa gyökerekkel élt, míg nem végre majd tsak nem fethóltann Erdélybe Gyula Fejérvárra verkedett. Azután visszament Rómába Cardinalis Tolentanushoz, a' kinek commendatiojára Dalmatiában *Spaldumi* Érsekké lett, IV. Béla megegyezésével; melybenn túl a' XIII. Század közepénn meghólt.

§. 102. A' dolog rövidedenn ide megy ki:

A' Mongolok Chánja *Batu*, sok száz ezer emberrel A'siából kijövénn, minekutánna Muszka és Lengyel Országot Siléziával együtt feldúlta vóina, temérdek sereggel Magyar Országra is berontott 1241-benn. A' Király a' Nemzet előtt gyűlölségbenn lévénn, midőnn sereget igyekezett vólna gyűjteni, mellyel ezen dühös ellenségnek eleibe menjen: sokann azt vélték, hogy a' dologból semmi sints, hanem a' Királynak minden igyekezete a' Nemzet szabadsága elnyomására tzelez. Azután pedig, miikor kéntelenek vóltak hinni, hogy az ellenség benn van az Országbann: azt kiáltozták, hogy azt a' Kúnok hívták bé. És ebből az okból rohanvann a' Kúnok Fejedelmére *Kuthenre*, azt mególték. Melyenn a' Kúnok annyira megboszszankodtak, hogy mindjárú a' Mongolokhoz adták magokat, és azokat, mint kalaúzok, az Országbann fel's alá vezetvénn, velek együtt kegyetlenkedtek. Ellene állott ugyan ezeknek, ha mind későnn is, a' Király, de haszontalan: mert Borsod Vármegyébenn a' *Sajó*

vizénél megverettetvénn, keutelen vólt még az Országból is kiszaladni, és magát Dalmátziába egy *Clissa* nevü városba venni. Így az Ország minden óltalom nélkül lévén, leírhatatlan inséget szenvedett, és tsaknem pusztává lett. Mert a' lakosok rész szerint fegyver és tűz, rész szerint pedig éhség által többire elvesztek; a' kik megmaradtak, tsak az erdőkben és barlangokban maradtak meg. Talám vége is lett volna ekkor Magyar Országának, ha a' rettenetes dühösségü ellenség, egy A'siából vett hírre, 1243-bann, oda hirtelen mind egy lábíg vissza nem tért volna. Azt hallották tudnillik meg, hogy A'siában a' Nagy Chán *Octai* meghólt, és hogy annak helyét más akarja elfoglalni; a' ki nékik nem tetszett. Es így menekedett meg Magyar Ország attól az ellenségtől, melynél kegyetlenebbet soha Európa nem látott.

§. 103. Ekkor visszajóvénn Dalmátziából IV. Béla: minthogy az Országot nagy részint üresenn találta, még azután is, minekutánna az emberek az erdőkől és barlangokból kiszállingóztak: Horváth, Cseh, Morva, és Német Országból, és nevezetesen Saxoniából sok lakosokat hozott Magyar Orszagra, kikkel, hogy többé hasonló szerentsétlenség ne történjen az Országonn, várakat építetett; mivel a' Mongolok ezeknek ostromához nem tudtak.* Ekkor a' Kúnokat is rendbe szedte, Bírásokká a' Palatinust tévénn; és hogy jobban vonódjanak a' Magyarokhoz, a' lijával *Istvánnal* Kún leányt vétetett el. Ezekután annak visszanyerésénn igyekezett, a' mit *Fridrik*, az Austriai Hertzeg, a'

Mongolok pusztítása alkalmatosságával, elfoglalt Magyar Országból. Haddal mevénn tehát ellene 1246-bann, *Neustadtnál* vele megütközött. Itt *Frangepán*, egy a' Béla Vezérei között, *Fridrikkel* szembe szállván, úgy a' fejére vágott, hogy a' kard a' tarkóján nyúlt ki. Így mag nélkül halván meg *Fridrik*: *Austriának* és *Stiriának* nem vólt örököse. Austria magát *Ottocarus* alá adta, ki *Venceslausnak* a' Cseh Országi Királynak fija vólt. A' *Stiriak* pedig *István*, a' IV. Béla fíját választottak Hertzegjeknek. Innen haború lett a' Csehek és Magyarok közt. Mert *Ottocarus* Stiriát is szerette vólna. Utóljára a' Magyarok Stiriából 1259-benn ki is hajtattak: és az, *Ottocarusé* lett. Egyébaránt is igyekezett IV. Béla*** az Országot a' szörnyű inégből felségelleni: de annak, hosszas uralkodása alatt is, élébbeni virágzó állapotját vissza nem hozhatta. Halalával pedig, mely 1270 benn történt, újabb gyámoltalanságba ejtette.

* Ekkor kezdődött a' Budai vár is, nevezetesen 1267-benn.

** Ézért maradtak meg Székes Fejérvár, a' Sz. Mártoni Klastrom (in monte Pannooiae), és az Esztergomi vár.

*** IV. Bélának vólt egy *Margit* (Margaretha) nevű leánya, ki a' nyúlak szigetebenn Apátna vólt. Ennek életét valamely Dominicanus Barát a' XIII. Század végénn leírta magyarul, melyet 1770 benn kiadott Pray ilyen titulus alatt: *Sz. Margit Asszony élete*; és ez egy a' legrégibb Magyar Monumentumok között.

§. 104. V. ISTVAN, IV. Béla fíja, uralkodott 1270-tól fogva, 1272-ig. Még az Atya életében megkoronáztatott, és feleségül

gűl vett egy *Er'sebet* nevű Kún leányt. Királysága alatt semmi egyéb nevezetes dolgot nem tselekedett annál, hogy a' Cseh Királlyal *Ottocarussal* Stiria eránt hadakozott. De ebbenn is szerentsétlen volt. Mert 1271 benn nagy sereggel jővénn Magyar Országra *Ottocarus*, és Po'sont, Nagy Szombatot, Győrt, és Nyitrát elfoglalván: Julius harmadikánn kéntelen volt vele békeséget kötni, és abbann Stiriához való minden jussáról lemondani. A' következő esztendőbenn 1272-benn megholt Augustusbann. A' felesége *Er'sebet* még azután soká élt; és ennek tulajdoníthatni egy részről, hogy az V. István lija és örököse LASZLO, szerentsétlenné lett.

§. 105. Ez a' László, kit azok a' Historikusok, kik a' Magyar Országi Királyok sorából a' *Kisded Lászlót* kihagyják, III. dik LASZLONak; a' kik pedig oda számlálják, IV. LASZLONak neveznek: esmeretesebb névenn, a' Kúnokkal való társalkodásról KUN LASZLONak hívatják. Eleinte tudillik azokkal a' Kúnokkal tartván, kik az ő Annyának atyafijai voltak, és mindenekbenn, még a' külső maga viselésbenn, és ruházatbann is azoknak szokásit vévenn fel: utóljára a' Kún Aszszonyokhoz adta magát, és törvényes feleségét *Isabellát* (kit *Er'sebetnek* is mondanak) a' Sicilii Királynak *I. Károlynak* leányát megvetvén, egyedül azokkal töltötte idejét. Ebbenn elbizvann magokat a' Kúnok, kik közzül még sokann a' Pogány vallásonn voltak: nem tsak magok bé nem vették a' Keresztyén Vallást, hanem azokat is, a' kik már arra tértek volt, kezdék visszavinni a' Pogányság-

Magyarok pedig annyira vetemedtek, hogy a Magyaroknak városit, faluit, és majorjait felégették, elpusztították, leányai-
 kát elragadozták. Ezeket az akkori Római Pápa *III. Miklós* megtudván: 1279-benn egy *Filep* nevű Püspököt (Episcopum Firmanum) küldött Magyar Országra, hogy az mind a Királyt jobb útra hozná, mind az Országot jobb lábra állítaná. Ez tehát a Királyt a feleségével Isabellával öszveszerezvénn, Budánn a Magyar Országi Püspökökkel és fővebb rendű Papokkal Sinatot tartott. De IV. László ezen Sinatnak rendeléseit olyanoknak nézvénn, melyek az ő Királyi méltóságának kissebbítésére szolgálnak: a Sinatot eloszlatta, megparantsolván a Buda lakosoknak, hogy a Sinatonn lévőeknek semmi élelmekre valót ne adjanak; több Papokat a várba ne bocsátsanak; azokat is pedig, a kik ott vólnának, onnan útasítanak el. Ezt megértvénn a Pápa *III. Miklós*: 1280-bann feddődző Levelet küldöti IV. Lászlónak, a ki is magát akkor minden jóra ígérte. De régi búja életére tsak hamar ismét visszatert; a midónn osztánn az Ország Nagyjai ótet fogságra tették, és a feleségével Isabellával való együtt élésre kényszerítették, minden Kún ágyasokat elúzvénn és eltítvänn mellőle. De minthogy az alatt a Kúnok felütötték magokat: a fogságból kibocsátódott, a végre, hogy a Magyarokat a Kúnok ellen vezérlelé. Melyet meg is tselekedett, vitézül megütközvénn azokkal egy *Hód* nevű tónál, 1282-benn, és rajtok győzedelmeskedvénn. De életét azután sem jobbította meg; sőt a Kún aszszonyokkal való bujalkodásnak annyira neki adta ma-

gát, hogy már az, magokbann a' Kúnokbann is, botránkozást és boszszúságot okozott. Midőnn azért 1290-benn *Kereszszeg* mellett (melyet ma *Keresztszegnek* roszzszúl neveznek) a' Kúnok között egy sátorba nyúgodott volna: éjtszaka három fő Kúnoktól, kiknek nevei, *Arbutz*, *Turtul*, és *Kemenche* voltak, megölette, Julius 10-dik napjann.

§. 106. A' XIII. Századnak hátra lévő részét III. ANDRÁS vitte ki, a' ki *Velenzeinek* is mondatik (Andreas Venetus). Ez maga szerentsétlen volt azért, mivel az Ország tőle elpártolt, és ezenn való bánatjában holt meg. De szerentsétlenné tette az Országot is, mivel ő benne, 1300 bann, az Arpad férjfi ágonn lévő Familiájának egészenn vége szakadvánn: * sok zürzavarak következtek az Országra.

* Pesti Universitásbeli volt Professor *T. Koppi Kitroly* Ur ugyan, egy kis munkájabann, melynek titulusa ez: *Jus Electionis quondam ab Hungaris exercitatum, Historia Stirpis Arpadianae illustravit Carolus Koppi*. Vienne 1790. azt igyekezett megmutatni, hogy Árpádnak férjfi ágonn lévő maradéki még ma is vagynak Frantzia Országbann a' *Croy* familiabann, *in Gente Croviaca*. De ezt mindjart másik esztendőbenn, 1791-benn, megzafolta ugyan tsak Pesti Professor *Schwaratner* Ur, ityen titulusú munkájabann: *De Gente Croviaca, Hungariæ Regum Stirpis Arpadianae, haereditario successionis juri non adversa*. A' két munkát egybe hasonlítvann, azokból ennyi jö ki: hogy a' *Croy* Familiáról a' XV Szazad véginn valósággal azt tartottak, hogy az, a' Magyar Országi Királyoktól hozza le eredetét. Mert maga 1. Maximilian Császár, 1406-bann, a' *Croy Karoly*

nak adott Diplomájában így szól: „Nobili „Carolo (de Chymai) ex illustribus de Croy „descendentibus, ex vera, et legitima proge- „nie, seu origine Regum Hungariae.“ Ezt hitte *Justus Lipsius* is ama' XVI. Század végén él fő tudományú Író, a' mint ezt munkáiban egynéhány helyett említi. A' czimere is a' Croy Háznak hasonlít a' Magyar Ország czimeréhez. De még mind ez, a' mint *Schwardtner* Úr megmutatta, nem elég arra, hogy a' Croy Familiát Árpádtól hozzuk le. Azonba, hogy I. Maximilián a' dologhoz nem tudhatott; *Lipsius* pedig a' Croviaca familiának különös barátja volt, és így egyiknek is a' tanúbizonyosságán építeni nem lehet: azt is megmutatta *Schwardtner* Úr, a' már említett munkájában.

Jegyzés. 1. III. Andrásnak ilyen származása volt: Harmadik felesége II. Andrasnak, kit 1235-ben vett el, volt *Beatrix*, *Aldrovandinus*-nak (Marchio Esthensis) leánya. Ez várandós volt, mikor II. András megholt. Viszszatérve Olaszországba: szülte *Istvánt*, a' ki III. Andrasnak, az Árpád familiájából való legutolsó Királynak az Attya volt.

2. A' Croy familiát Árpádra így viszik: II. Andrásnak, a' mint mondják, nem két, hanem három fia volt: úgymint, a' két esmeretesenn *Belánn* és *Kálmánonn* kívül, *András*. A' két első Magyar Országban maradt. Ez a' harmadik *Velentzébe* ment, a' hol valamely gazdag *Kereskedőnek* leányát vette el, kit terhes állapotban hagyván: született tőle *Márk* nevű fia. Ez osztán Frantzia Országba szakadt, és lett a' Croy familia tor'soke.

Masképpenn így beszélük: IV. István Manuel Császárhoz folyamodván, attól nagy emberséggel fogadtatott, és az néki az unoka leányát *Mártát* adta feleségül. Jelen volt azután a' *Manuel* es *II. Geisa* között folytatott hadban: de hogy békeség lett közöttök,

tök, látván, hogy többé reménysege nem lehet a' Magyar Országi Királysághoz: külömb külömb Királyoknak Udvaraibann bujdosott, és ott hagyta *Márk* nevü kisedet fiját, vagy Belgiumbann, vagy Frantzia Országbann Utóljára Constantzinepolyba visszatért, és Manuel munkája által Kirallya lett Magyar Országonn; de minekelötte *Márk* fiját ide Magyar Ország-ra hozhatta volna: a' Királyságból kiesett. Azután hogy híre lett, hogy méreg által olettetett meg: *Márk* azonn a' helyenn maradt, a' hol az Atya hagyta vólt, és feleséget vévén, lett tör'soke a' Croy familianak.

1077. 1078. 1079. 1080. 1081. 1082. 1083. 1084. 1085.
MAGYAROK HISTORIAJA

KÜLÖMBKÜLÖMBFÉLE

HÁZAKBÓL VALÓ

KIRALYOK ALATT.

§. 107. *A' III dik vagy Velentzei András* halálával nagy egyenellenség és zavarodás jött bé Magyar Orszagra. Mert némelyek, nevezetesen *Omode Máté*, a' Dalmatziai és Horvat Országi Magnásokkal együtt, kik még éltebenn *III. Andrasnak*, attól elpartolván, Napolyi Királyti *Carolus Robertushoz* állottak, mindjárt a' *III. Andras* halála után, ezt a' *Károlyt* 12 esztendőskorabann, nagy sietseggel Magyar Ország-

ra hívánn, Esztergombann megkoronázák.* Mások ellenbenn, kik sokkal többenn voltak, a' Cseh Országi Királynak *Venczelnek* (Venceslaus) adtak hívatalt. De ez, maga helyett, a' fiját ajánlotta a' Magyaroknak, kit ezek béhozvánn az Országba, és Székes Fejérváronn megkoronázvánn, LASZLÓnak neveztek. Így már két királyjai voltak a' Magyaroknak, de tsak hamar harmadikat is választottak, tudnillik OTTOT, a' Baváriai Hertzeget. Ez azután esett, minekutánna a' Cseh Király Venczel a' fiját *Cseh Lászlót*; kinek a' Magyarok előtt kevés betsülete volt, a' Koronával, és ahoz tartozó drágaságokkal együtt Cseh Országba visszavitte.** Ottót mindazáltal ilyen feltétel alatt választották, hogy a' Koronát szerezzé vissza. Melyre Ottó örömet ráállvánn, minden késedelem nélkül Prágába ment, és az ifjú Venczeltől vagy *Cseh Lászlótól*, nem tsak a' Koronát nyerte meg, hanem azt is, hogy az maga minden Magyar Országhoz való jussáról lemondott. Ekkor *Otto* nagy örömmel Magyar Országra jött, és a' Carolus Robertus részénn lévőknek utánna való leselkedéseit szerentséseenn elkerülvénn, mihelyest Székes Fejérvárra megérkezett, és ott a' Magyaroknak a' visszaszerezett Koronát megmutatta: azonnal nagy örömmel megkoronáztatott 1305-beenn.

* Hogy III. András 1300-benn, és nem 1301-benn holt meg: lásd Práy Hist. R. H. P. I. pag. 332.

** Carolus Robertusnak ekkori megkoronáztatása törvénytelen volt; minthogy az, rendes Ország Gyűlése nélkül, és nem a' rendes Koronával, s azombann partosok által ment véghez.

*** Ez így esett: Látván a' Cseh Király Venczel, hogy a' Carolus Robertus pártja erős Magyar Országonn, és hogy az ő fijának kevés tekintete van a' Magyarok előtt: nagy számú sereget gyűjtvénn, Magyar Országra hirtelen bėjott, és Pest mellett megtelepedvénn, onnan Budára követeket küldött, hogy a' fija ő nála koronás fővel jelenjen meg. Melyet az megtszelekedvénn, mind a' fiját, mind a' Koronát Prágába vitte.

§. 108. De soká *Baváriai Ottó* sem uralkodhat. Mert midőnn 1307-benn Erdélybe ment volna, hogy az akkori Vajdának Lászlónak leányát, magának feleségül végye, az őtet, nem tudhatni mi okból vagy célból, megfogatta, a' Koronától, melyet mindig magával szokott hordozni, megfosztotta, és egyszersmind a' Királyságról való lemondásra kényszerítette. Ezen fogságából nagy nehezen szabadulván ki Ottó, akkor is szökve: hosszas és tekervényes utakonn, úgymint Muszka Országonn, Prusziánn, és Sziléziánn által, sok baj és veszedelem között verekedett haza Baváriába, a' hol még azután 4 esztendeig élt: de magát a' Magyar Orzági dolgokba nem elegyítette. A' Királyi titulust mindazáltal pezsétjénn hőtig megtartotta, melyenn a' körül való írás e' vólt: *Sigillum I. Ottonis Regis Hungariae, nepotis IV. Belae.*"

* Tudnillik az anyja IV. Bélának leánya vólt.

§. 109. Cseh Lászlónak, és Baváriai Ottónak Magyar Orzágról való eltakarodása sokat segített a' Carolus Robertus dolgánn. Könnyu is lett volna neki mindjárt ekkor, az egész Nemzet megegyezésével Királyyá lenni, ha a' Papa *V. Kelemen*,
I. Darab. N az

az ő Királlyá való lételével just nem akart volna magának szerezni Magyar Ország-hoz; azonn mesterkedvén, hogy ha a' Magyarok ezt a' Királyt az ő ajánlásából fogadják el: ennél fogva azt a' just állítsa meg, hogy a' Magyaroknak Királyt egyedül a' Pápa adhat. De a' Magyarok ezt te-lyességgel nem akarták; sőt Carólus Rober-tusiól, kibenn különbenn semmi kivetőt nem találtak, tsupán ennél fogva idegen-kedtek. A' honnan, midónn a' Pápa kove-te Cardinalis Gentilis 1308-bann, a' Rákos mezejénn tartott Országgyülésénn, Carolus Robertust, hogy mindenek lathatnák, ma-gas helyre állítván, annak Magyar vérből való származását,* és sok szép tulajdonsá-git emlegette volna: a' Magyarok annyira belészerettek, hogy kezek kinyújtásával je-lentették elfogadására való készleget. De midónn a' Cardinalis, ámbár igen mester-ségesen, olyan formát kezdett említeni, hogy ezen Királyt nékik a' Pápa adja: azonnal minden örömök haragra és nyil-ván való zúgásra változott; úgy hogy a' Cardinális, nagy munkával, és sok lízelve-gekkel, sőt említett szavának visszahúzá-sával tudta őket letsendesíteni. Utóljára is te-hát oda kellett menni a' dolognak, hogy a' Magyarok nem úgy fogadták el I. Károlyt Ki-rályjoknak, mint a' kit a' Római Pápa adott vagy ajánlott nékik: hanem mint a' kit magok önként és szabadon választottak magoknak. És akkor osztán vállalkon felemelvén, köz akarattal kijelentették, hogy őtet Ki-rályjoknak esmerik. Már tsak a' koroná-zas volt hátra. De az ekkor meg nem es-hetett. Mert a' Korona Lászlónál az Erdé-lyi

lyi Vajdánál volt. Mely is semmi módonn kézre nem kerítődhetvén: a' következő 1309-dik esztendőben, a' Rendeknek meg egyezésével, Cardinális *Gentilis*, más koronát készíttetett, mellyel Carolus Robertus, Budánn, Junius 15 dikénn meg is koronáztatott. A' rendes Korona pedig, mind addig, míg vissza nem kerülne, törvénytves erejétől megfosztatott. Mivel mindazáltal nem kevesenn találtattak olyanok, a' kik ebbenn megbotránkoztak, és I. Károlyt, éppenn ezért, koronás Fejeknek nem akarták esmerni: hogy minden kifogásnak eleje vevődjék, az Észtergomi Érsek *Tamas*, maga Erdélybe menvén, Lászlóval, sok kérések és ígéretek után, a' rendes Koronát visszaadatta, és azzal I. Károlyt, 1310-benn, Augustus 27-dik napján, Székes Fejérváron, a' szokott pompával és rendtartással megkoronázta. Így hát szinte 10 esztendei várakozása, és három ízbeli megkoronáztatása után juthatott el tökéletesen I. Károly a' Magyar Országai Királyságra, mellyel némelyektől még III-dik András alatt megbíztatódott.

* Az Anyja, Mária, IV. Lászlónak testvérje volt.

§. 110. De, a' milyen nehezen fogadták őtet el közönségesen a' Magyarok: szinte úgy szerették azután 32 esztendei uralkodása alatt. Igaz is, hogy I. Károlyt a' legnevezetesebb és leghasznosabb Uralkodói közzé lehet számlálni Magyar Orszagnak, mely csak ezekből is megtetszik:

1. Az akkori díbdab pénzenn nagyot változtatott. Mert ámbar mar I. Béla a Magyar Országai pénzekre nevezé jó tündeleséket tett, melyeket II. András is megújított,

ezzel a' Törvényvel: *Ut Denarii Hungarici ad Belae I. Denuriorum probitatem revocarentur;* sőt a' Mongolok miatt szenvedett nagy és közönséges romlás után, IV. Béla is, valamint az egész Ország állapotjának, úgy különösen a' pénznek is megjobbításánn, hasznosann munkálódott: mindazáltal, kivált IV. László alatt, a' rossz pénz igen elszaporodott Magyar Országonn: még inkább pedig a' III. András halála után bekövetkezett zürzavarokbann. Ennek tehát eleit akarván venni I. Károly, mind ezeket a' rossz pénzeket, akár külsők, nevezetesen Austriaiak, és Cseh Országok, akár hazabéliek vóltanak azok, megtiltotta; és azok helyett tiszta ezüsből újakat veretett, melyek minthogy az elébbiekniél *vastagabbak* vóltak, *Grossusnak*, (ettől a' Deák szótól *crassus*, melyet az Olasz *Grossonak* mond), szélesebb vóltokra nézve pedig *latus Grossusoknak* is neveztetek. A' rossz pénzeket immár ilyenekkel kellett felváltani a' Magyar Országi lakosoknak, az a' végre kinevezett pénzváltó helyekenn. Az arany pénzei is I. Károlynak tiszta aranyból veretettek, a' Florentziai aranyok formájára; melyeknek egyik oldalann a' Keresztelő János kepe, a' másikon pedig *lilium virg* (*flos lilii*) vólt, és ezért neveztetek *florenus auri* nevezettel."

2. Frantzia Országból (minthogy maga is attyára nézve Frantzia, nevezetesen az Andegavumi házból való vólt) béhozta Magyar Orszagra azt a' törvénykezés úját és módját, (*processus juridicus vel judicarius*), mely itt maig is megvan. I. Károly előtt, alig lehet már ma hinni, mely tsudá-

latos és iszonyú volt a' kétséges dolgokban az igazság kikeresésének módja. Mert ha az egymással perlekedő emberek dolgát, a' Bírak el nem tudták igazítani; tüzes vasnak hordozása által való próbához (*Judicium vel Examen ferri candentis*) nyúltak.** Nagy dítséretére szolgál tehát I Károlynak, hogy ő mint pallérozott ember, ezt az ostoba szokást eltörlötte, és a' helyett rendes Törvényűt szabott. Ugyan ezen tselekedete által véget vetett a' forró vízzel tétetni szokott próbának is, (*probatio ferventis aquae*), nem külömbenn annak az esküvésnek vagy hit letételnek is, mely a' Váradai Káptalan előtt, a' Sz. László Király koporsója felett szokott véghez menni. (*Sacramentum Jurisjurandi super sepulchrum S. Regis Ladislai.*)

* Decret. Andr. II, cap. 23.

** Ezeknek régi betsi szinte az újabb időkig, alkalmasint megmaradt: de a' formájok változott. Mert már I. Lajos, a' Keresztelő János képe helyébe, az aranyokra, a' Sz. László képét uttette; a' lilium virág helyébe pedig a' maga Királyi czimerét. Mivel pedig az I. Károly *latus grossusaira* idővel a' Szűz Mária képe verettetett, ezek új nevezettel *Marianusoknak*, *Mariatusoknak*, és Magyarúl *Márjásoknak* neveztettek. Már minthogy egy *arany forint 15 széles garast*, egy széles garas pedig hat Denariust tett: látni való, hogy az I. Károly *latus grossussa* a' mai Márjásbhoz; mint szinte *denarius*a a' mi garasunkhoz, betsire nézve, igen közelített.

*** Ezt a' próbát mindazáltal nem mindenütt, hanem isupán csak a' Püspökök lakó helyein, kiváltképpenn pedig Váradon, és a' nagyobb Praepostságokban, mint a' Po'zoniában és Nyitraiban lehetett véghez vinni:

még pedig ily móddal: Minekutánna a' vádoltatott személy három napot könyörgéssel és böjteléssel töltötte el: a' Pap szent ruháiba felöltözvén, de a' papi süveget fel nem tévén, az óltár előtt levő megszenteltetett vasat fogóval felvette, és bizonyos éneknek éneklése között a' megszenteltetett tűzből vitte. Ottann a' vasat szent vízzel meghintvén, a' tűzbe vetette, mely vas míg ott megtűzesegett, az alatt a' Pap Misset tartott, és maga Sacramentommal élvén, a' vádoltatott embert is, az azzal való élésre meghívta, ugy mindazonáltal, hogy azt előre megeskette, hogy, ha bűnös, a' Sacramentommal nem él. Melynek vége lévén, a' vádoltatott ember kérdőre vonattatott, ily formánn: *Frater! es justus ab hoc crimine, de quo accusaris?* akkor az felelt: *Justus sum;* es ismét: *es mundus?* uelyre így felelt: *mundus sum.* Ekkor, ezeknek a' szókának elmondása között: „*Per illud corpus Domini Jesu Christi, quod hodie sumsi, non confidens in ullum maleficio, nec in virtutibus herbarum, accipio hoc ferrum:*“ a' tűzes vasat megfogta, és kilentz lábnyi messzesesegre vitte. Hogy pedig minden tsalas elharittatnék, három nappal az előtt, a' vádoltatott ember kezét ruhával bétékergettek, és hogy a' ruha le ne vétetődhetnék, azt lepetsetelték. Hogyha már a' vádoltatott ember kezét a' tűzes vas meg nem égette, ártatlannak: ha pedig megégette, bűnösnek ítéltetett. Ennek az irtóztató próbának gyakorlásáról van egy régi könyv, ez alatt a' titulus alatt: *Ritus explorandus veritatis, per judicium ferri candentis;* mely a' Varadi Cathedrale Templomnak segrestyében találtatvann, Kolo'svaronn 1550-benn kiadattatott. De a' melynek exemplárjai úgy megritkúltak, hogy már a' XVIII. Száznak elejenn egész Erdély és Magyar Országona tsak kettő találtatott. Melyekből azt Bél Mátyás, 1740 benn újra kiadta, és azon Munkájához töldotta, melyet így nevez: *Apparatus*

ad Historiam Hungariae. Ezen Váradi Proto-
collumbann előszámlálódna azok, kikenn 21
esztendőök alatt, úgymint 1214-től fogva 1235-
ig, ezen próbát elkövették. De más végre is
lehet annak hasznát venni. Mert helységek
's városok nevei fordúlva benne elő, lehet
látni, hogy némely mai városok és helysé-
gek már a' XIII. Század eleinn megvóltak.
Ilyenek p. o. Debreczen, mely *Debrecczunak*,
Szoboszló, mely *Zobozlounak*, Nadudvar,
mely *Nádudvournak*, Poroszló, mely *Boroz-
lounak*, Bagos, mely *Bogusnak*, Tepe, mely
Tepának, Vantsod, mely *Váuntsudnak*, Szeg-
halom, mely *Zigholmnak*, Arad, mely *Orod-
nak*, Sz. Miklós, mely *Sen Miklousnak*,
Széplak, mely *Zeplocnak*, Homrok, mely *Hu-
muroknak*, Sarkad, mely *Surkudnak*, Kakat,
mely *Kokotnak*, Poklos Telek, mely *Puklus
Teluknak*, Bélitek, mely *Beltuknak*, Polgár,
mely *Pulgárnak*, Szőlős, mely *Zolosnak*, Lök,
mely *Loknak*, Patak, mely *Potólnak* íratik.
Ezennkívül a' melyeknek neve akkor is szint
úgy mint ma, vagy legalább igen tsekély vál-
tozással íródott, ezek: *Kaba*, *Ludán*, *Sáp*,
Torda, *Túr*, *Vásárhely*, *Gyoma*, *Hódos*, *Har-
sány*, *Kereki*, *Ugra*, *Sóka*, *Zadán*, *Gyán*,
Fegyvernek, *Jenő*, *Apáti*, *Haláp*, *Kbes*,
Miskócz, *Ipp*, *Meggyes*, 's a' t. Különösen
a' régi Magyar írás módját láthatni ezekbenn:
Zounak, melyenn Szólnok, *Gisuru*, melyenn
Győr, *Zobolch*, melyenn Szabolts, *Chundd*,
melyenn Csanád, *Zotmár*, melyenn Szatmár,
és *Urisu*, melyenn Ors értődik. Mind ezek
a' helyek, az említett *Ritus explorandae ve-
ritatis* nevű könyvbenn fordulnak elő: a' mi-
dönn abbann az íratik, hogy Váradonn, szin-
te 600 esztendőökkel ez előtt, ezekről a' he-
lyekről való emberek tettek vagy tétettek pró-
bát a' tüzes vasnak hordozása által. A' hon-
nan kitetszik, mely nagy divatjábann vólt
még a' XIII. Század elejenn ez a' babona
Magyar Országonn.

§. 111. Ezek mellett az sem vólt minden haszon nélkül való tselekedete I. Károlynak, hogy ő a' mi az előtt szokásbann nem vólt, Magyar Országonn a' Nemes Familiáknak bizonyos czímereket (*armorum insignia*) adott. Mert ámbár azok nagokbann gondoltatvánn, tsekélységeknek látszhatnak: vólt mindazáltal az a' hasznok, hogy a' Magyarok, egyik agaval a' szép mesterségeknek, tudnillik a' festéssel, megismerkedtek, és azt betsülni kezdték. E' szerint a' Magyar Orzági Heraldica, vagy czímerekről való tudomány I. Károlyonn kezdődik; és hogy már ó alatta a' festés mestersége kezdett Magyar Országonn virágozni, megtetszik abból a' Bétsi Bibliothécábann lévő Pergamenre írott exemplumból a' Kéza Simon Krónikájának, mely ez alatt a' Király alatt igen tsinosann, és gyönyörűséges festésekkel megékesítve készült.

Mind ezen hasznai mellett az I. Karoly uralkodásának, nem lehet elhalgatni, hogy neki hibás tselekedetei is vóltak. Mert, minekutánna *Trentsini Máté*,* a' kitől legtöbbet tartott, 1319-benn meghólt: senkire semmit nem hajtvánn, 23 esztendeig Országgyűlését nem tartott. Érezték ezt a' Magyarok, kivált a' Nemesség és Papság, kiknek jussaival külömbenn is keveset gondolt: de szóllani nem mertek. Hanem 1338 bann Levelek által a' Római Papához XII. Benedekhez folyamodván, azt kérték, hogy intse meg I. Karolyt, úgy mindazáltal, hogy az meg ne haragudjon, és rajtok boszszút ne alljon. Meg is tselekedte ezt a' Pápa, kérő, de egyszersmind tsinosann dorgáló levele által. Melynek, úgy látszik, engedett

dett I. Károly, a' mennyibenn a' Nemes-séggel és Papsággal jobbaun bánt, de a' mi fő dolog vólt, az Ország gyűlésével az utánn is felhagyott.

* Ez a' Trentsini Máté Cseh László alatt Pala-tinussá tevődött vólt; ki midönn Cseh Ország-ba visszatért, a' több Mágnásoknál gazda-gabb lévén, és felső Magyar Orzágnak Kassától fogva Komáromig fekvő részét bir-vann, sem *Ottónak* sem *I. Károlynak* részere nem állott: hanem maga kivánt a' maga jó-szagaibann, Fejedelmi méltóságann, függés nélkül élni. Így elbizyánn magát, a' Vág vi-ze mind két partjánn, és a' Nyitrai Puspök-ségnek egyik részébenn nagy pusztítást tévénn, már Esztergom alá igyekezett: a' midönn I. Károly ellene indulvánn, és *Ruzgon* nevű Falunál 1312-benn meggyőzvén, és jószágá-nak nagy részétől megfosztvánn: engedelmességre terítette. Ennek a' hatalmas embernek birtoka ma *Mátyus* földének hivattatik; de nem a' *Mátyás* névtől; mert nem *Trentsini Mátyás* vólt, hanem Trentsini Máté, *Matthaeus Trentsiniensis*; a' *Mátyus* tehát a' Deák Matthaeusból lett.

§. 112. Hibás tselekedete vólt I. Károly-nak továbbá az is, hogy a' Havasalföldi Vajda *Bazarád* ellen, minden igaz ok nél-kül, és felette gondolatlanul, tsupánn tsak az Erdélyi Vajdának *Szétis Tamásnak*, és *Dienes* nevű Grófnak izgatására hadat in-dított. Ezek közzül az első azonn igyeke-zett, hogy Erdéllyel együtt Havasalföldé-nek is Vajdája lehessen. A' másik pedig a' *Szörényi* Bánságra vágyott, melyet ekkor Bazarád viselt. Kettenn tehát elárúlvánn Bazarádot, mint pártos embert: annak I. Ká-roly végire sem járvánn, igaz-é a' vád vagy

sem? mindjárt ellene indult 1330-bann. Melyet megértvénn Bazarád, 7000 font ezüst ajándékkal követeket küldött I. Károlyhoz, kérvénn ötet, hogy tegyen le szándékáról, sőt a' fiját is kezesül ígervénn. De I. Károly mind ezekre nem hajtvánn, Havasalföldre ütött. Azombann Bazarád a' Király útjaból minden ott találtatható eleséget eltakarított: úgy hogy minekutánna már jól előnyomult, kéntelen vólt seregével visszatérni. *Bazarád* elfoglalvánn a' hegy tetóket, melyek közt Károly visszafelé jött, részszerint kövekkel, részszerint nyilakkal, iszonyú kárt tett a' Magyarok seregében; sőt maga is Károly közkatona ruhat vévénn magára, nehezenn menekedhetett meg. Ugyan akkor tóle egész Havasalfölde elszakadt, mint szinte már az előtt Dalmatzia is, mely pedig eleinte leginkább igyekezett azon, hogy ő Magyar Országi Királyá lehessen.

§. 113. Erótelenségnek tartatik I. Károlybann az a' kegyetlenség is, mellyel a' *Száh* vagy *Zaah Felicián* gyilkos szándékát,* annak Familiájabann meghüntette; de a' mely ha hiba is, nem egyedül magara, hanem az Ország fő Rendjeire is hátul.**

* A' dolog így esett: Midönn 1330-bann a' Király, *Er'sebet* feleségével és gyermekeivel együtt, Visegrádbann ebédnél ult vólna: Száh Felicián kivont legyverrel a' Királynénak ment, és hozzá vágott. De a' Király hirtelen közbe vetvénn magát, a' gyilkos tsák a' negy jobb újjait vághatta el a' Királynénak, magának pedig a' Királynak a' jobb kezénn ejtett sebet, de a' mely nem vólt veszedelmes. Azután gyermekeinek esett, de azokat Gondviselőik megmentettek. Azombann a' lármara ott teremvénn a' Strá'sak, Száh Felicianonn

erőt vettek, és felkontzolták. Ennek a' Száh Felician dubossége okának, némelyek az ő megbomlott elnéjét mondják, mások pedig ezt beszéllik: a' Királyné szobaleányai között volt Száh Feliciánnak Klara nevű szép leánya; kibe a' királyné testvérje *Kazimir*, midőnn Lengyel Országból, a' Királyné látogatására Visegrádba jövénn, egy darabig ott mulatott volna, belé szeretett, és azt a' Királynénak ki is jelentette, a' ki neki módot szolgáltatott abbann, hogy buja indulatjának, ha mind erőszakkal is eleget tehessen. Ezt midőnn a' leány az atyának megpanaszolta; az annyira felindúlt, hogy a' Királynénn fegyverrel akart bosszút állani. Mások ismét ezt az okát adják, hogy *Száh Felician* a' Trentsini Maté követői között való lévén, azzal együtt, azokat a' Királyi jószágokat, melyeket nagának elfoglalt volt, visszaadni kényszerített, és ezenn való bosszúsága vitte volna őtet az említett gonoszlagra. Már akár melyik ok álljon meg, a' büntetés, mely ezen gonosz tselekedetet követte, igen kemény volt. Mert Feliciánnak egész familiája, és minden valaki csak Száh nevet viselt, megölettetett. Klarának pedig orra, ajkai, és kezének ujjai, a' hüvelykén kívül, elvágattattak, az utánn löhatonn a' szomszed városokban addig bordoztatott, míg meg nem holt. Száh Feliciánnak egyik fíját egy húséges szolgálja, elszoktetés által kívánván a' haláltól megmenteni, midőnn mind a' kettőt utólérték volna, ló farkonn hirtzoltatták, s úgy öltek meg, holt testek pedig az ebeknek vettetatt.

*^o Hogy ez a' kegyetlen büntetés az Ország Fő Rendeinek megegyezésével esett: megtetszik magának I. Károlynak leveléből, melyet kiadott Bél Mátyás in *Notitia Hungariae Tom. II. ad ann. 1330.*

§. 114. *Er'sebet* Királyné* utánn, ki a' Lengyel Királynak *Uladislaus Locticusnak* lea-

leánya volt, just szerzett I. Károly az ő maradékinak a' Lengyel Országi Koronához; mely így esett: *Uladislaus Locticus*nak 1333-bann halála törtévénn, a' Lengyel Rendeek meg nem tudtak egyezni, kit válaszsának Királyjoknak, némelyek *János*hoz a' Cseh Országi Királyhoz, mások pedig *Casimir*hoz, az *Uladislaus Locticus* fíjához, és az *Er'sebet* testvérjéhez ragaszkodvann. Utóljára I. Károly mintegy ítélő bírónak választatvann: mind a' Cseh Országi Király *János*, a' fíjával *Károly*al** együtt, mind *Kazimir*, *Visegrádra* jöttek; a' hol őket I. Károly szépen megegyeztette, a' Lengyel Királyság *Kazimir*nak engedődvénn. Ezen jótéteményét I. Károly azzal hálálta meg *Kazimir*, hogy neki gyermekei nem lévén, 1339-benn reávette a' Lengyel Rendeeket, hogy az ő successorává, még előre I. Károlyt, és annak fíját válaszsák. Melyet be is telyesítettek a' Lengyelek, de nem magábann I. Károlybann; mert ez *Kazimir* előtt holt meg 1342-dikbenn, és temetésénn maga *Kazimir* is jelen volt; hanem a' fíjábann *Lajos*bann, a' ki ötöt az uralkodásbann követte.

* *Er'sebet*, a' férje halála után még soká élt, es a' fíja I. *Lajos* előtt csak két esztendővel holt meg, 1380-bann. Lásd *Præy Annal. Reg. Hung. ad h. a.* Az úgy mondatott *Magyar Királyné víze* (*Aqua Reginae Hungariae*) róla vette nevét; melyről b. e. Dr. *Veszprémi István Úr*, 1705-benn kiadott *Elmélkedesi között*, a' II-dikbann így szoll: „Ez a' víz „annyira elhíresedett, hogy sokann azt *Puccinacéának*, azaz, minden nyavalya ellen való orvosságnak tartották. *Er'sebet Királyné* „ezzel elvonta, *Cromerus* es *Timon* tanúbí- „zony-

„zonsága szeriut, még nyóltzvan esztendős
 „korábann is, a' nyájas inúltságokbann,
 „mu'sika szó alatt, szapora ugrós Lengyel
 „lántzot vígann járt.“ Hogy mindazáltal ezen
 orvosló vizhez úgy jutott volna, a' mint
 mondják, nem lihetni.

* * Ez, idővel *IV. Károly* név alatt, Német Országi Császárrá lett.

§. 115. I. LAJOS 17 esztendős korábann ült Attya székibe, és az Országot 40 esztendeig, úgymint 1342-től fogva 1382-ig igazgatta, nagy hasznára és ditsóságére a' Magyar Nemzetnek: a' honnan közönségesenn NAGY LAJOS-nak szokott neveztetni. Ebbenn a' Magyar vitézlég, az Olasz pallérozódással együtt lévén, szinte olyan bámúlásra méltó vólt a' hadak folytatásábann, mint békesség idejénn, a' Polgári és Tudománybeli dolgok elrendelésébenn. Birodalma a' Viszló (*Vistula*) folyóvizének, a' Balticum tengerbe való szakadásától, a' Fekete tengerig: ettől ismét a' Hádriai tengernek partjáig terjedt; mely három tengerek között lakó, és nyelvekre, erkölsökre, szokásokra, vallásokra, 's pallérozódásokra nézve egymástól egészen különböző Nemzeteknek szeretetét úgy megnyerte, hogy azok ő ellene, sok hadakozásai között is, nem zúgolódtak. Ez által Magyar Ország-nak egész Európa előtt tekintetet szerzett, és azt olyan ditsóságre 's hatalomra emelte, melynél nagyobbbal soha sem bírt.

§. 116. Uralkodásának kezdetébenn első gondja a' vólt, hogy Havasalföldét, mely az Attya alatt szakadt el Magyar Országtól, visszaszerezze. És ez hamar is meglett, még pedig minden hadakozás nélkül.

kül. Mert midőnn az Erdély Országi Szászok, kétség kívül abba való biztokbann, hogy a' Király ifjú és tapasztalatlan vólt, a' szokott adót nem akarták volna megfizetni: hirtelen rajtok menvénn, és minden városaikat elfoglalván, mind őket engedelmességre hajtotta, mind pedig Bazarádot a' Havas Alföldi Fejedelmet úgy megrettentette, hogy ez sok Fő embereitől kísértetve, maga Erdélybe ment; és a' Lajos lábához borulván, magát a' szokott esztendei adónak megfizetésére kötelezte. — Azután Dalmáziának visszanyerésénn igyekezett. De már ebbenn nem vólt olyan szerentsés. Mert a' Velentzések, kiknek ekkor nagy erejek vólt, mindent elköveltek, hogy Dalmáziát megtarthassák; nem annyira magáért Dalmáziáért, mint azért, hogy magok maradhassanak meg. Ugyanis, a' Lajos Testvér öttse *András*, a' Nápolyi Király unokáját *Johannát* vévénn el feleségul, mindenektől úgy néződött, mint a' ki bizonyossann Nápolyi Király fog lenni. Innen így gondolkodtak a' Velentzések; hogy, ha Dalmátzia Lajosé leszsz, úgy ók két testvér Királyok birtoki közzé szorúlnak; a' kik osztánn a' Hádriai tengerenn való kereskedéseket, melybenn állott fő erejek, megakadályoztathatják, és őket egészen elerőteleníthetik. Mindent elkövettek tehát, hogy Dalmáziát megtarthassak: és semmi költségnek nem kedvezvénn, a' Hádriai tengerenn hajós sereget, a' Dalmáziái fő városokban pedig számos katonáságot tartottak; sőt 1345-benn *Jadra* városat is, mely a' Magyarokhoz szítván, maga egyedul nem botsatotta bé a' Velentzei katonákat,

kat, elfoglalták: melybe magába lehetett volna még reménysége Lajosnak. Így szándékaról le kellett Lajosnak tenni, minthogy hajós sereg nélkül a' dolgot jól nem is folytathatta volna: azombann kevéssel azután Nápolybann oly szörnyű dolog történt, mely néki elég foglalatosságot adott.

* Práy ezt az okát adja: hogy, valamint az Attya I. Károly, úgy maga I. Lajos is azokat a' Donatiokat, melyeket III. András minden kéméllés nélkül osztogatott, eltörölte.

§. 117. Róbert, Nápolyi Király, Károly nevű fijától való unokájára, *Johannára*, és annak férjére *Andrásra* nézve, kevéssel halála előtt, 1343 bann, ilyen Testamentomot tett: hogy az igazgatás *Johannára* szálljon; *András* pedig, ki még ekkor csak 16 esztendő volt, akkor végyen részt abbann, mikor a' 22 dik esztendőt eléri. Ettől az időtől fogva Johanna, ki felette buja, és uralkodni szerető asszony volt, semmit nem adott a' férjénn; ezen kívül úgy intézte a' dolgot, hogy az ő testvérije *Mária*, kit a' Lajos második testvér öltse *István* jegyzett el, a' *Dyrrachiumi Hertzeg Károly* felesége légyen; egyszersmind a' Papanal *VII. Kelemennél* azt is kidolgozta, hogy ha néki gyermekei nem maradnának, a' Nápolyi Kiralyság erre a' *Máriára* szálljon, hogy így attól a' Lajos familiája egészen elessek. Mind ezeket csak távolról kellett nézni Lajosnak, mivel hajós serege nem lévén, az ötsének segítségével nem mehetett. Az özvegy kiralyné mindazáltal, *Er'sebet*, nem állhatta meg, hogy meg a' on esztendőbenn, úgymint 1343-bann, Nápolyba ne menjen.

Ki is igen okos aszszony lévén, mihelyt oda érkezett, mindjárt észre vette, hogy az ő fíjának Andrásnak dolgánn külömbenn segíteni nem lehet, ha tsak azt a' Pápa, a' Róbert testamentoma alól fel nem óldozza, hogy így mindjárt részesülhessen az uralkodásbann. Azért is némely Magyar Fő embereket követségbe küldött *VI. Kelemenhez*, ki ekkor Aveniobann lakott; maga pedig Magyar Országra visszajött 1344 benn. Nevezetes dolog, hogy ekkor Er'sebet vissza akarta hozni Andrást, nem látván bátorságosnak annak Nápolybann való maradását: hanem Johanna tsalárd nyájaskodásával arra vette, hogy tsak ugyan ott hagyta. Azombann a' követek megérkezvén Avenióba, látták, hogy a' Pápa egészen a' Johanna részénn van. Azért, ámbár e' felől semmi parantsolatjok nem vólt, nagy summa pénzt ígértek a' Pápanak, tsak hogy kívánságokat telyesítse. Ekkor a' Pápa megesketvén őket arra, hogy az ígért summát elküldik, megengedte, hogy András 1345-benn, Septembernek 6-dik napján Nápolyi Királya koronáztassék. Ezeu nem reménylett engedelme a' Pápanak *Johannát* nagy félelemben hozta. Azért egyet értvén *Károly*val a' *Dyrrachiumi Hertzeggel*, a' koronázás napját elhalasztotta. Ezt András nehezenn szenvedte, és bőszzúságábann ilyen forma szót ejtett, hogy ő tsak koronáztatása napját várja, és akkor azokat, kik az ő Királya való létit késleltetik, megbünteti. Innen *Johanna* és annak követői, alkalmatosságot vévén: Andrást minél hamarább elveszteni igyekeztek. Mely tsak hamar meg is lett, ilyetén módon:

Andras,

András, Septembernek 18-dikánn, *Aversa* nevű városbann, mely Nápolyhoz nem meszsziire van, Johannának és sok Udvari embereknek jelenlétébenn, vadászással mülatta magát; estve a' várba tért; és minekutánna, vatsorálvänn, lefeküdt 's elaludt volna, éjféltájbann a' Johanna által megfogadott gyilkosok, kik a' mellette lévő szobábann lappangottak, őtet Johanna mellől felköltötték, és valami szín alatt a' magok szobájába hívták. Ott rárohanvänn, és sok küszködések után rajta erőt vévänn, mivel kiáltásira sem Johanna, sem senki az egész udvarbann, még tsak meg sem mozdult: azzal a' selyem kötéllal, melyet maga Johanna készített előre, megfojtották, és az ablakon kivetették. Reggel, ezen dolognak híre mindenfelé elterjedvänn: Johanna legkissebb jelét sem adta szomorúságának; hanem inkább, a' holt testel semmit nem gondolvänn, egyenesenn *Nápolyba* ment, és a' helyett, hogy a' gyilkosok kikeresése után járt volna, abbann munkálódott, hogy a' maga latrához *Tarentum* Lajoshoz mehessen férjhez. Ez a' Pápa engedelmével meg is lett. Mely maga viselése eléggé elárulta Johannát: a' honnan midönn magát levél által Lajos előtt mentette volna, ez rövidedenn és igen fontosann így felelt néki: „*Impudica vita, quum jam pridem duxisti, occupatum regnum, neglecta vindicta, vir alter susceptus, et excusatio subsequens necis viri tui; probant noxiam te prorsus fuisse: proinde Deum immortalem, scelerum vindicem superesse memineris. Vale.*”

* *Quadragesima quatuor Marcarum millia.*

§. 118. De ezzel Lajos meg nem elégedett: hanem nagy sereget gyűjtvénn, Olasz Országba indúlt, hogy testvér öttének halálát megboszszerűlja; és mivel a' Venetizések miatt, kikkel ellenkezésbenn vólt, a' Hádriai Tengerenn nem mehetett; Német Országonn, nevezetesenn Carinthiánn által, szárazonn ment hé Olasz Országba, az 1447 dik esztendő végénn. Útjábann senki ellent nem állvänn, másik esztendőbenn, Januarius 17-dikénn már *Aversábann* vólt: hol az Andegavumi Házból való rokoni, kik között vólt a' *Dyrrachiumi Hertzeg Károly*, néki látogatására mentek. Ezeket nagy emberséggel fogadta: de az alatt a' feltétel alatt, ha az ő testvér öttse megölettetésbenn részesek nem vóltak. Még eddig a' boszszúállásnak semmi példáját nem advänn: vatsora felett a' *Dyrrachiumi Hertzegtől* kezdte tudakozni: melyik vólna az az ablak, melyenn *András* az ő öttse kivette-tett? A' Hertzeg tagadvänn hogy tudná, Lajos tulajdon levele által táfoolta meg. Ekkor szemére hányvänn mind azt, hogy *Máriát* az ő testvér öttének *Istvánnak* kezéről elütötte; mind azt, hogy az *András* megkoronáztatásának elhalasztásbann részes vólt, mely ha idejébenn megesett vólna, *András* elne; azzal is vádolvänn, hogy a' gyilkosságbann néki is kellett tudni valamit: mindjart akkor az asztaltól elvitette, fogságra tétette, más nap pedig fejét vétette. Lajosnak ezen tselekedete hibásnak tartatik: mivel a' Hertzeg mentségét meg sem hallgatta, tűzbe jövénn annak a' szomorú helynek látására, a' hol az ő testvérjének erőszakos halála történt; és a'

Nápolyi Érsek szavának, a' ki a' Hertzeget hamissann vádolta el, minden próba és megvi'sgálás nélkül hitelt advánn. Bizonyos dolog pedig, hogy Dyrrachiumi Károly, mihelyt megtudta az András megölettetését: a' gyilkosoknak utánna járatott, és Johannára semmit sem hajtván, azokat meg is büntettette.

§. 119. Ezekutánn Lajos, fekete zászlót vitetvénn maga előtt, Nápolyba indúlt, a' honnan már jóval az előtt *Johanna* elszökött, és a' Pápához Avenioba ment. Bémenvénn minden ellentállás nélkül a' városba: ott két hónapig múlatott; mely idő alatt az Ország Rendeit, a' kiseded Királynak *Carolus Posthumusnak** huségére megeskette. Azombann Pestvérje gyilkosi utánn járatván, sokakat, a' kiknek tudtával esett a' dolog, megöletett; a' Királyi házhoz tartozó *Dyrrachiumi* és *Tarentumi* Hertzeget pedig (nem értvénn ide a' *Tarentumi Lajost*, a' ki *Johannával* előre elment) fogva Magyar Országra, nevezetesen Visegrádba küldötte. Azutánn az Erdélyi Vajdat, *Latzkfi* vagy *Latzkovits Istvánt* számos katonasággal Nápolybann hagyván, maga Apuliába ment, és ott *Barletibann*, alattombann hajóra ülvénn, a' Hádriai tengerenn Dalmáziába, nevezetesen *Uranába*,** onnan pedig Budára jött 1348-bann.

* Ezt a' *Kiseded Károlyt* *Johanna* a' férjének Andrásnak megölettetése utánn nem sókarszulte, elszökövén pedig, Nápolybann hagyta. Lajos Nápolyi örökossé tevén azt, hogy rajta valami veszedelem ne essék: Magyar Országra *Er'sebethez* küldötte; de ott esztendő múlva meghött.

** *Uranát* I. Lajos, eltörölvénn a' Templáriusok Szerzetét, a' Hospitaláriusoknak adta, kik között ott Priort is tett. Lásd Pray Dissert. de Prioratu Auranae.

§. 120. Alig távozott el Lajos Olasz Országból, a' midőnn már a' Nápolyiak, a' Johanna pártjára állottak. Ennek oka volt részszerint az ott hagyott Erdélyi Vajdának keménysége, részszerint Károlynak, a' Dyrrachiumi Hertzegnek, minden meghallgatás és törvény nélkül lett megölettetése: kinek pedig Nápolybann a' legfőbb emberek között sok baráti voltak. Mind ezek, mind mások, ezért a' tselekedetért úgy nézték Lajost, mint Tyrannust, és nem hitethették el magokkal, hogy olyan Király alatt, a' ki előtt a' Dyrrachiumi Hertzeg megölettetése kitsiny dolognak látszott, nékik bátorságbann lehetne élni. A' Nápolyiaknak ilyen gondolkozása értésére esvénn az Avenióbann mulató *Johannának*: a' férjével *Tarentumi Lajossal* együtt hirtelen visszament Olasz Országba, a' hol a' néptől két kézzel fogadtatott. Az Erdélyi Vajda egy darabig ugyan derekasann óltalmazta magát, a' Johanna részénn lévők ellen, kiknek Vezére Tarentumi Lajos volt: de utóljára úgy megszorútt, hogy haza jövetelről kellett néki gondolkózni. Melynek hallására Lajos Király a' Velentzésekkel nyóltz esztendei békességet kötvénn. a' sok Fő Nemesekenn kívül,* 10 ezer lovasokkal, és 4 ezer Német gyalogokkal, Dalmátziánn által, hirtelen Olasz Országbann termett, 1350-benn. Melyénn a' városok megrémülvénn; többnyire kinyitott kapukkal vartak ötet: de midonn Nápoly alá ment volna,

azt bezárva találta. Azért annak ostromához fogott. De minthogy az ostrom sokkal tovább tartott, mint gondolta volna; azomban a' Pápa, mint közbenjáró, őtet békességre kérte, 's egyszersmind azt ígérte, hogy az András gyilkosinak szorosann utánnok járat, és azokat megbüntetteti: ráállott a' Pápa kérésére, és az egész dolgot lelkesméretire bizván, csak azt kívánta, hogy ha *Johanna* bűnösnek találtatik, úgy Nápoly Országá legyen övé; ha pedig azt ártatlannak ítéli, mind azt, valamit Olasz Országban elfoglalt, visszaadja; és csak azt kívánja, hogy a' hadra tett költségeinek néminémű megfordítására, Johanna, három százezer aranyat fizessen. A' dolog kimenetele a' lett, hogy a' Pápa Johannát ártatlannak ítélte. Így Lajos lemondott Nápoly Országáról, nem csak, hanem a' három százezer aranyat is elengedte.

* Azok a' főebb Magyarok, a' kik ekkor I. Lajost Olasz Országba mentek, ezek voltak: Palatinus *Gueti Miklós*, ennek testverje *Gileti János*, és a' fiai *János* és *Domokos*; ezekenn kívül: *Lolkös* (Leukes) *Miklós*, és *Bertalan* testvérek; *Bebek István* és *György*, *Szetsi Miklós*, *Lutzki András*, *Kani'sai Lőrincz* és mások.

§. 121. E' szerint ámbár Lajosnak sok fáradtsága, és sok költsége porba esett: mindazáltal nem volt az minden haszon nélkül való, Magyar Országra nézve. Mert sok Nemes ifjak menvénn ezzel az alkalmatossággal ő véle együtt Olasz Országba: ott a' hadakozás mesterségét jobban megtanúlták, mint másutt tanulhatták volna. Kzenkívül látvann ott a' szép épületeket,

mesterembereknek míveit, tsinos kerteket, és szőlő hegyeket: ezekbe úgy belészerettek, hogy haza jövénn, hasonló munkákat igyekeztek tételni. A' honnan Lajos alatt esett az, hogy a' Tokaji hegy, szőlővel, nevezetesen *Formianumival* (melyből lett a' *Furmin* név) béültetődött; Buda is ő alatta kezdett tsinosabbann épülni.

§. 122. Vége lévén a' Nápolyi hadnak, azoknak a' tartományoknak visszaszerezéséhez látott Lajos, melyek régen Magyar Országhoz tartoztak: de attól darab idő óta elszakadtak. Ilyen volt *Lodoméria*, *Haliczia* vagy *Galiczia*, melyet a' *Litvák* vagy *Litvánusok* foglaltak el. Egyesítvén tehát seregét Casimirnak a' Lengyel királynak seregével, a' Litvánusokat meggyőzte, és azokat nem tsak az említett Tartományokból, hanem egész *Veres Ruszsiából* is kikergette: mely Tartomány azután az előre tett egyezés szerint Casimiré lett; úgy mindazáltal, hogy ha Casimír meghal, ha szinte fia marad is néki, egész *Veres Ruszszia* Lajosra szálljon, és Lajos a' Casimír fijának ezen Tartomány visszaadásáért nem egyebet, hanem százezer aranyat fizessen. Azombann a' Litvák nehezen szenvedvén az említett Tartományok elvesztését, a' Krimi Tatárok segítségével akarták azokat visszanyerni. Midőnn azért ezek a' Dnieper folyóvizénn általjövén, nagy sereggel, Lengyel Ország szélének, nevezetesen Podolianak estek volna: Lajos az Erdelyi Vajdát *Latzkfi Andrást*, *Istvánnak* fíjat, 40 ezer emberrel ellene küldvén, őket megverte, és a' Dnieper folyóvizéig kergette. Ekkor újobbann meg-

megerősítettvénn a' két szomszéd Király *Lajos* és *Kazimír* között a' barátság: azt tettek fel magokbann, hogy egyesult erővel általmenvénn a' Bog vizénn, az egész Krimi Tatar Országot elfoglalják. De mivel a' Krimi Tatar Fejedelem magát esztendőnként való adófizetésre, 's egyszersmind arra kötelezte, hogy a' Keresztyén Vallásra tér: minden próbatétel nélkül visszatértek.

§. 123. Ily szerentsés hadakozásai által néki bátorodvann *Lajos*, a' Római Pápának *VI-dik Innocentiusnak* izgatásából, a' *Schismaticus*, vagy O hitenn lévő népek ellen szandékozott menni: vagy is inkább, ez alatt a' szín alatt, Dalmáciát akarta visszakeríteni. A' Római Pápa, hogy hadakozása szerentsés légyen, a' Keresztyénekkal közönséges könyörgést tartatott. *Lajos* noha Dalmáciát vette célba: mindazáltal először *Servia* ellen indult, melynek lakosi *Schismaticusok* voltak; oda nezvénn, hogy majd a' *Velenczések*, kikuek birtokbann volt *Dalmácia*, a' *Serviai Fejedelemnek*, mint frigyes társoknak, segítségére lesznek; 's így osztánn jussa leszsz őket, mint az *Ekklesia* ellenségeinek pártfogóit megtámadni. A' dolog úgy is lett. Mihelyt *Lajos* *Servia* ellen indult: a' *Velenczések* mindjart segítséget küldöttek az oda való *Fejedelemnek*. Ekkor *Lajos* egyenesenn *Dalmáciának* fordult; *Vezérei* által annak városait ostromoltatta; maga pedig *Istria* és *Friaul* (*Forojulium*) felé kerülvénn, a' *Velenczések* szárazonn lévő birtokainak esett, és azokat minden akadály nélkül elfoglalta, minthogy meg sem tudták gondolni, hogy ő erről az oldalról üssön rájuk. Már

az egész Trevisói (Trevigio, Tarvisium) Tartomány hatalmábann volt. Melyenn el-
 rémülvénn a' Velenczések, a' Pápát kezd-
 ték kérni, hogy Lajost intse meg. De La-
 josnak nem akart a' fejébe férti, hogy mi-
 kor néki arra hatalom adódott, hogy a'
 Schismaticusokat a' Pápához való engedel-
 mességre hajtsa: ugyan akkor azokat is,
 kik a' Pápához engedetlenséggel visehet-
 nek, meg ne büntethesse. Így feltételétől
 semmi módonn el nem mozdíttathatvánn,
 arra kötelezték magokat a' Velenczések,
 hogy ezen hadra tett minden költségeit
 megfizetik, és Dalmátziából is némely vá-
 rosokat általengednek. De Lajos egész Dal-
 mátzia visszaadattatását kívánta: a' mint
 hogy oda is kellett kimenni a' dolognak.
 Mert 1358-bann a' Velenczések kéntelenek
 voltak lemondani minden Dalmátziához és
 annak szigeteihez való jussokról, és így,
 az egész Hádriai tengerre fekvő part, és a'
 mellette lévő szigetek, egész Dyrrachiumig,
 Magyar Országhoz adódtak. Ezen kívánsá-
 ganak telyesítődése után, hogy a' Pápá-
 nak is eleget tégyen, Rásciába, azaz, Ser-
 viába és Bosniába küldötte seregét, és 1359-
 benn ezeket a' Tartományokat, valamint
 más oldalról Móldvát; 1366-bann pedig Bol-
 gái Országot is hatalma alá hajtotta; 1369-
 benn Havasalfölde kezdvénn zenebonáskod-
 ni, azt is letsendesítette; 1370-benn pedig
 meghalvánn Kazimír a' Lengyel Király, ki
 a' Piásták familiájábann utolsó volt: Lajos
 ezen Országhoz és Veres Ruszsiához is
 hozzájutott, és azt Magyar Orszaggal egyen-
 lő módonn igazgatta szinte 12 esztendeig.

§. 124. Ezekből látni való, hogy Lajos egy vólt a' leghatalmasabb és legszerentsébb Királyok közzül, a' ki minden szándékábann böldögült, az egy Johannával való dolgát kivévén. Utóljara mindazáltal ez a' gonosz Aszszony is meglakolt. Mert Lajos, talán azért, hogy a' Dyrrachiumi Károlyonn véghez vitt kegyetlenségét helyre hozza, Nápolyhoz való egész jussát Dyrrachiumi Kis Károlynak, ki az Aversábann megöletett Dyrrachiumi Károly familiájából való vólt, sőt annak leányat Margitot tartotta feleségül, általadta, és sereget rendelvén mellé Nápolyba küldötte. Mellyet az, 1382-been, meg is vett: Johannát elfogta, és Aversába vitelvén, ugyan azon szobabann, melybenn András megöletett, megfojtatta. Ezt megérte Lajos Király: de azutann nem sokára, úgymint ugyan azon esztendőbenn Septembernek 11-dikéenn meghólt.

§. 125. Lajosnak érdemét és emlekezését halhatatlanná teszik szerentsésenn folytatott hadakozásinn kivül, a' Hazabann tett böls és hasznos rendelései.

1. O állította fel Pétsenn 1360-bann a' legelső Magyar Universitást (*Scientiarum Academia*), melybenn hogy azutann számos Ifjúság tanúlt, onnan tetszik meg, mert a' Mohátsi hartzonn 1526-bann, a' Pétsi tanuló ifjak közzül 300-ann vóltak jelen, kik többire elestek; és ugyan ekkor, úgy látszik, vége is lett ennek az Académianak.

2. A' Törvényekenn hasznos változtatásokat tett, Nevezetesenn a' II. András Decretuma negyedik cikkelyének ereje szerint

riót, a' Nemesek, ha fiú gyermekek nem vólt; jószágoknak tsak egy negyed részt tartoztak a' leányoknak hagyni; a' többiról pedig szabad vólt a' magok tetszése szerint tenni rendelést. Ebből a' lett, hogy sok Nemesek, az ilyen esetbenn, elmellozvénn attyokfiait, idegeneknek, vagy pedig Klastromoknak és Papoknak hagytak jószágait. Lajos tehát az ilyen hagyományt megtiltotta, és azt a' Törvényt hozta, hogy az ilyen Nemeseknek jószágai testvérjeikre, és más vérszerjnt való attyokfiaira szálljanak.* Ezenkívül ilyen Törvényt hozott; hogy a' gyermekek, attyok bünéért, semmiképpenn ne büntetődjenek.** Mely Törvény maga mutatja, hogy Lajos józanabban gondolkozott, mint az ó előtte élt Magyar Királyok: kik alatt nem tsak a' gyermekek, hanem még a' közelebb való atyafiak is, halálra, és minden jószágaiknak elvesztésére büntetettek, a' mint ezt a' Zaah Felician Históriaja mutatja.

3. A' Lajos idejéig nagy különbség vólt a' felsőbb és alsóbb Nemesek között. Amazok azért, hogy a' Király zászlója alatt katonaskodtak, *Servientes Regis*, ezek pedig *Johbagiones Castri* és *Udvornici* nevezet viseltek. Az első rendbéliek tartattak tulajdonképpenn és igazánn Nemeseknek, és tsak is azok éltek tökéletes Nemesi jussal és szabadsággal; tsak azok léphettek tisztségekre és hivatalokra: ezek az utólsók pedig ámbár a' parasztoktól egészen megkülönböztettek, és azoknál feljebb valóknak tartattak, amaz elsőeknek jussaival nem bírhattak; hanem minden szabadságok ebbenn állott, hogy a' Kiralynak semmi egyéb szolgálá-

gálatot nem tettek a' katonai szolgálatnál. Valahányszor tudnillik, az Országot valamely ellenség fenyegette, mind annyiszor tartoztak a' *Comes Parochianus* alatt, ki egy volt a' mai Fő Ispányokkal, kardot kotni. Ezeknek hűségét tapasztalvann Lajos, ugyan azon jussal és szabadsággal ajándékozta meg őket, mellyel a' főbb Nemesek (*Servientes Regis*) éltek.^{***} Mely szerint nekik is akármely Országhéli tisztségnek és hivatalnak elérésére és viselésére út nyitvatott.

4. Hogy a' Jobbágyok, vagy parasztok szolgálatja mindenütt egyforma lenne, és azoktól egy helyt többet, más helyt kevesebbet ne kívánnának a' Földes Urak, meghatározta ^{****} hogy *Nonat*, azaz, minden terméseknek kilenced részét adják az Uraságnak: a' Papoknak pedig ezenn kívül a' *Decima* (a' honnan van a' Dézma) vagy tized résznek vétele engedtetett. Ennek az a' haszna lett: hogy mind a' paraszt tudta, mivel tartozik, es többet rajta uem vehettek: mind a' földes Ur, mit kívánhat törvényesen Jobbágytól.

* Vide Conclusio confirmationis Decretorum Andree II. per Ludovicum factae. §. 11.

** Artic. 10. et 19.

*** Lásd Art. 11. Lud. Reg.

**** Art. 6.

§. 126. Ezekből és a' fellyebb előszámlált tselekedeteiből Lajosnak kitetszik, hogy ő, ha valaki, a' *Nagy* nevet megérdemelte: nem csak mint győzedelmes hadakozó, hanem úgy is, mint bölts Törvényhozó, és mint barátja's előmozdítója a' tudományoknak. Emlékezetben hagyódott felőle, hogy

hogy maga is tudós ember volt; nevezetesen, jeles Görög és Deák, nagy Mathematicus és Astronomus, ki a' tsillagoknak forrásit és jarásit tudta: mely tudományáért az akkori időkben *Ördöngös Lajosnak* neveztetett. Nem is volt soha virágzóbb állapotban Magyar Ország, mint az ő uralkodása alatt. Mert ez akkor, hozzá nem számolván Lengyel Országot, magabann foglalta: Erdélyen kívül, Dalmátziát, Croátziát, Slavoniát, Bosniát, Serviát, Bulgáriát, Galitzia és Lodóméria név alatt egész Veres Russiát; a' Cumánia név alatt pedig, Valachiát és Moldáviát. De mind ezek a' Tartományok nem soká maradhattak együtt a' Lajos halála után. Mert fiú gyermeke nem maradván: Aszszony kézre került az Ország, melynek pedig akkori állapotjában való megtartása, férjfit, még pedig Lajoshoz hasonlót kívánt volna. A' Lajos felesége *Erzsébet*, * ki igen okos Aszszony volt, még élt: de minden okossága sőt ravaszága mellett is, nem tudta úgy vinni a' dolgot, hogy az alatta lévő Nemzetek ne békételekedtek volna. Sőt mód nélkül kívánván uralkodni, gyakrann, nyilván hibasann és gondolatlanul tselekedett: elhagyván magát *Palatinus Gara Miklóstól* szédítetteti: a' honnan utóljára veszedelne is következett.

* Volt ez *Istránnak* a' Boszniai Bánnak leánya.

§. 127. A' Lajos leánya M A R I A, kit jóval ez előtt, a' Brandenburgiai Marchio *Zsigmond*, IV-dik Károly Császárnak fia, jegyzett el, mindjárt másnap az Atya eltemetése után, úgymint 1382-ben Septem-

rembernek 17-dik napján, a' Népnek nagy öröme között megkoronáztatott; és ennek nevében az uralkodást Erzsébet a' Lajos özvegye Tutori hatalommal átvette. Már a' következő esztendőben, 1383 bann, a' Lengyelek kívántak Magyar Országtól elválni, és követeket küldvén Erzsébethez, megizenték, hogy ha Lengyel Országtól végképpenn el nem akarja ejteni a' Lajos familiáját: *Hedviget* a' Lajos második leányát adja nékik Igazgatóúl. Ezt Erzsébet megígérte: de az ígért időre nem tellyesítette, hanem napról napra halasztotta. Mindazáltal 1384-benn, a' midőn a' Lengyelek nyilván kijelentették, hogy ha Hedvige hozzájuk uem megy, ők másnak adják a' Kiralyságot: tsak ugyan elküldötte *Hedviget*, és abbann az esztendőben Octobernek 15-dik napján *Krakkóban* meg is koronáztatott, ... kinek osztán férjul 1386 bann a' *Lithvániai Herczeg Jagelló* választatott, a' ki akkor a' Keresztyén Vallasra tért. Veres Russiának mindazáltal, és Podolianak Királynéja nem lett; hanem az mind kettő Magyar Országnál maradt.

§. 128. De míg *Hedvige* a' Lengyel koronához jutott: az alatt *Mária* a' Magyar Országtól megfosztatott, mely így esett: Némely Magyar Országi Mágnások, kikre Lajos a' Podolai Várat bízta vólt, az Aszszonyi uralkodástól keveset tartván, azon Várat a' Lithvani Herczegnek eladták. Ezeket Erzsébet haza hívatván, a' *Gara Miklós* izgatásából, fővétel, és minden jószágoknak elvesztésével, 's gyermekeiknek örök-gyalázatra való kitételével büntette meg. Mely által nem tsak azoknak

attyok-

attyokfiai lázzadtak fel; hanem mind azok, kik *Gara Miklóst* úgy nézték mint Tyrannust, és annak rossz akarói voltak. Ugyan is Erzsébet a' Magyar fő embereket hátra hagyta, egyedül a' *Gara Miklós* tanácsán járt; sokakat az Ország főbb tisztjei közül hivataljokból kitett; mint *Palizsna Jánost* az Auzanai Perjelségből; *Latzkovits Istvánt* a' Dalmátiai Bánságból. Ezek tehát és mások is, azok között *Simontornyai István*, *Latzkovits András*, *Horváthi Pál* alattomban öszveesküdvénn azt végezték: hogy a' Nápolyi és Siciliani Királyt *Kis Károlyt* hívják Királynak, kivel, míg még Dalmátiai és Croátziani *Bán* volt, harátságban éltek. Es mivel nyilván Nápolyba nem küldhettek, a' Zagrábi Püspök *Horváthi Pál*, kit ezen hivatalra *Lajos Király* emelt vala, tettévénn hogy áhíthatosságból (ad salutanda Sacra Apostolorum limina) Rómába megy, egyenesenn Nápolyba ment, és *Kis Károlynak*, a' pártos Mánásoknak neveivel és petsétjeivel megerössítettett hívólevelet általadta. *Kis Károly* felette igen habozott eleinte, 's emlékezvén a' Nagy *Lajos* jótéteményeire, ki őtet maga nevelte, és a' Nápolyi Királlyságra emelte: nem tudta magát oly hívás elfogadására meghatározni, mely által az ő jóltévójének mind özvegye, mind leánya méltóságoktól megfosztódnának. Mindazáltal, sok beszédere a' Zagrábi Püspöknek, utóljára tsakugyan rávette magát, és ellent nem állván a' feleségének *Margitnak* sok sírasi és esdeklési, a' ki mintha ugyan érezte volna férje veszedelmét, erővel megakarta őtet tartóztatni: hajóra ült, és először ugyan Dalmátziába,

Segnia

Segnia vagy *Zeng* nevű Tengeri Városba, azután pedig Zágrábra jött, hol a' pártosok készenn várták. Azombann a' dolog értésére esvén a' két Királynénak, mind ketten felette megrémültek, és nem látván egyéb utat a' magokonn való segítségre, hirtelen *'Sigmondért* küldöttek, hogy minél hamarább jöjjön Magyar Országra; és Máriával, ki az ő számára már régen el volt jegyezve, keljen egybe; mivel reményltek, hogy így *'Sigmond*, felesége óltalmazására, mindent elkövet, és legalább külső Országi katonákkal Kis Károlynak ellene állhat. Az egybekelés csak hamar meg is lett; mely után *'Sigmond* minden késedelem nélkül Csehországba ment; hogy ott sereget gyűjtsön, hol a' *Báttya Venzel*, *Cseh Országi Király*, és egyszersmind, *Német Országi Császár* volt. De míg *'Sigmond* az Országonn kívül segítség után járt, az alatt *Kis Károly* Zágrábiából Budára jött. A' két Királyné még előre követeket küldvén hozzá, megkérdeztették tőle; úgy akar-e Budára jönni, mint a' két Királyné ellensége; vagy mint azoknak barátja és jóakaroja? Melyre Kis Károly azt felelte: hogy ő csak a' mostanábann támadott zenebonat akarja Magyar Országonn letsendesíteni; Ilyen szin alatt, midonn 1385-nek vége felé a' partosoktól kísértetvén, Budara bement volna Kis Károly, Maria és Erzsébet, mestersegesenn eltitkolván boszszújokat, pompásann eleibe mentek, és szállásul néki a' Királyi Palotát ajánlottak. De Kis Károly, holni kifogásokkal élvén, ezen ajánlást el nem fogadta, hanem a' pártosoktól készítettett szállásra ment. Azombann az

ősveesküdtek elszéledvénn a' Nép között, kezdették Kis Károlyt hadivitézségéről, szelidségéről, adakozóságáról dítserni és magasztalni; azt sem bagyvánn szó nélkül, mely nagy gyalázatja a' Vitéz Magyar Nemzetnek, hogy rajta, régi hatalmas Királyaik után, két gyámoltalan Aszszony uralkodik. Utóljára annyira vették a' népet, hogy az, egy szájjal, Kis Károlyt kívánta Királynának. E' meglévén, a' pártosok Kis Károlyhoz mentek, jelentvénn néki a' nép kívánságát, és kérvén, hogy azt telyesítse. Károly, a' lévén éppenn a' tzielja, könnyenn engedett, és a' két Királynéhoz küldvénn, megizente, hogy uralkodásoknak már vége van: hanem ő igéri, hogy rólok méltóságokhoz illendóképpenn gondoskodik: ha az Országról önként lemondanak. Ezen izenetre *Mária* igen megrémult, és keservesenn sírt 's panaszkodott. De *Erzsébet*, ravaszabb lévén, megtudta magát tartóztatni, és legkissebb szomorúságot sem mutatván, mintha ugyan a' dolgot előre ellátta és várta volna: maga elment Kis Károlyhoz, és néki az uralkodáshoz szerentsét kívánt.

§. 129. KIS KÁROLY tsak hamar nagy pompával Székesfejérvárra indúlt, a' hová véle együtt a' két Királyné is elment. A' Koronázás Decembernek utólsó napjára tevődött 1385-benn. Nevezetes dolog, hogy midónn a' Székesfejérvári Templombann, meglátván a' két Királyné a' Lajos koporsójat, és márványból készült állóképét, oda szaladtak és keservesenn sírtak volna: ennek látasa annyira felindította a' népet, hogy midónn a' szokas szerint ez a' kérdés tevőd-

tevődnek fel, tetszik-é a' népnek Kis Károly? az megnémúlt, és tsak egynéhány ösveesküdtek feleltek, hogy tetszik. Ez már elégséges jel lehetett volna Kis Károlynak arra, hogy másképpenn gondolkozzon: de ő felette örülvénn a' Kiralyságnak, és az Erzsébet hízelkedésinek hitelt advánn, többé semmi veszedelemtől nem tartott. A' honnan, visszajövénn Budára Székesfejérvárról: maga a' Királyi Palotának egyik részibe szállott; a' másikat pedig a' két Királynénak engedte. Így közel lévén hozzájuk, őket gyakran meglátogatta, még pedig többire minden kísérok nélkül. Jó alkalmatosságnak látszott ez Gara Miklós előtt, ki a' két Királynénak előbbi méltóságába való visszaállításánn igyekezett, a' Kis Károly megöletésére. Mellyet, egyetértvénn a' két Királynéval, és eszközül felvévénn *Forgáts Balást*, véghez is vitt. Mert 1386-bann Februárius 6-dikánn, mely a' Kis Karoly Kiralysága 39-dik napjának mondatik, (számlálvann nem az ő megkoronáztatásától, mely 31-dik Decemberbenn 1385-benn esett, hanem attól az időtől, melybenn Erzsébet és Mária az uralkodásról lemondani kényszerítődtek) késő estve, Erzsébet, Kis Károlyt magához hivatja oly szín alatt, hogy 'Sigmondnak a' Mária férjének Cseh Országból küldött levelét akarja vele közleni. A' Király megjelent; kevés utanna Gara Miklós is Forgáts Balással egygvütt; kik közzül ama Palatinus: e' pedig Fo Pohárnok Mester, és így mind ketten Udvari tisztok lévén, tőlök Kis Károly nem tarthatott; annyivalinkább, mivel oly szín alatt jelentek meg, hogy a'

Királytól bizonyos útra elkéredzenek. Így Károly semmitől nem félvénn: az Erzsébet Királynétól általadott levelet kezdi olvasni. Gara Miklós vígvázvann a' Királyra, midönn látta, hogy figyelmetességét egészszen a' levélre fordította: int Forgáts Balásnak; és ez hátul kerülvénn, a' nálla elrejtett kardal úgy vágott a' Király fejéhez, hogy azt egész a' szeméig ketté hasította. Ezen vágásra a' Király lerogyott, Erzsébet pedig aunak látására elájúlt. Ekkor Gara és Forgáts a' Királyi Palota udvarára rohanvaun, és a' lesbenn lévő katonaknak jelt advánn, a' Kis Károly őrzőinek, es udvari embereinek estek, kik többire Olaszok voltak; és addig nem nyúgodtak, míg minden pártjánn lévőket a' Királyi udvarból ki nem pusztítottak. Az alatt a' megsebesített Kis Károly valamennyire felotsúdvánn, maga erejétől a' szobájába vette magát; és talán sebje is meggyógyulhatott volna: de reá semmi gond nem volt, sőt, a' mint írják, sebje mérges orvasságokkal köttetett; a' honnan, Visegrádbann, a' hová vitette-tett, nem sokára megholt.

§. 130. Más nap reggel a' Városbann lévő követői is Kis Károlynak részszerint megölettek, részszerint pedig kikergettettek. Ezen utólsók között volt *Horváth János* is a' Dalmátziai Bán, a' kit szegeny alapotjából, Lajos Király tett volt Urrá. Ennek a' több öszveesküdtekkal való kitakarodása után, Maria újra Királynénak kiáltatott. *Horváth János* pedig visszatevénn Dalmatziába, nagy zenebonat tamasztott, és a' megöletett Kis Károlynak hat *Lászlót* hirdettette ki Királynak. A' ket Királyné ugy gondolkodott, hogy ezen Dal-

mátziai támadást, a' jelenlétekkel legjobban és legkönnyebbenn letsendesíthetik. Erre nézve, Gara Miklóssal, Forgáts Balással és más Főemberekkel együtt Dalmáziába indultak, nevezetesen Jaderába igyekeztek, legelőbbet bizván ezen Város hűségéhez. Azonbann ez a' szándék tudtára esvénn Horváth Jánosnak, számos katonasággal lesbe állott, és midőnn Dalmáziának Gara nevű városához, melyet Gara Miklós bírt, közelítettek volna; az embereivel szörnyű dühösséggel rájuk rohant. Mind Forgáts Balás, mind Gara Miklós, vitézül óltalmazták magokat, de csak ugyan erőt vett rajtuk, és mind kettőjüket megölte; Forgátsot elébb mint Garát, mert ez, a' Királynék szekéréhez vévénn magát, a' rá lőtt nyilaknak kardját vetvénn ellenébe, azok rajta sebet nem ejthettek; míg nem egy Horváth, a' Székér alá búván, lábáról lerántotta, 's rajta társaival erőt vett. Forgátsnak és Garának megölettetése után, a' két Királyné, fogva, Dalmáziának Újvár, vagy, Novigrád nevű Városába vitetett. Mely fogságban Erzsébet, Máriának szemeláttára, megölettetett.*

* Ezt Pray, magának Máriának 1387-benn költ Levelével bizonyítja, melybenn, a' többek között, ezeket lehet olvasni: — „tandem al-
„ tefatam divae memoriae illustrem Dominam
„ Elisabeth reginam, matrem nostram, in
„ dicto Castro Újvár vocato, inopinabili au-
„ sterae necis interitu; saevientes, nobis cer-
„ nentibus, immaniter jugularunt.“ E' szerint, a' mit Thuróczi mond, hogy zsákba köt-
vénn, valamely folyóvízbe fűlasztották volna: nem igaz. Lásd Pray Hist. Reg. Hung. Part, II. pag. 152. 153.

§. 131. Horváth János Máriának fogságban való tartásával meg nem elégedvén, azonn igyekezett, hogy őtet a' megölettetett Kis Károly feleségének a' Nápolyi Királynénak Margitnak adja által, és tsupánn azonu múlt el, hogy a' Véleltzések a' Hádriai tengerenn való útat úgy elállották, hogy Dalmátziából Nápolyba egy hajó sem mehetett. 'Sigmund pedig hallváo feleségének fogságba való esését, Cseh Országból hirtelen Magyar Országra jött. Nem kezdett mindazáltal egybe felesége szabadításához, hanem először ki akarvänn tanulni, mitsodás indulattal viseltetnek hozzá a' Magyarok: a' magával hozott sereggel Gyórnél megállapodott. Tudtára esvénn ez a' Magyaroknak: Budánn öszvegyültek, és elvégezték, hogy 'Sigmundot Királyjoknak tegyék. Mindjart akkor el is küldöttek érte, és Székes Fejérvárra hozvänn, megkoronázták, Martzius 30-dikánn 1387-benn.

§. 132. 'SIGMOND, mint Magyar Király, sokkal nagyobb erővel munkalódhattott a' Mária megszabadításánn. Bémenvénn azért Dalmátziába, minthogy a' Véleltzések is segítségül völtak néki, Novi-grád varát oly erősenn ostromolta, hogy annak Commeudánsa *Palisna János*, tovább nem állhatvänn az ostromot, azt ígérte, hogy mind Mariát mind a' várat általadja, tsakhogy maga szabadonn botsatódjék. Így szabadült meg *Mária* Julius 4-dikénn, 1387-benn, és nagy örömmel Magyar Országra visszahozattatott, ki is öszlánn az igazgatást ferjével egyenlő hatalommal vitte; úgy hogy a' mely Donatiókat adtak, azokbann egyik a' másiknak megegyezéséről

ről nyilván emlékezik. Annakutánna a' pártosokat kezdte üldözni 'Sigmond; nevezetesen 1391-benn Boszniában *Dobor* nevű erős várat megvévén, és abban *Horváth Jánost* elfogván, Pétsenn rettenetes kínzások által végeztette ki; úgy-hogy tüzes fogókkal szaggattatott, útszánként lófarkon hordoztatott, végre négygyé vágattatott, és tagjai a' kapuk eleibe függesztettek.

§. 133. Mária a' Királyi méltósággal, melyhez már most harmadik ízben jutott, nem soká élhetett: mert 1392-benn megholt. Ezen alkalmatossággal ismét új villongások és zenebonák támadtak Magyar Országban. Mert, minthogy Máriának semmi gyermeke nem maradt: sokan úgy gondolkodtak, hogy 'Sigmondnak nints többé jussa az Országhoz, és azt mondták, hogy az ő megkoronáztatása nem is az egész Magyar Nemzet megegyezéséből, hanem csak némelyeknek akaratjából esett. Azért egy rész *Hedvigéhez* és annak férjéhez *Uladislaus Jagellóhoz* ragaszkodott; mások az Austriai Hertzeget *Albertet*; mások ismét *Nápolyi Lászlót*, Kis Károlynak fíját emlegették. Ezt látván 'Sigmond, Cseh Országba ment *Ventzelhez*, és, hogy tőle segítséget nyerhessen, Magyar Országot, ha magának gyermeke nem maradna, néki ígérte. Mely tselekedetével a' Magyarokat magára haragította, és közönségesen útálatos ment. Viszszatérvén Magyar Orszagra, és látván, hogy kevés betsülete van: keményen kezdte magát viselni, és Budán egyszerre 32 Nemeseket öletett meg.* Kikről megjegyzik, hogy 'Sigmond eleibe vitelvén,

tetvénn, néki legkissebb tiszteletet sem adtak, és mikor megölettek is, tsak egy szóval sem esedeztek életekért.”

* Ezek között volt egy nevezetes Fő ember, *Hédervári Konth István*.

** A' Hédervári Inassa, (a' mint Bonfnius és Pető Gergely írja) kinek *Csúka* volt a' neve, látván Uranak halálát, igen sírt rajta. Ezt látván 'Sigmond az ablakról, így szólt néki: ne sírj szegény, én tenéked jobb urad lések annál. Melyre az Inas gorombául így felelt a' Királynak: soha sem leszs *ilyen* — — — *Uram, mint te vagy*; és ekkor osztán annak is azon helyt fejtét vétette.

§. 134. Ez a' dolog még nagyobb gyűlölséget és megűtáltatást szerzett 'Sigmondnak. Azért, hogy a' Nemzet figyelmetességét más felé vonja, és magának, a' mit a' Magyarok leginkább betsültek, vitézfélg által szerezzen kedvességet: a' Törökök ellen, kik már kezdtek Európábann elhatalmasodni, és ekkor Nikápolyt (Nicopolis) Bulgáriának a' Dunára fekvő városát ostromlották, hadat indított, melyre néki alkalmatosságot szolgáltatott a' Görög Császár *Palaeologus János*, a' ki kérte a' Napnyúgoti Fejedelmeket, hogy néki óltalmára legyenek. Minekutánna tehát Frantzia, Német, és Cseh Országból a' segítségek érkeztek, és a' Magyarokkal egyesültek: 130 ezer emberrel elindult Nikápoly felé; hol megűtközvénn a' Török Szultánnal Bajazettel, megverettetett, 's maga is egy tsónakoun nehezenn menekedhetett meg, September 28-dikánn, 1396 bann; melyenn lefelé a' Dunann nagy félelmek közt, a' Fekete tengerre, és onnan Constantzinápolyba

ba vette magát; azután pedig hosszas tengeri úton Dalmátzia felé verekedett haza.

§. 135. Azombann a' Magyarok azt gondolva, hogy 'Sigmund Nikápolynál esett, vagy talán inkább szeretvénn azt hinni, és kívánva tőle megszabadúlni, minthogy már vitézségét is kétségbe hozták: új Királyról kezdtek gondolkodni. Legtöbbször lévén azok, kik a' Nápolyi Királyhoz Lászlóhoz ragaszkodtak, ezt 1397-ben meghívták, és ha László akkor mindjárt béjött volna Magyar Országra: a' 'Sigmund távollétében bizonyosan elnyerhetné volna a' Királyságot. De ő, előtte tartván az Atya példáját, nem mert hirtelenkedni a' dologgal: hanem elébb annak akart vágire járni, igazán kívánják-e őket Királyjoknak a' Magyarok. Azombann míg ezután járatott, az alatt haza érkezett 'Sigmund Magyar Országra, 1398-ban. Itt azokkal, kik az ő távol létében más Királyról kezdtek gondolkodni, ismét keményen bánva, új gyűlölségbe esett a' Nemzet előtt. Melyet észrevévénn 1399-ben, alattomban Moráviába ment, és az ott lévő *Márcsiótól Jodokustól* segítséget kért a' Magyarok ellen: azt ígervénn ennek is, hogy ha gyermeke nem marad, ráhagyja Magyar Országot. De rajta Jodokus nem segíthetett: annyival inkább, mivel Ventzel a' Császárságból letétvénn, helyébe némelyektől Császárnak választatott. Mely méltóságban hogy megmaradhasson, magának is segítségre vólt szüksége. Visztervénn tehát 'Sigmund 1400-ban Magyar Országra, lágysággal akarta azt elérni, a'

mire, mód nem lévén benne, erővel és fegyverrel nem mehetett. De minthogy tudtára esett a' Magyaroknak, hogy az Országot Jodokusnak ígérte: olyan útálatba ment előttök, hogy a' legjobb tselekedetinek se hittek, és még a' jósága sem kellett. Ezt az ő megútáltatását nevelte az is, hogy szabadabbann élvén, sok Nemes Familiákon gyalázatot ejtett. Mind ezek annyira felindították a' Magyarokat, hogy 1401-benn, tavasszal, a' Budai várbann rámentek: szemtűl szembe lemotkolták, megfogták, és a' Visegrádi várba vivén, kemény őrizet alá vetették. Mindazáltal *Gara Miklósnak*, ki a' megölettetetnek fija volt, közbénnjárására és kezességére, a' Visegrádi kemény fogságból kibotsáttatott, és attól a' Siklósi várba lágyabb fogságra vitetett; a' ki osztánn addig járt a' Magyar Rendek után, hogy ezek 'Sigmondnak, a' fogságból való kiszabadulást, sőt a' Királyságot is megígérték, ha magát ezekre kötelezi: hogy fogságáért soha senkinn semmi szin alatt boszszút nem áll; rossz és zabolátlan erkölcsét, mellyel az egész Nemzetet megbotránkoztatta, megjobbítja; a' melyeket a' Nemzet jussa és szabadsága ellen tselekedett, visszavonja; a' Törvény szerint uralkodik, és a' Rendek megegyezése nélkül semmi nagy dologhoz nem fog. Ezeket a' feltételeket elvivén 'Sigmondhoz *Gara Miklós*; midőnn azokra örömet kötelezte volna magát, négy hónapi fogsága után, kiszabadított, és a' Királyi méltóságba visszaállítatott.

§. 136. De úgy látszik, hogy 'Sigmondot ezen viszontagsági sem tették eléggé szemessé

szemessé és vígyázóvá. Mert kiszabadulván a' fogságból, nemhogy a' Nemzet szeretetének megnyerésén, és Dalmáziának Nápolyi László ellen való megtartásán igyekezett volna: hanem, mintha ugyan magának az Országban semmi dolga nem lett volna, mindjárt másik esztendőben, 1402-ben, Austrián által, sereggel Cseh Országba ment; oly tzéllal, hogy a' Császárságból letéttelt Ventzelt Rómába vigye, ott a' Pápával Császárrá koronáztassa; és osztán ebbenn a' méltóságban, ha úgy kívántatnék, erő hatalommal is megtartsa. Mely szándékának végbe vitelére, az Austriai Hertzeggel való öszveszövetkezést szükségesnek tartván: hogy erre rámelessen, *Albertnek* is az Austriai Hertzeggel a' szokott ígéretet tette. Albert pedig ezért magát csak arra kötelezte, hogy tartományain szabad leszsz 'Sigmondnak akármikor is sereggel általmenni. Így Cseh Országba menvén 'Sigmond, midőn Ventzelt az Olasz Országba való menetelre rá nem vehette volna, azt megfogatta, és fogva az Austriai Hertzeghez Bétsbe küldötte; maga magát pedig Cseh Ország Régensének vagy Igazgatójának tette.

§. 137. Azombann míg 'Sigmond Cseh Országban gondolatlanúl töltötte az időt, Dalmátzia az elpártolásban jobban megerősödött, és 'Sigmondot nem akarta Királyjának esmerni; sőt *Horváth*, vagy a' mint másképpenn neveztetik, *Hervoja Jánosnak* izgatására, maga *Nápolyi László* Dalmáziába jövénn, azt 'Sigmondnak távollétében jobbara elfoglalta 1403-ban. Magyar Országon is sokan, uevezetesenn

az Esztergomi Érsek, az Egri Püspök, a' a' Budai Commendáns, és mások, az alattok valókkal együtt, a' László részére állítottak. Ezeknek hallása figyelmetesebbé tette 'Sigmondot Magyar Országra, és kivált az, hogy *Nápolyi László* Dalmáziában van, nagy szeget ütött fejébe. Azért már józanabban kezdvén gondolkodni, nem csak az, hogy Cseh Országból Magyar Országra visszajött: hanem mihelyt October 5-dikén 1403-ban Pásonba ért, mindjárt kihirdettette, hogy mind azoknak, kik Nápolyi László mellé adták magokat, megenged. És ezzel az egygyel többire a' pártosokat megnyerte. Sőt ennek hallása Nápolyi Lászlót is úgy elémítette, hogy tovább a' Dalmáziában való mulatást tanácsosnak nem tartotta: hanem annak *Horváth* vagy *Hervoja Jánost* Vice Királyjává nevezvén, maga Nápolyba visszatért. Ebből megtetszik, hogy 'Sigmondnak boldog és szerentsés uralkodása lehetett volna Magyar Országban, ha dolgát okosabban vitte volna. Mert most kedvébe járva a' Nemzetnek, szemlátomást kezdett nevelkedni szerentséje. Ugyanis 1406-ban Bosniát, melynek Királya *Tvarkó* legnagyobb gyámola volt Nápolyi Lászlónak, elfoglalta, sőt magát is *Tvarkót* elfogta, és győzelmének jeléül Budára vitte; 1409-ben pedig Dalmáziának főbb városait a' huségre visszatérítette; sőt maga is *Hervoja János* 'Sigmondnak szerentsés előmenetelén megrettenvén, kegyelmet kért, melyet meg is nyert. Egy szóval, a' *Nápolyi László* partja kevés esztendő alatt egészen elgyengült: úgy hogy annak Dalmátzia megtartásához többé semmi reménysége nem volt.

§. 138. 'Sigmondnak ezen szerentséje minden bizonnal sokat tett arra, hogy 1410-benn Német. Császárrá választatott. Mely méltóságábann a' Magyar Országról való gondoskodással ismét felhagyván, kiváltképpenn arra fordította igyekezetét, hogy az Ekklezsiabann támadott visszavonásokat és zenebonákat letsendesítse. Erre nézve 1413 bann *Constántziába* Ekklezsiai Gyűlést, vagy, *Conciliumot* hirdettetett. Mely 1414-benn öszve is gyűlt, és az egymással vetélkedő három Pápák, úgymint *XII. Gergely*, a' ki a' Nápolyi László védelme alatt Cajetábann lakott; *XIII. Benedek*, kinek lakóhelye Avenio (Avignon) volt; és *XXIII. János*, ki Rómábann ama kettő ellen választatott, hivataljokról részszerint önként lemondván, részszerint pedig a' Gyűlés által letétevénn, helyekbe *V. Márton* állítatot. Ezek között; az első volt az, a' ki önként tette le a' Pápaságot; a' két utolsó pedig, kiket ki kellett abból tenni az Ekklezsiai Gyűlésnek. Ugyan ebbenn a' gyűlésbenn folyt a' *Huss János* és *Prágai Hieronymus* dolga is: a' hol osztán amaz 1415-benn, ez 1416 bann, mivel értelmeket nem akarták visszavonni, elevenenn megégetettek.* Azombann míg 'Sigmond Magyar Országonn kívül járt; otthonn rosszul folytak a' dolgok. Mert Borbála (Barbara) az ő felesége, a' Ciliai** Grófnak *Hermannak* leánya, kire bízta az Országot elmenetelekor, a' bújálkodásnál egyebet nem mivelt. 'Sigmond tehát öt esztendei távol léte után, (mely időt nem csak a' Constántziai Gyűlés tartásával, hanem annak előtte, Német, Spanyol, és Frantzia Országoknak, nem kü-

külömbenn Angliának és Hollandiának is bėjárasával töltötte el, hogy így a' több Pápak miatt meghasonlott Keresztvén Fejedelmeket egygyességre vihetné.) Magyar Országra haza jövénn: *Erzsébet* leányával egygyütt Borbálát fogságra vette, és Váradra küldötte; hol az, egy darabig, igen sanyarúann élt.

* Megjegyzésre méltó dolog, hogy *Prágai Hieronymus* 1410-benn Magyar Orszagonn járt; és itt tudományát hirdette és terjesztette. Jött tudnillikide Lengyel Országból, es tudományáért fogságra vettetett; a' mint ez megtetszik magának Prágai Hieronymusnak a' Constantziabann kiállott vallattatásából, mely megvagyon *Hardvini Corp. Conciliorum, T. VIII. p. 507.* Ennek a' vallatásnak alkalmatosságával az vetődött szemére, hogy a' Wicief Janos könyveit és eretnekségét terjesztette Cseh, Magyar, és Lengyel Országbann; és ezért Magyar Országról ki is hajtódott. Erre azt felelte Prágai Hieronymus: hogy ő nem verettetett ki Magyar Országról: hanem a' Prágai Érseknek igazságtalan vádjára általadódott a' Királytól az Esztergomi Érseknek, a' ki ő vele 15 napig kegyesenn bánt; és végre a' Király egy Szerzetest küldött bozzá, és az által, minden kezesseg kívánas nélkül, megszabadította.

** Cilley van alsó Stiriabann.

§. 139. De egyébaránt is kárára szolgált 'Sigmondnak a' Concilium tartás. Mert egy az, hogy magát ez által olyan sok adós s gba verte, hogy már 1415-benn kéntelenített a' *Brandenburgiai Marchionatust*, mellyet az Attya IV. Károly Császár szerzett néki, a' Norinbergai Burggrafnak *Fridrichnek*, 400000 aranyonn eladni: más az, hogy

hogy a' *Huss János* és *Prágai Hieronymus* neegéttetéséért a' Hussiták ő rajta állottak boszszút. Mert 1419-benn meghalván *Ventzel*, Cseh Országának 'Sigmondra kellett volna szállani: de ebbenn a' Hussiták erősen ellent állottak; úgyhogy 'Sigmond sok véres hadakozási után is alig mehetett vélek valamire. Mert a' Hussiták, először ugyan a' fél szemű *Ziska János*, azután pedig *Procop*, vagy *Procopius* nevű Vezérek alatt, gyakran győzedelmeskedtek rajta, és nem elebb, hanem 1434-benn, és így szinte 15 esztendő múlva, a' *Procopius* el-esésével, lehetett 'Sigmondnak Cseh Országhoz jutni, mely tövényesen őtet illette. Mindazáltal ezen bajából még' ki sem verekedett, a' mikor újra más *Conciliumot* gyujtott, *Basileába*, 1431-benn; és ennek alkalmatosságával, az Országonn kívül ismét négy esztendőt töltött. Az alatt pedig a' Hussiták Magyar Országot tetszések szerint pusztítottak. Ez ismét nem kis idegenséget szerzett a' Magyarokbann 'Sigmond erant. Ő azért visszajövénn Magyar Országra, hogy a' Nemzet szeretetét megnyerje, 1435-benn Budára *Diaetát* hirdettetett, és abbann, a' mi kint való múltisá tett az Országnek, hasznos Törvényekkel igyekezett helyre hozni. Nevezetes ezek közül, a' mi a' Nemesek felkeléséről, vagy az *Insurrectionoról* szól: hogy szükség idejénn minden Földes Úr, 33 Jobbagyi közzul, egy katonát tartozik lovastúl és fegyverestül allítani.*

* Lásd *Decret. Sigism. Art. 2.* De minthogy idővel észrevevődött, hogy még e' szerint nem elég katoná kerül ki: 1458-bann. *Mátyás Király*

rály alatt, a' Szegedi Gyűlésenn az a' rendelés tevődött, hogy már nem 33, hanem 20. Jobhágyvi közzül tartozik egy katonát állítani a' Földes Úr; és innen, a' *hűsz és dr'* nevéből lett a' *Hűszár* nevezet. (Azaz, hűsznek arra, vagy hűsz helyett való szolgálat, vagy katonáskodás.)

§. 140. Ezek utánn, úgy látszott, hogy 'Sigmond hátra lévő idejét tsendességben töltheti. De a' felesége *Borbála*, kit fogsgágából, sok Fő embereknek kérésekre, elbótsátott, sőt 1436 bann, Cseh Országi Királynévá koronaztatott, ismét új nyughatatlanságot szerzett néki. Mert ez a' bűja Aszszony, ambár már elég idős vólt, alattombann azonn mesterkedett, hogy őtet, férje halála utánn, a' Lengyel Országi igen ifjú Király *Uladslaus, Ulad slaus Jagellónak* fia, ki még tsak 14 esztendős vólt, vegye el feleségül, jegybe Magyar és Cseh Országot ígervénn. Ezt kevesse halála előtt megtudvann 'Sigmond, Borbalát tömlöztbe tétette: és testamentomba hagyta, hogy soha abból ki ne bótsáttassék. Ugyan azon testamentom által az Országot a' Vejének *Albertnek*, és a' leányának *Erzsébetnek* adta. Mely testamentom tétel utánn tsak hamar meghólt, Morva Országnak *Znoim* nevű Városábann, Decembernek 8-dikánn, 1437-benn. Onnan a' teste Váradra hozatott, és az első felesége Mária mellé temettetett.

§. 141. 'Sigmondnak 50 esztendei uralkodásáról, mely 1387-tól fogva, 1437-ig tartott, úgy lehet ítélni, hogy az alatt az Ország állapotja, némellyekben fel, némellyekben aláment. Ez utólsóra tartozik:

1. A' Lengyel Király *Uladislaus Jagelló*, egész *Veres Russiát* és *Podoliát*, mely mind kettő a' Magyar Koronához tartozott, elfoglalta; sőt a' *Moldvai* Vajdát is édesgetései által arra vette, hogy Magyar Országtól magát elszakasztván, Lengyel Orszaghoz állott. Mely Tartományok bírásában osztann meg is erősödtek a' Lengyelek; mivel azokat 'Sigmund nem haddal, hanem tsak alkudozással akarta visszanyerni. Ilyen alkudozás végett, 1412 benn, *Lubtyónn* Szepes Vármegyében tartatott Gyűlés, melybenn mind 'Sigmund mind *Uladislaus Jagelló* jelen vóltak. De itt 'Sigmund nem hogy jobba tette vólna, hanem inkább elrontotta a' dolgot. Mert az egygyesség, sok vetélkedések után is, oda ment ki, hogy mind *Veres Russia*, mind *Podolia*, mind *Moldva* maradjanak a' Lengyeleknél; míg világosan el nem válik, mellyik Nemzeinek van ahoz nagyobb jussa. Ezen per mindazáltal elébb ne újjíttassék meg, hanem mind a' két Királynak halála után öt esztendővel. Mely egygyességnek megerősítetése után, a' nyertes Jagelló, ketségkivül örömebenn, 'Sigmundot *Budára* kísérte. Utjokat vették *Kassán* által *Debreczen* felé. Azt jegyzik meg Jagelló felől, hogy *Debreczentől* fogva *Váradig* a' Szent László koporsója erant való nagy áhítatosságból gyalog ment. *Budára* érvenn, mint ha ugyan 'Sigmundoak lett vólna legtöbb haszna az egygyességben, a' *Lengyel Koronát* mellyet *Magy Lajos*, *Krakkoban* lett megkoronázatása után vitt *Budára*, és *Ersebet* is, hogy a' Lengyelek annal nagyobb legesben leuueenek, magauval tartott,

tott, most 'Sigmond önként visszaadta. Minthogy pedig a' Constántziai gyűlésre készült, és, mint másszor úgy ekkor is, pénz nélkül szűkölködött: Uladislaus Jagellótól költsönn 740 ezer forintot kért fel; mely summáért *Lublyó Várát, Podolint, és Szepes Vármegyének XIII Városit* zálogba vetette, mellyek egész Mária Thereziaig Lengyel kéznél vóltak.

2. Dalmátzia újra a' Velentzések kezébe esett. Látvánn tudnillik Nápolyi László, hogy ő ezen Országot meg nem tarthatja, a' mi kevés belőle még a' keze közt vólt, úgymint *Júdra, Novigrád*, és még vagy két hely, azt a' Velentzéseknek Százezer aranyon eladta, 1409-benn. Ezért 1413-bann hadat indított 'Sigmond a' Velentzések ellen. Eleinte szerentsés is vólt: de azután pénzel megvesztegetődvénn Vézére, megveretett. Tovább 'Sigmondnak nem vólt kedve a' hadat folytatni; mivel a' Constántziai Gyűlésre sietett: azombann pénzre vólt szüksége. Minthogy tehát a' Velentzések *Kétszázezer aranyat* ígértek: azokkal öt esztendei fegyver nyugvást kötött. Az alatt pedig egyszer másszor: az Európai Országokban való útazásira, sok pénzt szedett fel tőlök, kik ennél fogva mind beljebb beljebb terjeszkedtek Dalmátziába. 'Sigmond pedig azt, minthogy adós vólt, latatlanná tette. Az 1433-dik esztendőbeu ugyan, mikor már az Ekklézsiái bajoktól, kezdett szabadabb lenni, az Ország Rendjeinek surgetésére, erővel akarta Dalmatziát visszaszerezni: hanem, ugyan azon esztendőbenn Rómába menvénn, hogy ott magát Római Császárrá koronáztassa; *IV. Eugenius*

genius Pápától, a' ki mint Velentzei fi, hazájához szíttott, arra véttetett, hogy hagyjon békét a' Velentzéseknek; és így azok Dalmatziának bírásábann megmaradtak.

§. 142. A' 'Sigmond uralkodása hasznára vólt az Országnek ezekbenn:

1. A' Nagy Lajos példája szerint Budánn 1388-bann Fő Oskolát, vagy, *Univerzítást* állított fel. A' Budai Várat is úgy felékesítette, hogy az, akkori időbenn, minden Európai királyoknak udvarait, fényes, pompás, és ékes vóltára nézve felyülmúlta.

2. Sok Városokat megerősített, nevezetesen, Nándorfejevárárt (*Belgrád*), a' Duna és Száva öszveszakadásánál, mely, idővel nagy óltalom lett a' Törökök ellen.*

3. Sok hasznos Törvényeket hozott, mellyek által jobb lábra állította Magyar Orszagot, mind Polgári, mind Hadi állapotjára nézve. Ő alatta lettek az *Armálizták*, vagy *Donátio* nélkül való Nemesek, szintén olyan szabadokká, mint a' Fő Nemesek: a' Jobbágyoknak szabadság adódot, hogy a' Földes Urok birtokaiból, ha az ott való lakás nem tetszik, masuvá költöz-hessenek. Az Országnek nagyobb bátorságára, és a' Nemeseknek hasznára, békesség idejéün is fegyverbenn álló katonákat tartott, hogy így a' Nemeseknek tsak akkor kellessék felulni, mikor az ilyen katonák a' veszedelem elbarítására nem elégségesek. Hogy pedig a' katonák, terhére ne lennének a' lakosoknak, meghatározta, hogy azoknak a' gazdak tsupann tuzre való fat, és lovaknak való legelo helyet tartozzanak adni: egyebért pedig kötelesek legyenek fizetni.

Ezekből lehet látni: mennyibenn ártott és mennyibenn használt 'Sigmond az Országának. Hogy ő benne sok hiba vólt, nevezetesen a' hirtelen harag, a' viz ész, parolatlanság, és szava megszeges, gondolatlanság, restség, egyik dologból másikba való ugratás, és vesztegetés, tagadhatatlan: mindazáltal az is igaz, hogy az akkori időhöz képest szép kezületu ember vólt, úgy mint a' ki hat nyelvenn beszél, Nemet, Cseh, (Tótn,) Magyar, Dák, Olasz, és Frantzia nyelveken; tudományára néve is az akkori Fejedelmek között elsőnek tartatott.

†

* Erről a' *Belgrddról*, mind *Thérótsi*, Chron. Part. II. cap. 20. mind *Bon, n'is* hier. Hung. Dec. III. L. III. azt jegyzik meg, hogy azt a' Serviai vagy Rasciai Des, ota *György* adta volna tserebe 'Sigmondnak, a' körülte fekvő vidékkel együtt, azon az okonn, mivel ama hatalmas Torok Szultantól *II. Amurat* tol, a' ki mind beljebb beljebb kezdett Servia felé jönni, felt, hogy soba birtokát meg nem tarthatja. *György* tehát 1422 benn alkura lépett 'Sigmonddal, hogy ez néki Magyar Országgonn batorságos jószagot adjon, melyből elhesen. És ekkor adodtak neki *Szalánkeimén*, *Betse*, *Világosvár*, *Tokaj*, *Munkáts*, *Tillya*, *Regéta*, *Szathmár*, *Böszörmény*, *Debreczen*, *Túr*, és *Varsány*. Ezenkívül *Budánn* alkalmas ház a' lakásra. Hogy jutott Belgrad a' György kezire? holott Servia Magyar Országhoz tartozott: nyilván még nem iratik; de bihető az alatt esett ez, míg Maria Dalmáziában fogva tartatott.

§. 143. 'Sigmondot Váradon eltemetvénn, egyenesen Székes Fejérvárra mentek a' Magyar Reudek: hol, a' 'Sigmond testá-

testá-

testamentoma szerint, *Austriai ALBERTet*, és annak feleségét *Er'sebetet*, a' Sigmund leányát, Januarius 1. Napján 1438-ban megkoronázták; és elvégezték: hogy azok mind kettőn egyenlő hatalommal uralkodjanak; egyiknek halálával pedig, a' másikkra menjen által az igazgatás. De mivel Sigmund alatt úgy tapasztaltatott, hogy a' Magyar Országi Király ha egyszersmind Német Országi Császár is, az ebből következő távol létel által, sok kárára lehet az Országnak; azomban előre látták, hogy Német Császárnak bizonyosan *Albert* fog választatni: azt fogadtatták *Albertel* a' Rendek, hogy az ő megegyezések nélkül nem fogja felvállalni a' Császárságot. Mely fogadását híven meg is tartotta. Mert midőn három hónappal azután Császárrá választatott: addig magát nem ajánlotta, míg azt, a' *Basileai Concilium* kérésére, magok a' Magyar Rendek is nem javallották. E' szerint hamar egymás után Magyar Országi Királlyá, és Német Császárrá lévén: Cseh Országba ment, hogy magát ott is megkoronáztassa. De már itt nehezebben bódogult. Mert elébb a' Huszszítákat kellett néki leültetni, kik egyáltalánban ellene szegezték magokat, és úgy vehette által a' Cseh Országi uralkodást. Ehez is tsakugyan 1438-ban hozzá jutván: egy esztendőben három Korona szállott fejére. Méltó is vólt erre a' szerentsére; és nagy kár, hogy azzal soká nem élhetett, úgy mint a' ki már 1439-ben, October 28-dikán meghólt. Rövid uralkodása alatt ezeket tselekedte:

i. Megkoronáztatása után a' napát *Borbálat*, 'Sigmundnak testamentoma ellen, kibotsáttatta a' fogságból, és számára tiszteletes jövedelmeket rendelt. De az, ezen jövedelmet némely Magyar Mánásoknak megvesztegetésére fordította; és csak hamar ismét az Ifjú Lengyel Királlyal Ula-dissaussal kezdett titkonn alkudozni. Hogy pedig tselekedete kitudódott: Lengyel Országba szökött. Ekkor minden jövedelmei elvételtek, és Ersébetnek az Albert feleségének adattak: maga pedig Borbála az Ország ellenségének hirdettetett ki. Tsakugyan Lengyel Országban is, alattomban való átkálódási miatt soká nem maradhatván, Cseh Országba *Königsgrätzbe* (Regino-Hradecum) vette magát, a' hol osztán, igen elvettezett állapotban, 1451-ben holt meg.

2. Nevezetes törvényeket hozott, p. o. hogy a' *Palatinus tétel*, ne egyedül a' Király tetszésétől függjön, hanem annak választása az Ország Rendeinek megegyezésével essék. Hogy sem világi, sem Egyházi tisztségekre *Iáegenek* fel ne vétetődjenek; ugyan azok Nemes Jóságokat ne bírhasanak. A' Király nem pénzért, hanem érdemért osztogasson jószágokat. A' Korona jószágai semmi szín alatt el ne adattathasanak, sem idegenektől ki ne árendáltathasanak. A' pénz betsi, az Ország Rendeinek tudta nélkül, ne változhasson. A' Nemesek jószágait erővel elfoglaló Királyi Fiskusnak éppenn azon büntetése legyen, a' mi szokott lenni azoknak, kik erőszakkal foglalnak. Utóljára, miuthogy 'Sigmund sokat lakott az Orszagonn kívül: a' Rendeek kíván-

vánságára azt ígérte, hogy állandóul a' Hazábann fog lakni.

3. A' Torök Szultán *II. Amuráth* ellen indult: mivel ez megértvénn 'Sigmondnak halálát, mindjárt Serviát kezdte rablani és pusztítani, és már Belgrádhhoz négy mérföldnyire Végszendrót (*Semendria*) ostromlotta. Ezen városnak megszabadítására sietvénn, nagy sereggel ment Serviába: de későn ért oda; mert már akkor Végszendrő megvétetett. Oszti idő lévén, minekutánna a' várat jó karbann hagyta *II. Amurath*, visszament *Drinápolyba* (*Adriano-polis*). Ezt látván *Albert*, azombann a' vérhas kezdvén uralkodni táborábann, sietve visszajött Budára: a' honnan midőnn Bétsbe utazott volna, dinnyét találván enni, maga is vérhasba esett, és ebből *Neszmelyenn* halála is következett *October 28-dikán* 1439 benn. Nevéssel halála előtt ezt a' nevezetes Testamentomot tette, hogy ha a' felesége *Er'sébet*, a' ki akkor terhes vólt, fiú gyermeket szül, az nyóltz *Tútoroktól* neveltessek, kik közzül az alatta lévő *Nemzetekhez* képest, kettő Magyar, kettő Cseh, kettő *Austriai*, kettő pedig *Morva* légyen. A' melyből kitetszik, hogy ő, minden alatta lévő *Nemzeteknek*, egyet is azok közzül ki nem vévénn, eleget akart tenni.

§. 144. *Albert Székes Fejérváronn* eltemettvénn: a' végzés szerint, annak *Özvegye ER'SÉBET* vette által az uralkodást. De tsak hamar kezdvén az *Ország Rendei* félni, hogy aszszonyi uralkodás alatt a' hatalmas *II. Amurathnak* ellene nem állhatnak: arra kérték *Er'sébetet*, hogy válaszon magának férjet, ki alatt az *Ország*

magának nagyobb bátorságot ígérhessen. Mind a' Királyné, mind a' Rendek meg-
egyezésével választódott a' Lengyel Király
Ulászló;* melybenn a' Rendek oda néztek,
hogy a' két Ország egyesülve könnyebbenn
megfelelhet a' Töröknek. Ugyan ekkor meg-
határozódott az is, hogy, ha az Alberttől
születendő gyermeke Er'sébetnek fiú leszsz,
azé legyen Cseh és Morva Ország Austriá-
val együtt; minthogy ezek voltak Albert-
nek saját tartománvai: Magyar Ország
pedig legyen azé, a' ki Ulászlótól születik.
Ez meglévén, Ulászlónak meghívására kö-
vetek küldettek.

* Uladislau Jagellónak fija.

§. 145. Azombann Er'sébet, minthogy
az alatt, míg a' követek Lengyel Ország-
ba jártak, fiú gyermeke született: tseleke-
detét megbánta, és hogy kiseded fíjának a'
Magyar Országi Királyságot megtarthassa:
hirtelen utánnok küldött a' követeknek, és
azokat vissza akarta hívatni. De már késő
vólt; mert azok a' rájuk bízott dologbann
eljártak, Ulászló is magát kötelezte. E' miá
osztánn szakadás lett az Országbann. Az
Ulászló pártján lévők őtet Késmárkra,
onnan Budára hozták. Az Er'sébet hívei
pedig ezt megtudvann, Május 15-dikénn 1440-
benn Székesfejérváronn gyűlést tartottak,
és ott a' Királyné kiseded fiát Lászlót, ki,
minthogy Aitya halála utánn született, *La-
dislaus Posthumus*nak neveztetik, megkoro-
názták. Jelen vóltak ezen a' gyűlésenn:
Gara László a' Korona őrző, ki által a'
Korona kézre kerítődött; Széts Dienes, az
Esztergomi Érsek, ki a' koronázást véghez
vit-

Uladislau Jagellónak fija 181

vitte: és Ulrich a' Ciliai Gróf, ki a' Capitulationora megesküdt a' kiseded Király képében. Veghez menvén a' koronázás: Er'sebet, kisededével és a' koronával egygyütt, Györbe vette magát. *Ulászlót*, ki másképpenn *Lengyel Lászlónak* hívatatik, a' részénn lévök hasonlóképpenn Székesfejérvárra vivénn, ott Julius 17-dikénn 1440 benn megkoronázták; de nem a' rendes koronával, azt kézre nem keríthetvénn; hanem mással, mely a' Sz. István fejeröl vétetett le.

§ 146. Er'sebet a' maga védelmére, részszerint a' Német Császárhoz III. Fridrikhez folyamodott; kiél a' Koronát is, Sopronnal, és más városokkal 's várakkal egygyütt, húszezer ötszáz aranyba zálogba vetette: részszerint *Giskra János* vitez Cseh, számos Csehekkel és Morvákkel egygyütt, Magyar Országra hívánn, és Sáros Vármegyei Fő Ispánnya tévénn: igyét és dolgait az Országban az által folytatta. Igy is nandazattal az ellenkező részszel nem bírva: a' fiát III. Fridrik Császárnak általadta, 's egészénni óltalma és gondviselése alá bizta. Mely tselekedetével mégjobbann elidegenítette magától a' Magyarokat; úgyhogy már többire azok is, a' kik eddig mellette vóltak, az Ulászló részire állottak. Ezt látva Er'sebet, megbánta a' mit tselekedett, és igyekezett a' fiát Magyar Országra visszahozni: de azt a' Császár ki nem adta. Igy a' fiától is megfosztatottnak, a' keresett óltalom által is még szerentsétlenebbnek tartva magát: midónn már ahoz kezdett vólna közel lenni, hogy Ulászlóval megbékéljen; véletlenül meghólt December 24-dikénn 1442-benn.

§. 147. De így is az óhajtott tsendesség a' Hazafiak között vissza nem állott. Mert a' Német Császár III. Fridrik, mint Tutora *Ladislau Posthumusnak*, nem szunt meg, annak pártfogókat szerezni Magyar Országonn, mely útonn a' Hazafiak közti való egyenellenség tovább is fenn tartódott. Mindazáltal egy darab ideig legalább nyilván nem háborgatta III. Fridrik a' Magyarokat; mivel 1443-bann két esztendeig békeséget kötött vele *Ulászló*; melyre az indította, hogy a' Törökök, a' Magyar Országi visszavonások alkalmatosságával, Moldvát és Havasalföldét elfoglalván, már Servianak fővárosát Belgradot fenyegették; sőt II. Amurath követeket küldött Budara, és nyilván azt kívánta, hogy ha bekeségben akar maradni *Ulászló*: adja által neki Belgradot, fizessen esztendőnként való adót, kezesül pedig adja *Hunyadi Jánost*. Ezen feltételek között, az utolsó volt legnagyobb: mivel abbann az időben, a' Törökök Hunyadit nézték legnagyobb gátnak magok előtt, a' ki miatt semmiképpenn nem boldogúlhattak. Mert ez, már 1440-benn, mikor a' Törökök Erdélyre ütöttek: őket megverte, és közzülök 15 ezeret megölt. A' következő 1441 dik esztendőben, midőnn az úgy nevezett *Vaskapunn* ismét bűtöttek, újra győzedelmeskedett rajtok; 1442-benn pedig, midőnn maga II. Amurath egész eréből ostromlotta Belgradot: azt visszaverte. *Hunyadi Jánosnak* annyi szerentsés hadakozasibann bizvann *Ulászló*: a' Török követeknek kevély kívánságát visszavetette, és azokat tsúfságból Hunyadi Jánoshoz Belgradba igazította. Azután magát a' Törökökkel

rökökkel való hadakozáshoz kezdte készíteni: de az Országból kivinni a' katonákat nem volt bátorságos, mind addig, míg ő vele III. Fridrik a' Német Császár ellenkezett. Ezért kötötte a' feljebb említett békesseget. Ez meglévén: Májusban, 1443-dik esztendőben, Seregét Serviába vitte. Mellyel Hunyadi János Bulgáriának esett, azt pusztította; a' Törököket öt apróbb tsatákbann meggyőzte, és tőlök igen sok prédát nyert. November 3-dikán *Nissánál* a' nagy Török táborral is megütköztvén, azt megverte, és 20 ezer Törököt vágott le. Utóljára magát a' Török Vezért *Karan* vagy *Karam Béget* is elfogta: úgy hogy Ulászló az ő Vezérének Hunyadi Jánosnak vitézsége által, nagy triumphussal tért vissza, ugyan azon esztendőben, Magyar Országba.

* Ez a' Vaskapu deákul *Porta ferrua*, németül *Eisernes Thor*, magas kősziklak között levő keskeny köz és út Erdélyben, mely a' Hatszegi völgyből a' Tomösvári Bánatba viszen.

§. 148. Hallván ezeket a' Keresztyén Fejedelmek, kiknek Tartományi a' Törökökhöz közelebb estek, oly reménységbe kezdtek lenni, hogy Hunyadi Jánosnak, és a' Magyaroknak vitézsége által, a' Törökök egész Európából kiverettethetnek. Így gondolkodtak kiváltképpenn a' Római Papa IV. Eugenius, és ezzel egygyütt a' Génuaiak, és Veletzések: a' Görög Császár Palaeologus János, kit már a' Törökök majd minden birtoktól megfosztottak; és ama híres Epirusi Fejedelem *Castriora György*, kit a' Törökök, bamúlást okozó vitézségeért *Is-canderbegnek*, azaz, *Sándor Úrnak* neveztek,

tek, melyből lett osztánn amaz esmerete-
sebb név, *Scanderbég*. Mind ezek tehát ön-
ként ajánlottak magokat Ulászlónak segít-
ségére, csak hogy újra keljen fel a' Török-
ök ellen. Melyre könnyenn ráállván *Ulász-
ló*: közönséges akarattal elvégeztetett, hogy
tavaszra kelve, mind szárazoun, mind ví-
zenn, egyszerre támadják meg a' Törököt.
És ezen végezés szerint *Ferentz Cardinális*^{*}
csak hamar egy Florentzjai hajós sereggel
elindúlt, hogy a' Hellespontuson az utat
elfogja, hogy azonn a' Török Sultán A'siá-
ból segítséget ne hozhasson Európába. Más
felől pedig Juliánus Cardinális, nagy számú
keresztes katonákat gyűjtött; valamint Cas-
triona György is jeles Albániai és Epirusi
sereget állított fel. Mind ezek olyan készü-
leteknek látszottak, mellyek méltánn meg-
rettenthetnék a' Török Sultánt. Ugy is lett,
hogy mihelyt ezeket megtudta, azonnal kö-
veteket küldött Magyar Országra, kik Ulász-
lóval, akármely terhes feltételek alatt is,
békességet kötnének. Hajlott is Ulászló,
Hunyadi Janos tanácsából, a' békeségre,
mintnogy Lengyel Ország veszedelmes álla-
potbann volt: el lévén már a' Tatárok ál-
tal egész Veres Kussia foglalva; ezenkívül,
a' Német Császárral III. Fridrikkel kötött
békeség ideje is vége felé járt. Így meg-
kötetett a' *békesség Szgedenn*, Junius 13-
dikánn, 1444-benn, tiz esztendőre, e' kö-
vetkezo feltétel alatt: hogy a' Törökök
minden elfoglalt tartományokat visszaad-
janak; csak egyedul Bolgár Országot tart-
ha-sak meg: és így, mind Moldva, mind
Havasalfolde, mind Servián k elfoglalt ré-
szet visszajöttek Magyar Országhoz. Ezen
beker-

békességnek megtartására, *Lengyel László*, és a' Török Követek, megesküdtek: mindenik a' maga módja szerint; a' Törökök az Alkoránra, Lengyel László pedig az Évangéliomra, és az Oltári Szentségre.

* *Franciscus Cardinalis Venetus*. Lásd Pray Hist. R. Hung. P. II. p. 329.

§. 149. Alig erősítettett meg ez a' béesség, mikor Ferentz Cardinalistól az az izenet jött Magyar Országgra, hogy ő már a' Hellespontushoz 70 hajóval megérkezett, és várja az egygyesült sereget. A' Görög Császárnak pedig Palaeologus Jánosnak, a' kötött békekességnek híre fülibe menvénn; nyilván hűségtelenséggel kezdte vadolni Lengyel Lászlót. Másoknak is leveleit vévénn, mind tsak azt látta, hogy ezen ő békekesség kötése, közönségesenn olyannak tartatik, mely által a' Török hatalomnak öszverontására való alkalmatosság szalasztódik el. Kivált mikor az is tudtára esett, hogy a' Török Sultán, mindjárt a' békekesség megerősítése után a' partos Caramániai Fejedelemnek elnyomására, egész Európai erejét A'siába vitte által: egyataljába kezdte hinni, hogy ez által az egész Török hatalomnak vége szakaszthatnék Európában. Megbánvann tehát mostani gondolkozása szerint azt, hogy ily nagy hasznót és dicsőseget borsátott el; egyszersmind fellette szégyenlvénn, hogy szövetséges társait elhagyta: örömet ellenek indúlt volna a' Törököknek, hanem ha az esküvése ellentállott volna. De ezen akadályt tsak hamar elhárította Juliánus Cardinalis, a' ki azt mondta, hogy mivel a' kötött békekesség az

egész

egész Keresztyénséget nézi: annak nem lehetett volna a' Keresztyénség fejének a' Római Páának híre 's akarata nélkül megessni. Melyre nézve esküvés alól feloldozó levelet is szerzett IV. Eugénius Papától. Ezen a' Király úgy megnyugodt, hogy már a' Törökök ellen tsendes lelkiismerettel készítette a' hadat, sőt esküvéssel fogadta, hogy azt még azon esztendőben elkezdi.

§. 150. II. *Amurath*, megunván az uralkodásbeli bajokat, kevéssel az előtt lemondott vólt a' Szultánságról, és azt a' Ijanak *II. Mohamednek* adta által. De mihelyt a' Napnyúgoti Keresztyéneknek öszyeszövetkezését meghallotta: ismét felvette azt, és a' Caramániai zenebonát szerentséssenn letsendesítvénn, temérdek seregét a' Hellespontusnak A'siai partjára hozta; a' Serviában lévő embereinek pedig megizente, hogy a' *Castriota György* seregének a' Magyarokkal való egyesülését akadalyoztassák meg. Kevéssel azután nagy summa penzt adván némely Génuai Hajosoknak, tudnilik minden személy általvitelért egy egy aranyat: seregét a' Hellespontuson Gallipolinál (*Callipolis*) általszallította Európába; úgy hogy azt *Ferentz Cardinalis* észre sem vette. Így az egész dolognak, mely oly nagy hasznokat ígért vala a' Napnyúgoti Keresztyéneknek, hirtelen más ábrázata lett. Mert *Castriota György* a' Magyarokkal való egyesülésben a' Serviataktól megakadalyoztatódván; *Palaeologus János* pedig, a' Szultánnak véletlen általjövele miatt, seregét, az egyezés szerint, magától elbocsátani nem merténn; *Ferentz*
Cardi-

Cardinalis is, minekutánna észrevette, hogy a' Hellespontusonn minden haszon nélkül vesztegel, Olasz Országba visszatérvénn: a' Magyarok tsak magokbann maradtak az egész Török erő ellen. Ezek is pedig sokkal kevesebbenn voltak, mint lehettek volna: mivel a' Király a' Szegedi békesség kötés után, a' Julianus Cardinalistól öszvegyűjtett Keresztes haddal együtt, minden Lengyel Országi, és Magyar Ország-nak távolabb lévő részeibenn lakó katonáit haza botsátotta; kiket többé nem lehetett hirtelenn öszveszerezni. Mindazáltal, a' Magyarok próbált vitézségébenn; és a' feljebb említett Epirusi, Olasz Országi, és a' Görög Császártól küldendő segítségbenn bizvann: kevés számú seregével is kiindult Magyar Orzágról, és a' Dunánn Orsovánál általmenvénn, először *Vidinbe* (Bodon), onnan pedig *Nikápolyba* (*Nicopolis*) jutott.

§. 151. Nikápolybann, a' Havasalföldi Vajda *Drakula*, Lengyel Lászlónak eleibe menvénn, és látvánn seregének kevés vóltat, igen kérte őtet, hogy tovább ne menne, mivel katonái oly kevesenn vólnának, hogy a' Török Szultán II. Amurath, tsak vadászni is nagyobb sereggel szokott vólna kimenni. Ezennkívül az előttök lévő tél keménységét is eleibe terjesztvénn Lengyel Lászlónak: azt adta tanátsúl, hogy inkább kikeletkor induljon a' Törökök ellen. De mind ezekkel tsak, azt nyerte *Drákula*, hogy gyanúságba esett, mint olyan ember, ki ezeu tanátsával a' Török Szultán hasznát keresi, hogy az jobbann neki készülhessen a' hadakozásnak. *Drákula* ezen gyanú elhárítására, a' fiját adta a' Király mellé

4000 könnyű lovaggal, és jártas kalauzokkal együtt. Ezekkel, Bolgár Országból, *Rumiliába* (Romania) akarván menni, hogy ott Ferentz Cardinalishoz tsatolja magát; midőnn a' *Haemus* Havassa alá jutott, és már a' szorosonn fel kellett volna menni: elől botsátotta Hunyadi Jánost az Oláh segítséggel, és három ezer Magyarral, és úgy ment maga utánna, középre vévén a' tarszekereket. Thraciába érvén, azt pusztította, és majd minden ellentállás nélkül a' Fekete tenger partjáig nyomúlt. Itt tudta meg legelőször a' Király, hogy már a' Török Szultannak II. Amurathnak serege, Gallipólinál, A'siából általjött Európába, és hogy többé Ferentz Cardinalisbann reménysége nem lehet. Viszszatérvén tehát a' *Haemus* Havassánn által, Bolgár Országba: ennek a' tengerhez közelebb fekvő erősségeit, nevezetesen *Várnát* megvette. Itt Lengyel László, valamely mérges kelés támadvann a' lába szárán, táborával együtt megállapodott.

§. 152. Azombann II. Amurath Callipolitól felfelé jövénn, és a' Magyar seregnek nyomába akadván: heted nap múlva *Várnánál* termett. Melynek látására nagy vetélkedés támadott, a' Magyar taborbann lévő Vezérek között. Juliánus Cardinális azt akarta, hogy a' Várnai, 's más ott lévő Várakba vegyék, és úgy óltalmazzak magokat. De ezt Hunyadi János veszedelmesnek tartotta: mivel, mind azok a' Várak gyengék voltak, és sem volt benne elegendő. Azt javasolta tehát, hogy szembe kell az ellenséggel szállani. A' Király a' Hunyadi János szavára állott: és ez, a' se-
reget

reget oly bőltseenn elrendelte, és annak gyengébb oldalát, szekerekből tsinált kerítéssel, úgy megerősítette, hogy azt látván a' Török Szultán, szinte kétségbe esett. Mindazáltal, a' legjobb tizenötezer lovagját kiválasztván, próbát tett: mely, midőnn hirtelen visszaverettetett volna, annyira megfélemlert: hogy már elakart szaladni; és Fő tisztjei tsupánn erővel, és halállal való fenyegetőzés által tudták megtartóztatni. Ismét próbát tévénn, ámbár hasonlóképpenn visszaverettetett: mindazáltal szerentsés vólt. Mert a' *Váradi Puspök János* látván, hogy futnak a' Törökök, és részes kívánván lenni a' győzedelembenn: elhagyta a' néki rendeltetett helyet; és népével kezdte úzni a' Törököket, szinte a' nagy Török taborig. Mellyet meglátván, visszafordult: de eltévesztvénn az útát, egy motsáros helyre jutott, és abbá beléveszett. Katonái pedig elszéledvénn, hirtelen a' Magyar sereghez vissza nem mehettek. Azombann a' Törökök, a' Magyar seregbe esett hezagba rohanván, ámbár Hunyadi Jánostól visszaverettettek: mindazáltal, a' Magyarok veszedelmére elég vólt az, hogy már, a' Hunyadi Jánostól kinek kinek alkalmasann kimutatódott hely eltévesztődött, és így az egész rend megbomlott. Melyből szükségesképpenn félelemnek kellett származni, a' magok kevés vóltát érző, a' Törököknek pedig temérdek népét látó Magyarokbann. Mindazáltal éppen nem vólt kisebb a' Törökökbenn is a' félelem. A' honnan, *II. Amurathnak* hathatós szokkal kellett katonái eleibe terjeszteni, hogy ennek az ütközetnek szerentsés vagy szerentsetlen

kimenetelétől függene a' Török hatalomnak és névnek Európában örökre való megalítása, vagy elvesztése. Továbbá, hogy jobb volna a' hartzban vitézi módon elesni, mint a' Keresztyének kezébe esvén, azoktól nyomorgattatni: és utóljára, hogy lehetetlen az Istennek, a' Keresztyéneket hittek megszegéséért, még ebbenn a' hartzban meg nem büntetni. Mely dolog, hogy annál inkább felbuzdítaná a' Törököket: a' békeségkötést magában foglaló, 's mind két részről esküvéssel megerősített levelet, oly magossann feltartotta, hogy azt a' messzire lévők is megláthatnák. Így indítván seregét újra a' Magyarok ellen, midőnn nagy tüzzel kezdenének viaskodni a' Törökök: *Hunyadi János* magát akarmely veszedelemre elszánván, csak a' Királyrol gondoskodott; kit is, bátorságos helyre vivén, addig el nem hagyott, míg azt nem fogadta, hogy azon helyből ki nem mozdúl. Ekkor oly tüzzel vágott bé a' Török sereg közzé, hogy az, előtte meg nem állhatván; hanyatlau kezdett.

§. 153. Látván ezt a' Király: ily ditsőséges győzedelembenn részesulni kívánt. Kivált, némely körülötte lévő tsapodaremberek szavára, kik azt állították, hogy ő tőle *Hunyadi János* nem azért kívánta az egy helybenn való maradást, mintha a' veszedelemtől féltene; mert nem is volna olyan veszedelem: hanem azért, mert a' győzedelmi ditsóséget, egyedul magaévá akarja tenni. Az elléle beszédre, a' kulombenn is heves természetü, 's ditsóssegen kapó ifjú király, hirtelen lora ult, és semmit nem hajtvann a' veszedelemre, az
ellenesség

ellenség közzé vágatott. *Hunyadi János*, észre vévén valahogy Lengyel Lászlónak a' rendelt helyről való eltávozását: hirtelen utánda eredt: és általvágván magát szinte a' Jantsárok seregéig, kívánta Királyát megszabadítani. De nem lehetett: mert már akkor körülvétetvén a' Jantsároktól, a' lova általverettetett, 's így a' földre leesvén, maga is számtalan szurdálasok által megölettetett, November 10-dikénn 1444-benn. Legalább tehát a' Király holt restének visszاسzerzésénn igyekezett: de abbann sem bódogúlt. Mert azt a' Törökök, mindjárt a' megöléskor elragadták, és fejét elvágván, 's hegyes törbe húzván, úgy hordozták és mutogatták. Így a' Magyar sereg megtudván, Királya elesését: ámbár mind addig meg nem győzethetett; hirtelen futáshoz kezdett. Mely dolog, a' Szultán előtt, még ekkor is oly képtelenségnek tetszett: hogy mind addig csak ravaszságnak gondolta, míg a' tábor helyére menvén, a' félelemből lett elszaladásnak bizonyos jeleit nem látta. Mindazáltal ekkor is azt mondotta: hogy *ő olyan győzedelmet csak az ellenségének kíván*: mivel sokkal többenn estek el az ő katonái közzül, mint a' Magyarok közzül; és nem is hátorkodott a' futó Magyarokat kergettetni. Arra a' helyre pedig, a' hol Lengyel László elesett, annak vitézségének emlékezetére oszlopot állított fel. Az az esmeretes Deák *Építaphiuma* Lengyel Lászlónak, mely így van:

Romulidae *Cannas*, ego *Varnam* strage
notavi,

Discite mortales non temera: fidem.

Me nisi Pontifices jussissent rumpere foedus:
Non ferret Scythicum Pannonis ora jugum.

nem ekkor, hanem későbbenn, úgymint a' XVI-dik Századbann íratott; minthogy akkor kezdte Magyar Ország a' Török igát viselni.

§. 154. A' Várnai veszedelem után, a' futásbann lévő Magyar seregnak, egy része Bolgár Országonn által, egyenesenn haza jött Magyar Országra: más része eltévesztvénn az utat, *Macedóniába* ment; hol, szerentsére, öszvetalálkozott *Casiriota Györgyel* vagy *Scanderbeggel*, ki már meggyőzvénn a' *Serviabélieket*, éppenn útba vólt, hogy seregét a' Magyar taborral egyesítse. Ez tehát a' Magyar seregnak *Macedóniába* vetődött részét igen szívesenn fogadta, és útra való pénzel, 's eleséggel felkészítvénn, a' maga hajóinn *Raguzába* vitette, a' honnan osztánn visszatértek Magyar Ország-ra. A' harmadik része a' Várnánál elszéledett Magyar seregnak, *Hunyadi Jánossal* egygyütt, mint batorságos helyre, *Havasalföldére* ment. De ez *Hunyadi Jánosra* néve a' legveszedelmesebb hely vólt. Mert *Drakula*, a' *Havasalföldi Vajda*, megsértetettnek tartvänn magát *Hunyadi Jánostól*, mint a' kinek tulajdonította foképpenn, az elesett Királynak, általmenetelekor. ó eránta támadtt nagy gyanúját; mihelyt hozzá ment *Hunyadi János*, mindjárt fogságra vette, sőt halállal is fenyegette: hanem a' Magyar Rendek kívánságára, és fenyegetődzéseire tsakugyan elbocsátotta, sőt oly szivességet mutatott eránta, hogy sok ajándékokat advänn néki, nagyobb batorságnak

nak okáért, egész Erdély Ország határáig elkísértette.

* Illő tudni erről a' *Castriota Györgyről*, hogy az, *Castriota Jánosnak*, az Epirusi Fejedeleme- nek fia volt. Midőnn *II. Amurath*, Macedóniának elfoglalása után, Epirusnak esett volna: hogy ezen Tartomány a' pusztításoktól megmenekedhessen; *Castriota Györgynck* kezesül kellett adattatni *II. Amurathnak*; kinél osztánn környülmetszetvénn, mint Muhamedá- nus úgy neveltetett: és mivel hozzáhasonlítha- tatlan vitézséggel birt, a' Törökök kozott, mint már említődött, *Scanderbegnek* nevezte- tett. *II. Amurath* felette gyönyörködött ő benne, és sok ízben, mind Ásiábann, mind Eu- rópiábann bizott reá sereget, mellyel mindég győzedelmesenn tért vissza. Hanem utóljara, minekutánna az Attya *Castriota János* meg- halván, Epirus a' Torok hatalomhoz ada- tott: kezdett ezen Vitéztől tartani *II. Amurath*, és szüntelen elvesztésénn igyekezett. De a' mellyet *Scanderbeg* okosann elkerult. Történ- vénn pedig, hogy *György* a' *Serviai Despota* a' Magyarokhoz pártolt: ez ellen a' Szultán, a' Rumilii Basával együtt, *Scanderbeget* kül- dötöte. *Györgyöt*, Hunyadi János vezérsége alatt, a' Magyarok óltalmazták. Serviábann tehát a' Morava vizénél, a' Magyarok a' Tö- rökökkel megütközvénn, és, a' mint *Scander- beg* kívánta, meggyőzöttetvénn: a' magábann régtől fogva hányt vetett, de senkinek ki nem jelentett szándékának végre való hajtásáról kezdett gondolkudni; mely e' volt, hogy az Attya birtokát visszanyerje. Elfogván az- ért először is a' Rumilii Basa Íródeákját, azzal a' *II. Amurath* nevében levelet íratott, melyben a' volt, hogy ő *Crojának*, Epirus egyik Fővárosának Igazgatójáva rendeltetett a' Szultántól; azután kinyilatkoztatván ma- gát a' Torok táborbann lévő Epirusi katonak- nak, azokkal együtt Epirusba ment, és azt

kevés idő múlva egészen elfoglalta. A' hol osztánn mint buzgó Keresztyén Fejedelem, úgy uralkodvann, Hunyadi Jánossal együtt legnagyobb ostora lett a' Törököknek. Ebből láthatni, miért fogadta oly szívesen Scanderbég a' hozzája vetődött szerentsétlen Magyarokat; és miért szövetekezett oly örömet Lengyel Lászlóval is: mivel t. i. II. Amprath néki a' legnagyobb ellensége volt.

§. 155 Haza jövénn sok viszontagsági utánn Hunyadi János: szörnyű zuzavarábann és egyenetlenségben találta az Országot; holott pedig az egyet értésre, soha nagyobb szükség nem volt, mint ekkor. Mert már a' Törökön kívül, a' Német Császártól *III. Fridriktől*, a' Lengyelektől, a' Velentzésektől, és a' *Ladislau Posthumus* pártján lévő Csehektől is kellett félni. De még is szerentséjére az Országnak, mindjárt a' következő 1445 dik esztendőben, Május havábann, Pestenn Ország Gyűlése tartatvann, egyesség lett a' Magyar Rendekek között: mivel mindnyájann egyenlő akarattal abbann állapotok meg, hogy királynak *Ladislau Posthumus*, más nevel V-dik vagy NEMET LASZLÓ legyen. Elis küldöttek érte mindjárt *III. Fridrikhez*; ki a' követeket egész emberséggel fogadta, de Lászlót által nem adta, ezenn az okonn, hogy még gyermek, nevelés nélkül szukolkodik; és azok miatt, kik mindeg a' Lengyel László pártján voltak, egész bátorságban nem lehetne Magyar Országonn. Ezt nehezenn szenvedvann a' Rendekek: a' következő esztendőben, 1446 bann, *Hunyadi Jánost Ország Igazgatójává (Gubernatorrá)* tették, és megesküdvann huségete, elvegeztek, hogy mind addig viselje ezen hivalt, mig

míg *Ladislaus Posthumus* felnevelkedik: kit mindazáltal addig is, a' Koronával együtt, ha külömbenn nem lehet, erővel is vegyen el *III. Fridriktől*. Igyekezett is ebbenn Hunyadi János. De minden igyekezete, sőt Stiriának, Carinthiának, és Carnioliának pusztítása után is, rá nem mehetett. Hanem a' Pápa munkálódása által, utóljára olyan békességre lépett *III. Fridrikkel*, mely szerint a' Császár, *Gyórt* ugyan, és annak vidékét, mely Er'sébet Királynétól került hozzá, visszaadta: de *Ladislaus Posthumus*nak Tútora maradt.

§. 156. Minden bizonnyal egyik oka Hunyadi Jánosnak ezen békesség elfogadására a' volt, hogy Austria részéről telyes bátorságban lévén, egész erejét a' Török ellen fordíthassa, és azóhn a' Várnai veszedelmet megboszszúlhassa. Mert kevéssel a' Császárral kötött békesség után, 1448-ban, ősszel, Belgrádonn által, 26 ezer emberrel Serviába ment, és a' *Rigó mezején*,^{*} Serviának Albániára fekvő résziben, táborba szállott. De szerentsétlenül. Mert October 18-dikán, a' Török, 80 ezer emberrel menvén reá, bámúlásra méltó vitézsége mellett is, két napi egyenlő viadal után, harmadik nap megverte: úgy mindazáltal, hogy a' Magyar seregből csak 8 ezer, a' Törökből pedig 34 ezer esett el. Elszéledvén a' Magyar sereg, maga a' *Gubernator Hunyadi János* is futáshoz kezdett; és midönn minden fegyver nélkül szaladna, két Serviai tolvajnak kezébe esett, de a' kiktől tsakugyan szerentsésenn megszabadult. Mert midönn a' fosztás közben, a' *Gubernator* nyakabban lévő arany ke-

resztenn öszvevesztek, és lántsájokat elvetvén, öltre mentek volna a' tolvajok: Hunyadi János felkapván az egyik lántsát, egyik tolvajt megölte; a' másikat pedig megszalasztotta. Serviábann fel's alá soká tébolyogván, utóljára egy Rátzra akadt: ezzel magát *Belgrádba* akarta vezetetni. De a' Rátz megsalván, nem oda, hanem Végszendrőre (*Semendria*), a' Serviai Despota lakóhelyébe vezette, a' hol György a' Despota mindjára elfogatta, és osztánn az esziendő véginn, a' Magyar Rendek közbennjárására adta ki: de akkor is úgy, hogy Hunyadi Janosnak, a' nagyobbik fiját Laszlót kellett maga helyett kezesül adni.

* Ez másképpenn *Cassona*, *Cosana*, deákül *Campus Merularum*, és *Campus Merlinius*; némely pedig *Amsterfeldnek* nevezetik.

§. 157. Ismét haza kerülvén Hunyadi János, ámbár írigyeitől sokat szenvedett, mivel azok a' Rigómezei veszteséget neki tulajdonították: mindazáltal el nem hagyta magát, hanem ment elébbeni dítseretes útjáu, és igyekezett használni hazájának. Mert minekutánna a' Serviai Despotával, Györgyel, mind László fiját kiadatta, mind azt magát a' Magyar hatalom alá való viszatérésre készerítette: fő dolgának azt tette, hogy a' Csehek kezéből felső Magyar Országnak azokat a' részeit, melyekhez Er'sebet Királyné alatt jutottak, kivége. E' végre, 1451-benn, *Giskra János* ellen indúlt, a' ki Sáros és Szepes Vármegyében nagyonn elhatalmasodván, oda a' Huszszíták Vallását is bévitte. De némely Magyar urak, eránta való írigységből, mel-
lőle

lőle *Giskra Jánoshoz* szökvénn, *Losontzndál* megverettetett; a' midőnn osztánn más tzel't tartvänn maga előtt, *Giskra Jánossal* békességet kötött. Azután 1452-benn sereggel menvénn *Austriába*, *III. Fridriket Neustadtba* szorította; úgy hogy annak az Ifjú *Lászlót* (*Ladislaus Posthumust*) ki kellett adni; mindazáltal ily feltétel alatt, hogy *Tútor* és *Ministere Ulrik* a' *Cziliai Gróf* légyen. Így *Neustadtból* *Bétsbe* menvénn *Ladislaus Posthumus*, ott a' *Magyar Rendeket* nagy emberséggel fogadta; *Hunyadi János* pedig, előtte, a' *Gubernátori Hivatalt*, melyet hét esztendeig viselt, letette. Ekkor az Ifjú *László*, hűséges szolgálatjának megjutalmaztatására, *Erdélyben* néki *füről fira* a' *Besztertzei Ispánságot* adta. A' következő 1453-dik esztendőnek eleinn pedig, lejövénn *Po'sonba* *Ladislaus Posthumus*, vagy *V. László*, és a' *Magyar Rendek* esküvését elfogadvänn, elkezdette az uralkodást, 12 esztendős korábann.

§. 158. A' *Gubernátorság* letétele után, még nagyobb szolgálatot tett *Hunyadi János*, az *Európábann* magát megfészkel't, és *Magyar Országot* fenyegető *Török* ellen. Ugyanis, 1453-bann, *II. Mohamet* vagy *Mehmet*, *II. Amuráthnak* fija, *Constantzina-polyt*, a' *Görög Birodalom fővárosát*, szárazonn vízenn ostromolvänn, *Május hava 29-dik napjann*, szinte *Pünköst* kedden megvette.* Melyenn nem tsak a' *Magyarok*, hanem minden *Europai Keresztyén Fejedelmek*, különösen *V. Miklós Pápa*, és a' *Német Császár III. Fridrik*, felette igen megrémültek. Minekokaért a' *Császár*, mind-

járt a' következő 1454-dik esztendőbenn, September 29-dikénn, a' Német Rendekeket *Regenspurgba* hívánn, elvégeztette, hogy Német Országból 10 ezer lovas, és 32 ezer gyalog alljon ki a' Török ellen. A' Római Papa pedig kiküldvénn követeit az egész Keresztvénség közzé: szent hadat parantsolt, és meghírdettette, hogy valaki felvési a' keresztet, és hadakozik a' Török ellen, megöldoztatik bűneitől. Kiváltképpenn elbótsátott a' kereszties hadnak prédikállására, egy *Capistranus János* nevű, igen ékesenn szólló, Franciscanus Barátot; a' ki a' rábizott dologbann hűségesenn eljárt. Az ifjú V. László is alájóvénn Bétsból Magyar Országra, 1455-benn, Januarius 25-dikénn Diatat tartott, melybenn a' közönséges felkelés elvégeztetett, és Hunyadi János a' felállítandó sereg Fő Kapitányává neveztetett.

- * Constantzinápoly megvételeének leírását meg lehet latni Mólnár János Könyvbazának IV-dik Szakaszzabann, a' 326-dik 's azt követő oldalakonn. És még bővebbenn, *Aeneas Silviusnak*, azon időbenn élt derek Historikusnak, ki azután *II. Pius* név alatt Római Pápává is lett, ilyen titulusú munkájábann: *Historia Europae*, Cap. 7. pag. 243. et seqn. Itt e'ég légyen ezeket emliteni: hogy a' város óltalmazásábann, a' Görög Császár *XI-dik Constantinus Palaeologus János* elesett; a' 'Sófia Templomabann, hová az ügyefogyott nép folyamodott, szörnyű vérontás lett. Levágattatott 40 ezer ember, 60 ezer rabságra vitetett. A' Templomok, udvarok, paloták, házak prédálása harmad napig tartott. Török közmondássá lett: hogy ez amaz oly gazdag, mintba Constantzinápoly pusztításánn jelen lett volna. Mahomet ekkor kezdte magát Császárnak

szárnak hivattatni, a' kī osztánn a' vendég-
ségek közt 300 legnemesebb Görögöket kon-
trollatott le.

§. 159. Ezen készülétek szerint, úgy látszott, hogy a' magok javára és bátorsá-
gára, figyelmezőbbekké tétetvén a' Ke-
resztyének, nagy sereg fog összevgyülni a'
Török ellen. De éppenn nem gyűlt. Mert
a' Német Császártól ígértetett 42 ezer fő-
ből álló sereg csak a' papirosonn maradt.
Magyar Országonn sem úgy ment a' kato-
na szedés, mint mehetett volna. Mert az
álnok Cziliai Gróf, *Ulrik*, addig áskáló-
dott Hunyadi János után, hogy őtet V-dik
László előtt gyűlölségessé tette; mint olyan
embert, ki a' Királyságra vágyódik, vagy
ha ebbenn nem boldogul, a' Törökhöz ké-
szül általszökni. Ezen vádnak annyira hi-
telt adott a' Király, hogy Hunyadi János-
nak szép útonn módonn való elvesztésébenn
nem ellenkezett. Melyet meg is próbált *Ul-
rik*: de *Hunyadi János*, baráti által, előre
megtudván gonosz igyekezetét, mindenkor
elkerülte a' veszedelmet. Utóljára, az Esz-
tergomi Érsek közbennjárására, tsakugyan
megbékélt Hunyadi Jánossal a' Király: de
az eránta való gyanút még sem vetkezte le
egészenn. Mert a' kisebbik fiját *Mátyást*,
tisztességnek színe alatt magánál tartotta,
az Atya hűségének zálogául. De nyilván-
bann megmutatta Hunyadi János, kevés-
szel azután, mind Királyja, mind Hazája eránt
való hűségét, mint sem az ilyen zálogra
szükség lett volna. Mert elborítván 1456-
bann *II. Mohamet* Serviát, és már 200 ezer
emberrel Nandor fejérvára alatt lévén, a'
Capistranus János segítségével, Hunyadi

János mentette meg az Országot; és az ifjú Királyt, a' ki féltében Ulrikkal együtt Bétsbe futott, bátorságba helyezettette. Mert hirtelen, többire oly néppel, melyet maga költségénn gyűjtött, és a' *Capistranus János* keresztes katonáival, Serviába menvénn: a' Törököt, Junius 12-dikénn, 1456-bann, a' Dunánn megverte; Belgrádba szerentsésénn bément, és azt nem tsak megöltalmazta, hanem a' Szultánt *II. Mahometet*, minekutánna maga megsebesítettett, 25 ezer embere pedig elesett: futásra kényszerítette.* És e' vólt az utólsó vitéz tselekedete *Hunyadi Jánosnak*. Mert kevéssel azután, úgymint Augustus havának 11-dikénn, *Zimobann* meghólt.** Nem sokára, úgymint, Octoberbenn, Ujlakonn, *Capistranus Jánosnak* is halála történt. Ezek mind ketténn örök emlékezetet érdemlenek: amaz halatlán vitézségéért, és a' mellett fedhetetlen életéért, kinek soha senki semmi igaz hibát szemére nem vethetett: ez, bátor buzgoságáért, mellyel szüntelen a' katonák előtt hordozvánn a' keresztet, azokba, a' legnagyobb veszedelmek között is bátorságot öntött, és az által *Hunyadi Jánosnak* nagy segítségére vólt.

* Lásd ezen ütközetet *Aeneas Silviusnál*, *Hist. Bohem. Cap. 65.*

** A' *Hunyadi János* eredete bizonytalan. Némelyek Oláhnak állítják. *Heltai Gáspár*, *Krónikája* 80-dik 's azt követő oldalainn, az annyát *Marzinai Er'sebet* nevü Oláh leányának mondja; attyának pedig 'Sigmond Császárt teszi: azt advánn hozzá, hogy nikor *Marzinai Er'sebet* *Hunyadi Jánost* elszülte, már akkor valami *Buth* vagy *Butho* nevü Oláh Nemes embernek a' felesége vólt. Ezt Heltai

Heltai Gáspár, a' mint mondja, azoktól hallotta, kiknek atyai Hunyadi Jánost szolgálták, és vele sok ütközetekben forgottak. De minthogy a' dolog előadásában mesék is fordulnak elő: p. o. hogy midőnn Marzinai Er'sebet azon gyűrűt, melyet 'Sigmund Császár jövendőbeli esmértető jelül ajándékozott neki, a' kiseded Hunyadi Jánosnak kezébe adta volna, hogy azzal a' porbann játszon: azt egy holló elkapta, 's egy fára vitte; de a' melyről a' hollót a' bátyja Marzinai Er'sebetnek hirtelen lelőtte, es így a' gyűrűhöz ismét hozzájutván, az által magát 'Sigmund Császár előtt megesmerítette: úgy lehetne gondolkodni, hogy a' többi része is a' Heltai Gáspár hallomásból írt beszédének csak mese. *Aeneas Sylvius*, a' ki vele ugyan azon egy időben élt, nyilván Oláhnak mondja, kinek *Hist. de Europa Cap. 2.* ezek a' szavai: „Jo, „hannes Hunniades, cujus nomen caeteros (érti a' munkájában feljebb említett Magyar Országi híres embereket) „obnubilabat, non „tam Hungaris, quam Valachis, ex quibus „natus erat, gloriam auxit.“ Esztergomi Érsek Oláh Miklós (*Nicolaus Olahus*) hasonlóképpenn Oláh eredetűnek írja; kinek pedig az atya, *Marinától*, a' Hunyadi János húgától született. Mindazáltal lehet azt az értelmet is támogatni, hogy Magyar volt. Lásd b. e. *Budai Ferentz Magyar Ország. Hist. Lexicon*a II. Darabjának ezen cikkelyét: *Hunyadi János*. Annyi bizonyos, hogy Hunyadi Jánosnak egészen Magyar neveltetése volt, és azzá, a' mi volt, Magyar nevelés által lett. A' róla való különböző értelmekre, alacsony származásból nagyra lett menetele adott alkalmatosságot. 'Sigmund Császár alatt katonáskodott, és előtte kedvességben volt; *Albert* Bárói méltóságra emelte, Szörényi Banna tévénn; *Lengyel László*, és *Német László* Királyok alatt legfőbb ember volt egész Magyar Országon.

§. 160. Hunyadi Jánosnak halálán az egész Ország szomorkodott, egyedül a' Czili Gróf, *Ulrik* örült, ki néki halálos ellensége volt. Ez tehát, midőnn kevéssel azután, nem kis bosszúságára az Ország-nak, a' Királytól Gubernátorra tétellett: elvégezte magában; hogy az egész Hunyadi familiát, mellyet Németül *Hund*, azaz, *kutya* familianak szokott hívni, kiírta. Sőt *Györgynek*, a' Kasciai Despótának, ki néki Ipa volt, bizonyosan megírta, hogy rövid nap két laptat fog hozzá küldeni, értvénn azokonn a' Hunyadi János két fiának, Lászlónak és Mátyásnak fejéit. Mely levél minthogy történetből a' Hunyadi László kezébe került, ki az Attya helyett *Belgrádi* és *Tomösvári* Commendáns volt; igyekezett a' veszedelmet megelőzni. Azért, midőnn a' Király, V. László *Ulrik*kal együtt, Belgrádba ment volna: hogy ezen Várban a' minapi Török ostrom által esett kárt megnézze; *Hunyadi László* tapasztalván, hogy *Ulrik* ott sem szünik meg utánna vadaskodni: annyira néki keseredett, hogy több Magyar fő emberekkel együtt, kik között volt *Horogszegi Szilágyi Mihály* is, a' Hunyadi László édes anyjának, *Szilágyi Ersebetnek* testvér bátyja; arról kezdett tanátskozni, minődonn kellene attól a' nyughatatlan és gonosz embertől megmenekedni. Utóljára abbann állapotok meg, hogy, bizonyos fontos dolgok elintézésének örvivel, hívják magok közzé. *Ulrik* megjelent: de fogyvereseun. Ekkor néki esvénn Hunyadi László, és kezdvénn motkolni, mint álnok, árulkodó, és gonosz embert, ki az Attyának is Hunyadi Jánosnak mindég vesztinn

igyekezett: Ulrik ezeket nem szenvedhette: hanem kardot rántván, a' fejéhez vágott Hunyadi Lászlónak. De ez a' kezét eleibe vevénn a' kardnak, és ekképpenn a' vágást, újjánn lévő vastag arany gyűrűje által megakadályoztatván, csak kevésse sebesített meg. Azon szempillantásbann Szilágyi Mihály és mások, Hunyadi Lászlóval együtt, Ulrikra rohantak, és azt összevagdalták.

§. 161. Ezt meghallván V. László, kinek Ulrik közletről való atyafia vólt, fellelte megháborodott: és nem mervénn Belgrádbann sokat múlatni, Tömösvár felé visszaindult. Itt *Szilágyi Er'sebet* a' Hunyadi János özvegye, eleibe mervénn a' Királynak, addig könyörgött a' fiáért: míg nem a' Király azt ígérte, hogy a' Cziljai Gróf Ulrik megölettetését soha rajta meg nem boszszúlja: melynek bizonyosságára és erősítésére, a' Sákramentomonn meg is esküdt néki; sőt Hunyadi Lászlót es Mátyást, hites atyafiaivá fogadta, Szilágyi Er'sebet pedig hites anyyava. Igy minden félelemtől megszabadulván *itunyadi László*, nem csak mága, hanem az öltse is *Mátyás*, a' Királlyal együtt Budara mentek. Itt a' Palatinus *Gara László*, kinek a' nagy anyya Cziljai Gróf házból való vólt, eleibe terjesztvénn a' Királynak az Ulrik megolettetése büntetetlen való maradásának rossz következesit: addig ingerlette a' Királyt Hunyadi László ellen, míg nem annak, Martius 17. dikénn, 1457-benn, Budanu, a' király parancsolatjara feje véte-tett. Nevezetes dolog, hogy a' hóhér háromszoriba sem tudván elvágni a' Hunyadi

di László nyakát: ez felkölt, és a' törvényre apellált, mely szerint ilyen esetben a' kiszententziáztatott személy ártatlannak és szabadnak ítéltetik: de ez ellent nem állván, a' Királyi Tanácsosok parantsolatjára megölettetett 24 'esztendős korábann. Mely dolog a' néző nép közt nagy zúgást okozott.

* Lásd Petthő Gergely Krónikáját. Kassánn. 1729. pag. 77.

§. 162. A' Gara László tanácsa a' Királyhoz e' vólt, hogy ha tsendességben és bátorságban akar uralkodni: *Mátyással* éppenn úgy bánjon, mint a' battyával. Hanem, megértvénn Horogszegi Szilágyi Er'sébet, a' fiamak Lászlónak megölettetését, egyenesenn megizente a' királynak és a' Palatinusnak, hogy ha Mátyás mindezt bántódás nélkül neki vissza nem adódik: *II. Muhametet*, a' Török Szultant, kihívja, és annak a' vég várakat, nevezetesenn Belgrádot, és Tömösvárt általadja. Azombann nagy sereget is kezdett, a' battya Szilágyi Mihály által, gyűjtetni. Mellyenn megrémülvénn V. László, nem merte Mátyást bántani: hanem Budát elhagyvann, Bétsbe ment; magával együtt Mátyást is elvívénn, és ottana fogságban tartvann. Kevés idő múlva Prágába menvénn V. László: ott kemény kólika fogta elő, melyben véletlenül meghólt, November 23-dikánn, 1457-benn, midönn az Uri Imádságból ezeket a' szókat mondotta volna: *De szabadíts meg a' gonosztól.* Még tsak 17 esztendős lévén: nem tsuda, hogy a' rossz emberek könnyen elszédíthették. Különös dolog, hogy

a' halála, a' mint mondják, éppenn azon a' napon történt, mellyenn esztendővel az előtt Szilágyi Er'sébetnek, a' Hunyadi János özvegyének esküvéssel ígérte, hogy a' fiann Lászlónb, Ulriknak megölettetéséért soha boszszút nem áll. Ugyan azon napon érkezett meg Mátyás is Prágába: hova fogva Bétsból vitettetett.

§. 163. Elterjedvén az Országban az V. vagy Német László halálának híre, az Ország Rendjei Budára gyűltek, és Januarius eleinn 1458-bann, az új Király választásról kezdtek tanátskozni. A' voksok nem egyfelé mentek; némelleyek a' Lengyel Királyt *Kazimirt* kívánták volna Királynak, a' ki az V. László testvér nényének fia volt; mások ismét a' Német Császárt *III. Fridriket* emlegették. Az alatt pedig a' Hunyadi János özvegye *Szilágyi Er'sébet*, és ennek testvér bátyja *Horogszegi Szilágyi Mihály*, arról gondolkodtak, és abbann mesterkedtek, hogy az ifjú HUNYADI MÁTYÁS (Mathias Corvinus*) emeltessék Királyságra, ki a' Prágai fogságban ült.

* Mátyás a' *Corvinus* nevet, vagy a' Czimeréről, mely *holló* volt, vagy attyának születése helyéről *Hollósról* vette, mely Erdélybe van. A' mit Bonfinius mond, hogy a' Római *Corvinusnak* familiájából származott volna: rút hízkeledés.

§. 164. V. László halála után, Cseh Orszagnak igazgatása *Podiebrád Györgynek* adódott. Ehez tehát Szilágyi Er'sébet, és Szilágyi Mihály, a' Váradi Püspököt *Vitéz Jánost* elküldötték, kérvén, hogy botsással el Matyást a' fogságból. Podiebrád nagy emberséggel fogadta Vitéz Janost, és megígerte,

ígérte, hogy Mátyást örömet szabadon bocsátja, de váltságúl 40 ezer aranyat kívánt. Vitéz János a' kívánt summát megígérvén, Szilágyi Mihályt, és Er'sebetet a' dolognak mibenn létéről tudósítja. Szilágyi Mihály az előre gyűjtött sereggel, melynek számát 20 ezerre tészik, egyenesen Pestre ment. Palatinus *Gara László*, és a' kik vele tartottak, Budánn tanátskoztak a' Királyválasztásról. Szilágyi Mihály izenvén hozzájok, Pestre hívta őket, hogy ott tanátskozzanak: de azok ő reá keveset hajtottak. Törtévénn azombann, hogy Januáriu 8-dik napját követő éjjel, a' Duna vize álfagyott: Szilágyi Mihály, az embereivel Budára általment, és a' Palatinust, 's az egész gyűlést, Pestre, majd csak nem erővel, általhozta. Ott osztánn Hunyadi Mátyást ajánlván az együtt lévő Rendekek: midőnn azokbann, a' kik a' Hunyadi László megölettetéséért való büntetéstől félték, ellenkezőkre talált volna; a' dolog felett való hosszas vetélkedést nem győzvén várni, a' Duna jegénn álló fegyveres sereg, Januáriu 24 dikénn, Mátyást egy szájjal Királynak kiáltja. A' kiáltás behallott a' Gyűlésbe: mellyenn az ellenkező rész annyira megfélemlert, hogy többé nem mert akadékoskodni a' Mátyás választásábann. Minekutánna pedig Szilágyi Mihály esküvéssel ígérte, hogy Mátyás azokono, kik a' testvérének Hunyadi Lászlónak halálát okozták, soha boszszút nem áll: benne, mind *Gara László*, mind a' Gyűlésnek több ellenkező tagjai, megnyűgodiak. Minthogy mindazáltal még ekkor Mátyás csak 10 esztendő vólt; azt végeztek a' Rendekek, hogy

mellette

mellette Szilágyi Mihály öt esztendeig Gubernatorságot viseljen.

§. 165. E' meglévén, mindjárt követelek választódtak, kik Cseh Országba *Podiebrád György*höz mennének, arra kérvénnt, hogy Mátyást Morva Ország' széléig *Strasznitz* nevű városba hozná. Mely utat azok hamar megtévén: ezt a' választ hozták, hogy Podiebrád Februárius 5-dik napjára Mátyással *Strasznitzbann* leszsz. Ekkor bizonyos személyek rendeltettek, kik Szilágyi Er'sébettel, és Szilágyi Mihállyal együtt, számos seregtől kísértetve, Mátyásnak eleibe mennének; úgymint *Vitéz János*, a' Várad Püspök; *Rozgoni János*, az Erdélyi Vajda; *Gúti Ország Mihály*, a' Fő ajtonnálló; *Rozgoni Sebestyén*, a' Fő Lovászmester; *Báthori István*, a' Fő Tálnokmester; *Hédervári Imre*, a' Matsói Bán; 's a' t. Ezek a' rendelt napra *Strasznitzbann* megjelenvénn; Podiebrád Györgyöt Mátyással együtt ott találták. Más nap Podiebrád György, tisztességtévő seregét, a' Morava vizének túlsó partjára kiállítván, és Mátyást előhozván, a' víz innetső partján álló Magyarorságnak megmutatta; mely is azt térdhajtással, és víg kiáltással tisztelte meg. Vitéz János pedig ékes beszéddel köszöntötte. A' tisztességtétel végezödése, és a' *Strasznitzba* való bemenetelutánn, a' megígért váltáságpénz kifizetödött; mellyet Szilágyi Er'sébet 20 ezer arannyal szaporított. Podiebrád György pedig, szövetséget kötvénn Matyással, egyszersmind a' leányát is *Katalint* vele eljegyeztette.

§. 166. Ezekutánn Hunyadi Mátyás, Szakoltzán, Nagyszombatonn, és Esztergomonn

gomonn által, nagy örömmel Budára hoztatott: mely városhoz közelítvén: az Esztergomi Érsek *Szétsi Dienes*, számos Papsággal, és sok Főemberekkel együtt eleibe ment, és megköszönte. Ugyan ezt tselekedte a' Budai kapubann a' Budai Bíró; kívánván egyszersmind tőle, hogy Buda Városának privilegiumit erősítse meg. Azután a' várba vezetődvén Hunyadi Mátyás, annak Kapitánya *Czobor Mihály*, a' vár kapuját ugyan kinyitotta, de őtet addig oda bé nem bocsátotta, míg az Ország minden jussait megerősítvén, esküvéssel nem kötelezte magát, hogy az Ország törvényei szerint fog uralkodni: a' midőnn osztán viszont a' Rendek is az ő huségére megesküidtek. Mind ezeknek azért kellett így lenni: mivel ez időbenn a' koronázás, és az azzal együtt járó felesketése a' Királynak, a' szokott móddal meg nem eshetett, a' Korona III. Fridriknek kezei között lévén.

§. 167. Mátyást, Királyi méltóságában, első gond, és nyughatatlanság a' feljebb említett *Giskra János* miatt érte; a' ki nem egygyezvén meg a' Mátyás választódásában, Lengyel Országba ment, és annak Királyát Kazimirt, arra ösztönözte, hogy a' felesége után való jusson, ne hagyja a' Magyar Országi Királyságot. De *Kazimir*, kinek akkor éppen a' *Crucigerekkel* való háború volt a' nyakán, ahoz semmi kedvet nem mutatott. *Giskra* ezenn el nem tsüggedvén, Cseh társaival együtt, maga fogott fegyvert Mátyás ellen. De ennek két nevezetes Vezérei, úgymint *Rozgoni Sebestyén*, és *Magyar Balás*, a' *Giskra* seregét egy-

egynehány ízben megverték; különösen győzedelmeskedtek azonn *Sáros Patak*nál, hol Giskrának *Valgatha* nevű vezérével is fogták, és kötözve *Mátyáshoz* Budára küldötték. Így Giskra ekkor ugyan elnyomatott: de Mátyás, miatta, még sem lehetett bátorságban. Más próbához nyúlván tehát; megtisztelés, és ajándékok által igyekezett azt megnyerni; a' minthogy meg is adta magát Giskra, 1462-ben, a' midőn, Cseh társaival együtt, a' Mátyás hűségére megesküdt, és abban haláláig állhatatosan meg is maradt.

* Ez volt Er'sebet, Albortnek leánya, és Ladislaus Posthumusnak testvér néneje.

§. 168. Mátyás Királynak Giskránál sokkal erősebb, 's ugyan azért veszedelmesebb ellensége volt *III. Fridrik*, kit némely Magyar Országi Fő emberek ültettek fel ő elene. Mely is így esett: Gubernátor *Szilágyi Mihály*, Hadi, és keménységhez szokott ember lévén: az ifjú Királlyal nem tudott annak ínye szerint bánni; úgyhogy Mátyás csak hamar ráunt, és a' Gubernátorságból, mikor még abban esztendőt sem töltött, kitette. Ebben sok Fő emberek megbotránkoztak, és úgy gondolkodtak, hogy az ifjú Királyt meg kell zabolázní. Utóljára a' békételenség öszvesküvést szült, melynek fejei Palatinus *Gara László*, és Erdélyi Vajda *Ujlaki Miklós* voltak, kik osztán, midőn hivataljoktól megfosztódtak volna; követőiket Németújvárra gyűjtvénn, ott *III. Fridriket* Februáriusnak 17-dik napján, 1459-ben, Magyar Országi Királyuk kiáltották; Mártius 4-dikén pedig Aus-

triának *Neustadt* nevű városábann meg is koronázták. Már annakelőtte a' *Szegedi Gyűlésenn*, mely 1458 bann, Decemberbenn tartódott, elvégezték vólt a' Rendek; hogy III. Fridrik ellen háborút kell indítani: mint-hogy a' Koronát, mellyért hozzá Vitéz János küldödött vólt, vissza nem adta. Most a' háborúra még nagyobb ok szolgáltatódvann: annál később vólt Mátyás, annak elkezdésére. Elküldötte tehát 1459 benn, III. Fridrik és az öszveesküdtek ellen, két nevezetes Vezéreit: *Rozgoni Sebrstyént*, és *Nagy Simont*. Ezek Vas Vármegyébenn, Körmöndnél, megütököztek III. Fridriknek, és a' pártosoknak seregével: de szerentsétlenül. Mindazáltal nem esett sok kár taborokbann, minthogy Gara László, és Ujlaki Miklós, meg akarvann kémelleni a' hazafiúvért, nem engedték meg katonáiknak, hogy a' megfutott sereget üzzék, és vágják; hanem trombita szóval visszahívták azokat. Látvann tehát Mátyás Király, hogy erővel nehezenn bóldogú az öszveesküdtek ellen: másképpenn próbált a' dolgonn segíteni. Tudnilik megtírdettette, hogy ó minden öszveesküdteknek megenged, úgy hogy azoknak, ha az engedelmességre visszatérnek, semmi bántódások nem leszsz, betsületek is visszaadódik, tisztségekkel és minden javaikkal együtt. Ennek mindjárt haszná lett. Mert először is Gara László visszatért a' Király buségére, kinek pélaajat a' többek is követték, nevezetesen: Ujlaki Miklós, és a' két testvér Szentgyörgyi Gófok, *Miklós* és *János*. Matyas Király *Gara Lászlót* mindjárt visszatette *Palatinusi* hivatalába, es mindeu jószágába. *Ujlaki Miklóst*

lóst pedig, ki igen vitéz ember volt, és Hunyadi Janossal sok hadakozásokbann forgott, 's azzal nagy barátságbann élt, nem állította ugyan vissza az Erdélyi Vajdaságba, hanem a' maga udvarábann tartóztatvann, ott a' legfőbb hivatalokkal tisztelte meg. A' *Szentgyörgyi* Grófok közzül pedig *Jánost* Erdélyi Vajdává tette.

§. 169. Megerősödvénn a' pártosok vissz. térése által Matyas Király: bátrabbann folytatta a' hadat III. Fridrik ellen; jobbann is bóldogúlt. Mert nem sokára, 1459-benn, a' Császári ábort, *Nagy Simon*, és *Szentgyörgyi Gróf Sigmond* Vezérei által szélyverte. Melyet látvann III. Fridrik; azombann a' Római Pápától *II. Piustól* az egyeségre kérettetvénn: kezdett hajlandóságot mutatni, a' Matyással való megbékéllésre; 's a' hozzá küldött követnek Vitéz Janosnak azt ígerte, hogy a' koronát 60 ezer aranyért visszaadja. Ezt a' hírt 1462 benn, a' Budai Országgyűlésénn vévénn a' Kende: annyira megörültek, hogy a' váltság-pénz letételét Matyásnak meg nem engedték: hanem azt közakarattal magokra vállalták, ki is fizették 1463-bann, a' mikor csztann a' békesség is megkészült, e' következő feltételek alatt:

1. Hogy III. Fridrik Mátyást fija gyanánt, ez pedig III. Fridriket atya gyanánt tartsa.
2. Matyas bírja Magyar Országot, de ha mag nélkül hal meg, akkor szálljon az, III. Fridrikre, vagy annak örökösire.
3. Az Ország határai Austria felől maradjanak úgy, a' mint voltak.
4. A' III. Fridriknel lévo városok és várak, melyeket Er'sébet vetett volt zalogba, légyenek ott tovább

vább is, kikötvénn *Sopront*; mindazáltal a' III. Fridrik halála után 40 ezer arannyon visszaváltódhassanak.* Az ezeket magába foglaló levélnek, a' Császár, Németújhelybenn (*Neustadt, Neostadium*), a' Magyar követek pedig Sopronbann írták alá neveiket, és ekkor osztánn a' korona is, Sopronon által, Budára visszahozódott, 1463-bann, minekutánna az, az Országon kívül 24 esztendeig tartódott vala.

* Ennek a' békességnek a' Hístorikusok egy titkos cikkelyét is említik; mely ebből állott; hogy Mátyás, kinek Podiebrád Katalintól, gyermeke nem vólt; ha ez a' feleség meghal, új házasságra ne lépjen. Mindazáltal ezzel, tíz esztendővel azután, kénytelen vólt III. Fridrik felhagyni. Lásd Palma Notit. Her. Hung. Part. II. pag. 371.

§. 170. A' korona visszاسzerzése után', már lett vólna benne módja Mátyásnak, hogy magát megkoronáztassa: de azt mind addig nem tselekedte, míg a' Törökkel való háborúnn által nem esett; melyre Boszniának állapotja adott alkalmatosságot. Mert a' Török Császár II. *Muhamed*, nagy sereggel Boszniába menvénn, *Jaitzát* annak fő városát megvette, és *Istvánt* a' Boszniai Királyt elfogvánn 's megöletvénn, egész Boszniának Urává lett. Hogy tehát Szervia is hasonló sorsra ne jutna: Mátyás a' koronázás idejét elhalasztvánn, 1463-bann Boszniába ment, és *Jaitzát*, más 30 várakkal együtt, megvévénn, azon egész tartomány nagyobb részét hatalma alá hajtotta. Mely fényes győzedelem után, Mátyás, a' következő 1464-dik esztendőbenn, Martius 29-dik napján, a' koronát sokkal nagyobb ditsóséggel vette fel.

§. 171. Ezekutánn Mátyás Király, tovább két esztendőnél, békességben uralkodvann: tsendességét arra fordította, hogy a' tudományoknak az Országban való virágoztatásának eszközeiről gondoskodott. Mely hasznos foglalatosságától, 1467 benn, az Erdélyi zenebona, és Moldvai elpártolás által vonattatott el. Az első azonn az okon támadt, mivel a' föld népe sokallotta az adót, melyet Mátyás sokszori hadakozása tett szükségessé. Ennél fogva *Veres Benedek* nevű embernek indításából, a' Mátyás Király hűségétől elszakadtak az Erdélyiek: és a' Vajdájokat, *Szentgyörgyi Gróf Jánost*, arra erőltették, hogy vegye fel a' Királyi titulust. Melyet mégis szerentsére jókor megtudvann Mátyás: 40 ezer emberrel hirtelen Erdélyben termett, a' zenebonát letsendesítette, a' pártosok fejeit elfogta és megbüntette, a' többeknek megkegyelmezett. *Veres Benedek* pedig előre Lengyel Országba vette magát. Erdélyből késedelem nélkül a' másik bajnak eligazítására, Moldvába ment által Mátyás Király, melynek Vajdája *István*, ő tole a' Törökhöz hajlott. Ezen dolgában is szerentsés vólt. Mert Moldvának némely városit elfoglalvann, az Országot engedelmességre térítette. Annyiban mindazáltal nem járt minden szerentsétség nélkül, hogy mikor Moldva Bányan múlatott volna, egy éjtszaka a' Moldvaiak ráütöttek; kik ellen magát vitézi módonn óltalmazvann, és közzülök hét ezeret elejtvén, a' hátán nyíllal megsebesítetett.

§. 172. A' következő 1468-dik esztendőben, másoknak ösztönözésére, ismét

új, de igen igazságtalan háborúhoz fogott Mátyás Király. Tudillik, *Podiebrád Györgyre*, a' Római Pápa II. Pál igen megharagudt, minthogy az, eleitől fogva a' Hussitákkal tartott, azokat apolgatta, és értelmeket is bévette. Cseh Országi Királya lévén is, hasonlóképpenn viselte magát: azért őtet II. Pál az Ekklé'siából kivetette, és jobhágyit az eránta való hűségtől feloldozta; sőt Mátyás Királyra bízta, hogy Cseh Országot foglalja el a' maga számára. Ettől idegenségét mutatta Mátyás Király, minthogy *Podiebrád György* néki ipa volt: ámbár már *Podiebrád Katalin*, a' felesége, ekkor nem élt. De tudta azt is, hogy *Podiebrád György*, vitéz és próbált Vezér volt, kivel nem könnyenn lehetett feltenni. Azután kezdte ugyan erre készíteni Mátyást III. Fridrik is, szép ígéreteket tévén néki: nevezetesen, hogy Mátyást segíteni fogja *Podiebrád György* ellen; sőt ha Cseh Országnak valamely részét elfoglalja, abba őtet, mint Német Országi Császár investiálja. Azombann III. Fridriknek ebbenn másztélja volt: ez által akarván elvetni a' nyakáról *Podiebrád Györgyöt*, a' ki ellene hadat indított; s egyszersmind azt reményl-
vén, hogy ezen két Királyokat öszveveszt-
vén, ő az alatt bátorságban leszsz, és a' maga hasznát munkálódhatja. Reávette hát utóljára Mátyás magát, a' Cseh Király-
lyal való hadakozásra, melyben eleinte nehezenn bóldogúlt; míg nem végre tsak-
ugyan Morvát, Sziléziával együtt elfoglalta, és *Olmützbenn*, Martius 3 dik napján
1469-benn, Cseh Királya kiáltatott, *Brün-
benn* pedig a' Szűz Mária képéről levett
koro-

koronával meg is koronáztatott. De azombann, Cseh Ország tsakugyan a' Podiebrád hata'ma alatt maradt; kinek nehezenn esvénn, hogy őtet a' veje minden igaz ok nélkül támadta meg, és kérésére is a' hadakozásról le nem tett: azzal állott azonn boszszút, hogy a' Cseh Országi Királyságtól, végképpenn elejtette. Mert egybegyűjtvénn a' Cseh Országi Rendeket: azoknak azt javallotta, hogy mivel ő érzi, hogy soká nem fog élni: előre, őutánna leendő Királyjoknak, válaszsák a' Lengyel Országi Királynak Kazimírnek nagyobbik fiját *Uladislaust*. Melyre egyező akarattal ráállottak a' Cseh Rendek. Kevéssel azután, úgymint 1471-benn, Martius 22. napján, vízibetegségben megholt Podiebrád György: kinek tanatsa szerint, semmit nem késvénn a' Rendek, *Uladislaust* Lengyel Országból, hirtelen Prágába hívták, és míg még azt Mátyás észre vehette volna, meg is koronázták.

§. 173. Ugyan ezen időben, kevésbe múlt, hogy sokkal nagyobb kára és vesztesége nem történt Mátyás Királynak. Mert éppenn akkor, mikor *Uladislaus* Cseh Országba ment: Casimir, annak testvér öttse, húsz ezer emberrel Magyar Országra jött, abba való bíziábann: hogy, ha Mátyás a' Cseh Országi dolgot megtudja, minden erejét Cseh Ország felé fordítja; és ő az alatt, Magyar Országot, hadi nép nélkül találja. Úgy is lett a' dolog. Mert Mátyás a' Cseh Országi változást megértvénn: Sziléziába ment, és onnan készült Cseh Országba. Az alatt Kazimir Egerbe jött, és Felső Magyar Orzágnak nagy részénn általmenvénn, Nyitránál megállapodott. Hogy az ifjú Kazimír

ilyen könnyen előmehetett: annak az is volt az oka, mert Mátyás ellen, Magyar Országonn, titkos összeesküvés dolgozott. Tudniillik sokann békételenkedtek azért, hogy a' sok hadakozások, 's arra való adózások által, majd minden tehetségekből kipusztúltak. Érezte ezt nem csak a' köznép, és Neinesség, hanem a' Papság is: sőt maga is az Esztergomi Érsek, *Vitéz János*, a' ki külömbenn Fő Ministere volt Mátyásnak. Midönn azért ezt alattombann, mind *III-dik Fridrik*, mind a' Lengyel Király *Kazimir*, Mátyás Király ellen, mind untalan sarkalták volna: annyira ment, hogy az összeeskütteknek fejévé lett, és Kazimírnak azt ígérte, hogy ha Magyar Orszagra jó: minden partjánó lévőkkel együtt, a' részire áll, és mint Esztergomi Érsek, meg is koronazza.

§. 174. Az ifjú Kazimírnak Magyar Országonn létét megtudvaonn Mátyás Király: Sziléziából hirtelen haza jött, megsalvánn Kazimírt, a' ki a' Nyitrai várba azért vette magát, hogy ötet Magyar Orszagra való visszatérésébenn megakadályóztassa. Budánn mindjárt öszvehívatta a' Kendekeket, és azokat, kik a' Kazimir partjánó voltak, szép szó és ígéretek által, visszavitte az engedelmességre, kik között volt *Vitéz János* is. E' szerint Kazimir, Magyar Országonn, partfogók nélkül maradváonn: a' Nyitrai várba szorúlt. Mert Mátyás 18 ezer emberbol álló sereggel, hirtelen Nyitra alá menvénn, azt békerítette. Az éhségtől kényszerítetvénn tehát Kazimir: azonn könyörgött, hadd lehessen néki visszamenni Lengyel Országba. Ezt meg is engedte Mátyás; de midönn seregével együtt a' várból kijövénn,

vénn, Lengyel Ország felé sietett volna: az éhség miatt elerőtelenedett katonáit, imitt amott megtámadvann a' parasztok, azokbann sok kárt tettek, sokakat közzülök meg is öltek. És így menekedett meg Magyar Ország attól a' veszedelemtől, mely azt a' Lengyelek részéről fenyegette.

§. 175. A' mi a' Cseh Országi Király *Uladislaus* ellen indított háborút illeti: azt végképpenn tsakugyan nem hagyta abba Mátyás Király. Mert azután is, ha lehetett volna, ki vetette volna *Uladislaust* Cseh Országból. De minthogy mellette a' Csehek erősen állottak: ellene nem bóldogúlhatott; a' honnan végre 1479-benn *Boroszló*bann (*Vratislavia*) békességet kötött véle, következő feltételek alatt. 1. Hogy Cseh Ország maradjon *Uladislaus* alatt: mindazáltal a' *Cseh Országi Király* titulust Mátyás is viselhesse. 2. Mátyás bírja békével *Morvát*, *Siléziát*, és *Lusátziát*; úgy mindazáltal, hogy ha Mátyásnak fiú gyermeke nem marad: ezen *Tartományok* *Uladislaus* alá menjenek.

§. 176. A' *Hadaközás* terhe egy kevésbé könnyebbüvénn Mátyásonn: házasságról kezdett gondolkodni; minekutánna özvegy-ségben 14 esztendő t töltött. Elsőbenn *III. Fridrik Császárnak*, *Kunigundis* nevű leányát kérte meg. De ez néki oda nem adódott: alacsony eredete akadályúl szolgálvann. Azután kérte a' *Lengyel Királynak* *Kazimírnak* *Hedvige* nevű leányát: de az is tőle megtagadtatott. Végre *Ferdinándnak*, a' *Nápolyi Királynak* leányát *Bedtrixot*, elnyerte. Az 1475-dik esztendő véginn tehát, *Rudolfot* a' *Boroszlói Püspököt*, és *Jánost*,

ki elébb Váradí, ekkor pedig Egri Püspök vólt, 700 pompás lovasokkal elküldötte, hogy a' mátkáját elhoznák. Ezek Nápolyba megérkezvén, és ott egy darabig mulatván: 1476-ban, September 15-dikénn indúltak vissza. Az *Urbínoi*, *Ferrárai*, és *Velentzei* földönn *Carniolába*, onnan *Croáziába*, onnan ismét *Slavoniába*, és végre Magyar Országra béhozattatván Beátrix: itt ismét új követeket küldött eleibe; kiktől October 17-dikénn, Székesfejérvárra bévitetett; hol Mátyás fényes pompával fogadta. Más nap meg is koronáztatott.

§. 177. Hogy ez a' házasság éppenn nem tetszett III. Fridriknek: kimutatta azzal, hogy ámbár a' lakadalomra meghívatott; arra sem maga el nem ment, sem emberét oda nem küldötte. A' mi több: a' lakadalom alatt, seregét beküldötte Magyar Országra, és ennek felsőbb városit pusztítottá. Ez által felingerlődvén Mátyás: hadat izent III. Fridriknek; külömben is reheztelése lévén reá azért, mivel őtet Cseh Országba, nem investálta, azaz, annak bírásába bé nem tette: melynek tulajdonította Mátyás egyiknek, hogy Cseh Orszagtól elesett. Mindjart tehát, a' következő 1477 dik esztendőben: három részre osztott seregével Austriába bémenvén, *Haimburgot* megvette; onnan *Béts* alá szándékozott. Azombann szélyelküldvén seregének más részét: Austriából 70 várakat és városokat elfoglalt, úgy, hogy *Lintzen* kívül alig maradt valami Austriából a' Császárnak. Ezen reménytelen szerentséjénn Mátyásnak, megijjedvén III. Fridrik: hajlandó vólt a' bekesség kötésre. Követeket

küldött

küldött tehát titkonn Beátrixhoz, kik által Mátyást annyira vette, hogy a' békesség, ugyan azon 1479-dik esztendőbenn, December 1-ső napján, *Korneuburgbann* megkészült, következő feltételek alatt: 1. Hogy a' Császár Mátyásnak a' hadra tett költségeit 100 ezer aranyakbann fizesse meg. 2. Cseh Országhoz való jussának megerősítésére, adjon *investitura levelet*; hogy ha, *Uladislausnak* halála történnék, mindjárt hozzájuthasson Cseh Országhoz. 3. Mátyás III. Fridriknek egész Austriát visszaengedje. 4. Mind azoknak engedelem adódjék, a' kik a' had alatt valamelyik féllal tartottak.

§. 178. Alig esett által a' Cseh Országi háborúnn Mátyás Kiraly: a' midőnn masfelől, ugyan azon esztendőbenn, ismét fegyverhez volt kénytelen nyúlni. Mert a' Török Császárnak II. Muhamednek parantsolatjából, *Ali-Bég* Erdélybe beütvén: szinte Gyulafejérvárig nyomult. Az Erdélyi Vajda *Báthori István* eleibe menvén: véle a' *Kenyermezőnn* szembe szállott. Báthori Istvánnak segítségére, Tömösvárról, alkalmas időbenn érkezvén *Kinizsi Pál*: *Ali-Bég* szörnyenn megverettetett; úgy hogy a' mint írják, 30 ezer embert vesztett el, a' többi népe pedig elszélesztetett. Ezért a' nagy győzedelemért, az egész Országbann haládo inepet tartatott Mátyás Kiraly. Két esztendővel azután, 1482-benn, *Kinizsi Pál* hasonlóképpenn nagy győzedelmet nyert a' Törökökonn. Mert a' Dunann Végszendrőnél által menvén Serviába: az ott lévő *Basaval* megütközött, és annak seregének nagy részét, vagy levagta, vagy elfogta, vagy elszélesztette; a' midőnn osztann,

nagy

nagy 'ditsőséggel tért vissza a' *Bánádba*, majd 50 ezer fogjot hozván magával.

§. 179. Mikor *Kinizzinek* ez a' győzelmese esett: már akkor ismét felbomlott a' békeség III. Fridrik, és Mátyás között. Mert Mátyás nehezenn szenvedte, hogy az ígért 100 ezer aranyat III. Fridrik meg nem fizette; ezenkívül oly vakmerőségre vete-medett III. Fridrik, hogy 500 lovassait béküldvőnn Magyar Országra: Sopron tájékát minden igaz ok nélkül pusztította. Így hát megint elkezdődött a' had *III. Fridrikkel*: mely először igen lassan ment, minthogy, a' Keresztvén Fejedelmek is ugyan; de kivált *Beátrix*, a' kit III. Fridrik a' maga részire vont, arra készítették Mátyást, hogy békeljen meg a' Császárral. De látván végre Mátyás: hogy ez a' békeség soha jó móddal meg nem készülhet: nagyobb tűzzel fogott a' háborúhoz. Megvévőnn tudnillik, 1485-benn, Januárius 23-dikánn, *Korneuburgot*: egyenesenn *Béts*. alá ment, és azt három felőlről úgy bészárta, hogy se ki, se bé, semmit vinni nem lehetett. Négy hónapnál tovább ostromoltatván *Béts* városa; utóljára Juniusnak az elejénn magát feladta: a' mikor abba Mátyás győzedelmi pompával ment bé. Azután kiküldvőnn seregeit, *Austriának* hátra lévő részeit is, úgymint: *Styriát*, *Carinthiát*, és *Carnoliát* elfoglalta. E' meglévőnn: az *Austriai Rendeket* *Bétsbe* hívatta, és azokat a' maga hűségére megesketvőnn, az *Austriai uralkodást* elkezdte.

§. 180. Azombann III. Fridrik, nagy inségre jutván, számkivettetett módjára, fel's alá járkált *Német Országban*, segítséget

get kérvénn Mátyás ellen a' Német Rendek-től. Midönn nem böldogülhatott volna; békéltni akart Mátyással: de ez ötet meg sem hallgatta. Béts tehát, és egész Austria, egész haláláig, birtokabann maradt Mátyásnak. Utóljára betegeskedni kezdvénn Mátyás, a' köszvény, és más nyavalyák miatt: érezte, hogy már nem soká él. Arról gondolkodott tehát: kire hagyja az Országot? Valamint *Podiebrád Katalintól*, úgy *Beátrixtól* is semmi gyermeke nem lévén: arra kívánta venni a' Rendeket, hogy, egy Siléziai ágyasától született fiát, *Corvinus Jánost* fogadják el. E' végre, annak, a' Mediolánumi Hercegnék *Galeátziusnak* leányát *Blankát* akarta eljegyezni feleségül. Mind ezeknek végbevételére, felment Bétsbe, 1490 benn, hol, Virágvasárnapján, az Isteni tiszteletenn, szinte öt óráig lévén: midönn haza ment, éhségének tsendesítésére, *Péter* nevü sáfárjától, Picenumi fris figéket kért; de az, régi és rothadtfélbenn lévő figéket adott néki. Mellyenn úgy felgerjedtt a' haragja, hogy mindjárt akkor gúta ütés érte, és e' miatt nagy kínokat szenvedvénn, harmadnapra meghölt 1490 benn Aprilis 6-dikánn, életének 47-dik, uralkodásának pedig 32-dik esztendejé benn.

§. 181. Mátyásnak eddig előszámlált hadi viselt dolgainál, még több az, a' mit ő a' Tudományokra nézve kezdett, és meglehetősen is elővitt. Még 1465-benn kezdett ő arról gondolkodni, hogy a' tudományokat jobb labra állítsa Magyar Országonn. Ezen szándékabann két nevezetes emberek tanatásával élt, kik mind kettenn az ő udvarábaun forgottak. Egyik völt *Vitez János*:

a' másik *Janus Pannonius*; ki amannak testvér hűgától született. Ezek mind ketten az Olasz Országi Académiákban tanúlván, nagy tudományú emberek, nevezetesenn, híres Görög és Deak Literátorok voltak. Mivel tehát eddig sem a' Pétsi Académiában, mellyet Nagy Lajos 1360-ban állított fel; sem a' Budaiban, mellyet 1388-ban Sigmund fundált, egyéb nem tanítódott, a' *Trivialis*, vagy legfeljebb a' *Quadrivialis*** tudományoknál: ezen tudós emberek javallásából, olyan Universitást akart felállítani: melyben mind a' négy *Facultas*, azaz, *Theologia*, *Jurisprudentia*, *Medicina*, és *Philosophia* tanítódnék. Az ilyen Universitas felállítására, az akkori szokás szerint, a' Pápatól kellett engedelmet kérni. Mátyás tehát, az említett 1465-dik esztendőben *Janus Pannoniust*, ki akkor Pétsi Püspök volt, elküldötte II. Pál Pápához; a' ki arra adott is engedelmet. Melyről szóló levelében a' Pápanak, az Universitas: *Studium Generale secundum quatuor facultates* név alatt említődik.

* A' Budai Academia a' fundálójáról Sigmundról, *Sigismundeának* nevezetett. Mely név megrövidítve *Sundednak* vagy *Sundának* is mondódott. És a' Budai Académianak ez a' neve fordul elő, némely XV-dik Századbéli Íróknál, nevezetesenn *Reichenthal Ultriknál*, a' ki németül a' Constantiai Concilium Historiáját írta le. Kijött az Augsburgban, 1483-ban.

** Lásd ezekről a' Régi Tudós Világ Historiáját, a' 631. és 632. oldalakon.

§. 182. Két esztendővel azután, 1467-ben, állítódott fel, az úgy nevezett *Istrapolitana*

politana Academia, melynek helyéről és fundálójáról, nem egy az értelem. Némelyek annak első helyét Esztergomba teszik, és fundálójának *Vitéz Jánost* tartják: mások pedig azt mondják, hogy az, egyenesen Po'sonbann, magának Mátyás Királynak költségénn állott fel.* Annyi bizonyos, hogy annak Fő Cancellarius *Vitéz János* volt: Tanítói külső Országokról, nagy fizetésre hívódtak: míg *Vitéz János* élt, virágzott; annak halálával alább szállott; a' Mátyáséval pedig mintegy elenyészett.

* Az első értelemben vagon *P. Xystus Schier*, *Memoria Academiae Istropolitanae* nevű munkájában: Mindazáltal azt is állítja: hogy tsakugyan ez az *Academia*, egynéhány esztendő mulva, Esztergomból Po'sonba vivődött. *P. Schier* Úrnak értelmére okot szolgáltatott, egy résztől *Esztergomnak* vagy *Istroganumnak* (ekhéppenn, ez a' város, a' *Duna* vagy *Ister*, és *Garan* vizeknek egybeszakadásától neveztetett) az *Istropolis* névhez való közelítése: más résztől az a' híres iskola, melyet *Vitéz János* Esztergombann fundalt: de a' mely, hogy *Academia* lett volna, az ellenkező gondolatbann lévők tagadják. Az utolsó értelem mellett *T. T. Hordnyi Elek*, és *Wallaschy Pál* Urak állanak; amaz *Memoria Hungarorum Tom. III. pag. 616. sequ.* ez, *Consp. Reip. Lit. in Hung. pag. 83. sequ.* Ezeknek állítása szerint, *Istropolis* egyenesen Po'sont teszi, vévén azon nevet a' mellette folyó Dunától, mely deakül *Isternek* is mondatik. Hogy mindazáltal *Vitéz János* is *Esztergombann* híres iskolát állított fel: kétségbe nem hozzák.

§. 183. Az *Istropolitana Academia*nál sokkal tökéletesebb *Universitas* akart az lenni, melynek helyévé *Mátyás Király* *Bü-*
I. Darab. T *dát*

dát rendelte. Ugy gondolkodott tudnillik, hogy ezen *Universitás* épületje* oly tágas legyen, melybenn negyven ezer tanuló megférjen; azombann semmiért Buda Városára ne szorúljon: hanem mindent benn az *Universitás*bann találjou. Ezen épülethez hozzá is fogatott Mátyás Király: de az, idő előtt történt halála miatt, abba maradt.

- * Leírja ezt az épületet *Heltai Gáspár*, Kolosvaronn 1575 benn kiadott *Krónikájának* 177-dik, 's azt követő oldalainn, a' szerint, a' mint azt Vatzai Püspök *Broderich Istvántól* hallotta, kinél az egész épület rajzolatja megvölt. „A' Duna mellett, úgymond, Budán „alól, nagy, mély, széles, hosszú, és igen „temerdek fundamentomokat vettete fel, és „megrakata azokat valamennyire a' föld fe- „lett, es nem mondá senkinek, mit akarna „oda tsináltatni. De készenn immár mind „meggondolta, és megjegyzette vala nagy „papirosra a' fundálékkal, minémü lenne az „épület. Ugy jegyzették vala, hogy az épü- „letnek két piattza lenné. Az egyik, a' fel- „ső, Bets felől, igen hosszú: a' másik fél- „annyi. A' felső piattzot úgy rendelte, hogy „három felől, mindenik oldalonn bolios ka- „marak lennének, egymás felett hét reuddel, „Napnyúgotra, Buda fele, és a' Duna fele „vólnának mind a' kamaráknak az ablaki. „Ugy jegyzette vala pedig, hogy öt kerengő „vólna koröskornyúl, és kerengőkbe menné- „nek a' széles gráditok fel a' földről egyik- „rol a' masikra; és hogy a' kerengők a' ka- „marak előtt oly szélesenn vólnának, hogy „a' Deakok mind beléférnének, és ott hall- „gathatnának letzkét. Ahuz pedig a' piattzot „egybe akará szoritani. És het reszte akará „azt szakasztani, egy egy altalkofallal. „és mindenik szakasztásnak az ő piattzara „közepenn egy egy saragott oszlopot akará „allatni,

„ állatni, és az oszlopnak az oldalábann,
 „ akarta az Lectornak székit helyeztetni:
 „ holott a' Doctorokat el akarta rendelni mind
 „ végig, minden oszlop mellett, a' letzkeknek
 „ olvasására: hogy az egyik oszlop mellett az
 „ egyik Grammaticát olvasott, a' másik osz-
 „ lopnal a' másik Dialecticát, a' harmadik
 „ mellett, a' harmadik Lector Rhetoricát; a'
 „ negyedik oszlop mellett a' negyedik Doctor
 „ Arithmetiát; az ötödik mellett az ötödik
 „ Lector a' mu'sikát; a' hatodik mellett a'
 „ hatodik Doctor Geometriát; a' betedik mel-
 „ lett a' hetedik Lector az Astronomiát. És
 „ mindenik oszlopra felyül, egy kristályos
 „ lámpást akara tsináltatni, és minden estve
 „ a' lámpásokat akarta meggyújtatni, hogy
 „ éjjel is olvashatnának a' Lectorok letzkéket,
 „ es a' Deákok tanulhatnának szinte mint
 „ nappal, a' hét lámpások világosságától. És
 „ úgy akarta az épületet rendelni, hogy min-
 „ denik piatzról, bólt alatt általnebetnének
 „ a' kamarák kozott, a' kamara székekbe, a'
 „ Dunára. A' hol által akarta rekeszteni a'
 „ hosszú piatzot, a' kisebbik piatztól, ab-
 „ bann az oldalbann akarta a' Doctoroknak
 „ és a' Lectoroknak házait tsináltatni, min-
 „ den szükséges szobákkal, és kamarakkal,
 „ hogy az ablakok azoknak házainak lenne-
 „ nek Napkeletre a' kisebbik piatzra, Nap-
 „ nyugotra a' hosszú piatzra, az oszlopok
 „ felé, Északra a' Dunára; Délre pedig Bu-
 „ dara. Annakutanna úgy akará a' kisebbik
 „ piatzot építeni: hogy az Északi oldalbann,
 „ szép bóltok, szép szobák, szép kamarák
 „ lennének, hogy az elsőbenn az Orvos
 „ Doctorok laknának, a' másikkbann a' Pati-
 „ károsok, és a' Borbélyok, a' harmadikkbann
 „ vólnának a' betegek, kulombkülömbféle szo-
 „ bakbann, bóltokbann, és kamarák bann. A'
 „ másik oldalonn lennének, szép pintzék,
 „ szobák, bóltok, és kamarák, kikbenn lak-
 „ nék az Oeconomus, a' tselédes ember és

„minden ő tselédjei, hogy az mindenféle
 „bort, és sereket, kenyeret, szüntelen árul-
 „na, nagy bővséggel: A' Naplámadatai oldal-
 „bann jegyzette vala az egyik nagy kaput,
 „középen, a' felső részre: Délre, Buda fe-
 „lé, jegyzette vala a' műveseknek házeit,
 „holott mindenféle művesek árúlnának: de
 „nem hogy ott laknának. De az alsó részé-
 „re a' Duna felé jegyzett vala, a' kapu fe-
 „lett, szép szobákat, boltokat, és kamará-
 „kat, hol az egész Academiaának, avagy Fő
 „Ország Oskolájának Praepostja laknék, ki
 „mind a' több Deakoknak, Lectoroknak,
 „Mestereknek, és Doctoroknak, Rectorok,
 „és Vezérője vólna. És úgy rendelte vala,
 „hogy Északra, a' kapun alól, a' Duna
 „felől, mind az egész szerenn alól egymás
 „mellett, mind konyhák vólnának, es a' fe-
 „lett mindenféle szükségekre való hazak. Mert
 „azt tökélette vala el ő magában, hogy
 „úgy rendelne minden szükségeket a' Scola
 „mellé, mind ételből, mind italból, mind az
 „egyéb embereknek szükségere valókból, hogy
 „az negyvenezer tanuló Deakokból egy se
 „jöne be egész Esztendeig a' Varosba, sem-
 „mi szükségeért, hanem mindenek ott bőven
 „vólnának az Oskola mellett. — — A' lun-
 „damentomit (a' jegyzett épületnek) meg-
 „ásatá, és megrakatá, és meglatszanak ott a'
 „mai napon is, noha nem tudja minden em-
 „ber, mitsoda, és mit akart avval indítani.“
 Ezek a' Héltai Gáspár szavai.

§. 184. Jóllehet e' szerint a' *Budai Uni-*
versitás, azt a' tökéletességet, a' melyre
 Mátyás akarta vinni, el nem érte: mindaz-
 által, hogy abbann a' Tudományok folya-
 matbann vóltak, kétséget nem szenved.
 Igazgatói és Tanítói közzül emlékezelbenn
 maradtak: *Schwarz Péter*, *Wurzburgból*
 való *Dominicanus Szerzetes*, a' ki Rectora
 vólt

volt az Universitásnak; *Martinus Polonus*, Egyházi személy, a' ki Theológiát tanított; *Aurelius Brandolinus*, a' ki Florentziából hívódott Magyar Országra, és Tanítónak az Ékesenszöllásban tevéődött; Franconiai Königsbergből való *Müller János* (Joh. Müller Regiomontanus), akkori időbenn leg-híresebb Mathematicus, és Astronomus. Ama' nevezetes Tudós emberek, kik a' Mátyás Király Udvarában forgottak, *Bonfinius Antal*, *Martius Galeottus*, *Thaddaeus Ugoletus*, hogy tagjai lettek volna az Universitásnak, nem bizonyos.* A' tanításnak helye volt a' Dominicanusok Clastroma.**

* Wallaszyk *Consp. Reliq. Lit. in Hung.* p. 87.

** Megtetszik ez Schwarz Péternek abból a' Levéléből, mellyel *Clypeus Thomistarum* nevű munkáját, Mátyás Királynak ajánlja. Kijött az 1481-benn, Velentzében.

§. 185. A' Tudományok gyarapítására hasonló eszköz volt az a' *Könyves Ház* (*Bibliotheca Corviniana*), melyet Mátyás a' Budai várbann állított fel. Enek öregbítésénn annyira igyekezett, hogy, tsak az Iródeákokra, kikkel a' könyveket (minthogy azok közzül nyomtatásban még ekkor kevés volt) leíratta, esztendőnként 33 ezer aranyat költött. Ezekre, hogy az írásbann hibát ne ejtenének, Raguzából való, *Felix* nevű Tudós ember (*Felix Ragusinus*) vígyázott; kiről megjegyzi, hogy nem tsak a' Deák és Görög, hanem még a' Chaldaei és Arabs nyelveket is jól értette. Alig tőlt bele 25 esztendő, a' midőnn már a' Mátyás Bibliothecája annyira nevedett, hogy abbann a' kézírásoknak és nyomtatott könyveknek száma öszveséggel 50 ezer darabnál

többre ment; melyek, a' mint szól Heltai Gáspár: * *bé voltak kötve drága kötésekkel, selyembe, és kék bársonyba, ezüst és aranyos kaptsokkal, és boglárokkal.***

* Krónik. 168. oldal.

** Nem lehet eléggé sajnálni, hogy ez a' pompás Bibliotheca idővel elpusztult. A' Mátyás után következett Király II. Ulászló, mindjárt kezdte fogyasztani, sok drága kézírásokat, és nyomtatott könyveket elajándékozván abból, különböző helyekre. Azután pedig a' Törökök kezére kerülvén Buda, kik a' Bibliothecához nem tudtak, tudni sem akartak: egészen elpusztították azt, úgy hogy a' XVII dik Szazad vége felé, 1686-ban, midönn Buda visszavevödött a' Törököktől, 300 darab könyvnél több nem találtatott. Ezek a' Bétsi Bibliothecában vannak. Lehet látni a' Matyas Király könyvei közzül egynéhányat a' Wolfenbütteli (*Guelpherbitana*) Bibliothecában is, melyeket csak a' kötések is megmutat.

§. 186. Mátyásnak, tudománybeli érdemei közzül, nem lehet kihagyni azt is, hogy ő a' Budai Várban *Csillagvisgáló tornyot* építtetett, minémü addig egész Magyar Országban nem volt. Még több az, hogy már 1472-ben, és így nem sokkal a' Könyvnyomtatás feltalálása után, *Hesz András* nevü Német Typographus, Velentzéből, a' hol az a' mesterséget gyakorlotta, Budára hivatván: *Könyvnyomtatóműhelyt* állított; melyben mindjárt másik esztendőben, egy Deak nyelvén írt Magyar Krónika (*Chronicon Budense*) * jött ki.

* Ez a' Krónika *Gereb Lászlónak*, a' Budai Praepostnak volt ajánlva, ki az anyjáról, Matyas Királynak közelről való atyafia volt. E' Krónikát meg lehet látni, a' Bétsi Császári Bibliotheca-

lióthekábann. Első része : sőt a' második is, a' Lajos Király haláláig semmit sem különböz a' Turótzai Krónikájától. Lásd Wallaszky Consp. Reip. Lit. in Hung. pag. 101. et seq.

§. 187. Mind ezek hasznos, és megbecsülhetetlen készületek voltak, annak a' tudatlanságnak elhárítására, mely, abbann az időbenn, nem csak a' közrendű, de még a' legfőbb hivatalokbann és tisztségekbenn lévo Magyarok között is uralkodott.* Mint szintén más felől azok a' sok jeles, és mindenféle műves mesterek: képművészek, képfaragók, építők, kertészek, majorosok, ekeség tsinálók; ezenkívül, műsikat gyakorló saposok, lantosok, hegedusok, orgonások, és énekesek, kiket Matyás Olasz Országból nagy költséggel hozatott ki, és gazdagonn fizetett; a' mesterségeknek, jó ízlésnek, és szelvidebb erköltsöknek terjesztésére szolgáltak.

* *Báthori István* az Erdélyi Vajda, a' ki különbenn Vitez, és viselt dolgairól híres ember volt, irni nem tudott. Szinte olyan tanulatlanok voltak; *Güthi Ország László*, és *Rozgoni László* is, noha mind ketteann Fő hivatalokat viseltek. Megtetszik ez, abból az alkulevelből, mely magábann, a' Matyás halála utann, 1491-benn November 7-dik napjann *Pozsonbann*, III. Frídrik Császár, és II. Ulászló kozott, kottete t egyességet foglalja: melynek ilyen subscriptioja van: *Ego Georgius Bátor, nomine patru mei, Stephani Bátor, Vajvodae, scribere igncrantis, subscribo*; és ismet. *Ego Thomas Episcopus, pro Domino utroque Ladislau de Güt, et de Rozgon, qui scribere ignorant, propria manu subscripsi.* Lásd *Steph. Kuprinai. Hist. Diplom. Part. I. pag. 51.*

§. 188. A' Polgári dolgok igazgatásában való nagy okosságát Mátyásnak, eléggé megmutatja az, hogy ambár ő mind a' hadakozásokra, mind a' tudományok, és mesterségek felélesztéséie igen sokat költvénn, ez által az Ország népét terhelte, 's a' miatt, zenebonák, és öszvesküvések is támadtak: mindazáltal ezeknek mindég jókor, és könnyű szerrel eleit tudta venni. Ugyan ezt bizonyítja az is, hogy Bétsbe laktatáann magát az Austriaiakkal úgy megszerettette, hogy azok III. Fridrikról szinte elfelejtkeztek, és Mátyás alatt való léteket éppenn nem sajnálták. Hogy pedig az igazságot mindeneknek igyekezett kiszolgáltatni, abból tetszik meg: mert közmondás a' Magyaroknál ez: *meghólt Mátyás Király, oda az igazság.*

§. 189. Ennyi dítséreteit Mátyás Királynak, semmi annyira nem homályosítja, mint az, hogy ő hirtelen haragú ember lévén, gyakrann az eránta tett szolgálatokról elfelejtkezett. A' Szilágyi Mihályal, és Podiebrád Györgyel való bánását menteni nem lehet: de kivált nem lehet azt, a' mint *Vitéz Jánossal* tselekedett; a' kinek köszönhette pedig, mind tudományát, mind egy részről azt, hogy Magyar Országi Királlyá lehetett. Ezt az ő tanítóját, és jóltevojét, a' Visegrádi tömlöztbe vettette, és ott darab ideig tartatta; mely gyalázatnak érzése osztánn, annak halálát okozta. A' Vitéz János ellen való haragját kiterjesztette annak atyafaira is, nevezetesenn ama nagy Deák és Görög Literátorra *Janus Pannoniusra*; úgy annyira, hogy az nem látvann magát Magyar Országonn bátorságban, *Pétsrol Zágráb-*

Zagrdbba rejtezett, a' hol rövid időnn búvabann meghólt. *

* A' Pétsi Canonicusok Janus Pannoniusnak bólttestéért elmentek *Zagrdbba*, és azt Pétsre haza hozták; de a' Királytól való feitekbenn eltemetni nem merték: míg nem szinte két esztendő múlva Pétsenn megfordulvann Mátyás Király, töle engedelmet kertes, annak eltemetésére. Már ekkor megszünvénn a' Mátyás haragja; a' dolgonn megütözött, és sajnálkozva említette, 's vetette szemekre a Canonikusoknak, hogy azt el nem temették. Akkor tehát Királyi engedelemmel eltemettetett, és a' koporsojára azok a' versek írótak, melyeket maga magának *Epitaphium* gyanánt készített:

Hic situs est Janus, patrium qui primus ad Istrum,
Duxit laurigeras ex Helicone Deas,

Hunc saltem titulum livor permittite sepulto.

Invidiae non est in monumenta locus.

Vagynak sok szép Deák versei, és egyéb munkái, melyeket öszveséggel, két darabbann kiadott Meltóságos Gróf Teleki Sámuel ö Excellentziája. *Ultrajectumbann*. 1784-benn, tudós Elöljáró beszéddel.

§. 190. De ámbár Mátyás Királyt a' hirtelen harag, sokszor félrevitte: más részről mindazáltal többire igen tréfás, és víg ember vólt, a' mint hogy *Galeottus Martius* az ő tréfáiról, elmés mondásiról és tselekedtiről, egész könyvet hagyott, ilyen titulus alatt: *De egregie, sapienter, et jocosè dictis, ac factis Regis Mathiae*,* Ez az oka, hogy őtet indulatossága mellett is, alatt valói szerették, melyet halála után leginkább kimutattak. Mert midönn hólt teste Királyi módonn felöltöztetödvénn, Bétsbenn a' Szent István Templomába vitetett: gyászruhábann követték azt, *Austriának* minden

Rendei, kik közzül tsak egy sem vólt, a' ki őtet ne siratta vólna. Végbe menvénn a' halotti pompa Bétsbenn: a' Dunánn Budára lehozattatott; onnan pedig Székesfehérvárra vitetett: hol a' Magyar Rendei jelenlétébenn, nagy pompával temettetett el. Halotti Oratiót mondván felette *Kunzanus Péter*. Epitaphiumának ezt írták:

Corvini brevis haec urna est; quem magna latentur
Facta, fuisse Deum; Fata, fuisse hominem.

* Ezt a' munkát meg lehet találni, a' Schwandtner Gyujteménye I. Darabjában, az 534-dik oldaltól fogva az 565-dikig.

§. 191. Annak az általlátására, hogy Mátyás, minden erőtlenségei mellett is, az olyan Fejedelmek közzé tartozik, a' műemlékek kevés számmal vagynak a' Historiában: azokon kívül, a' melyek eddig említődtek felőle, illő még megjegyezni e' következőket: 1. Hogy sok nyelveket tudott. Deákul úgy értett, hogy már gyermek korában, az atya Hunyadi Janos, ő általa vitte, a' Papával, annak követével, és másokkal a' levelezést. De értette mind azoknak a' Nemzeteknek nyelvét is, melyek alatta vóltak; sőt, ha Bonfiniusnak hiszünk, tudott Görögül és Törökül is. 2. Tudta a' Magyar, nem külömbenn a' Római és Görög Historiát. Különösen gyönyörködött Caesarban, Liviusban, és Curtiusban. Tudta a' régi Geographiát, a' melyről Galcottus Martius különösen díséri. 3. Tudott *Mathezist*, nevezetesen a' *Civilis Architecturát*, mely megtetszik azokból az épületekből, melyeket tettetett. 4. Tudta a' *Tacticát*, és arra *Frontinust* és *Vegetiust* által

által meg általolvasta. 5. Tudott *Astronomiát*; sőt a' *Physiognomiához* is úgy értett, hogy egyszeri látásra, jól hozzávetelt az emberek természetéhez. 6. Tudott *Theológiát*, a' melybenn gyakrann a' Theologusokat is megszegyenitette. Vagynak Deák levelei, melyek kijöttek Kassánn, 1744-benn.

§. 192. Mátyás Király halála után, az igazgatás, az új Király választódásáig, Bétsbenn, *Beátrixnak* adódott által; a' ki is reményseget nyújtott *Corvinus Jánosnak* a' felöl, hogy ötet a' Királyság elnyerésében segíteni fogja. De azombann a' Beatrix esze masutt járt, és alattombann azonn mesterkedett, hogy vagy *Maximiliánhoz*, a' *III. Fridrik* fijához, vagy *Ulászlóhoz* (*Uladislaus*) a' Cseh Királyhoz menvénn feleségül: a' leendő férjét tétesse Magyar Orszagi Királya. Az első ezen ajánlast megvetette: de az utolsó felbízta, hogy, ha Magyar Királya lehet, ötet elveszi. Midönn tehát a' temetési pompa Székes Fejérváronn végződvenn, a' Vice Palatinus *Dóczy Orbán* által, ugyan azon 1490 dik esztendőbenn, Majus 15-dik napjára, Pestre Ország Gyűlés hirdettetett volna: abbann, a' Kiralyné, éppenn nem a' *Corvinus János*, hanem az *Uladislaus* választásánn munkálódott. Megjelentek erre a' Gyűlésre, az *Uladislaus* követeinn kívül, a' *Maximilián* követei is, a' ki már ekkor *Római Király* volt. Jelentek meg követeek, *Albertnek*, a' Lengyel király fijának és *Ulászló* testvérjének részéről is: sőt voltak abbann jelen, a' *Napolyi Királytól Ferdinándtól* küldött emberek is; kik közzül mindenik azonn igyckezett, hogy a' maga Fejedelmét választassa

lasztassa Magyar Országi Királynak. E' szerint egyszerre, Corvinus Jánosonn' kívül, négyenn' vetélkedtek Magyar Országonn'. *Corvinus Jánosra* nézve, a' Királyné, és annak részénn' lévő Fő emberek *practicája* által tsak hamar meghatározódott, hogy a' Királysághoz semmi reménysége nem lehet, minthogy Mátyásnak házasságoun kívül született fija. Mindazáltal az Anya emlékezetéért, annyit ígértek néki a' Rendek, hogy, ha magát tsendesenn viseli, *Dalmáziának, Croáziának, és Slavóniának Bánjává* vagy vice Királyjává fog tevődni. Azután a' Fejedelmek követeinek kívánsági vevődtek vi'sgálás alá. De minekelötte bizonyost végeztek volna: tetszett a' Rendeknek, a' választás eránt megkérdezni *Zapolya Istvánt*, a' Bétsi Várbeli Kapitányt. Ez, lehető, *Beatrixal* egyet értvénn, ilyen feleletet adott: olyan Királyt kell, úgymond, az időhöz képest, választani, a' kinek választódása által, vagy minden hadakozás elkerülődjék, vagy legalább az ellenségeknek száma kevesedjék. Erre nézve ő legjobbnak látja, ha a' Cseh Király *Uladius* választódik: mivel ehbenn a' testvér öltse *Albert* nem fog ellenkezni; a' Császár is pedig *III. Fridrik* könnyetbenn szívelheti; de ha nem szívelhetné is valaki, és azért hadat indítana: a' Cseh és Magyar erővel könnyen vissza lehetne venni. Vévénn ezen voksát *Zapolya Istvánnak* a' Rendek: arra közönségesenn ráállottak, és *Uladius* Julius 15. napján, még azon 1490 dik esztendőbenn, Királynak kiáltatott.

§. 193. Mind az Egyházi, mind a' Világi Rendekből tehát követek küldődtek
Cseh

Csehországba, a' kik ULÁSZLÓt ezen választásról bizonyossá tennék, és meghívnák. Mely meghívattatás után soká nem késvénn *Ulászló*, 10 ezer lovasoktól és 5 ezer gyalogoktól kísértetvénn, Magyarországra, nevezetesen Budára jött; a' hol, megjegyzi felőle, hogy midőnn a' Mátyás Király fényes és pompás palotáját meglátta, annyira megörült, hogy csaknem magán kívül vólt; és nagy örömet tartóztatni nem tudvann, azt mind szavával, mind mozdulásival, szinte illetlenül kijelentette: úgy hogy sokann a' jelen lévő Magyarok közül mindjárt ekkor kinevették. Már a' koronázásnak kellett vólna következni: de a' korona *Corvinus János* kezénél vólt, ki azt Visegrádbann tartotta. Követek küldettek tehát *Corvinus János*hoz, kik tőle a' koronát kérnék el. Mely kérésnek engedett is *Corvinus János*, és izent *Magyar Balázs*nak, a' ki az ő eránta való hűségben megmaradvann, Visegrádot őltalmazta, hogy mind a' koronát, mind a' várat adja által. Ezen tselekedetét *Corvinus János*nak, azzal jutalmaztatták osztánn meg a' Rendei, hogy ő nála, nem csak az atyától neki adatott birtokokat hagyták meg: hanem azok felett, az ígélet szerint, *Illyricumi Bánná*, vagy *Dalmátziai*, *Croátziai*, és *Sclavoniai* Vice Királya tétették *Uládislaussal*. Így osztánn Székes Fejérvárra vitetvénn *II dik Ulászló*: még azon esztendőben, September 21 dik napjann, a' *Zógrábi* Püspöktől *Osváldtól*, a' ki akkor legoregebb vólt a' több Püspökök között, megkoronáztatott. Azt mondják, hogy ezenn a' koronázás alkalmatosságann, olyan számos, és egészen fel-

felkészült Magyar sereg vólt jelen; hogy, ha azzal Uladislaus mindjárt az ő vetélkedő társai ellen ment vólna: azokat minden bizonnyal leültethette vólna. De ő ezt nem tselekedte: hanem Budára visszatérvénn, henyeségnek adta magát, és az említett se-
reget szélyel hagyta oszlani.

§. 194. Azombann, a' II. Ulászló testvérje, *Albert*, nehezenn szenvedvénn elmelőztetését: az Attyától *Cazimírtól* 12 ezer embert kért maga mellé; kikkel Magyar Országgra béütött; és *Sáros* Vármegyében *Kis Szebent*'s *Eperjest* megvévénn, *Kassát* megszállotta. Ennek pártjara ment által *Magyar Balázs* is, a' Mátyás Király alatt szolgált régi katonáknak nagy részével együtt. Más felől *Maximilián*, Stiriabann és Carinthiában sereget gyujtvénn, Austriának visszavételénn igyekezett. Midönn azért látta *Zapolya István*, hogy Austriának mind más városi, mind kiváltképpenn Béts, Maximiliánhoz szítanak: holmijét öszveszedvénn, és a' Várbann 400 emberből álló Magyar őrizetet hagyvänn, a' feleségével *Hedvigével*, és gyermekeivel együtt, Bétset oda hagyta; és megparantsolvann a' katonáknak, hogy a' Várat vitézül őltalmazzak, maga Magyar Országgra lejött. Ezt megtudvänn Maximilián: mentenn Béts alá nyomúlt, és a' Városba minden ellentállás nélkül seregestül bébotsáttatott. Azutann a' vár őstromához fogott: de azt a' Magyarok erősen őltalmazzak, és őtet visszavertek; mely alkalmatossággal maga is Maximilian sebet kapott. De latvänn osztánn a' Magyar őrizet: hogy II. Ulászlótól semmi segítség nem jön; es sokann közzülök már meg lé-

veñn

Maximilián

vénn sebesítve: tisztességes feltétel alatt a várat feladták, úgy tudnillik, hogy nekik szabad elmenetel engedtetett. E' meglévén, a' több Austriai várak is mind visszamenetek Maximilián alá. Ilyen nagy szerentséje lévén Maximiliánnak, a' II. Ulászló tehetlensége miatt: arra is vetemedett, hogy Magyar Országgra béütött, és *Sopront*, *Szombathelyet*, (Sabaria) *Vasvárt*, (Castrum Ferreum) és *Veszprémet* elfoglalta; azután Székesfejervárát is megszállotta, és falait lerontván, megvette. Sőt Budát is ostrom alá szorította volna: de a' katonái között, kik a' hópénzek ki nem fizetődéséért zúgolódtak, támadás lett; mely miatt kényszerítettet visszaterni Austriába.

§. 195. Így két felől szorítódván II. Ulászló: *Albert* ellen *Zapolya Istvánt* küldötte, a' ki azt Kassa alól elhajtotta, és Eperjesbe szorította. Ekkor II. Ulászló, maga is a' táborba menvén, és személy szerint szállván *Albertel*: azzal megbékélt; *Silé'siából Glogaut* és *Troppaut* néki ígervén, 1491-benn. Maximilian ellen nagyobb erő kívántatván, minekutanna 40 ezer emberből álló sereg állítódott talpra: Székesfejervárt *Báthori Istvan*; Veszprémet és Vasvárt *Kinizsi Pál*; Szombathelyet *Bakats Tamás*,* *Zagrábot* pedig *Corvinus János*** visszavették. Sőt hogy Austriának is néki nem mentek: tsupán az állott ellen; mert azt hallották, hogy a' Török Császár *II-dik Bajazet* Illyricumba béütött.

* Éz ekkor Győri Püspök volt.

** *Corvinus János* nem soka élt azután; meghalván 35 esztendőskorabann, kibenn a' *Corviniána Familia* végződött.

§. 196. Ezen okból, mind a' két ellenséges fél az egyességre mutatván hajlandóságát: a' békesség kötés helyévé választódott *Po'son*: hová a' *II. Ulászló* részéről *Bukats Tamás*, *Búthori István*, *Ország László*, és *Rozgony László* mentek. Itt a' vetelkedés sokkal tovább tartott, mint gondoltak volna: mivel a' Maximilianus követei azt sürgették, hogy azok a' feltételek újítódjanak meg, mellyek már egyszer, 28 esztendővel az előtt, 1463-bann megállítottak *Neustadban*. Erre pedig a' Magyar Követek, tellyességgel nem akartak áliani; azt erősítvén, hogy az a' kötés a' Magyaroktól erőszakkal fatsartatott ki. Más részről a' Maximilian követei azzal fenyegetődtek, hogy külobenn a' háború újra elkezdődik; nyilván kijelentvén, hogy más mód niuts az egyességre. Már szinte ahöz vólt közel a' dolog, hogy a' gyűlés eloszoljon; a' midónn a' Magyar követek, rész szerint azért, mert az Országot új hadakozásoknak nem akarták kitenni, rész szerint azért, mivel reménylették, hogy, még leszsz *II. Ulászlónak* gyermeke: engedtek a' Maximilián Követeinek; és a' békességet azoknak kívánsága szerint megkötötték, ily feltételek alatt:

1. Hogy *II. Ulászló*, és a' Magyarok, minden *Austriához*, *Stiriához*, *Carinthiához*, és *Cárnioliához* való jussokról lemondjanak, és a' mi még azokból nálok maradt, visszaadják.

2. Hogy Magyar Országot, és az azzal járó minden tartományokat *II. Ulászló*, és annak fiu ágonn leendő maradéki birják: azok pedig kihalvann, Maximiliánra, és annak

annak maradékira szálljanak; úgy, mindazáltal, hogy a' Magyaroknak szabad légyen azok közzül azt választani Királynak, a' kiknek tetszeni fog; és az, minden ő jussait tartozzék megtartani. — Kötetett ez a' nevezetes békeség, November 7-dik napján, 1491 benn.

§. 197. Ezen békeségnek Czikkelyeinn, midőnn azok elolvasódtak; annyira tűzbe jöttek a' Magyar Rendek: hogy szinte rosszul bántak a' Követekkel: kiknek tsendesítésére, *II. Ulászló* azt ígérte, hogy ő mentül előbb oly házasságra fog lépni, melyből az Ország örököszt reménylhesen. Azombann *Beatrix*, nem szűnt meg nála azt sürgetni, hogy a' néki tett ígéret szerint ötet vegye el. Kit *II. Ulászló* kívánván a' nyakáról elvetni; a' következő 1492 dik esztendőbenn, dolgát a' *Diaeta* eleibe terjeszti. A' Rendek ennek a' házasságnak, abból az okból, mivel *Beatrix* magtalan, egyenesen ellene mondtak. Melyet megértvénn *Beatrix*: Rómába *VIII. Innocentiusra* appellált; de a' ki dolgábann szententziát nem hozhatott, mivel kevéssel azután megholt. A' következő Pápa *VI. Sándor*, követet küldvénn Magyar Országra, és a' dolognak végire járatván, 1493-bann ezt a' szententziát hozta: hogy *Beatrix* hallgasson el; *II. Ulászlónak* pedig szabad légyen mást venni feleségül.*

* Ezekutánn *Beatrix* nagy nehezetteléssel Nápoly Országba visszaköltözött, hol osztánn 1508-bann, az *Ischia* (Aenaria) nevű szigetbenn holt meg.

§. 198. Noha e' szerint, *Beatrixnak* tett fogadása alól felszabadított *II. Ulászló*:
I. Darab. U mind.

mindazáltal azután is késett a' házassággal; melyet kétség kívül az ő sok bajai okoztak. A' Törökök még azon esztendőben, (1493.) a' Boszniai Basa alatt, Dalmátziába, sőt túl azon, Carnioliába is bétűtöttek; kik midőnn nagy prédával tértek volna vissza: a' Horvath Országi Bán *Derentseni Demeter*, *Frangpán Miklóssal*, és másokkal együtt, el akarván útjokat állani: megverettek, és sokad magokkal elfogattak. Ebből a' szerentsétlenségből alkalmatosságot vévén némely Magyar Fő emberek, ugyan azon esztendőben, a' Budai Dietánn, II. Ulászló ellen panaszolkodni kezdtek, és őtet nyilván restléggel és tunyasággal vádolták. Kiválképpen *Ujlaki Lorintz* nagyon kikelt ellene, sőt annyira vetemedett, hogy néki betstelen nevet is adott. Ezt büntetés nélkül nem akarván hagyni II. Ulászló: Ujlaki Lorintzet bizonyos napra törvénybe idéztette; melyre midőnn meg nem jelent volna: pártosnak ítélődvén, az Erdélyi Vajdára *Drágfi Bertalanra* bízódott, hogy a' Száva es Drava mentihen lévő várait és városit foglalja el. Ebben Drágfi Bertalan szorgalmatosan eljárta; és *Kaposújvárt*, *Németújvárt*, (németül Güssingen), 's *Rohonczot*, Vas Vármegyében, megvette. Az utolsó varbol Ujlaki Lorintz esdekelve kijóvén, magát és szerentséjét II. Ulászlónak kegyelmességére bizta; és hibáját megvallván, 's annak fő okaul az Auranaí Perjelt (*Prior Auranae*), és Rhodusi Vitézek Rendinek Mesterét *Beriszlo* (*Berislaus*) Bertalant vetvén, ő maga megszabadult, a' jószagat is mind visszanyerte: hanem az Auranaí Perjel, Istvanfi

vánfi szerint,* Budánál bór 'sákba varródott, és a' Dunába vetődött, 1495 benn.

* Hist. L. III. De ezt tagadja Práy *Dissert. de Prioratu Arunae. p. 57. sequ.* azt állítván, hogy Beriszló Bertalan még 1508-bann is élt.

§. 199. Ezzel mindazáltal nem szűntek meg a' II. Ulászló bajai. Mert egy darabig a' Világi Rend húzott újjat az Egyházzal; mely visszavonásnak magva, még 1493-bann elvette; midőnn *Bakats Tamás*, mint Cancellarius, *Báthori Istvánnal* az Erdélyi Vajdaságot letéette.* Ezt követte a' Nemest Rendnek a' Magnásokkal való izetlenkedése.** És ilyen, 's hasonló zűrzavarokban tölt el a' XV-dik Századnak egész hátra lévő része; melynek végét a' hatalmas *Zapolya Istvánnak**** 1499-benn lett halála is nevezetessé teszi.

* Lásd bővebben *Palma Notit. Rer. Hung. P. II. pag. 474. et sequ.*

** Lásd *Palmanál P. II. pag. 479. et sequ.*

*** *Zapolya Istvánnak Hedvigétől*, ki a' *Tescheni Hertzegnek* leánya volt, három gyermekei maradtak: *János*, *György*, és *Borbála*. Az utolsó a' *Lengyel Országi Királyhoz Sigmundhoz* menve feleségül: az elsonok ösztön volt arra, hogy Magyar Országi Királynak lenni igyekezzen.

§. 200. Tágulván valamennyire bajai II. Ulászlónak: a' Rendeknek kérésére házasságról kezdett gondolkodni. Valasztott tehát egy *Anna* nevű, *Navarrai Királyi* verbol való leányt, és azzal, (mivelkivánna *Olasz Országonn*, és *Velentzén* által Magyar Országra hozatta) egybekölt, 1502-benn, midőnn már idejere nézve 50 esztendő felé volt. Ettől lett másik esztendőben

Anna nevű leánya Budánn. Két esztendő múlva ismét viselő kezdett lenni a' Királyné. Minden gyanúnak eltávoztatására, a' szüles idejénn, egy a' Fő Urak közzül* oda hívatott, hogy ha férfi gyermek születetnék, arról tanúbizonyságot tehetne. Ennek jelenlétébenn szülte *Anna*, *Julius* első napján 1506-bann, *Lajos* nevű fiát.** De minthogy a' Férjű jelenléte miatt, a' bábák úgy el nem járhattak kötelességekbenn, a' mint kellett volna: a' Királyné nagy fájdalomtól vétetvénn körül, kevés napok múlva megholt.

* Ezt a' Histórikusok *Zapolya János*nak gyanítják.

** Azt írják, hogy *Lajos*, minden bőr nélkül született; és hogy teste bébőrozdön, kette hasított állatnak testébenn melengetődött.

§. 201. A' Királyfi születésénn, anyyira megörültek a' Rendek, hogy az 1505-benn hozott *Rákosi Vegzésről*,* mely szerint idegen Királyról hallani sem akartak vala, mintegy elfelejtkezvénn, *Julius* 19-dikénn 1500 bann *Maximiliannal* oly szövetséget kötöttek, mely által annak Magyar Ország-hoz való jussa újra megállítódott. Ezt követte 1508-dik esztendőbenn a' kisdéd *Lajos*nak megkoronáztatasa, mely *Székes Főváros* Junius 4-dik napján, úgy ment véghez, hogy a' hitet a' kisdéd *Lajos* helyett az atya tette le. A' Magyarok példajara, *Lajos*nak, másik esztendőbenn (11. Mart. 1500.) a' Cseh Orszagi korona is fejére tevődött.

* Lásd *Pálma Part. II. pag. 488. 489.* és *Práy Hist. Reg. Hung. Part. II. pag. 541.*

§. 202. Ezek így lévén: úgy látszott, hogy az Ország, jövendő állapotjára nézve, telyes bátorságba helyezettődött. Nem is volt annak kívülről semmi félelme és háborgattatása; annyival inkább, mivel a' Török Udvarbann, melytől leginkább lehetett volna tartani, visszavonások és öldöklések uralkodtak: *I. Selim* 1512-benn az atyát *II. Bayazethet* mérég által elvesztvén, azután pedig testvér bátyját *Achmetet*, és annak minden gyermekeit zsineggel megfojztatván. De éppen ez arra adott alkalmatosságot a' Magyaroknak, hogy magok magokra belső háborút vonjanak. Mert úgy vélekedvén, hogy most jött volna el az az idő, melybenn a' Töröknél lévő birtokaikat legkönnyebbenn visszavehetik: arra határozták magokat, hogy *I. Selim* ellen haddal menjenek. Midőnn pedig erre se pénz, se katona nem volt volna készenn: a' Pápához *II. Juliushoz* való folyamodást ítélték szükségesnek; hogy az, más Fejedelmeket is erre a' hadakozásra indítsa, és arra pénzt szedessen, vagy a' magáéból adjon. Ilyen tzéllal, Cardinális és Esztergomi Érsek *Bakats Tamás*, Rómába ment, ámbár azt is mondják, hogy ezt azért tselekedte volna, hogy ott pompáját és gazdagságát mutogatván, magának a' Pápaságra utat készítene. De, a' kettő is meglehetett együtt. Míg *Bakats Tamás* Rómában múltatott, történt, hogy *II. Julius*, Februarius 20-dikánn, 1513 bann megholt. Helyébe a' Cardinálisok voksa által, tevődött *Mediceus János*, a' ki, miot Pápa, *X. Leo* nevet vett fel. Ez, midőnn a' Keresztván Fejedelmek között uralkodott egye-

netlenség, és kintses házának fogyatkozási miatt, a' Magyarok kívánságot nem telyesíthette volna: azt kérte tőle Bakats Tamás, hogy adjon néki hatalmat, keresztes had prédikáltatására; hogy mind azok, kik a' Török ellen fegyvert fognak, buneikből megöldoztassanak. Melvet meg is nyert. Viszszatérvénn tehát Bakats Tamás, és az Ország Gyűlésénn, az 1514-dik esztendő elejénn, követségéről számot advánn, azt sürgette, hogy a' Papától nyert közönséges Bútsú Levél mentül elébb hirdettessék ki, mely által, minden költség nélkül, elégséges sereg fogva egybe gyűlni a' Török ellen. Mikor erről tanakodtak a' Rendeek: megjegyzi a' Historikusok, hogy a' Király II Ulászló, a' *foldre juggesztvénn szeméit, hallgatott*. A' Fő emberek közzül a' Királyi Kintstartó *Telegdi István*, felette ellenzette a' Bútsú levél kihirdettetését; azt állítvann, hogy annál fogva a' parasztok Földes Uraikat elhagyják, és tartozó szolgálatjaikat nem telyesítvénn, ha azokra kenszerítődnek, a' Nemesség ellen támadnak, és azonn boszszújokat tóltik. Azt javallotta azért, hogy az említett Bútsú Levelet, vagy egészen félre kell tenni; vagy pedig tsak úgy kell kihirdetni, hogy a' ki pénzt ad a' Török ellen folytatandó hadra, annak ígérődik büne bótánatja. De a' Telegdi István beszéde a' Rendeek nagyobb részének nem tetzett. A' Pápa Diplomaja azért, Királyi és Püspöki parantsolátok által, az egész Országban kihirdetődött. Kevés idő alatt, külömböző helyekénn, nagy számú nép gyult öszve a' Bútsús Hadra; nevezetesénn *Pest, Várad, Szekes Fejérvár, és Kalotsa környé-*

környékéinn. Már tehát csak Vezérre volt szükség, a' ki azon gyülevész sokaságot tartóztatná, hogy vagy el ne oszolna, vagy valami gonoszlágra ne vetemedne. Történetből egy *Dozsa György* nevű Székely, a' ki a' Belgradbann lévő őrizetnél tisztséget viselt, ekkor Budánn volt, hogy a' Királytól vitézlegéért jutalmat kérjen; mivel valamely Török bajnokot meggyőzött. Erre akadva *Bahats Tamás*, a' vezérséggel megkínálja, ki is azt örömet vállalta. Altaladvann tehát néki a' Rómából hozott fejer zászlót, melyenn nagy barsony kereszt volt; azzal együtt a' Pest alatt öszvegyült katonasághoz küldi. Ennek híre meg sokkal többenn gyülekeztek öszve mindenünnen az Országból, úgy hogy egy hónap alatt, csak a' Pest alatt lévő táborbann, többenn voltak 40 ezernél. Varad, Fejérvár, és Kalotsa körül meg annyinak híre hallatott. Vezéri hatalommal bírva *Dózsa György*, a' Pest alatt tanyázó kereszties parasztságnak gyakoroltatásához fogott, maga mellé vévén *Gergely öttset*, és *Lorintz Papot*; kik közzül amazt *Székely Getzonek*, ezt pedig nagy botú *Lorintz Papnak* hívták a' katonák. Ezek mellett volt még egy másik, kinek *Balog Diák* nevét említik. De a' kereszties katonák nem viselték soká tsendeseen magokat; hanem éppenn az történt meg, a' mit Telegdi Istvan előre megmondott. Mert a' Parasztok, elhagyvann csoportonként földes Uraikat, és a' falukbann csak az aszszonyok, gyermekek, 's megélemedett öregek maradvann: a' Nemesek ezt nem szenvedhetlék. Azért a' kiket még otthon kaphattak, erővel letar-

tóztatták, nem különbenn azokat is, kik valami okra nézve a' táborból haza fordultak. Melvról midönn *Dózsa Györgynél* panasz tevődött volna: az, seregét egyenesen az Urak és Nemesség ellen fordította. Legelsőbenn is Pestenn és Budánn kezdett gyűjtogatni, pusztítani, és gyilkolni. Melvet megtudvänn a' Király, és Tamás Cardinális: parantsolat által megtiltották, hogy senki többé a' keresztesek* közzé ne alljon, és *Dózsa Györgyöt* is, ha eszére nem tér, pártosnak hirdették ki. Ezt meghallvänn *Dózsa György*, Buda tájékánn tovább nem mulatott: hanem seregével *Szegednek* indúlt. *Lórintz Pápot* pedig *Bátsra* küldötte, hogy arról a' részről is, a' keresztes parasztokat vezetné hozzá. *Szegedet* mindazáltal elkerülte, hallvänn, hogy ott a' lakosok felfegyverkeztek. Ment tehát *Csanádra*, azt pusztította, és az oda való *Püspököt Csáki Miklóst*** elfogvänn, elevenen nyarsba vonatta. Iszonyú kegyetlenséggel ölték meg *Telegdi Istvánt* is, a' ki a' Papa *Bütsü* levelének kihirdetését ellenzette. Azután *Temesvárnak* ment, és közel a' városhoz megtelepedvänn, azt ágyúztatta. Benn a' várbann volt *Báthori István*. *Dózsa György* abbann munkálódvänn, hogy a' *Temes* vizét a' város alól más árokra vegye; *Báthori István* ugyan gyakorta való kiütéseivel akadalyoztatta: mindazáltal minthogy nagy számmal voltak a' dolgozó katonák: csak ugyan bóldogúltak volna. De *Zapolya János*, az Erdélyi Vajda, segítségére érkezvänn *Báthori Istvánnak*: a' parasztlággal szembe szállott, és azt vagy széljelverte, vagy leaprította, vagy a' *Temes* vizébe ölte.

te. *Dózsa Györgyöt*, a' ki fél részegenn, lóhátonn nyargalt fel 's alá, hogy katonáit tartóztassa: *Petrovits Péter* a' lovárót letaszítja, és elevenenn elfogja. Elfogattatott *Getzö* is, de *Lórintz Pap*, Istváni Miklós szerint,*** gyors lóra kapvann, elszaladt, és ment Bátsra, a' hol a' több parasztek seglettek. *Balog Deák* is megmenekedett, és a' Lengyel Király zsóldjann hólt meg. *Dózsa Györgyöt* *Zapolya János* oly kegyetlenséggel ölette meg, melyet irtódzás nélkül nem olvashatni.**** *Getzövel* lágyabann bánt, mivel az, a' battya tanúbizony-sága szerint, a' keresztes katonaságra erővel vivődött; és tarsainak kegyetlenségétől idegen vólt. Ennek tehát csak fejét vétette. Azután *Váradnál*, és Erdélybenn *Kolo's-várnál*, ismét megverettetvén a' keresztes parasztek: letsendesedett a' tamadás; melybenn együtt másutt mintegy 70 ezer ember ölettetett meg. Ekkor lett az, hogy a' parasztság terhesebb iga alá vettetett.

* Ebből a' *Deák* szóból *crutiatus*, ennek a' parasztek tamadásának alkalmatosságával formálódott a' *Kurutz* név.

** Istváni, L. V. 7. 44. *Csúki Jánosnak* mondja. De, in *Conclus. Decret. V. Uladislai II. Miklós*nak íródik.

*** *Historiarum* L. V. pag. 46. *Pethö Gergely* mindazáltal erről is azt mondja, hogy megfogattatott, és nyársonn süttetett meg.

**** Leírja ezt Istváni Miklós *Lib. V. pag. 49.* Tudnillik, *Czigányokat* vévén fel hóberoknak és kinzóknak, azok által számára vasból királyi széklet, koronát, és királyi páltzát ismaltatott: azomba negyvent az elfogatott keresztes parasztek kozzül, kik *Dózsa György* körül szolgálatot tettek, széklet tömlözbe vettetett, és 16. napig éheztetett, kik kozzül oszt-

tánn, a' 15 nap elteltvén, csak kilentz maradt elethenn. Dózsa Györgyöt meztelen a' vas thronusba ültette, és a' vas koronát megtuzesítve a' fejébe tetelvén, az ehseg miatt elkényszeredett kilentz embernek azt parantsolta, hogy a' Dózsa György tester, melyet tuzes vassal égettek a' Czigányok, harapdálják: pallost forgattatvaun fejek felett, ha nem tselekednek. Meg is tselekedtek némelyek, es azért szabadonn bocsattattak: a' többek pedig álló helyekbenn megolettek. Azt mondja Istvanfi Miklós, hogy ő ezen emberek kozzul még látott egy kovatsot, a' ki a' Dózsa György lovatt szokta volt patkólni. — Azombann Dózsa György, ilyen kínok között, nem jajgatott, nem sirt, hanem ezeket az ötet harapdaló embereket tsufosann ő tőle neveltetett kutya kolykoknek nevezte; miglen végre a' tuzes fogók által letsipdestelvén teste, megholt.

Ettől az iszonyú tselekedettől, mely gyaláztatjara van az ember nemzetnek, maga is Zapolya Janos úgy megirtódzott, hogy, a' mint mondják, ket esztendeig is a' Szentségre, midőnn azt a' Pap az oltaron felmutatta, nem nezhett.

§. 203. A' *Paraszt támadásnak* elnyomását követte ugyan azon 1514-dik esztendőben annak a' *Törvény Könyvnek* megerositterése, mellyel maig is él az Ország. Tudnillik, minthogy a' Magyar Királyoknak rendelései, (*Decreta*) még ekkor csak imitt amott, elszorva voltak: a' Rendeknek sokszori kerésére II. Ulaszl, még 1507-bean, azoknak summasonn való egybeszedeset, elrendelését, es a' materiak nemei szerint, bizonyos tulusok ala való vetelét bizta, Itélo Mester *Vribulzi Istvánna*, ki abban az idouenn széles tudományaról,

Vribulzi István

és kivált a' törvényekben való jártasságáról esmeretes ember vólt. Ez tehát, több esztendőök alatt készítette a' *Tripartitumot*,* mely nevét a' benne lévő elosztástól vette; minthogy az egész munka, a' *Jus Romanum* szerint, három Részből áll; az 1-ső Rész *De Personis v. Juribus Personarum*; a' 2-dik *De rebus v. bonis et juribus Possessionariis*; a' 3-dik *De Actionibus Judiciariis v. de Processibus* tanítván. Ez a' munka osztána megvizsgálás végett tíz Főhivatalokban lévő, és a' Törvényhez jól értő emberekre bízódván, és azoktól jóvá hagyódván; 1514-benn, Budán, az Ország gyűlésén II. Ulászlótól megerősítettett, úgyhogy attól fogva, a' szerint kellett ítélni a' Törvénysekeknek. Mely dolog II. Ulászlónak valóságos, és örökre fejn maradandó díszetére szolgál.

* A' munka egész titulusa, a' szerint, a' mint azt maga Verböczi István Bétsbenn 1517-benn kiadta, így vagon: *Tripartitum opus Juris consuetudinarii Inclyti Regni Hungariae.*

§. 204. A' Keresztes Parasztokat, meg törvén *Zapolya János*: azzal, oly nagy hírré 's névre kapott, hogy már ekkor sokan méltónak ítélték őtet a' Királyságra. Ellenben a' II. Ulászló tunyaságát, és együgyuségét, mind jobban jobban emlegették, és utálták. A' honnan megtörtént, hogy kevéssel azután, Budán Ország Gyűlése tartódván, szobájába két golyóbist lötek bé; melyből azt gyauította a' Király, hogy az a' *Zapolya János* munkája. Azért, hogy magát, feleségét, és gyermekeit bátorságba helyeztesse: *Bornemisza Jánosnak*, és *Bakats Tamásnak* javallására, Maximilián-
nal

nal szövetségre kívánt lépni. Erre a' végre, magához hívta 'Sigmondot a' Lengyel Ország Királyt; ki néki öitse vólt: és azzal együtt Julius 16-dik napján, 1515-benn, Austriába indúlt; más nap Bétsbe is ért. Ott a' Szent István Templomabann, Lajosnak feleségül jegyződött *Mária*, a' Spanyol Királynak, *Filepnek* leánya, *Maximiliánnak* pedig unokája. Viszont *Anna* a' II. Ulászló leánya, úgy jegyződött el, hogy azt esztendő alatt, vagy Károly, vagy Ferdinánd vegye el, Maximiliánnak Fileptől való unokái között. Mely eljegyzés, és szövetség mellett, az a' feltétel vólt, hogy ha Lajos mag nélkül hal meg: Magyar Ország azé az unokájáé légyen a' Császárnak, a' ki Annát elvész.

Ezen szövetségnek, a' köszvényes Palátinus *Perényi Imre*, Po'sonnak úttzainn meghordoztatván magát, nagy felszóval ellene mondott, míg nem végre megnyerővénn ő is, annak alá írta nevét. II. Ulászló, nyóltz hónap múlva meghólt. Martiusnak 6-dik napján, 1516-bann 62 esztendőskorábann.

Miképpenn ment pedig véghez ez az egész dolog: lásd *Cuspianus Jánosnál*, in *Diario de congressu Maximiliani, et trium Regum apud Struvium*. Scriptt. Ret. Germ. Tom. II. pag. 588. et seqq.

Ugyan ott van *Picardi Bartholini Hodaeporicon* i. e. *Itinerarium Mathuei Sancti Angeli Cardinalis Gurcensis: quaeque in conventu Maximiliani Cuesaris Augusti, Serenissimorumque Regum, Uladislai, Sigismundi, ac Ludovici, memoratu digna gesta sunt*. Vesd egybe

ezekkel: *Schedius Zeitschrift von und für Ungern.* I. B. 3. Heft. a' 324-dik ól-laltól fogva a' 343-dikig.

* Az erről szóló Diplomát lásd 'Sámboki Jánosnál (*Joh. Sambucus*) in *Appendice ad Bonfin. Decad. pug. 738.*

§. 205. II. Ulászlónak üresenn maradt székibe II. LAJOS, annak fia ültetődött, ki még csak 10 esztendő s volt. Mindjárt eleinte különböző értelemben kezdtek lenni a' Magyar Fő emberek. Némellyek az Igazgatást egészen által akarták adni a' gyermek Királynak; tsupánn oly Palatinust kívánván rendelni melléje, a' ki mintegy Viczéje lenne. Mások azt ítélték jobbnak, hogy Gubernátor tevődjék: a' Király, míg nagyobb időkort nem ér; annak gondviselése alá bízódjék. Ez utólsóra hajlott kiváltképpenn *Zapolya János*, és a' kik ő vele tartottak. Mindazáltal, *Maximiliánnak*, és a' Lengyel Királynak *Sigmondnak* tanácsára, a' dolog az Ország Gyűlésére vitetett; mely is a' *Zapolya Jánostól* való félelem miatt, a' ki számos sereggel jelent meg, nem a' *Rákos* mezejénn, hanem Budánn a' Varbann tartódott.* Ebbenn a' Gyűlésbenn elvégeztetett, hogy a' gyermek Király maga, Gubernátor nélkül uralkodjék: Palatinussá pedig *Báthori István* tevődjék, a' ki a' Királynak segítségére légvén. Mindazáltal magának a' haldokló II. Ulászlónak javallása szerint, *Bornemisza János*** és a' *Brandenburgiai Marchio, György*, mintegy Túrul, es neveloul adódtak a' gyermek Király mellé. *Bornemisza János* igyekezett minden jora formálni a' gyermek Királyt:

de *György* a' mit amaz épített, elrontotta; leginkább tántzra, vendégeskedésre, játékokra, és más gyönyörösegekre kapatvann az éretlen Királyt. Ebből következett osztán az is, hogy II. Lajos vesztegetővé lett.***

* Azt írják, hogy midőnn a' Gyűlésbenn a' *Gubernátor* nevet gyakrann hallotta volna *II-dik Lajos*: *Cardinalis Bukats Tamástól* azt kérdezte: *mitsoda név az? és mi annak hatalma, a' kit Gubernátornak neveznek?* Erre *Bukats Tamás* azt felelte: hogy a' Gubernátor olyan ember, a' ki az egész Országot, sőt a' Királyt is igazgatja: a' gyermek Király így szóllott; *Milyen Király leszek hát en?* Melyre a' *Cardinalis*: olyan, úgymond, a' ki törvényt nem szolgálthat, 's a' t. *De en, úgymond a' gyermek Király, az illyet nem szenvedhetem.* Leszsz gondunk rá, felelele az Értsek, hogy mi se szenvedjük.

** Lásd életét *Polg. Lex. III. Dar. a' 417.* és azt követő oldalakonn.

*** Példáját említi ennek *Révai Péter de Monarch. et S. Cor. Regn. Hung. Cent. VI. p. 705.* Egerbenn, úgymond, valamely Tisztjéhez, kit az Egri Püspökség jövedelmének beszédésere rendelt vala, elfordulvann a' Király: meglátott annál egy *Károlyt*, vagy pedig, *Solyomot*, mely a madarakat igen mesterségesenn fogta el; nem csak, hanem kézhez is adta. A' Király belészeretvén, kerte, hogy adja neki. Az ember úgy viselvén magát, mintha tellyességgel nem akarna megvalni a' madartól: annál nagyobb kivánságot gerjesztett az eránt a' Királybann. Ekkor azt kívanta, hogy a' Király engedje el neki, a' mivel az Ország tarczába (*Aerarium*) tartozik: melyre az mindjárt ráállott. Így a' *Károly* madárnak, vagy *Solyomnak* elnyerése 40 ezer aranyba került a' Királynak; mert annyival volt ados az ember.

ber. E' pedig akkor esett, mikor a' Kintstartó Ház üresenn volt. Lásd *Schwandt. Script. Rer. Hung. Tom. II. pag. 705*

§. 206. Azombann, míg a' gyermekek Király rossz úton vándorolt; a' közönséges jövedelem vesztegetődött; a' Fő emberek pedig, egymással ellenkezővé, az Országgal elhagyták: történt, hogy *I. Szelim* a' Török Császár, a' kinek csak nem egész életét az Ásiai hadakozásokban töltötte, meghalt 1520-ban, September 22-dikén. Helyébe állott a' fia *II. Szolimán*. Mindjárt uralkodásának kezdetiben *Berghám* nevű követet küldött *II. Lajoshoz*, hogy azzal egynéhány esztendőre frigyet kösson, minémű frigye az Altyának is volt a' Magyarokkal. De *II. Lajos*, a' Nemzetek jussa ellen, a' követet, és a' vele lévőket megölette, és hogy nyoma se lenne megölettetéseknak, a' Tatai vár megett lévő nagy halastóba vetette. Erre vitte *II. Lajost* vagy az, hogy *Berghámot* kémnek tartotta; mivel már ekkor Ásiából a' Török seregek általjöttek volt Európába: vagy az, hogy a' békeség megrontásaért akart bosszút állani. Mert, soká tartatottóvann Budán *Berghám*: *II. Szolimán*, a' Rumiljai Basát, *Szeriába*, *Szabats* alá küldötte; ki azt, csak hámar meg is vette: maga pedig *Belgrád* alá ment 1521-ben. És ezután esett a' *Berghám* megölettetése: mellyért *II. Szoliman* idővel, egész Magyar Országonn bosszútállott. Először, Nándorfejeváranak elfoglalásán igyekezett, mely a' Török felől legfőbb erőssége volt Magyar Orzágnak. A' várbeli Kapitányok voltak: *Heurvári Ferentz*, és *Török Bálint*. De ezek mind ketten az ostromnak

nak elkezdődése előtt, a' várat oda hagy-
ták, és annak őltalmazását *Móré Mihályra*
bízták. A' benn lévő őrizet hat hétig embe-
rül forgatta magát; de se ágyúja nem volt
elég, se puskapora, se elesége. Azért a
Rátzok, megtsüggedvén: a' vár feladásá-
ról kezdtek gondolkozni. A' Magyarok egy
darabig ellent állottak; reménylvén, hogy
segítségük érkezik. Azonban két Rátz ki-
lopódik a' városból, és II. Szolimánhoz
menvén, tudtára adja, hogy a' városnak az
a' kőfala, mely mellett a' *Száva* foly el, leg-
gyengébb. Ekkor II. Szolimán az ágyúk helyét
vákoztafván, azokat egyenesen a' Szávára
fekvő falnak szegezte, melyet nem soká-
ra le is rontott. Így a' város megvevődött. De
hátra volt még a' vár, mely magas helyen
feküdt. Erre húszszor mentek rá a' Török-
ök, de a' benne lévő őrizettől, melynek
száma csak 400-ra ment, visszaverették.
Utóljára, a' varba bébótsátott Rátzok mi-
att, ennek is felkellett adódni: mindazáltal
oly feltétel alatt, hogy Szolimán a' benne
lévőket feleségeikkel, gyermekeikkel, és jó-
szágokkal együtt bántódás nélkül bocsassa
ki. De szavanak nem állott: mert a' Jantsá-
rokkal, a' Magyarokat mind egy lábba le-
vágatta. A' Rátzokkal kegyelmesebben
bánt, hogy ez által is azokat magához hód-
ítsa. Esett ez a' Nándorfejevára megvéte-
le Augustus 29-dik napján, 1521-dik esz-
tendőben. Ekkor mindazáltal II. Szolimán
Magyar Országára nem jött: hanem Belgrad-
ba erős őrizetet tevén, visszatért Con-
stántiuápolyba, *Rhodus* ellen szándékoz-
vann menni, melyet akkor a' *Johannuták*
Vitezi Rendje bírta.

